This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

P Meth 329.1

Harvard College Library

BOUGHT WITH INCOME

FROM THE BEQUEST OF

HENRY LILLIE PIERCE

OF BOSTON

UNDER A VOTE OF THE PRESIDENT AND FELLOWS
OCTOBER 24, 1898

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH-INDIE.

III
6

BIJDRAGEN

TOT DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE

VAN

NEDERLANDSCH INDIË.

UITGEGEVEN

DOOR

HET KONINKLIJK INSTITUUT

VOOR DE

TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË

DERDE VOLGREEKS.

ZESDE DEEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1871.

GEDRUKT BIJ H. L SMITS.

PNeth 329.1

HARVARD COLLEGE
MAR 10 1910
LIBRARY

Pierce fund

HARVARD COLL.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN HET

INSTITUUT.

(1 JULI 1871.)

Het getal leden bedraagt 263, waarvan in Nederland 7 Donateurs en 114 gewone leden, en in de Koloniën 142 gewone leden. Met 31 wetenschappelijke instellingen staat het Instituut in betrekking en het telt 10 buitenlandsche leden.

BESCHERMHEER:

Z. M. DE KONING.

BESTUUR:

	Jaar van aftreding.
Jhr. Mr. W. T. GEVERS DEYNOOT, *Voorzitter*	1872.
Dr. P. BLEEKER, *Onder-Voorzitter*	1875.
Mr. P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, *Secretaris*	1872.
P. J. BACHIENE, *Penningmeester*	1873.
P. J. B. C. ROBIDÉ VAN DER AA	1872.
A. R. BLOMMENDAL	1874.
Dr. F. A. C. DUMONTIER	1873.
Prof. J. HOFFMANN	1873.
Mr. E. H. 's JACOB	1875.
J. J. MEINSMA	1875.
J. MILLARD	1874.
G. K. NIEMANN	1874.

J. BOUDEWIJNSE, *Adjunct-Secretaris.*

CONTRIBUEERENDE INSTELLINGEN.

Het Nederlandsche Bijbelgenootschap.

Het Nederlandsche Zendelinggenootschap.

WETENSCHAPPELIJKE INSTELLINGEN, WAARMEDE HET INSTITUUT IN BETREKKING STAAT.

Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.
Vereeniging van Statistiek te Amsterdam.
Indisch Genootschap te 's Gravenhage.
Maatschappij tot bevordering van Nijverheid te Haarlem.
Maatschappij van Nijverheid in Ned. Indië.
Statistisch en Historisch Bureau te Batavia.
Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Batavia.
Royal Asiatic Society. Londen.
Asiatic Society of Bengal.
Société de Géographie. Parijs.
Deutsche Morgenländische Gesellschaft. Leipzig.
Koninklijk Instituut van Ingenieurs te 's Gravenhage.
Royal Geographical Society. Londen.
Commission des monuments et documents historiques et des bâtiments civils. Bordeaux.
Smithsonian Institution. Washington.
Gesellschaft für allgemeine Erdkunde. Berlijn.
Public library. Melbourne.
Royal Society of Victoria. Melbourne.
Kaiserl. Academie der Wissenschaften. Weenen.
Königl. Academie der Wissenschaften. Berlijn,
Academie der Wissenschaften. Munchen.
Muséum d'histoire naturelle. Parijs.
Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Leiden.
L'Université royale de Norvège. Christiania.
Reale Instituto Lombardo di Scienze e Lettere. Milaan.
Académie royale des Sciences, des Lettres et des beaux Arts. Brussel.
La real Academia de Ciencias. Lissabon.
Académie impériale des Sciences. St. Petersburg.
Ceylon branch of the Royal Asiatic Society. Ceylon.
Historisch Genootschap. Utrecht.
La Société impériale géographique de Russie. St. Pétersburg.

BUITENLANDSCHE LEDEN.

ED. DULAURIER, Parijs.
H. C. VON DER GABELENTZ, Altenburg.
Prof. CHR. LASSEN, Bonn.
L. P. A. E. SEDILLOT, Parijs.
Dr. REINHOLD ROST, Londen.
Dr. H. G. DALTON, Demerary.
J. W. PLOOS VAN AMSTEL, Melbourne.
W. W. HUNTER, Calcutta.
Prof. MARTIN HAUG, Munchen.
Prof. ANGELO DE GUBERNATIS, Florence.

NEDERLAND.

DONATEURS.

Z. K. H. Prins HENDRIK der Nederlanden.
Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden.
De Nederlandsche Handelmaatschappij.
Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST. Deventer.
Jhr. J. C. REYNST, 's Gravenhage.
Mr. C. VISSCHER, Arnhem.
Mr. H. J. VAN BUREN, Rotterdam.

GEWONE LEDEN.

P. J. B. C. ROBIDÉ VAN DER AA, 's Gravenhage.
J. ANDREÆ, Leeuwarden.
J. W. ARNOLD, 's Gravenhage.
C. T. VAN ASSENDELFT DE CONINGH, Amsterdam.
P. J. BACHIENE, 's Gravenhage.
Mr. J. E BANCK, 's Gravenhage.
G. L. BAUD, 's Gravenhage.
Mr. H. BETH, 's Gravenhage.
L. BIENFAIT, Amsterdam.

Dr. P. BLEEKER, 's Gravenhage.
A. R. BLOMMENDAL, 's Gravenhage.
J. P. DE BORDES, 's Gravenhage.
Mr. À BRAKEL REIGER, 's Gravenhage.
Mr. P. A. S. VAN LIMBURG BROUWER, 's Gravenhage.
Mr. H. J. VAN BUREN, *Donateur*, Rotterdam.
NED. BIJBELGENOOTSCHAP, Amsterdam.
Mr. C. J. E. Graaf VAN BYLANDT, 's Hage.
Mr. E. J. A. Graaf VAN BYLANDT, 's Hage.
F. D. COCHIUS, 's Gravenhage.
Mr. S. L. COHEN, Amsterdam.
Dr. F. A. C. DUMONTIER, 's Hage.
E. FRANCIS, Maarssen.
Z. K. H. PRINS FREDERIK, *Donateur.*
J. P. DE GAAY FORTMAN, Leiden.
H. VAN GENDEREN.
Jhr. Mr. W. T. GEVERS DEYNOOT, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. D. T. GEVERS VAN ENDEGEEST, 's Gravenhage.
A. P. GODON, 's Gravenhage.
G. R. P. F. GONGGRIJP, Delft.
Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, 's Gravenhage.
Jhr. J. P. CORNETS DE GROOT VAN KRAAIJENBURG, 's Gravenhage.
NED. HANDELMAATSCHAPPIJ, *Donateur*, Amsterdam.
Jhr. O. HARTSEN, Amsterdam.
J. J. HASSELMAN, Tiel.
J. H. A. W. VAN HEERDT, 's Hage.
Jhr. Mr. D. A. JUNIUS VAN HEMERT, 's Gravenhage.
C. A. VON HEMERT, Amsterdam.
Z. K. H. PRINS HENDRIK, *Donateur.*
Mr. C. VAN HEUKELOM, 's Gravenhage.
F. VAN HEUKELOM, Amsterdam.
H. HIEBINK, Voorst bij Zutphen.
Prof. J. HOFFMANN, Leiden.
Prof. J. J. DE HOLLANDER, Breda.
HOVELL THURLOW, Londen.
G. L. J. VAN DER HUCHT, Haarlem.
Jhr. Mr. J. HUYDECOPER VAN MAARSSEVEEN, Maarsseveen.
Mr. E. H. 'S JACOB, 's Gravenhage.
C. A. JEEKEL, Hellevoetsluis.
A. W T. JUYNBOLL, Delft.
Prof. H. KERN, Leiden.
H. C. KLINKERT, Ouderkerk a/d Amstel.
Jhr. Mr. F. L. W. DE KOCK, 's Gravenhage.
J. C. DE KOCK VAN LEEUWEN.
H. T. KRABBE, 's Gravenhage.
J. KUYPER HZN. 's Gravenhage.
Prof. J. P. N. LAND, Amsterdam.
J. R. LANGE, 's Gravenhage.
R. F. VAN LANSBERGE, 's Gravenhage.
Prof. Mr. P. A. VAN DER LITH, Leiden.
Mr. J. LOUDON, 's Gravenhage.
TH. N. R LUCASSEN, 's Gravenhage.
Mr. BARNET LYON, Brussel.
Mr. Æ. Baron MACKAY VAN OPHEMERT, 's Gravenhage.
Mr. D. J. Baron MACKAY, 's Gravenhage.
Dr. B. F. MATTHES, 's Gravenhage.
Mr. W. C. MEES, Amsterdam.
J. J. MEINSMA, Delft.
J. MILLARD, Amsterdam.
Mr. C. J. F. MIRANDOLLE, Haarlem.
E. P. DE MONCHY, Amsterdam.
J. MIJNSSEN, Amsterdam.
H. MULLER SZN., Rotterdam.
A. L. H. A. NAGEL.
A. D. VAN DER GON NETSCHER, 's Hage.
G. K. NIEMANN, Rotterdam.
J. L. NIERSTRASZ, 's Gravenhage.
M. NIJHOFF, 's Gravenhage.
J. M. OBREEN, 's Gravenhage.
N. G. PIERSON, Amsterdam.
Dr. J. PIJNAPPEL GZN., Leiden.
Mr. W. A. P. VERKERK PISTORIUS, 's Hage.
FRANÇOIS P. L. POLLEN, Scheveningen.
W. POOLMAN, 's Gravenhage.
W. VAN PREHN. 's Gravenhage.
J. FRANSEN VAN DE PUTTE, Goes.
I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE, 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD, 's Gravenhage.
Mr. G. C. J. VAN REENEN, 's Gravenhage.
Jhr. J. C. REYNST, *Donateur*, 's Gravenhage.
W. A. ROEST, 's Gravenhage.
Prof. T. ROORDA, Leiden.
F. C. ROSE, 's Gravenhage.
C. RUEB CZ., Rotterdam.

D. SCHELTEMA, Haarlem.
C. P. SCHIMPF, 's Gravenhage.
Prof. H. SCHLEGEL, Leiden.
Mr. L. A. W. J. Baron SLOET VAN DE BEELE, Leiden.
A. Baron SLOET VAN OLDRUITENBORGH, Brussel.
Mr. H. J. SMIT, Zaandam.
J. SPANJAARD, Delft.
C. T. STORK, Oldenzaal.
Y. D. C. SUERMONDT, Utrecht.
Dr. P. SWART, 's Gravenhage.
N. TRAKRANEN, Huize Eversberg bij Nijverdal.
Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST, *Donateur*, Deventer.
F. W. C. VALCK, 's Hage.
W. F. VERSTEEG, Amsterdam.
Prof. P. J. VETH, Leiden.
W. A. VIRULY VERBRUGGE, Rotterdam.
Mr. C. VISSCHER, *Donateur*, Arnhem.
Prof. G. W. VREEDE, Utrecht.
Dr. A. VROLIK, 's Gravenhage.
A. J. B. WATTENDORFF, 's Gravenhage.
A. W. P. WEITZEL, Maastricht.
G. F. WESTERMAN, Amsterdam.
C. F. W. WIGGERS VAN KERCHEM, Leiden.
W. WIJT, Rotterdam.
J. WOLBERS, Utrecht.
Jhr. Mr. H. C. VAN DER WIJCK, 's Gravenhage.
Mr. J. O. WIJNMALEN, Leiden.
NEDERLANDSCH ZENDELING-GENOOTSCHAP, Rotterdam.

NEDERLANDSCH OOST-INDIE.

GEWONE LEDEN.

J. E. ALBRECHT, Soerabaya.
T. AMENT, Batavia.
AQUASIE BOACHIE, Ponorogo.
N. A. T. ARRIENS, Sumatra's Westkust.
Mr. W. A. Baron BAUD, Preanger-regentschappen.
Mr. J. W. S. VON BAUMHAUER, Batavia.
N. P. VAN DEN BERG, Batavia.
Mr. W. B. BERGSMA, Banjoemas.
J. TH. BIK, Batavia.
J. DE BLAAUW, Batavia.
Mr. H. A. BLUME, Soerabaya.
H. J. BOOL, Batavia.
C. J. BOSCH, Buitenzorg.
J. F. R. S. VAN DEN BOSSCHE, Batavia.
Mr. L. G. BOURICIUS, Soerabaya.
Dr. J. J. VAN LIMBURG BROUWER, Batàvia.
H. DE BRUIJN.
Mr. J. A. VAN DER CHYS, Batavia.
J. A. COBLYN, Batavia.
J. S. VAN COEVORDEN, Batavia.
A. B. COHEN STUART, Batavia.
Mr. M. P. A. COSTER, Bâtavia.
P. VAN DER CRAB, Ambon.
J. CRAMER, Ajer Bangis.
A. J. W. VAN DELDEN, Batavia.
J. C. H. M. DENIE, Madioen.
S. VAN DEVENTER, Soerabaya.
Dr. J. A. VAN DISSEL, Samarang.
S. VAN DISSEL, Batavia.
G. L. DORREPAAL, Samarang.
G. FABER, Batavia.
Mr. P. S. GERLINGS, Samarang.
W. J. VAN DE GRAAFF, Batavia.
N. GRAAFLAND, Tanawangko (Minahassa).
J. S. G. GRAMBERG, Timor.
C. F. M. DE GRIJS, Samarang.
Mr. B. DE GROOT, Batavia.
J. F. HAASE, Tagal.
J. HAGEMAN JCZ., Soerabaya.
Jhr. Mr. F. JUNIUS VAN HEMERT, Batavia.
Mr. G. T. H. HENNY, Batavia.
Mr. A. TH. HEYLIGERS, Batavia.
Mr. R. V. HEYLIGER, Batavia.
Mr. J. H. J. HOEK, Batavia.
W. HOEZOO, Samarang.
N. HOFSTEDE, Madioen.
K. F. HOLLE, Kaspada.
Jhr. H. W. F. HORA SICCAMA, Batavia.
W. DE JONG, Wonorobo.
L. M. DE LAAT DE KANTER, Batavia.
J. KEUCHENIUS.

Mr. L. W. C. KEUCHENIUS, Batavia.
Mr. T. H. DER KINDEREN, Batavia.
G. L. KLERK DE REUS, Padang.
J. KNIPHORST, Tjandjoer.
J. C. KUMMER, Bandong.
J. F. W. A. LANGE, Cheribon.
N. D. LAMMERS VAN TOORENBURG, Tagal.
W. DE LANOY, Decima.
A. LIGTVOET, Makassar.
Mr. H. D. LEVYSSON NORMAN, Batavia.
J. C. VAN LIER, Batavia.
G. R. LUCARDIE, Kediri.
E. W. A. LUDEKING, Batavia.
P. W. MENU, Meester Cornelis.
Mr. P. MIJER, Batavia.
C. VAN DER MOORE, Bandong.
Mr. S. C. J. W. VAN MUSSCHENBROEK, Buitenzorg.
Jhr. Mr. H. G. B. NAHUYS, Japara.
Mr. S. C. H. NEDERBURGH, Cheribon.
E. NETSCHER, Sumatra's Westkust.
C. VAN DER GON NETSCHER, Bagelen.
F. N. NIEUWENHUYZEN, Batavia.
P. C. VAN OOSTERZEE, Batavia.
J. W. A. VAN OPHUYSEN, Palembang.
W. A. VON OVEN, Passaroean.
Mr. F. T. PAHUD, Batavia.
Mr. D. L. F. DE PAULY, Batavia.
A. W. P. VERKERK PISTORIUS, Palembang.
F. D. D. PHILIPS, Soerakarta.
J. K. H. PHITZINGER, Madioen.
RADEN MAS TOEMENGGOENG ARIO SOERIO TJONDRO NEGORO, Koedoes.
RADEN ADIPATI SOERIA DI REDJA, Cheribon.
RADEN ADIPATI TIRTO NOBTO, Bodjonegoro.
RADEN ADIPATI ARIO TJOKKRO NEGORO, Sidhoardjo.
RADEN ADIPATI SOERO ADINEGORO, Probolingo.
RADEN SALEH, Buitenzorg.
RADEN TOEMENGGOENG DIPO KESOEMO, Regent van Poerbolinggo.
Mr. W. RAPPARD, Batavia.
Mr. O. VAN REES, Batavia.
Jhr. O. RENDORP, Batavia.
J. G. F. RIEDEL, Menado (Gorontalo).
G. B. H. VON ROSENBERG, Batavia.
Dr. L. W. G. DE ROO, Batavia, *Commissaris*.
D. W. ROST VAN TONNINGEN, Billiton.
Mr. W. T. D. IJSSEL DE SCHEPPER, Batavia.
D. W. SCHIFF, Riouw.
G. SCHLEGEL, Batavia.
Mr. H. SEMLER, Batavia.
R. J. DE SEYFF, Samarang.
Mr. J. C. J. VAN DER SCHALK.
Mr. J. J. SCHNEITHER, Batavia.
K. L. VAN SCHOUWENBURG, Batavia.
Ds. J. W. C. VAN STEEDEN, Batavia.
A. SWAVING, Mandheling.
Dr. C. SWAVING, Batavia.
J. E. TEYSMAN, Buitenzorg.
A THYSSEN, Soerakarta.
J. H. TOBIAS, Soerakarta.
Mr. L. J. A. TOLLENS, Buitenzorg.
C. TROMP, Bandjermassin.
T. A. F. VAN DER VALK, Batavia.
W. C VEENSTRA, Batavia.
Mr. F. J. TYNDALL DE VEER.
G. M. VERSPYCK, Batavia.
J. C. T. VIGELIUS, Moeara-doewa.
Mr. H. J. CANTER VISSCHER, Batavia.
J. H. G. VOSMAER, Banka.
H. VON DE WALL, Riouw.
J. P. ZOETELIEF, Batavia.

NEDERLANDSCH WEST-INDIE.

GEWONE LEDEN.

Mr. F. H. VAN AFFELEN VAN OORDE, Paramaribo.
Mr. J. H. BEAUJON, Curaçao, *Commissaris*.
F. CARSTAIRS, Paramaribo, *Commissaris*.
J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELDT, Paramaribo, *Commissaris*.
Mr. P. COCKBURN PRINCE, Curaçao.
Mr. B. E. COLACO BELMONTE, Paramaribo.

A. M. COSTER, Paramaribo.
J. D. CROL, Curaçao.
Ds. S. VAN DISSEL, Paramaribo.
Mr. E. A. VAN EMDEN, Paramaribo, *Commissaris.*
A. H. DE GRENADA, Paramaribo.
W. H. J. VAN IDSINGA, Paramaribo.
J. DE JONG, Paramaribo.
Dr. J. J. JUDA, Paramaribo.
M. S. VAN PRAAG, Paramaribo.
J. VAN PRAAG, Paramaribo.
Mr. G. J. A. BOSCH REITZ, Paramaribo.
Dr. N. ROGER, Curaçao.
Mr. A. M. DE ROUVILLE, Curaçao, *Commissaris.*
Ds. J. SANDER, Paramaribo.
S. SOESMAN Jr., Paramaribo.
Dr. T. DE VEER, Curaçao.

134ste BESTUURSVERGADERING,

VAN 9 JUNI 1870

Tegenwoordig de heeren Gevers Deynoot (Voorzitter), Robidé van der Aa (Secretaris), Bachiene (Penningmeester), van Limburg Brouwer, Hoffmann, Kern en Niemann. De heer Sloet van de Beele met kennisgeving afwezig.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

I. Voor de bibliotheek zijn ingekomen de volgende werken:

Van den heer Sloet van de Beele:

Een Madureesch werk.

Van het departement van kolonien:

Koloniaal verslag over 1870.

Verslag van den handel, de scheepvaart enz. op Java en Madura over 1868.

Topographische kaart van Pekalongan.

Van het departement van Binnenlandsche zaken:

Congrès international de statistique à la Haye. Compte-rendu des travaux de la 7me session. 2e et 3e partie.

Van de Koninklijke academie van wetenschappen te Amsterdam:

Jaarboek 1870.

Afd. letterkunde. 2e reeks 1e dl. 3e stuk.

Afd. Natuurkunde. 2e reeks. 4e dl. 2e stuk, 5e deel 2e en 3e stuk.

Van het Kon. Instituut van ingenieurs:

Tijdschrift 1870—1871. 2e en 4e afl.

Van de Ned. maatschappij tot bevordering van nijverheid:
Tijdschrift 3e reeks deel XI, 11e en 12e stuk.
" " " " XII, 1—4e stuk.
Van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen:
Verhandelingen, deel
Tijdschrift deel XIX, XX afl. 1.
Notulen deel VIII afl. 1—2.
Van de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia:
Verslag over 1869.
Van de Kon. Natuurkundige vereeniging in Ned.-Indië:
Natuurkundig tijdschrift deel XXXI, afl. 1—6.
Van de Keizerlijke academie te Weenen:
Sitzungsberichte der philosophisch-historische Classe, deel 64, afl. 2, 3, deel 65, afl. 1—4, deel 66, afl. 1.
Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftigen Classe 1870, no 28—29, 1871, no 1—14.
Van de Koninklijke academie te Berlijn:
Monatsberichte, Dec. 1870—April 1871.
Verzeichniss der Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften von 1710—1870.
Van de Koninklijke academie in België:
Annuaire 1871.
Bulletin deel 29—30.
Van de Kon. academie te Milaan:
Luigi Gabba Sopra alcuni recenti studj di chimica organica.
Rendiconti serie II, deel 2, afl. 17—20, deel 3, afl. 1—20.
" " III, deel 4, afl. 1—7.
Van de Asiatic society of Bengal:
Bibliotheca Indica New series no 199—207, 209—220, 222—224.
Van de Asiatic society te Londen:
Journal New series, deel V, no 1.
Van de Royal geographical society:
Proceedings deel XIV, no 5.
Van de Kon. Gesellschaft der Wissenschaften te Göttingen:
Nachrichten, 1870.
Van de Gesellschaft für Erdkunde te Berlin:
Zeitschrift 5e dl. 5e afl.
Van de Deutsche morgenländische Gesellschaft:
Zeitschrift 24e dl. 4e afl.
Van den schrijver dr. Angelo de Gubernatis.

Rivista Europea. 2e jaarg. deel 1, afl. 3.
〃 2, 〃 1 en 3.
〃 3, 〃 1.

Van den schrijver dr M. Haug:
Brahma und die Brahmanen.
Van den schrijver C. R. Markham:
A. memoir on the Indian surveys.
Van de schrijvers mr. v. d. Lith en Spanjaard:
De staatsinstellingen van Ned. Indië.

Aangezien het door de schrijvers, de heeren v. d. Lith en Spanjaard, aangeboden werk: 〃De Staatsinstellingen van Nederlandsch Indie〃 bestemd is voor de bibliotheken van het Instituut en van het Indisch Genootschap, wordt besloten, dit werk, dat meer in de boekerij van laatstgenoemd genootschap te huis behoort, in die bibliotheek te plaatsen.

Met betrekking tot het door de Koninklijke natuurkundige vereeniging te Batavia aangeboden: 〃Natuurkundig tijdschrift, deel XXXI, afl. 1—6〃 wordt insgelijks tot plaatsing in de bibliotheek van het Indisch Genootschap besloten, omdat het Instituut van dit Tijdschrift niets bezit en in de bibliotheek van het Genootschap eenige vroegere jaargangen voorhanden zijn.

II. De Voorzitter doet mededeeling der sedert de vorige vergadering ingekomen brieven:

a. Kennisgeving van den heer A. W. P. Verkerk Pistorius te Palembang, dat hij het hem aangeboden lidmaatschap aanvaardt.

b. Mededeeling van het overlijden der heeren J. J. Rochussen te 's Gravenhage en Mr. P. C. Maas Geesteranus te Palembang.

c. Missive van Commissarissen te Batavia, dd. 22 Februari 1871, waarin zij mededeelen 〃dat door het collegie van curatoren van het gymnasium Willem III het verzoek is gedaan, een exemplaar der werken van het Instituut voor de bibliotheek van die inrichting ten geschenke te mogen ontvangen.〃

Dit verzoek wordt door de vergadering toegestaan en commissarissen gemachtigd een ex. der werken en Bijdragen uit den bij hen voorhanden voorraad af te staan terwijl

van de nieuwe uitgaven geregeld een ex. aan het gymnasium zal worden toegezonden.

d. Missives van de heeren Winsser, de Lange en Co. te Batavia, dd. 21 Febr. en 28 April 1871, berichtende de incassering van aan het Instituut verschuldigde contributie, waarvan het bedrag door den heer F. L. der Kinderen te 's Gravenhage zal worden betaald.

Deze missives worden den penningmeester ter hand gesteld, die gemachtigd wordt het bedrag in kas te nemen.

e. Missive van het Bestuur van het congres international des sciences géographiques, cosmographiques et commerciales, berichtende dat in Augustus a. s. te Antwerpen de reeds in het vorige jaar voorgenomen bijeenkomst van het congres zal gehouden worden.

Wordt besloten zoo eenig lid van het Instituut voornemens mocht zijn dit congres bij te wonen, deze uit te noodigen het Instituut aldaar te vertegenwoordigen.

f. Missive van het Departement van Kolonien van 7 Febr. 1871, waarin wordt verzocht aan het Departement te leveren 600 ex. van de Bloemlezing uit Maleische geschriften, bewerkt door den heer G. K. Niemann, tegen den prijs van *f* 3 voor de beide deelen.

Ten gevolge van deze bestelling is een herdruk van bedoeld werk noodig, zoodat op voorstel van den Secretaris wordt besloten een tweeden druk van het werk ter perse te leggen en de oplaag van dien tweeden druk te bepalen op 800 ex., zoodat nog 200 ex. voor den handel beschikbaar blijven.

g. Missive van het Departement van Kolonien, dd. 17 Febr. 1871, waarin wordt medegedeeld dat bij vergissing aan het Instituut voor de boekerij is aangeboden een ex. van het tweede vervolg op het Recueil van administratieve en verdere bepalingen voor het N.-I. leger van G. P. J. Ockerse, door J. S. Diephuizen, zoodat wordt verzocht dit werk terug te zenden.

Aan dit verzoek is voldaan.

h. Missive van den heer M. M. Couvée, dd. 9 Juni, verzoekende, omdat het Instituut ten zijnen huize vergadert en aldaar zijne bibliotheek heeft gevestigd, zijn naam als uitgever op de werken en Bijdragen van het Instituut

nevens dien van den heer Nijhoff te plaatsen, ofschoon het voordeel, aan de uitgave verbonden, geheel zal blijven aan den tegenwoordigen uitgever.

Aan den Secretaris wordt opgedragen omtrent dit verzoek het advies te vernemen van den tegenwoordigen uitgever, den heer Nijhoff, om dan in eene volgende bijeenkomst eene beslissing te nemen.

III. *Benoeming van nieuwe leden.* Op voorstel van commissarissen te Batavia wordt tot lid van het Instituut benoemd de heer F. D. D. Philips, tweede onderwijzer aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta.

IV. *Opstel van* Dr. Matthes *over de geografie van Zuid-Celebes.* De Secretaris deelt mede, dat de heer Matthes een opstel ter plaatsing in de Bijdragen heeft aangeboden, waarvoor, wegens de vele eigenaardige teekens, die hij bij zijne transcriptie van het Makassaarsch en Boegineesch gebruikt, een bijzonder stel letters, op grooter corpus gegoten, vereischt wordt.

De drukker van het Instituut, op zich zelf niet ongenegen, enkele nieuwe letters aan te schaffen, kan niet verplicht worden, zich van een geheel nieuw stel Holl. letters te voorzien, dat alleen bij opstellen over Zuid-Celebes zou kunnen gebruikt worden. Om het ingezonden stuk in zijn tegenwoordigen vorm te plaatsen, zou men het bij de firma Spin moeten doen drukken, die alleen de daarvoor vereischte letters bezit, waardoor de drukkosten *f* 9 per vel meer zullen bedragen, hetgeen voor het geheele opstel eene meerdere uitgave van ongeveer *f* 30 zal vorderen.

Er ontstaat thans eene uitvoerige gedachtenwisseling over het denkbeeld om het opstel te doen drukken bij de firma Spin. Hoezeer men gaarne de Bijdragen zou verrijkt zien met een opstel van den heer Matthes acht men het in beginsel ongeraden, voor eene betrekkelijk zoo ondergeschikte zaak als de spelling, zich van eene andere drukkerij te bedienen. De schrijver kan toch hetzij door verbinding van Holl. letters, hetzij door meer algemeen gebruikelijke teekens te bezigen, de waarde van iedere letter uit het Boegineesch en Makassaarsch letterschrift weergeven, terwijl eene tabel kan aanwijzen, op welke wijze dit geschiedt.

V. *Tabel met oud-Indische alfabetten door den heer Holle.* Uit een schrijven van genoemden heer, gedagteekend Waspada 7 Januari 1871 deelt de Secretaris het volgende mede: „Nadat ik in 1865 een tabel had samengesteld van eenige oud-Soendasche alfabetten vestigde ik mijne aandacht ook op andere indische alfabetten, waardoor die tabel van lieverlede grooter werd en ik mij thans genoopt zie ze om te werken en aan te vullen met eenige alfabetten, welke ik nog heb liggen.

„Vermits die omwerking evenwel nog eenigen tijd kan duren en ik een fotografischen afdruk der tabel gereed heb liggen, zoo doet mij dit besluiten dien afdruk het Instituut aan te bieden, in de hoop dit werk, zoo gebrekkig als het is, niet geheel zonder belangstelling zal worden ontvangen."

Met belangstelling wordt van dit stuk door de vergadering kennis genomen, dat in het archief zal worden gedeponeerd.

VI. *Uitgave der Babad Tanah Djawi door den heer Meinsma.* De commissie benoemd om het Bestuur hieromtrent van advies te dienen, bestaande uit de heeren Kern en Niemann, rapporteert dat het werk allezins verdient uitgegeven te worden. Het is voor de taal van zeer veel belang, want het is geschreven in goed Javaansch, terwijl het door den eenvoudigen verhaaltrant zeer geschikt is voor het gebruik als leesboek voor leerlingen en als zoodanig in eene bestaande leemte bij het onderwijs in het Javaansch voorziet. De Commissie adviseert dus tot de uitgave en stelt daarbij voor, omdat het misschien voor het Instituut finantieel bezwarend is die uitgave geheel voor zijne rekening te nemen, te trachten een uitgever te vinden die zich daarmede wil belasten en deze met een subsidie van het Instituut te ondersteunen. Aan de heeren Kern en Niemann wordt opgedragen met een uitgever in overleg te treden om daarna een definitief besluit te nemen.

VII. *Verslag van den secretaris.* De secretaris doet thans mededeeling van het op de algemeene vergadering van 12 Juni a. s. omtrent den staat en de werkzaamheden van het Instituut in 1870 uit te brengen verslag.

VIII. *Rekening van den penningmeester.* De voorzitter brengt ter tafel de rekening van den penningmeester over 1870, welke

bereids door eene commissie uit het bestuur onderzocht en in orde bevonden is. Die rekening sluit met eene som in ontvangst van *ƒ* 6727,07½ en in uitgaaf van *ƒ* 6513,52, zoodat er een batig saldo is van *ƒ* 213,55½.

IX. *Vereeniging met het Indisch Genootschap.* De secretaris zegt, dat de heer jhr. J. P. Cornets de Groot van Kraayenburg zijn ontslag had genomen, maar op dit besluit is teruggekomen onder voorwaarde van vereeniging van Instituut met Indisch Genootschap. De heer Cornets de Groot heeft omtrent die vereeniging eene nota opgesteld.

Op voorstel van den voorzitter wordt besloten deze nota en daarbij behoorende stukken aan te houden tot de volgende vergadering, wanneer het Bestuur zal hernieuwd zijn.

X. *Voordracht voor nieuwe bestuursleden.* De vergadering gaat thans over tot het opmaken van drietallen, der algemeene vergadering aan te bieden ter benoeming van drie leden van het Bestuur, ter vervanging van de heeren Sloet van de Beele, Kern en Banck, aan wie dit jaar de beurt van aftreding is.

Het drietal, ter vervanging van den heer Sloet van de Beele, zal bestaan uit de heeren: Dr. P. Bleeker, François P. L. Pollen en Mr. W. A. P. Verkerk Pistorius.

Het drietal, ter vervanging van den heer Dr. H. Kern, uit de heeren: J. J. Meinsma, Dr. J. P. N. Land en Dr. B. F. Matthes.

Het drietal, ter vervanging van den heer Mr. J. E. Banck, uit de heeren: Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, Mr. C. J. F. Mirandolle en Mr. E. H. 's Jacob.

XI. *Schrijven aan commissarissen in West-Indië.* De penningmeester zegt, dat sedert 2 Sept. 1869 geene tijding noch remises zijn ontvangen uit West-Indië en geeft in overweging commissarissen te herinneren aan hunne, in dat schrijven gedane toezegging het Bestuur spoedig over de geldelijke aangelegenheden en in het algemeen over de belangen van het Instituut te onderhouden.

Namens het Bestuur zal in dien zin aan commissarissen worden geschreven.

De Voorzitter betuigt het aanwezig aftredend Bestuurslid,

den heer Kern, den dank van het Bestuur voor de belangstelling, die hij steeds voor het Instituut heeft getoond en beveelt hem de belangen van het Instituut bij voortduring aan.

De vergadering wordt door den voorzitter gesloten.

ALGEMEENE VERGADERING

GEHOUDEN 12 JUNI 1871.

(Voorloopig vastgesteld door het Bestuur.)

Tegenwoordig: de heeren Jhr. Mr. W. T. Gevers Deynoot (Voorzitter), Robidé van der Aa (Secretaris), P. J. Bachiene (Penningmeester), Dr. P. Bleeker, A. R. Blommendal, Mr. P. A. S. van Limburg Brouwer, Dr. F. A. C. Dumontier, Dr. J. Hoffmann, C. A. Jeekel, Dr. H. Kern, J. J. Meinsma, G. K. Niemann, J. L. Nierstrasz, Martinus Nijhoff.

De Voorzitter opent de vergadering en heet de leden welkom.

De Voorzitter zegt dat de notulen van het verhandelde in de vorige algemeene vergadering reeds door het Bestuur voorloopig vastgesteld en gedrukt zijn, zoodat wanneer daartegen geene bedenkingen worden gemaakt, die thans als definitief vastgesteld kunnen beschouwd worden.

De Voorzitter herinnert, dat in de vorige vergadering het denkbeeld ter sprake gebracht is, tot wijziging van art. 17 van het Reglement, in dien zin dat sommige werken niet aan de leden zouden toegezonden worden. Het Bestuur heeft over dit denkbeeld van gedachten gewisseld en moet als slotsom daarvan mededeelen, dat het wenschelijk is art. 17 onveranderd te houden. De opmerking werd reeds in de vorige algemeene vergadering door den heer Dumontier gemaakt dat de contributie gesteld is op een vrij hoog bedrag, om gelegenheid te geven tot het uitgeven of ondersteunen van werken en dat ter vergoeding van die contributie de leden wel mogen geacht worden aanspraak te hebben op een exemplaar van de door het Instituut uit te geven werken. De vrees is misschien niet ongegrond, dat wanneer de Vergadering mocht besluiten daarin verandering te brengen vele leden voor hun lidmaatschap zouden bedanken.

Bovendien is, om te voldoen aan den wensch van sommige leden, wijziging van art. 17 niet dringend noodig, want art. 1 noemt onder hetgeen tot bevordering van het doel van het Instituut moet gedaan worden, niet enkel het uitgeven, maar ook het ondersteunen der uitgave van afzonderlijke werken, zoodat wanneer het Instituut de uitgave van een werk van zeer specialen aard mocht wenschelijk achten, het Bestuur zou kunnen besluiten, ten einde de aanzienlijke kosten aan eene uitgave door het Instituut verbonden te ontgaan, die met een subsidie van het Instituut aan een boekhandelaar op te dragen. Naar aanleiding van het in de vorige vergadering genomen besluit moet thans echter eene beslissing genomen worden over de vraag: of art. 17 zal worden gewijzigd.

De heer Meinsma verklaart zich te kunnen vereenigen met het advies van het Bestuur. De leden toch hebben het lidmaatschap aangenomen in het denkbeeld, dat zij voor hunne contributie zouden ontvangen een exemplaar der Bijdragen en afzonderlijke werken. Eene verandering zou misschien wenschelijk en zelfs noodzakelijk zijn, wanneer het Bestuur verklaarde, dat de uitgave van afzonderlijke werken voor het Instituut te bezwarend is. Maar dit schijnt het geval niet te zijn en zoolang die verklaring niet wordt afgelegd, kan het voor de leden niet anders dan aangenaam zijn de Bijdragen en werken, door het Instituut uitgegeven, te blijven ontvangen.

De Voorzitter zegt dat de finantieele toestand van het Instituut gunstig is, zoodat om die reden eene verandering van art. 17 niet noodig is.

De vergadering vereenigt zich daarop zonder hoofdelijke stemming met het praeadvies van het Bestuur om art. 17 onveranderd te laten.

De Secretaris doet namens het Bestuur verslag van den Staat en de werkzaamheden van het Instituut over 1870. [Zie dit verslag op blz. XXII.]

De Voorzitter bedankt den Secretaris namens de vergadering voor zijn omstandig en belangrijk verslag.

De Voorzitter brengt ter tafel de rekening van den penningmeester over 1870 en verzoekt de heeren Nierstrasz en Jeekel die te willen nazien.

Na schorsing der vergadering voor eenige oogenblikken zegt de heer Nierstrasz dat de commissie de rekening onderzocht en accoord bevonden heeft en voorstelt die goed te keuren.

De vergadering vereenigt zich met dit voorstel en betuigt den penningmeester haar dank voor zijn gehouden beheer.

Thans wordt overgegaan tot de verkiezing van drie bestuursleden ter vervanging van de heeren Mr. L. A. J. W. baron Sloet van de Beele, Dr. H. Kern en Mr. J. E. Banck, aan wie dit jaar de beurt van aftreding is.

Het Bestuur biedt de bij art. 6 gevorderde drietallen aan (zie blz. XVII), waarna met meerderheid van stemmen tot leden van het Bestuur worden benoemd de heeren Dr. P. Bleeker, J. J. Meinsma en Mr. E. H. 's Jacob.

De heer Bleeker verklaart, onder dankbetuiging voor het in hem gestelde vertrouwen, de benoeming aan te nemen.

Aan de heeren Meinsma (die de vergadering verlaten heeft) en 's Jacob zal van hunne benoeming kennis worden gegeven.

De Voorzitter sluit de vergadering.

VERSLAG

VAN

DEN STAAT EN DE WERKZAAMHEDEN

VAN HET

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIE OVER 1870.

Mijne Heeren!

Bij het uitbrengen van dit verslag moeten wij beginnen ons te verontschuldigen, dat deze vergadering zoo laat belegd is. Verschillende omstandigheden hebben daartoe medegewerkt. Vooreerst heeft de hevige ziekte, die in het begin van dit jaar vooral de residentie bezocht, ons doen besluiten de vergadering eenigzins te verschuiven. Veel heeft daartoe ook bijgedragen de gezondheidstoestand van hem, die thans dit verslag uitbrengt; een toestand, die hem bij andere letterkundige bezigheden verhinderde in het voeren der pen en de hem aangeboren moeilijkheid daartoe als het ware vertiendubbelde.

Aan deze vertraging, waarvoor wij uwe verontschuldiging inroepen, is echter een geluk verbonden. Nu toch zijn wij in staat, u mede te deelen, dat de reeds sedert eenige jaren door het Instituut voorbereide en herhaaldelijk door mijn voorganger aan u aangekondigde uitgave van twee belangrijke werken thans voltooid is. Wij bedoelen in de eerste plaats de *Bloemlezing uit Maleische geschriften* van ons bestuurslid den heer Niemann, waarvan het tweede en laatste stuk hier ter tafel ligt; in de tweede plaats hebben wij het oog op het werk van wijlen den hoogleeraar Millies, *Recherches sur les monnaies des indigènes*

de l'Archipel Indien et de la Péninsule Malaie, dat ook door de goede zorgen van den heer Niemann, die zich na het overlijden van den schrijver met het tijd roovende, zoo veel zorg vereischende nazien der drukproeven belast heeft, weldra het licht zal kunnen zien.

Ten aanzien van de Maleische bloemlezing kunnen wij mededeelen, dat het departement van koloniën, nadat daarover gehoord is het Nederlandsch-Indisch bestuur, 600 exemplaren van dit werk besteld heeft, welke aanzienlijke bestelling — een vereerend blijk, hoe nuttig de regeering dezen arbeid acht tot verspreiding van goede lektuur onder den inlander — tevens een aansporing is zoo voor den bewerker als voor dit genootschap tot voortzetting hunner bemoeiingen, ons bovendien de aangename verplichting oplegt, nu reeds een tweeden druk van dit werk gereed te maken. Wegens de ondervonden waardeering dezer uitgave van het Instituut achten wij het niet onbelangrijk, ook voor hen, die zich minder met de Maleische letterkunde bemoeien, het een en ander mede te deelen over den belangrijken inhoud dezer bloemlezing.

Het eerste deel bevat mededeelingen uit het echt Maleische heldenverhaal *Hang Toewah*. Verder zijn daarin stukken opgenomen uit de *Hikajat Emir Hamzah*, de geschiedenis van den oom van Mohammed, Maleische omwerking van een Perzischen roman, uit den *Bostanoe-s-Salatîn* of *Lusthof der Vorsten*, een geschrift grootendeels van Arabischen oorsprong en uit de *Hikajat bajan boediman*, het zoogenaamde *Papegaaijenboek*, een verzameling van verhalen, die oorspronkelijk n het Sanskriet opgesteld, later in het Perzisch en Arabisch en uit de bewerkingen in deze beide talen ook in het Maleisch is overgebracht. Al deze geschriften zijn zeer populair bij den op vertellingen zoo belusten en tot vertellen zoo geneigden Maleijer en behalve enkele brokstukken uit den *Emir Hamzah* tot dusver nog niet uitgegeven. Het tweede deel der bloemlezing bevat grootendeels stukken uit de *Hikajat Abdoellah*, de autobiografie van den vruchtbaarsten en vermaardsten der Maleische auteurs van onze eeuw; verder eenige fragmenten uit den *Hang Toewah*, eindelijk uit den *Bostanoe-s-Salatîn* nog de tot dusver onuitgegeven kroniek der vorsten van Atjih, wier belang voor de geschiedenis blijkt uit het gebruik, dat de heer Millies er van gemaakt heeft in zijn zoo even vermeld numismatisch werk.

Vooral is in de bloemlezing belangrijk hetgeen daarin is medegedeeld uit de autobiografie van Abdoellah, die vroeger te Singapoer gedrukt, maar niet meer verkrijgbaar is. Abdoellah, gesproten uit een Arabisch geslacht, dat zich eerst in Dekan of Kling, daarna in den Archipel vestigde, werd te Malakka geboren, waar hij in afwisseling met Singapoer het grootste deel van zijn leven doorbracht. Door zijne groote kennis der Maleische taal kwam hij als *moensji* of taalmeester, klerk, schrijver of in andere betrekkingen in veelvuldige aanraking met mannen als een Marsden en Newbold, met Raffles gedurende diens verblijf te Malakka, met Farquhar en Crawfurd en met de meeste Engelsche en Noord-Amerikaansche zendelingen, die gedurende de eerste helft dezer eeuw te Malakka en Singapoer werkzaam waren. Hij is een krachtig bewijs, hoezeer beschaafde Maleijers bij getrouwheid aan den Islam belang stellen kunnen in de kennis der Europeanen en voordeel trekken willen uit de vruchten der Westersche beschaving. Uit dien hoofde vestig ik vooral de aandacht op het belangrijk en uitvoerig verslag, dat de heer Niemann reeds in 1854 in het *Tijdschrift van Neerl. Indië* over deze merkwaardige levensbeschrijving gegeven heeft. Thans heeft hij in zijne bloemlezing opgenomen: Abdoellahs bericht over het bestuur van den edelen Farquhar als resident van Malakka; de aanschouwelijke beschrijving eener olifantenjacht; bijzonderheden over de baldadigheden, waaraan sommige Engelschen zich tegenover de bewoners van Malakka schuldig maakten; het onderhoudend, maar misschien wat opgesmukt verhaal der vergadering, die Abdoellah bijwoonde van een geheim Chineesch genootschap, het zoogenaamde *Hemel- en Aardeverbond*, waarover onze medeleden Prof. Hoffmann en zijn leerling G. Schlegel zoo belangrijke mededeelingen gaven, de eerste in ons tijdschrift (*Bijdragen*, D. I, bl. 260—290, II bl. 292—329) de tweede in de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap (D. XXXII); eindelijk nog een en ander over het geschil tusschen den bekenden John Crawfurd als resident van Singapoer en Hoesain Sjah, den sultan aldaar, wiens grotesk uiterlijk, de wreedheden, die hij zich tegen zijne huishouding veroorloofde, benevens het karakter van Crawfurd aanschouwelijk beschreven worden. Uit den *Hang Toewah* bevat het tweede deel de tocht van dezen held als gezant van den vorst van Malakka naar dien van Kling en zijn gezantschap voor dezen laatsten vorst naar China. Het

Maleisch van dit geschrift is veel zuiverder dan dat van Abdoellah, maar de stijl niet vrij van herhalingen en eenige gerektheid, waaraan echter te gemoet gekomen wordt door belangrijke bijzonderheden over den rijkdom der Klingaleesche kooplieden, den godsdienst der Chineezen, enz. De beschrijving van den strijd tusschen Hang Toewah en Hang Djebat, vol roerende incidenten, die het grootste deel van het eerste deel der bloemlezing vult, is volgens deskundigen een meesterstuk, hoewel ook niet van gerektheid vrij te pleiten; maar mogen wij westerlingen, die te recht de letterkundige schoonheden van een Walter Scot huldigen, Maleische auteurs om hunne langdradigheid al te hard vallen? De kleinere verhaaltjes, zooals die uit het *Papegaaijenboek*, zijn werkelijk niet onaardig, terwijl een der medegedeelde avonturen uit den *Emir Hamzah*, dat met den boschgeest *doewalpai*, reeds te vinden is in Sindbads reizen uit de *Duizend en ééne nacht*.

Wij mogen ons gelukkig achten, dat het werk van wijlen den hoogleeraar Millies, waarvan wij zooeven spraken, eindelijk gereed is. Het verdient te meer de aandacht der geleerde wereld, omdat het eigenlijk het eenige groote werk is, dat van dien geleerde het licht ziet. Zij, die hem gedurende zijn leven kenden, vooral degenen, die, zooals hij die tot u spreekt, zijn akademische lessen volgden en wisten te waardeeren, waren ten volle overtuigd van zijne uitgebreide veelzijdige geleerdheid, maar aan het publiek was daarvan slechts weinig gebleken. Reeds lang was het echter bekend, dat Millies zich sedert jaren met de studie der Indische munten bezig hield, o. a. uit zijn belangrijk geschriftje: *De munten der Engelschen voor den Oost-Indischen Archipel*, waarin dit dorre numismatische onderwerp zoo onderhoudend is behandeld en tevens voor het eerst eenig licht over de geschiedenis van Siak werd verspreid. Hierin kondigde Millies reeds in 1852 aan, dat hij zich onledig hield met de studie der munten van de inlandsche vorsten in Nederlandsch-Indië, waarvoor hij de mededeeling van weinig bekende exemplaren verzocht. Negen jaar later verscheen in de werken van het Bataviaasch Genootschap: *De munten van Nederlandsch-Indië* door de heeren E. Netscher en J. A. v. d. Chijs. Aan het einde der voorrede verontschuldigen deze schrijvers zich over het ondernemen van dien arbeid, hoewel zij wisten dat de heer Millies met dergelijk werk bezig was, in de eerste plaats, omdat de uitgave daarvan zich zoolang liet wachten, en in tweede plaats,

omdat zij aan de bron zelve in Indië iets meer volledigs zouden kunnen leveren.

Wij hebben nu beide geschriften voor ons en kunnen vergelijken. Het te Batavia uitgegeven werk behandelt alle munten van Nederlandsch-Indië, zoowel die door de verschillende Europeesche besturen uitgegeven, als de munten der inlandsche vorsten en der Chineesche mijnwerkers. Millies bespreekt alleen de beide laatste, maar betreedt in zoover een eenigzins ruimer terrein, omdat hij ook zijne beschouwingen uitstrekt over de Maleische staatjes van het Schiereiland Malakka, en nu is het opmerkelijk, dat het werk van Millies 289 munten en tempelmedailles beschrijft, dat der heeren Netscher en v. d. Chijs slechts 276. Wij zeggen dit niet, om daardoor een blaam te werpen op deze twee verdienstelijke schrijvers. Millies, die behalve uit zijne eigen rijke muntverzameling ook uit die van verschillende landgenooten kon putten, bovendien de voornaamste muntkabinetten van Europa had doorzocht, kon licht meer leveren, terwijl hij door zijne veelomvattende taalkennis, bijzondere scherpzinnigheid en taai geduld — eigenschappen, die zoo zelden in één persoon vereenigd zijn — beter slagen moest in de ontcijfering van het op munten zoo ingewikkelde Arabische letterschrift. Wij wijzen er alleen op als een bewijs, hoe wenschelijk het is, dat de Indologie niet alleen in Indië zelf, maar ook in ons werelddeel worde beoefend, daar men door vereend streven alleen deze wetenschap vooruit zal brengen.

Uit den aard der zaak kunnen wij niet al het belangrijke opsommen, waardoor dit posthume werk van Millies uitmunt. Onder veel stippen wij slechts enkele bijzonderheden aan: zooals de gelukkige ontcijfering, waardoor munten, die de heeren Netscher en van der Chijs uit Sumatra of Borneo afkomstig achtten, aan staten van het Schiereiland Malakka worden toegekend; het eigenaardige tinnen muntje uit Sangora met opschrift in drie talen (Maleisch, Siameesch, Chineesch); de nu voor het eerst bekend gemaakte Hindoe-munten, die op Sumatra en wel te Baros of Fantsoer gevonden en volgens Millies ook uit dien alouden Hindoe-staat afkomstig zijn; de munten met Javaansche opschriften uit Siak en Djambi; de thans voor het eerst in Djohor te recht gebrachte gouden munten; eindelijk die uit Goa, het overblijfsel van het oude rijk van Makassar. De dood overviel den hoogleeraar Millies, alvorens hij het slot van zijn geschrift, de muntgeschiedenis van Celebes, had bewerkt. Aan

den heer Niemann zijn wij het verschuldigd, dat dit slot thans niet aan het werk ontbreekt, terwijl ons medelid de heer Matthes, ongetwijfeld de eerste wetenschappelijke autoriteit voor Zuid-Celebes, hem in de ontcijfering der munten van Goa behulpzaam was. Eveneens stond ons bestuurslid Prof. Hoffmann Millies reeds bij zijn leven ter zijde voor de lezing der Chineesche opschriften op de munten der mijnvereenigingen van Banka en Borneo's Westkust. Wij mogen bij deze gelegenheid niet achterblijven in het betuigen van onzen dank aan deze drie geleerden, dat door hunne vereende bemoeiingen het werk van Millies op eene hem waardige wijze kon worden uitgegeven.

De numismatiek is een veld van wetenschap, gewoonlijk meer beoefend door verzamelaars en dilettanten, dan door eigenlijke geleerden en geschiedkundigen. Daarom vestigen wij er de aandacht der laatstgenoemden op, dat Millies zich niet bepaalt tot eene beschrijving der munten en eene ontraadseling hunner legenden, maar ook voor dit laatste doel bij het veelvuldig gemis van plaatsnaam of jaartal vele nieuwe bijzonderheden mededeelt over de nog zoo weinig gekende geschiedenis der inlandsche staten van den Indischen Archipel. Vooral belangrijk in dit opzicht zijn zijne uitvoerige onderzoekingen over de chronologie der vorsten van Atjih, waarvoor hij naar aanleiding der vele in dat rijk geslagen munten de verschillende berichten uit de *Bostanoe-s-Salatîn* en uit andere inlandsche kronieken met die van Europeesche reizigers vergelijkt. Daardoor heeft hij veel licht verspreid over de geschiedenis van een rijk, waarop thans wegens de nu aanhangige traktaten met Engeland meer algemeen het oog gevestigd is — een staat, die in de zestiende en zeventiende eeuw zoo groote macht ten toon spreidde, maar nu inwendig in zulk een verval verkeert, dat volgens Millies (bl. 68) de inlijving van Atjih bij Neerlandsch-Indië niet alleen noodzakelijk, maar zelfs een weldaad voor de bevolking ware, eene annexatie, die zonder internationale verwikkelingen niet kan plaats hebben, alvorens dienaangaande een schikking met Groot-Brittanje is aangegaan. Niet minder opmerkelijk is het afkeurend oordeel, dat Millies uitspreekt (bl. 155) over den schadelijken invloed van Engeland op de inlandsche staatjes van het Schiereiland Malakka, waar het juist door zijne niet-bemoeiing verschillende dier rijkjes geheel hulpeloos aan de overheersching en willekeur van Siam heeft overgeleverd.

In één opzicht zal echter dit muntwerk menigeen te leur

stellen. De meeste munten zijn toch geslagen na de komst der Europeanen in den Archipel of althans na de invoering van den Islam. Hetgeen overbleef uit het Hindoe-tijdvak is weinig en de interpretatie der enkele letter of lettergreep, die op de munt voorkomt, hoogst moeilijk en onzeker. Daarom uitte Millies reeds den wensch, dat nader onderzoek en beoefening van het zoo weinig bekende Kawi daaromtrent meer licht zou ontsteken. Te eer vestigen wij dus de aandacht op de onlangs uitgegeven *Kawi-studiën* van den hoogleeraar Kern, waardoor een nieuw licht over die oude taal is opgegaan. Tot de meerdere kennis van het Kawi en de oude geschiedenis van Java zal ongetwijfeld ook bijdragen het rapport, dat uitgebracht is in de Koninklijke Akademie van Wetenschappen over de Kawi-opschriften, waarvan het Bataviaasch Genootschap afdrukken aan verschillende geleerde vereenigingen heeft toegezonden en waarvan ook ons een exemplaar is ter hand gesteld. Het Instituut heeft daaraan verder niets gedaan, omdat de Akademie omtrent die opschriften reeds de voorlichting van den heer Kern en andere geleerden had verzocht, wier advies ook wij zouden hebben moeten inroepen. Het rapport der Akademie verdient eene meer algemeene bekendheid. Ieder, die iets weten wilde omtrent de geschiedenis van den Archipel vóór de komst der Europeanen, stuitte op de groote verwarring tusschen de berichten aan de Maleische en Javaansche kronieken ontleend. Reeds de heer de Jonge vestigde daarop de aandacht in zijn verdienstelijk werk over de stichting van ons gezag op Java, waar hij (*De opkomst van het Ned. gezag in Oost-Indië* D. II bl. 150 en 151) op de onmogelijkheid wijst, dat het bekende rijk Madjapahit volgens een Lassen eerst omstreeks 1300 of zelfs nog iets later zou gesticht zijn, terwijl ditzelfde rijk volgens een vrij algemeen aangenomen gevoelen reeds in 1252 dat van Singapoer zou vernietigd hebben. Uit de voorloopige ontsluijering van enkele Kawi-opschriften in bovengenoemd rapport kan men zien, dat een dier stukken, eigenlijk oud-Javaansche charters op koperen platen gegrift, reeds vóór de helft der negende eeuw in het rijk Madjapahit is uitgevaardigd. Zoodoende is door onwraakbare historische oorkonden bewezen, dat dit eens zoo machtige rijk minstens vier eeuwen vroeger bestond, dan tot dusver werd aangenomen. Veel licht mogen wij dus verwachten uit de volledige uitgave van deze en andere Kawi-opschriften, die nu door het Bataviaasch Genootschap wordt voorbereid.

Eene andere bijdrage zoowel voor de Javaansche taalstudie als voor de geschiedenis mogen wij te gemoet zien van den heer Meinsma, die den Javaanschen tekst der *Babad Tanah Djawi* of kroniek van het land Java wil uitgeven en zich tot het Instituut heeft gewend met het verzoek, die uitgave op zich te nemen. Een voorloopig onderzoek heeft het Bestuur van de wenschelijkheid overtuigd, dat dit werk, dat aan jeugdige beoefenaars der Javaansche taal een niet al te moeilijken tekst voor hunne studiën verschaft, het licht zie. Wij zullen trachten zulks door een geldelijk subsidie van het Instituut tot stand te brengen. Eindelijk moeten wij, bij hetgeen het Instituut in den laatsten tijd gedaan heeft voor taalstudie, nog de aandacht vestigen op verschillende opstellen in onze *Bijdragen* en vooral op den *Catalogus van Maleische handschriften te Leiden*, bewerkt door den hoogleeraar Pijnappel, die tevens in eene inleiding eenige belangrijke opmerkingen maakt over de waarde der Maleische letterkunde.

Wij zijn in den laatsten tijd niet zoo gelukkig geweest, vele mededeelingen te kunnen doen omtrent de land- en volkenkunde van den Indischen Archipel. Wij hebben echter de toezegging ontvangen van den heer von Rosenberg, den bekenden natuuronderzoeker, die op kosten van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement verschillende deelen van den Archipel doorreisd en nu weder in 1869 en 1870 twee reizen naar Nieuw-Guinea heeft ondernomen, dat hij tot de regeering van Nederlandsch-Indië het verzoek zal richten, het door hem opgestelde verslag dezer reizen ter uitgave aan het Instituut te mogen afstaan. Wij stellen daarop te meer prijs, omdat wij daarin een bewijs vinden, dat die zoo verdienstelijke reiziger prijs stelt op de moeite, die deze vereeniging zich getroost heeft voor de uitgave zijner vroegere reizen naar de afdeeling Gorontalo en de Zuidoostereilanden — eene zorg, waarvan hij die de eer heeft tot u te spreken, zich eenig deel mag toeeigenen. De geleerden, die den Archipel bezoeken, zijn toch uit den aard der zaak niet in staat, na te gaan, wat in verschillende geschriften is verspreid over de streken, die zij doorreizen, en waarin telkens een en ander wordt aangetroffen, dat tot toelichting of aanvulling hunner bevindingen kan dienen. Daarom heeft men getracht in eene voorrede bijeen te verzamelen, hetgeen vroeger door anderen over de Zuidoostereilanden was bekend gemaakt.

Nog op twee punten moeten wij de aandacht vestigen. In het vorig verslag was de wensch uitgedrukt, dat het Instituut zou uitgeven een repertorium op de koloniale litteratuur, bijeenverzameld door den heer Hooikaas. De bewerker was toen juist overleden en het Instituut heeft zeer veel moeite gedaan, om te onderzoeken, in hoever het werk door het Instituut voor de pers kon worden gereed gemaakt. Na een langdurig onderzoek, waarvan het resultaat in de notulen onzer bestuursvergaderingen staat opgeteekend, heeft het Bestuur gemeend, dat het werk, zooals het daar lag, niet door het Instituut kon worden uitgegeven. Het Bestuur achtte het echter van belang, dat de uitvoerige arbeid, daaraan besteed, niet verloren ging en sprak dus den wensch uit, dat het handschrift bewaard mocht blijven in een onzer openbare boekerijen. Wij achten ons gelukkig nu te kunnen aankondigen, dat de weduwe van den schrijver besloten heeft, het werk op hare kosten uit te geven. Een geleerde te Leiden heeft zich met het toezicht over de uitgave belast, zoodat het repertorium toch door de beoefenaars der Indische wetenschap zal kunnen gebruikt worden.

In het vorige jaar heeft mijn voorganger, de heer Millard, u medegedeeld, dat het Instituut door den Minister van Koloniën belast was met de uitgave van een belangrijk geschrift over de geschiedenis van Siak. Wij hebben van die taak moeten afzien, omdat ons bleek, dat de schrijver zelf de uitgaaf had toevertrouwd aan het Bataviaasch Genootschap. Dit werk de *Geschiedenis van Neerland's betrekkingen met Siak en Djohor* door ons medelid E. Netscher, thans Goeverneur van Sumatra's Westkust en vroeger als Resident van Riouw zoo bijzonder met dit gebied bekend, is ons onlangs per mail geworden. Het verdient vooral thans de aandacht, nu men wegens het aanhangige verdrag met Engeland gaarne de ware verhouding van het rijk Siak tot Nederlandsch-Indië wil kennen. Over de oude betrekkingen der Nederlanders tot dit rijk, dat Valentijn in zijn uitvoerig werk slechts met een enkel woord vermeldt, was zoo goed als niets bekend, voordat Millies in zijn bovengenoemd geschriftje over de munten der Engelschen er nader de aandacht op vestigde. Zijne mededeelingen, hoe belangrijk die in 1852 waren, zijn echter slechts fragmentarisch in vergelijking van dezen arbeid van den heer Netscher, die na een zorgvuldig onderzoek in de archieven te 's Hage, Batavia en Malakka ons het eerst een volledige geschiedenis van Siak geeft. Het mag-

dien verdienstelijken schrijver met recht genoegen doen, dat dit werk, zoo veel belangrijker dan de onderzoekingen van Millies over dit onderwerp, juist het licht ziet, nu zijne vroeger verschenen beschrijving der munten van den Archipel zoo ver door die van Millies wordt overschaduwd.

Het ledental is in den laatsten tijd stationair gebleven, daar nevens vele nieuwe leden, die wij hebben aangewonnen, ook vele andere ons ontvallen zijn. Onder hen wier verlies wij moeten betreuren, behoort ook onze donateur, de oud-gouverneur generaal van Nederlandsch-Indië en oud-minister van koloniën, Jan Jakob Rochussen, die behoort tot de Nederlanders, die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor Indië, ook door de bevordering van kunsten en wetenschappen in den Indischen Archipel.

Omtrent den finantieelen toestand, die meer in bijzonderheden blijken zal uit de zoo aanstonds aan de vergadering aan te bieden rekening des penningmeesters, behoef ik hier slechts mede te deelen, dat in het afgeloopen jaar de ontvangsten hebben bedragen *f* 6727,07½ en de uitgaven *f* 6513,52, zoodat op ult. Dec. 1870 een voordeelig saldo in kas was van *f* 213,55½.

Eindelijk moeten wij een woord van dank brengen aan onze aftredende bestuurders, de heeren Sloet van de Beele, Kern en Banck, ter wier vervanging wij drietallen aan de vergadering zullen voorleggen.

ROBIDÉ VAN DER AA.

ALGEMEENE VERGADERING

VAN LEDEN VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIE,

TE PARAMARIBO

in het lokaal der koloniale bibliotheek op Vrijdag 21 Februari 1868.

Tegenwoordig: de heeren Mr. E. A. van Emden (Voorzitter), F. Carstairs, J. F. A. Cateau van Rosevelt, A. M. Coster, Mr. G. J. A. Bosch Reitz, Ds. S. van Dissel, Dr. J. J. Juda, A. H. de Granada, Dr. J. Sander en S. Abendanon.

De Voorzitter, Mr. E. A. van Emden, opent de vergadering.

De notulen van het verhandelde in de vorige algemeene vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter zet de redenen uiteen, waarom deze bijeenkomst niet op het in de vorige vergadering vastgestelde tijdstip gehouden is en schrijft die hoofdzakelijk toe aan de afwezigheid van vele leden en voornamelijk aan het eerst laat ingekomen antwoord van het Bestuur des Instituuts op een dezerzijdsch schrijven omtrent eenige in de vorige algemeene vergadering geopperde vragen, waaromtrent hij thans, wat deze en andere hoofdpunten betreft door voorlezing en mondelinge inlichtingen mededeeling doet.

Voorts brengt hij ter kennis dat het Instituutsjaar veranderd is, zoodat het thans met primo Januari is aangevangen en met ultimo December eindigt, weshalve van de leden over het toen loopende jaar (1867) slechts *f* 8.— voor contributie zal worden gevorderd. Aangezien de heer P. J. Eyken Sluijters weigerachtig is gebleven om de achterstallige contributie te voldoen, hebben

commissarissen van dien heer niets ingevorderd, aangezien zij geen recht meenden te hebben om de contributie slechts gedeeltelijk te innen.

De Voorzitter stelt aan de orde de onderwerpen Kolonisatie en Immigratie, waarvan de bespreking in deze vergadering was vastgesteld. Aangezien thans de kolonie in een toestand verkeert dat haar voortbestaan van eene spoedige en voldoende immigratie afhankelijk is, die meer dan immer te voren erkend wordt de levensvraag voor Suriname te zijn, zoo geeft hij der vergadering in bedenking op dezen avond vooral dit laatste punt te behandelen.

De heer J. Sander zegt, dat hij om tot eene practische oplossing van het vraagstuk: kolonisatie van Suriname met Europeanen te geraken, eene zaak die hem zooveel belang inboezemt, inlichtingen heeft ingewonnen bij eenige boeren, die van de Europeesche kolonisatie te Groningen aan de Saramacca afkomstig en thans in de nabijheid van Paramaribo gevestigd zijn. Deze hebben op de vraag of naar hun gevoelen eene kolonisatie met Europeanen alhier slagen zou, eenparig geantwoord: ja, maar niet op de wijze zooals zij vroeger heeft plaats gevonden. Volgens hen zou het best zijn, indien Europeesche boeren zich bij de reeds hier gevestigde landbouwers aansloten; zelfs zou het hun aangenaam zijn wanneer zich een vijftigtal landgenooten bij hen wilden nederzetten.

De gezondheidstoestand bij de om de stad gevestigde boeren is thans vrij voldoende; de geboorte bedraagt iets meer dan de sterfte. De meeste ziekten die onder hen voorkomen zijn koortsen, die hoofdzakelijk aan de groote vochtigheid van het terrein zijn toe te schrijven; hoe meer dit wordt droog gelegd en bebouwd, des te gezonder het worden zal. De tegenwoordige waterloozingen laten zeer veel te wenschen over; maar deze kunnen verbeterd worden, hetwelk stellig het geval zal zijn indien de landbouwende bevolking vermeerdert. Zij verlangen dan ook sterk naar Europeesche landverhuizers, waarvan een vijftigtal in de streek waar zij wonen, een goed bestaan vinden zou. De kosten, die voor elken boer tot zijne vestiging vereischt worden, schatten zij op *f* 3000.— dat hun voorgeschoten zou moeten worden en in tien jaren kan worden terug betaald. Op de vraag hoedanig hunne voeding is, werd geantwoord: dat

deze niet slecht is; dat zij plantenvoedsel in overvloed hebben, terwijl wat dierlijk voedsel aangaat, zij gebruik maken van het beste soort Amerikaansch zoutvleesch, het zoogenaamde familie-beaf; ook levert de jagt nu en dan iets op.

Hij meent dat deze inlichtingen waarde hebben, omdat zij verkregen zijn van menschen, die alles uit de ervaring hebben geput.

De heer A. H. de Granada zegt dat hij eens bij de behandeling eener strafzaak in de gelegenheid is geweest om verschillende boerenfamiliën te bezoeken. Daarbij heeft hem één tooneel zoodanig getroffen, dat hem dit steeds in herinnering gebleven is. Over het algemeen had hij bevonden, dat de huisvesting der boeren slecht en ook veel te klein is: een veel te groot aantal menschen waren in een klein vertrek als het ware opeengepakt. Het komt hem voor dat de hoofdzaak bij eene kolonisatie niet alleen gelegen is in de voeding maar ook in de goede huisvesting; zal eene kolonisatie met Europeanen alhier ooit gelukken, dan moeten z. i. de woningen ruim en goed geventileerd zijn. Hij gelooft dat dit te veel wordt over het hoofd gezien en dat Europesche kolonisatien dikwijls mislukt zijn, omdat te veel menschen in eene te beperkte en slecht geventileerde ruimte waren opeengehoopt.

Het gesprokene geeft slechts den indruk weêr, die toen bij hem is te weeg gebracht maar waarin hij door nadenken versterkt is; hij verwijst overigens naar een geneeskundige, die deze vergadering bijwoont en het feit als deskundige constateren kan.

De heer Dr. J. J. Juda wil met een enkel woord te kennen geven, dat hij het in het geheel niet eens is met Dr. Dumontier, wiens gevoelen betrekkelijk kolonisatie van Europeanen in een tropisch klimaat hij uit de zoo even voorgelezen notulen der vorige vergadering heeft leeren kennen. Hij moet toegeven dat waar zij tot dusverre beproefd is, zij steeds is mislukt, maar hij vraagt: is de oorzaak dier mislukking naar behooren opgegeven? Zoo verre hij na kan gaan was deze steeds te vinden in gebrek aan de noodige voorzorgen en in bijkomende noodlottige omstandigheden, maar zij kan geenszins aan het klimaat worden toegeschreven. Als een voorbeeld wil hij slechts aanhalen de kolonisatieproef aan de Saramacca, dewijl deze van algemeene bekendheid is. Toen de boeren in de kolonie kwamen,

was er hoegenaamd niets voor hen gereed gemaakt, er was volstrekt geen zorg voor hunne ontvangst gedragen. Op het meest moerassige deel van de oevers der Saramacca had men in der haast eenige ellendige hutten opgeslagen, waarin de menschen als het ware opeengehoopt werden; voor geneeskundige verpleging was hoegenaamd geene zorg gedragen; de voeding was slecht. Kon het nu wel anders als dat onder die omstandigheden eene verschrikkelijke ziekte ontstond, die een groot gedeelte der kolonisten ten grave sleepte, en van anderen den moed en het vertrouwen op een goeden uitslag ten eenenmale vernietigde? Het is niet aan twijfel onderhevig dat door zulke slecht genomen maatregelen steeds alle kolonisatiën zullen mislukken.

Hij is overtuigd, dat Europeanen bij den landbouwarbeid in Suriname gezond kunnen blijven, mits in den beginne alle noodige voorzorgen genomen worden. In de eerste plaats moet gelet worden op de woningen; deze moeten ruim, wel geventileerd en eenigszins boven den vochtigen bodem verheven zijn. Vervolgens zorge men, dat de werklieden niet op het heetst van den dag naar den arbeid gaan, maar des morgens vroeg, wanneer het nog koel is; hij houdt den vroegen morgenstond voor zeer gezond en als den besten tijd van den dag voor elke soort van arbeid. Ook zorge men voor eene doelmatige voeding. En wanneer nu dat alles in acht genomen wordt, dan gelooft hij dat eene kolonisatie met Europeesche boeren zeer wel gelukken zal. Wel is waar zullen zij aanvankelijk voor de zware kultuur, zooals bij die van suiker, niet gebezigd kunnen worden, maar in den beginne kunnen zij lichteren veldarbeid doen en zullen zoo langzamerhand meer geschiktheid bekomen tot het verbouwen van stapelproducten, waarvoor zwaardere arbeid vereischt wordt.

Hij erkent dat hij vroeger boeren en hunne kinderen gezien heeft, die er zeer slecht uitzagen; maar hij kan bepaaldelijk zeggen dat hunne ziekelijkheid meestal was toe te schrijven aan deze twee oorzaken: slechte voeding en gebrekkige geneeskundige behandeling. Immers wat ziet men meestal bij die lieden ingeval van ziekten gebeuren? In plaats van bij het ontstaan der ziekte den geneesheer te roepen, wachten zij daarmede tot het veelal te laat is. Hieraan is dikwijls het gevaarlijk en slepend karakter van vele ziekten toe te schrijven. Dat het hier zoo ongezond zou zijn, moet hij ten eenemale ontkennen.

Hij heeft in Europa veel gevaarlijker ziekten gezien dan die

hier gewoonlijk voorkomen en gelooft bijna, dat het daar ongezonder dan in Suriname is.

De heer Mr. G. J. A. Bosch Reitz vraagt den vorigen spreker of naar zijn gevoelen Europeanen van noordelijke streken en hunne afstammelingen hier op den duur dezelfde krachten zullen behouden als in Europa.

De heer Dr. Juda zegt dat zij misschien wel niet dezelfde krachten zullen blijven behouden die zij in Europa hadden, maar dat zulks in dit vruchtbare land ook niet zoozeer noodig is. Hij meent dat wanneer zij slechts de helft hunner krachten overhouden, dit nog altijd voldoende zal zijn om een behoorlijk bestaan uit den landbouw te trekken.

De heer Mr. Bosch Reitz vraagt of de kinderen der kolonisten, die hier geboren zijn, niet veel zwakker dan de ouders zijn?

De heer Dr. Juda. Op de vorige aan hem gerigte vraag moet hij antwoorden: ja, maar hij wijt dit geheel aan de vroeger door hem opgegeven algemeene oorzaken van het mislukken van Europeesche kolonisatien. Hij meent dat dit verbeteren zal, wanneer gezorgd wordt niet alleen voor goede huisvesting maar ook voor eene krachtige voeding. Het voedsel moet naar zijne meening bestaan uit: gezouten vleesch, wild, visch, boonen, erwten, brood enz.

De Voorzitter zegt dat naar zijne meening nog meer dan dit alles voor het welslagen van kolonisatie gevorderd wordt. Hij wijst op de goede voeding, die de Wurtembergsche kolonisten bij Kappler aan de Marowijne hadden; in weerwil deze goed was, is die kolonisatie toch mislukt.

De heer Granada zegt dat het hem aangenaam is betreffende de kolonisatie aan de Marowijne eenige inlichtingen te kunnen geven. Hij had die in der tijd bezocht en heeft gezien, dat de gezondheid der kolonisten niets te wenschen overliet. Zij ontvingen goed en krachtig voedsel en hadden goede woningen. Er werd geregeld gewerkt; maar, dit moet hij er bij zeggen, zij werkten meestal in de schaduw. De heer Kappler zeide bij die gelegenheid, dat hij overtuigd was, dat zijne arbeiders in

staat waren zonder hunne gezondheid te benadeelen vele soorten van arbeid op plantaadje te kunnen verrichten.

De heer S. Abendanon was het in de vorige vergadering niet eens met den heer Dumontier, doch vond het gewaagd verder te gaan en tegen een deskundige het woord te voeren. Thans evenwel, nu hij gehoord heeft dat een ander deskundige Dr. Juda evenmin de gevoelens van den heer Dumontier betrekkelijk eene kolonisatie met Europeesche landbouwers in Suriname deelt, zal hij de vrijheid nemen zijne denkbeelden betrekkelijk dat gewichtig vraagstuk eenigszins breeder uit een te zetten.

Hij wil nog een oogenblik stilstaan bij de kolonisatie aan de Saramacca, die in den loop van den avond reeds kortelijk besproken is. Hij acht het van genoegzame bekendheid dat de keuze der individu's niet goed is geweest; dat er velen onder waren die geen eigenlijke boeren waren, maar menschen uit de heffe des volks, die tot een kolonisatie in Suriname geene geschiktheid bezaten. Dit was ook naar hij meent het geval met de kolonisatie aan de Marowijne. Wel kent hij een paar geschikte menschen, die daarvan afkomstig zijn, maar een groot gedeelte behoorde evenmin tot de landbouwende klasse als die van de Saramacca. Deze daadzaken, die door de vorige sprekers niet zijn aangevoerd, wil hij slechts aanstippen, omdat zij bepaaldelijk hebben medegewerkt tot het mislukken van beide nederzettingen.

De antecedenten der vorige kolonisatien hebben geleerd dat het geene gemakkelijke taak is alles voor de ontvangst wel voor te bereiden; hij gelooft dat dit voor eene kolonisatie in het groot hoogst moeilijk is, maar Spr. is het met Dr. Juda eens, dat zulks eene noodzakelijke voorwaarde van haar welslagen is. Hij is daarom op het oogenblik meer voor eene geleidelijke kolonisatie. Een groot aantal planters zouden op hunne plantaadjes Europeesche boeren en ambachtslieden kunnen gebruiken; hij is overtuigd dat zij in het jonge riet, bij fabriekarbeid, maar vooral bij de cacaokultuur goede diensten kunnen bewijzen. Wanneer slechts de noodige voorzorgen voor de ontvangst dezer menschen genomen worden, dan meent hij zal eene kolonisatie op die wijze tot stand gebracht niet kunnen falen goede uitkomsten te geven, mits men bv. geen barbiers aan de spade gaat plaatsen, maar zich werkelijk tot landbouwers bepaalt. Ook

hij is van gevoelen dat Europeanen des morgens vroegtijdig aan den arbeid behooren te gaan en dat zij op het heetst van den dag binnen 's huis of in de schaduw nog het een en ander kunnen doen. In Europa krijgt wel is waar het lichaam herstel zijner krachten door den winter, maar daarentegen is hier de arbeid zoo veel lichter, dat dit nadeel ruimschoots opgewogen wordt. Hij gelooft dat eene kolonisatie op het oogenblik niet denkbaar is om de eenvoudige reden dat de middelen daartoe ten eenenmale ontbreken. Maar eenmaal zal zij gelukken, dit is voor de toekomst weggelegd en heeft men ook thans al de middelen niet, het staat aan ons om de goede zaak bevorderlijk te zijn door planters en landbouwers op het groot belang te wijzen dat zij bij eene kolonisatie met Europeesche boeren hebben.

Zoowel van kolonisatie als van immigratie hangt de toekomst der kolonie af; hij stelt dus voor om beide zaken niet afzonderlijk te behandelen, maar eene commissie te benoemen die deze vraagstukken onderzoekt en een geschrift of verslag samenstelt, dat daarover handelt.

De heer de Granada wil slechts een woord releveren, dat zooeven door den heer Abendanon is geuit. Heeft Spr. deze wel begrepen, dan zou een der redenen van mislukking der kolonisatie met Europeanen zijn, dat velen van hen geen landbouwers waren, of zooals de heer Abendanon zich kernachtig uitdrukte dat men een barbier aan de spade had geplaatst. Dit laatste is volkomen waar; het feit is hem bekend.

Om weder op de kolonisatie van de Marowijne terug te komen wil hij nog doen opmerken, dat de eerste bezending kolonisten, geschikte arbeiders waren; maar toen later een agent was aangesteld, werden als kolonisten uitgezonden menschen, die nimmer een spade hadden in handen gehad en het werk nog moesten leeren. Het bleek spoedig dat deze lieden vóor het doel ongeschikt waren en mede oorzaak zijn geweest dat de nederzetting verloopen is.

De heer de Bosch Reitz zegt in de meening te verkeeren dat de arbeiders aan de Marowijne, als houtwerkers en niet als landbouwers waren uitgezonden.

De Voorzitter geeft hetzelfde te kennen en voegt er bij dat

in allen gevalle Albina nog geen bewijs oplevert dat eene kolonisatie met Europeesche landbouwers alhier gelukken zal en wel hoofdzakelijk omdat die nederzetting van te korten duur is geweest en Albina bijzonder gezond gelegen is. Hij gelooft integendeel dat Europeanen voor de stapelkultuur niet kunnen worden dienstbaar gemaakt, om de eenvoudige reden, dat het voor hen op den duur niet mogelijk is in de zon te arbeiden. Men heeft wel de vroege morgenuren als den geschiktsten tijd van den dag genoemd om in het veld te arbeiden, maar daartegen kan hij als het gevoelen van andere deskundigen aanvoeren dat de vroege ochtendlucht niet gezond is wegens hare groote vochtigheid en de miasmata, die dan juist het ergste zijn.

De heer S. van Dissel zegt, dat hij het eens is met hen die beweren dat Europeanen in een heet klimaat goed kunnen aarden. Als een voorbeeld haalt hij Aruba aan. Dáár heeft de ondervinding van twee eeuwen geleerd, dat eene kolonisatie met Europeanen goed kan slagen. De kolonisten van Aruba zijn van Europeesche afkomst, zij zijn gezond en sterk, het zijn kerels als boomen. Zij werken den geheelen dag in de open lucht en zijn juist daardoor zoo gehard; terwijl hij hier nog bij kan voegen dat de bevolking sterk vermeerdert. Hij spreekt hier als ooggetuige en zegt dat dit een bewijs is, dat afstammelingen van Europeanen in een warm klimaat zeer gezond kunnen leven, en wanneer dit nu voor Aruba zoo is, waarom dan ook niet voor Suriname? Maar wat is het onderscheid? Hier leven de menschen bijna uitsluitend van bananen, dat als een slecht voedsel bekend is; dáár bestaat de voeding hoofdzakelijk uit mais, schapen- en geitenvleesch, dat op Aruba in overvloed geteeld wordt. Zoolang hier van bananen wordt geleefd zal het nooit goed met de gezondheid gaan.

De heer A. M. Coster zegt, dat hij door zijne verschillende reizen in de binnenlanden dezer kolonie veel heeft gezien en betrekkelijk het klimaat ook veel ondervinding heeft opgedaan. Zoo heeft hij o. a. de Tampatiekreek bezocht, eene schoone streek, die voor kolonisatie wel geschikt zou zijn. Hij had daar het klimaat geheel anders gevonden dan in de benedenlanden; immers terwijl het overdag zeer heet was, werd het daarentegen des nachts zoo koud, dat men de boter met een mes kon snij-

den. Desniettegenstaande had hij het daar zeer gezond gevonden Zoo ook in Boven-Para. Daar wonen zooveel Europeanen die den geheelen dag in de zon zwaar moeten werken en toch gezond zijn; maar zij werken des morgens van 6 tot 10 en des namiddags van 2 tot 6 uren, en hij kan de verzekering geven dat zij meer arbeids verrichten dan de werktaken bedragen, die door het goevernement zijn voorgeschreven. Zoo kent hij ook een man, die afkomstig is van de gewezen kolonisatie op Albina, een flinke kerel, thans in dienst van den heer Heylidy, die vrij wat werk verricht en toch gezond is. Maar wat is het geval geweest met die kolonisatie? Het werk dat de arbeiders daar verrichtten, was ondoelmatig, daarbij kwam het humeur van Kappler, dat veel tot de mislukking dier onderneming heeft bijgedragen.

Hij gelooft dat zulke menschen als hij op het oog heeft zeer goed kunnen werken in fabrieken en zelfs veldarbeid op plantaadjes kunnen verrichten, waartoe hij meent dat taakwerk op stukken grond het beste is, mits zij voorzien worden van goede woningen en goed voedsel, welk laatste door hetgeen de jacht en visscherij oplevert zoo moeilijk niet te verschaffen is. Hij ziet er hoegenaamd geen bezwaar in om menschen uit Europa te krijgen, die voor den landbouw geschikt zijn en zelfs zwaar kunnen werken. Evenwel meent hij dat dit laatste hier niet noodig is en de arbeid lang niet zoo zwaar als in Europa behoeft te zijn.

De heer Dr. Juda kan zich met de bezwaren, die tegen den arbeid des morgens vroeg zijn ingebracht, niet vereenigen. Er is gezegd des morgens is het koud en te vochtig, dus ongezond, dan kunnen zij niet werken; des middags is het weêr te heet, dan ook niet. Het moge dan al 's morgens wat koeler zijn dan des middags, maar wat beteekent dit bij het groot verschil in temperatuur van Europa? Het eene oogenblik kan het dáár stikkend heet zijn en het volgende staat men somtijds te bibberen van kou. En toch zal er niemand zijn die zegt dat het in Europa ongezond is. Hij kent eene plaats in Ober-Beijeren alwaar des morgens koude snerpende winden waaien die over de besneeuwde bergtoppen heen strijken en toch kan hij verzekeren dat de menschen daar zeer gezond zijn. De dauw is niet ongezond om in te ademen; zij is dit wel wanneer de kleederen nat worden en men daarin blijft en stil staat. Miasmata zijn zoowel bij dag als bij nacht aanwezig; deze stoffen

bevinden zich in de lucht; is de inademing daarvan des morgens ongezond, dan zal dit ook 's middags wel het geval zijn. In de Oost zijn ook koudere streken, maar dit zijn juist de gezondste.

De heer Bosch Reitz erkent dat vele bezwaren, die hij alsnog tegen eene kolonisatie met Europeanen in Suriname had, door de vorige sprekers zijn uit den weg geruimd. Indien hij de bedoeling van den heer Abendanon wel begrepen heeft, dan kan hij zich in de hoofdzaak daarmede vereenigen. Hij is er zeer vóór Europeesche kolonisten voor de plantaadjes, om aldaar als ambachtslieden te werken, te laten uitkomen. Wat evenwel den grooten landbouw betreft, zoo verwacht hij daarvan geen goede resultaten; hij gelooft dat Europeesche boeren in het open veld werkende, te veel zullen lijden aan ziekten, die ontstaan zullen door de zware regens die hier vallen en waartegen zij zich niet beveiligen kunnen. Immers men kan geen enkelen dag bijna uitkiezen, waarop het niet regenen zal. Hij rekent dus wat den grooten landbouw aangaat volstrekt niet op Europeesche landverhuizers.

De Voorzitter zegt geheel in de overtuiging van den heer Bosch Reitz te deelen. Ook hij is van gevoelen dat Europeesche kolonisten niet in de aankweeking onzer stapelproducten kunnen voorzien. Dit wil echter niet zeggen dat hij geheel eene zoodanige kolonisatie verwerpt, integendeel heeft hij daarop binnen zekere grenzen ook zijne hoop gevestigd, en zou wel wenschen dat voor den zoogenaamden kleinen landbouw op eene gezonde plaats eene proef genomen werd. Maar om verder te gaan, om daardoor te willen voorzien in het gebrek aan werkkrachten op de plantaadjes, daar is hij ten stelligste tegen.

De heer Bosch Reitz wil nog doen uitkomen dat, wanneer die menschen op zich zelven worden gelaten, dat wil zeggen, indien zij zoowel het werk als den tijd om aan den arbeid te gaan zelf kunnen uitkiezen, men dan ook naar zijn gevoelen goede resultaten van hen voor fabriekarbeid op plantaadjes kan verwachten.

Voor het overige zou hij echter al die theoretische beschouwingen gaarne door iets meer practisch willen vervangen zien. Want is thans, in den toestand waarin de kolonie nu verkeert,

wel met kans op goed succes aan kolonisatie te denken? Immers neen, op grond dat er geen geld is en kolonisatie noodzakelijk groote geldelijke opofferingen vereischt. Wie zal die kosten dragen? De kolonie? Het moederland? Ieder die met den tegenwoordigen toestand eenigzins bekend is zal het antwoord gereedelijk vinden. Om die reden gelooft hij dat het bespreken van Europeesche kolonisatie op het oogenblik geene practische resultaten oplevert. Later kan het zijn nut hebben, maar thans wordt daarmede niet voorzien in den arbeidsnood waarin wij tegenwoordig verkeeren.

De heer Abendanon gelooft niet gelukkig te zijn geweest in de duidelijke ontwikkeling zijner denkbeelden, ten minste hij meent dat zijne gezegden niet naar de juiste bedoeling zijn opgevat. Wat hij heeft willen zeggen is kortelijk dit:

Dat hij ook voor eene kolonisatie met Europeanen is, maar dat zulks op het oogenblik niet uitvoerlijk is, omdat er geene middelen zijn. Waren deze voorhanden, dan acht hij de zaak allezins mogelijk en voegt er bij, dat vele duizenden Europeanen gelukkig zouden zijn, indien zij als boeren en arbeiders op de plantaadjes konden worden geplaatst. Maar zooals reeds is aangemerkt, er zijn geen middelen; het zou tonnen gouds kosten. Evenwel gelooft hij, dat het toch op eene kleine schaal, geleidelijk aan, zou kunnen gelukken en de middelen daartoe niet zoo kostbaar en veel omvattend behoeven te zijn, waardoor zelfs de kans van welslagen grooter wordt. Van den aanvoer van Europeesche landbouwers verwacht hij groote verbeteringen in de kultuur; hoe eerder dit geschieden kan, des te beter zal het voor de kolonie zijn.

De heer de Granada zegt dat het zijne meening niet was, dat Albina reeds de kolonisatie-kwestie had beslist; hij heeft door die zaak aan te halen slechts een feit willen doen spreken, waarvan hij zelf ooggetuige is geweest.

Ten aanzien der kosten die tot het vestigen van een boerengezin, zooals voor huis-, landbouwgereedschappen enz. noodig zijn, had hij ook eene raming ontvangen, welke echter de door den heer Sander opgegeven som van *f* 3000.— aanmerkelijk overschrijdt.

De heer Sander licht zijne vorige rede breeder toe en zegt

dat het zijne bedoeling niet was om eene Europeesche kolonisatie op groote schaal tot stand te brengen, maar wel geleidelijk aan en in het klein, zoodat de aankomenden eerst geplaatst worden bij alhier reeds gevestigde kolonisten. Hij meent dat daartoe niet zulke enorme middelen noodig zijn als men zich gewoonlijk voorstelt, terwijl die wijze beter is om zich aan het klimaat te gewennen en bekend te maken met de eigenaardigheden van het land en zijne kultuur. Werd eene kolonisatie op die wijze beproefd dan zou er alleen geld voor een huis noodig zijn; het overige zouden zij onder elkander kunnen vinden.

De heer Coster meent, nu er gesproken wordt over eene kolonisatie met Europeanen, het goed is geen bloote theorien te verkondigen, maar zooveel mogelijk bewijzen uit de ervaring bij te brengen, dat Europeanen hier werken kunnen. Het beste bewijs dat hij leveren kan is van zich zelven. Zijne ouders waren beiden Europeanen, die hem in het geheel niet hebben opgebracht om zoo te zwoegen, als hij later heeft moeten doen. Hij heeft hard gewerkt en dat niet alleen onder dak, maar ook buiten in het veld. Toen hij zijn loopbaan als blankofficier begon, heeft hij meer dan eene week achter elkander spel gehouden. 's Morgens vroeg, terwijl de dauw hem bevochtigde, zoowel als bij de grootste hitte des middags moest hij naar het veld en hij is er gezond bij gebleven en sterk tegen in geworden. In het begin werd hij ook ziek, maar dit kwam dewijl hij in zijne jeugd niet tot werken was groot gebracht. In lateren tijd moest hij in het belang van zijnen houthandel veel reizen en heeft toen verschillende streken der kolonie bezocht: hij kan gerust zeggen bijna acht jaren in de binnenlanden te hebben doorgebracht. Hij is wel is waar dikwijls ziek geweest; maar indien hij van der jeugd af aan werken ware gewend, dan zou hij ook beter aan die vermoeienissen hebben weerstand geboden. Op de vraag dus: kunnen Europeesche kolonisten hier aarden, is zijn antwoord: ja, maar niet om in de rietgronden te arbeiden, dewijl het daarbij vereischt wordend delfwerk voor Europeanen ondoenlijk is. Voor de banannenteelt en cacaokultuur meent hij dat zij volkomen geschikt zijn, vooral wanneer zij op zich zelven kunnen arbeiden. Maar, zooals gezegd is, goed eten en behoorlijke huisvesting zijn voor hen eene hoofdzaak.

De Voorzitter verklaart dat hij den heer Coster met genoegen heeft gehoord en dat het zeker wetenswaardig is wat hij heeft medegedeeld, vooral daar het eigene ondervinding is die hem doet spreken. Maar is dit nu wel een afdoend bewijs voor de waarheid der stelling dat Europeanen bij zwaren arbeid in een tropisch klimaat gezond kunnen blijven? Is door het voorbeeld, dat zooeven geschetst is, nu genoegzaam geconstateerd dat eene Europeesche kolonisatie slagen zal? De heer Coster schijnt van een ijzersterk gestel te zijn en daaraan kan het worden toegeschreven, dat hij bij al die geleden ontberingen en doorgestane vermoeinissen er zoo goed afgekomen is. Maar Spr. is nog volstrekt niet overtuigd dat dit op Europeanen in het algemeen van toepassing zoude zijn.

De heer Bosch Reitz beweert toch een voorbeeld te kunnen bijbrengen dat Europeesche kolonisten in Suriname van geslacht tot geslacht kunnen blijven voortbestaan. Hij heeft hier de Israëlieten op het oog, deze zijn reeds langen tijd inwoners der kolonie en toch niet ontaard; zij bestaan nog even krachtig en hij gelooft in geen minder aantal dan voorheen. Het blijkt dus hieruit dat het Surinaamsch klimaat voor den Europeaan niet vijandig is. Maar eene voorwaarde is voor hun bestaan noodig. Zij moeten den tijd en de soort van arbeid zelven kunnen uitkiezen.

De heer Dr. Juda is het niet geheel met den vorigen spreker eens; hij meent dat de tijd, wanneer de Europeesche kolonisten aan den arbeid moeten gaan, wel degelijk bepaald moet zijn, opdat zij gedurende het koelste van den dag zouden arbeiden en niet bij de groote hitte van het middaguur. De nieuw aangekomenen moeten niet aan zich zelven overgelaten worden en vooral die uit den minderen stand, die evenals de kinderen leiding behoeven.

Ook is hij tegen eene te spoedige overbrenging van kolonisten, om de eenvoudige reden, dat de kolonie er *thans* ongeschikt voor is daar de uitoefening der geneeskunst allergebrekkigst is ingerigt. Het is vooral de geneeskundige politie die verbetering eischt; is deze eenmaal beter geregeld, dan kan eene proef worden genomen, anders niet. Hij is volstrekt tegen eene onvoorbereide kolonisatie: eerst moeten alle voorbereidende maatregelen genomen worden en dan eerst kan eene proef met

kans op goed gevolg genomen worden. Want het is niet door theorie, maar door praktijk dat de mogelijkheid eener Europeesche kolonisatie in Suriname bewezen moet worden. Eene proefneming op kleine schaal, maar geheel ingericht zooals de wetenschap die voorschrijft, is hiertoe voldoende.

De heer Carstairs heeft met genoegen de belangrijke discussiën gehoord. Hij was altijd van gevoelen dat eene kolonisatie met Europeanen mogelijk is.

Allen, die heden avond gesproken hebben, zijn die meening toegedaan. Hij erkent, na de bezwaren van Dr. Dumontier in de vorige vergadering gehoord te hebben, dat hij eenigzins huiverig geworden was eene proef te nemen, maar nu hij een ander deskundige gehoord heeft, welke die bezwaren in het geheel niet deelt en zich sterk voor het nemen eener proef verklaart, nu is hij geheel en al verzekerd dat het gelukken zal.

Er is vroeger gesproken over de kolonisatie van Kappler aan de Marowijne en over de oorzaken, die hare mislukking hebben te weeg gebracht. Dit geeft hem aanleiding, als een voorbeeld dat Europeanen hier zwaar kunnen werken, iemand aantehalen, die van die kolonisatie afkomstig is en bij hem goed bekend is. Hij bedoelt Klaiber, een houtwerker in Saramacca: deze man werkt twee malen meer dan een neger en is een sprekend bewijs hoe Europeanen niet alleen zwaren arbeid kunnen verrichten en daarbij gezond kunnen blijven, maar ook hoe zij door vlijt vooruit kunnen komen en zich tot welstand kunnen verheffen.

Voor het oogenblik wil hij echter het kolonisatie-vraagstuk laten rusten en zich liever bezig houden met de immigratie-zaak, die tegenwoordig van veel grooter belang is. De vraag, die thans zoo velen bezig houdt, is: hoe kunnen wij immigranten bekomen om den grooten landbouw in stand te houden? Hiervan hangt de toekomst der kolonie af. Slechts door het aanvoeren van immigranten in voldoenden getale voor de plantaadjes, kan de kolonie weder tot haren vorigen bloei geraken Eerst moet de kolonie worden gereleveerd, alvorens aan kolonisatie kan worden gedacht. Het bevorderen van de immigratie moet dus tot het hoofdpunt onzer beschouwingen worden gemaakt. Hij meent dat dit geheel in den geest is van de bedoelingen des Instituuts en leest, als een bewijs hoezeer dit genootschap belang stelt in de immigratie-kwestie, een der vragen voor, die daarover voor West-Indië zijn uitgeschreven.

Alhoewel hij dus het voorstel van den heer Abendanon goedkeurt, vindt hij de behandeling van het onderwerp der immigratie dringender en geeft dus in overweging om thans dit punt ter sprake te brengen.

De heer Coster acht het in het belang der kolonie, niet te zwijgen, nu hare teederste belangen worden ter sprake gebracht. De heer Scheltema had hem vroeger ook herhaaldelijk verzocht iets over hetgeen hij in de kolonie ondervonden heeft te schrijven en in het licht te geven en hij had daaraan eindelijk toegegeven door hem eene beschrijving zijner reizen en eene verhandeling over de boschnegers toetezenden. Hij heeft dit gedaan om de kennis over de kolonie uittebreiden: hoe meer daarover kennis wordt verspreid, hoe beter het met kolonisatie zoowel als met immigratie zal gaan. Hij acht beiden met elkander verbonden en wenscht dus kolonisatie tegelijk met immigratie te doen plaats hebben. Immigranten voor de suikerkultuur en Europeesche kolonisten voor de cacao, koffie en banannen. Hij gelooft dat wij dit tot het hoofdpunt der beschouwingen moeten maken.

De heer Carstairs releveert zijn vroeger gezegde en zegt, dat zeer zeker kolonisten voor de andere soorten van kultuur kunnen gebezigd worden, maar dit is in ieder geval nog slechts eene bespiegeling. Suriname kan daarop niet wachten. Het is nu geen tijd om proeven te nemen; de kolonie moet dadelijk geholpen worden en dit vooral, omdat zij door suiker hoofdzakelijk moet bestaan. Hij oppert dus andermaal de vraag of het niet doelmatiger is kolonisatie te laten rusten en immigratie aan de orde te stellen.

De heer Bosch Reitz gelooft dat de meerderheid het eens is, dat de kolonie door suikerkultuur moet bestaan en dat daartoe immigranten noodig zijn. Er is lang over kolonisatie gesproken en hij is er een voorstander van. Maar hij wenscht op praktisch terrein te komen. De heer Juda heeft gezegd, dat de geneeskundige verpleging slecht is en dat Suriname voor eene Europeesche kolonisatie ongeschikt is, zoolang deze niet beter geregeld is. Van den heer Sander heeft hij gehoord, dat de boeren bij de stad meer menschen willen hebben; zou dit nu niet kunnen plaats hebben; zou men geen proef kunnen nemen om kolonisten te doen uitkomen en te plaatsen bij de boeren,

en zou het niet goed zijn dit punt ter sprake te brengen bij het bestuur in het Moederland?

De heer de Granada zegt dat de heer Coster een punt heeft over het hoofd gezien. Met eene kolonisatie op de wijze zooals door den heer Sander is voorgesteld, kan hij zich zeer goed vereenigen. Voor den kleinen landbouw en de veeteelt gelooft hij dat zij allezins gelukken zal. Eene tewerkstelling van Europeanen op de plantaadjes als ambachtslieden voor den fabriekarbeid lacht hem evenzeer toe. Maar hij gelooft niet dat de proef gelukken zal om hen als arbeiders op cacao-, koffie- en banannenplantaadjes te plaatsen. Hij heeft dit wel is waar van meer dan eene zijde hooren beweren, maar bij hem bestaan bedenkingen, die hij gaarne bevredigend wenschte opgelost te zien. De vraag is namelijk bij hem opgekomen of de Europeesche landbouwer van het dagloon bestaan kan, dat op de plantaadjes gegeven wordt en of hij daarvan tevens zijn gezin kan onderhouden? Ook een tweede even gewichtige vraag: waar moeten hunne kinderen op school gaan? Immers met enkele uitzonderingen zijn er geen scholen in de districten. Sektenscholen, zooals die der Moravische broeders en Roomsch-Katholijken vindt hij ondoelmatig; deze kunnen dus bij de beantwoording der vraag gerust buiten aanmerking blijven.

De Voorzitter zegt dat hij geen tegenstander is van Europeesche kolonisatie, zooals uit de vorige notulen genoegzaam gebleken is; hij is nog meer een voorstander van die zaak geworden, na hetgeen hij nu gehoord heeft. Maar die te veel wil op eens, komt gewoonlijk tot niets. Op dit oogenblik is het voornaamste het behoud der kolonie, in den zin van eene productieve rentegevende kolonie; en daartoe wordt immigratie vereischt. Dit punt is algemeen erkend; hij behoeft daarover thans niet uitteweiden; het is erkend door de Koloniale Staten, door het hoofd van het Bestuur alhier, door deskundigen in Europa, waaronder mannen als Schimpf, van Lansberge, van der Gon Netscher, Elzevier en zooveel anderen. Immigratie is de hoofdzaak, zonder die gaat de kolonie te niet. Indien men dus iets in het belang der kolonie wenscht te doen, dat men dan met immigratie beginne; door er kolonisatie bijtevoegen, verlangt men te veel op eens en komt niets tot stand. Kolonisatie is wenschelijk, maar zij moet nog beproefd worden;

immigratie daarentegen is dringend noodig en eene zaak van algemeene bekendheid die niet meer *beproefd* behoeft te worden. Terwijl hij zich nu wel kan vereenigen met het voorstel van den heer Abendanon om een ontwerp op zakelijke verhandeling te leveren over kolonisatie, wenscht hij de dringender immigratiezaak op eene meer praktische wijze te bevorderen en resumeert zijn voorstel aldus: dat eenige heeren worden uitgenoodigd een kort en zakelijk verslag over kolonisatie te ontwerpen en de middelen te beramen om tot eene behoorlijke uitvoering te komen; maar bovenal dat deze vergadering zich zonder tijdverlies wende tot het bestuur van het Koninklijk Instituut met het verzoek om ook van zijnentwege het voorstel, dat thans door vele ingezetenen aan Z. M. den Koning aangeboden wordt om immigratie van Staatswege, te ondersteunen. Hij is van oordeel, dat, wanneer het Instituut verzocht wordt om dit punt bij de Hooge Regering aan te bevelen, men dan juist doet, wat het bestuur van dat Instituut verlangt, wat geheel in diens werkkring ligt. Een verslag omtrent immigratie in de Engelsche en Fransche kolonien acht hij minder noodig. Hij wenscht dus dat bij de pogingen, die van verschillende zijden worden in het werk gesteld om de immigratie te bevorderen, de leden des Instituuts in Suriname niet achterblijven, maar zich met een kort woord tot het Instituut wenden, om het verzoek, dat eene immigratie van Staatswege worde tot stand gebracht, te ondersteunen. Hij voorziet hiervan een resultaat, dat in zijne gevolgen heilzaam voor de kolonie kan zijn.

De heer Bosch Reitz zegt dat alles op dit oogenblik van immigratie afhangt; deze zaak staat op den voorgrond. Hij wil dus al hetgeen dezen avond behandeld is zaâmvatten en daaruit het besluit trekken dat kolonisatie op het oogenblik niet doenlijk is.

De Voorzitter herhaalt dat immigratie zoo dringend is, dat hij het voorstel doet om ons zonder uitstel tot het Instituut te wenden met een verzoek in den geest als door hem opgegeven is en daarbij vooral te wijzen op het dringende dezer kwestie.

Dit voorstel vindt in de vergadering algemeenen bijval.

De heer Coster wil daar nog iets bijgevoegd hebben. Hij zegt dat immigratie noodzakelijk is voor de suikerkultuur, maar

dat kolonisatie noodig is voor de cacao en andere takken van landbouw. De leden der Europeesche gezinnen kunnen allen voor den landbouw worden aangewend; klein en groot, mannen en vrouwen kunnen voor de verschillende werkzaamheden op de plantaadjes worden gebezigd en dus te zamen zooveel verdienen als voor een redelijk bestaan noodig is. Wanneer de immigratie dus niet op groote schaal kan plaats hebben, dan kunnen de immigranten alleen voor de suikerplantaadjes dienen, terwijl dan eene Europeesche kolonisatie zeer te stade zal komen om in de behoefte der andere plantaadjes aan arbeiders te gemoet te komen.

Hij stelt dus voor, het Instituut tevens in bedenking te geven om, wanneer die immigratie niet op groote schaal tot stand zal komen, alsdan zijne hulp voor eene Europeesche kolonisatie te willen verleenen.

De heer Carstairs zegt, dat immigratie de hoofdzaak is en men zich tot éene zaak bepalen moet; hij geeft de voorkeur aan immigratie boven kolonisatie.

De heer Bosch Reitz kan zich met het denkbeeld van den heer Coster wel vereenigen, maar niet om zich daarmede tot het Instituut te wenden. Dewijl er een besluit zal genomen worden, moet dit in bepaalden zin geschieden; men kan met geen twijfelachtig voorstel voor den dag komen en tot het Instituut zeggen: als gij de immigratiezaak niet op eene voldoende wijze bevorderen kunt, helpt ons dan met kolonisatie; dit gaat niet aan.

De Voorzitter zegt dat de vergadering het dus eens is om een besluit te nemen en dat hij met zijne medecommissarissen reeds over eene motie gesproken heeft, die hij thans aan het oordeel der vergadering onderwerpt:

De motie luidt aldus:

„De in Suriname gevestigde leden van het Koninklijk Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië;

Overwegende dat van eene *spoedige* en *krachtige immigratie van arbeiders*, het bestaan der kolonie Suriname afhankelijk is;

Overwegende, dat het gebleken is dat alle tot aanvoer van arbeiders zijdens particulieren en zijdens eener maatschappij aangewende pogingen te eenenmale onvoldoende zijn om in die volstrekte behoefte te voorzien;

Overwegende dat immigratie op *voldoende* wijze alleen moge-

lijk is, wanneer zij, evenals in de naburige Engelsche en Fransche kolonien eene *Regeringszaak* worde;

Besluiten:

Het Bestuur van het voornoemd Instituut dringend te verzoeken, met alle te zijnen dienste staande middelen, de *Immigratie van Staatswege* te bevorderen. „

De heer Abendanon verklaart dat niemand grooter voorstander van eene immigratie van Staatswege is, dan hij. Hij is ten volle overtuigd, dat geen particulieren, geene maatschappij voor immigratie kan doen, wat de Staat vermag, omdat deze middelen bezit, waarover gene niet kan beschikken. Hij is het dus geheel eens, dat het in het belang der kolonie wenschelijk is, dat de Regeering zich met de immigratie meer rechtstreeks inlate, dan tot nu toe het geval is. Tot zooverre kan hij zich dus geheel met de motie vereenigen; maar het daarin voorkomend gezegde, dat de pogingen der immigratie-maatschappij onvoldoende zijn gebleken, kan hij volstrekt niet goedkeuren en acht hij zich verplicht als agent van die maatschappij daartegen op te komen.

Om over hare handelingen een oordeel te kunnen vellen, moet men met alle omstandigheden bekend zijn; en daar hij veronderstelt dat dit met het meerendeel der vergadering niet het geval is, zal hij de vrijheid nemen daaromtrent eenige bijzonderheden mede te deelen in de hoop, dat men dan wellicht van dit oordeel terug komen zal.

Hij wenscht te beginnen met te zeggen, dat eene der groote verdiensten van de immigratiemaatschappij deze is, dat zij den weg geopend heeft voor landverhuizing naar Suriname. Men is niet genoeg op de hoogte om te kunnen beoordeelen met hoeveel bezwaren zij te kampen heeft gehad, hoeveel rampen zij heeft ondervonden, alvorens het zoo ver gebracht is. In het begin moest de maatschappij de plaatsen zoeken, van waar men immigranten bekomen kon; en hoeveel moeite er ook is aangewend, is het nog maar alleen met China mogen gelukken. Zij heeft echter den moed niet opgegeven om ook andere bronnen geopend te krijgen en, alhoewel de bezwaren, waarmede zij te worstelen heeft, talrijk zijn, zoo gelooft hij op goede gronden, dat zij toch in het eind overwinnen zal.

Reeds met een enkel woord heeft hij gesproken dat de maatschappij ook het oog op andere plaatsen dan China gevestigd

heeft en als zoodanig kan hij Hindostan noemen. Sedert de laatste jaren is de maatschappij bezig om dit land voor eene immigratie van vrije arbeiders naar Suriname te openen; hij kan er bijvoegen dat men reden heeft te gelooven, dat het eindelijk gelukken zal en er een traktaat desbetreffende met Engeland zal gesloten worden, zoodat men niet meer uitsluitend van China afhankelijk zal zijn. Hij vertrouwt dat deze mededeeling met belangstelling zal vernomen worden en bewijzen zal dat men niet stil gezeten heeft. Hij is van zijn kant volkomen overtuigd, dat de immigratie-maatschappij voldoende heeft gewerkt en gedaan heeft wat met mogelijkheid gedaan kon worden en dat zij dus het oordeel niet verdient, waarvan in deze motie sprake is Niemand liever dan hij zou zien dat de immigratie eene regeeringszaak wierd en zoozeer is hij van het groot belang, dat de kolonie daarbij heeft, doordrongen, dat hij niet aarzelt aan het goevernement *zonder loon* zijne diensten in dezelfde betrekking aan te bieden, als waarvoor hij nu rijkelijk bezoldigd wordt. Doch hij verzoekt uit het besluit te lichten de woorden: dat de pogingen der maatschappij te eenenmale onvoldoende gebleken zijn.

De Voorzitter dankt den heer Abendanon voor de belangrijke mededeeling, die hij gelooft dat met evenveel genoegen door de vergadering vernomen is. Hij gelooft de verzekering te kunnen geven dat niemand aan de belangstelling van den hee Abendanon in deze aangelegenheid getwijfeld heeft en wanneer hij daarnaar afmeten kan de belangstelling van het hoofdbestuur der immigratie-maatschappij dan is het niet te betwijfelen of zij doet al wat haar mogelijk is. De motie heeft dan ook niet de strekking dit te betwijfelen. Integendeel, men erkent gaarne de pogingen welke de maatschappij aanwendt; maar, wanneer men toch ziet, dat op dit oogenblik de behoefte aan arbeiders zoo groot blijft en er niet in wordt voorzien; — dat de pogingen der maatschappij, door welke oorzaak ook, blijkbaar te kort schieten en zij onmachtig is om op eene voldoende wijze arbeiders aantevoeren, dan vraagt hij of het wel te veel is gezegd, dat hare pogingen zijn gebleken onvoldoende te zijn.

De heer Abendanon zegt, dat de mannen die ons moeten steunen in de immigratiezaak, dezelfde zijn als die van de maatschappij. Onze stem moet weêrklank vinden; laat ons dus

vermijden om dergelijke passages op te nemen, die misschien mannen zullen krenken, die door hun geld zoowel als door hunne talenten de zaak hebben tot stand gebracht. Door de besproken passage in het besluit der vergadering weg te laten, zal het dezelfde kracht behouden en meer medewerking in Nederland ondervinden, dan wanneer het onveranderd aangenomen wordt.

De Voorzitter meent dat in de aangevallen passage voor niemand eene krenking gelegen is en leest andermaal den considerans der motie voor.

De heer Mr. Bosch Reitz stelt voor om de clausule te veranderen en uit de voorgestelde motie te lichten de woorden: „en zijdens eener maatschappij." Hij meent dat daardoor de zaak dezelfde beteekenis blijft behouden, maar niet zoo bepaaldelijk op de immigratie-maatschappij gewezen wordt.

De heeren Carstairs en Dr. Juda zijn tegen dit voorstel en willen juist de maatschappij aanvoeren om aan den zin, dat particuliere pogingen in deze aangelegenheid onvoldoende zijn en dus de Staat bij moet springen, meer kracht te geven.

De heer Sander meent, dat er, zooals de motie thans luidt, wel iets hinderlijks in is en stelt tot wegneming daarvan voor niet in den tegenwoordigen tijd te spreken en in te lasschen de woorden: „tot nu toe."

De Voorzitter wenscht niet dat de motie iets inhoude wat iemand zou kunnen hinderen, maar wat men zeggen wil, dat, wat men meent, dat moet men toch zeggen.

Alhoewel hij in de motie niets krenkends ziet, wat iemand zich zou kunnen aantrekken, wil hij daaromtrent echter gaarne zich aan het oordeel der vergadering onderwerpen.

De heer Carstairs zegt zelf aandeelhouder in de immigratie-maatschappij te zijn en dat hij onlangs nog om inlichtingen betreffende den stand der zaken heeft gevraagd, dewijl de maatschappij niets van zich hooren liet. Wat de immigratie uit Hindostan betreft, waarover ter loops door den heer Abendanon gesproken is, zoo betwijfelt hij of dit door deze maatschappij tot stand zal komen, omdat het hem bekend is, dat lord Russell

zich, indertijd heeft uitgelaten, dat Engeland nooit eene immigratie van arbeiders uit dat land toe zal laten door middel van particuliere ondernemingen.

De heer Abendanon zegt slechts weinig aandeelen in de Surinaamsche immigratie-maatschappij te hebben, maar dat hij daarentegen veel in haar belang heeft gewerkt. Hij vermeent dat de reden waarom het Britsch goevernement tot dusverre aan particulieren geweigerd heeft om arbeiders uit Hindostan te voeren, hoofdzakelijk gelegen is in de retourpassage, waarvoor geen behoorlijke waarborgen werden gesteld.

De Voorzitter vraagt of die reden wel juist is, dewijl hij meent dat de waarborg voor vrijen terugtocht van landverhuizers naar het land hunner herkomst in de immigratie-verordening voorgeschreven is.

De heer Abendanon zegt dat hij genoegen neemt met de motie, indien zij gewijzigd wordt overeenkomstig het voorstel van den heer Bosch Reitz.

Na nog eenige korte discussien wordt dat voorstel eenigzins gewijzigd aangenomen.

Het voorstel, thans luidende:

„De in Suriname gevestigde leden van het Koninklijk Instituut voor de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indie;

„Overwegende dat van eene *spoedige* en *krachtige immigratie van arbeiders* het bestaan der kolonie Suriname afhankelijk is;

„Overwegende, dat het gebleken is dat alle tot aanvoer van arbeiders door particuliere ondernemingen aangewende pogingen, te eenenmale onvoldoende zijn om in die volstrekte behoefte te voorzien;

„Overwegende, dat immigratie op *voldoende* wijze alleen mogelijk is, wanneer zij evenals in de naburige Engelsche en Fransche kolonien, eene *Regeringszaak* worde;

„Besluiten:

„Het Bestuur van het voornoemd Instituut dringend te verzoeken, om met alle te zijnen dienste staande middelen, de *immigratie van Staatswege* te bevorderen.”

wordt daarna met *algemeene stemmen* aangenomen.

De Voorzitter stelt thans het onderwerp *kolonisatie* aan de orde. Ten einde ook hierin tot een practisch resultaat te komen, wil hij van zijn kant ondersteunen het straks geopperde voorstel om een beknopt en zakelijk verslag over dit onderwerp zamen te stellen, waarin vooral op de ervaring gewezen wordt. Indien twee of drie heeren zich daarmede wilden belasten, zou dit zeer veel nut kunnen stichten.

De heer Bosch Reitz vereenigt zich met dit voorstel en zou gaarne zien, dat de heer Dr. Juda een dergenen was, die dit op zich zouden willen nemen.

De Voorzitter stelt voor, de commissie voor bedoeld verslag zamen te stellen uit de heeren Coster, Abendanon, Sander en Juda. Met algemeene stemmen wordt dit voorstel goedgekeurd. Genoemde heeren verklaren bereidwillig dit mandaat aan te nemen.

De heer Abendanon wenscht de commissie uit te breiden door medebenoeming van den heer Bosch Reitz. Ook dit voorstel wordt bij acclamatie goedgekeurd.

De heer Bosch Reitz verzoekt wegens te veel werkzaamheden van de commissie te worden verschoond, maar geeft echter op aandrang der vergadering toe en neemt de benoeming aan.

De Voorzitter heeft de aandacht der vergadering nog op iets te vestigen. Hij leest eene passage voor uit het verslag van den staat en de werkzaamheden gedurende het instituutsjaar 1866 vermeld op blz. 12 en 13 van de *Bijdragen* in het 2e deel 1e stuk over 1867, onmiddellijk West-Indie betreffende. Hij doet daarbij een beroep op de kennis en medewerking der leden in Suriname gevestigd, waarbij hij met genoegen op het goede voorbeeld wijst dat door den heer van Dissel gegeven wordt, van wien is ingekomen eene bijdrage getiteld: *„Eenige opmerkingen omtrent den stoffelijken toestand van het eiland Curaçao;„* die bestemd is om in het tijdschrift van het Instituut te worden opgenomen.

Op voorstel van den heer Abendanon, betuigt de vergadering aan den Voorzitter en de Commissarissen haren dank voor hetgeen door hen in het belang der kolonie en van het Instituut

is verricht, waarop de vergadering door den Voorzitter gesloten wordt.

VERGADERING VAN 16 JUNI 1868.

GEHOUDEN TE PARAMARIBO.

Tegenwoordig: de heeren Mr. E. A. van Emden (Voorzitter), F. Carstairs, S. Soesman Jr., Dr. J. J. Juda, J. H. A. W. Bn. van Heerdt tot Eversberg, Dr. S. van Dissel, Dr. J. Sander, Mr. G. J. A. Bosch Reitz, S. Abendanon, A. H. de Grenada, Mr. B. E. Colaço Belmonte, J. van Praag en A. M. Coster.

De Voorzitter opent de vergadering en verwelkomt de nieuw benoemde ter vergadering aanwezige leden. Vermits de Secretaris, de heer J. F. A. Cateau van Rosevelt, wegens ambtsplichten, afwezig is, wordt de voorlezing der notulen van de vorige vergadering tot nader uitgesteld.

De Voorzitter herinnert het in de laatste vergadering over Immigratie verhandelde, en leest den brief voor die naar aanleiding van het toen genomen besluit, door commissarissen van het Instituut is geschreven; alsmede het daarop ontvangen antwoord dd. Mei jl. nº 714, en zegt dat de tegenwoordige vergadering belegd is, opdat de leden kennis van dat antwoord zouden nemen.

De leden zeggen met genoegen van dat antwoord kennis te hebben genomen.

De Voorzitter uit den wensch dat de commissie uit de leden benoemd ter indiening van een verslag over kolonisatie spoedig gereed zal zijn, als wanneer hij zich haasten zal de leden weder bijeen te roepen.

De heer Abendanon, lid dier commissie, geeft te kennen dat alle bouwstoffen gereed zijn, en dat hij hoopt dat binnen veertien dagen het rapport uitgebracht zal kunnen worden.

De Voorzitter deelt mede dat nog van den heer van Dissel, — wien hij daarvoor dank zegt, — ter inzending aan het Instituut ontvangen zijn twee bijdragen, als:

1° Eenige bijzonderheden omtrent het eiland *Bonaire*.

2° Uitstap van *Curaçao* naar *Maracaibo* in October en November 1860, alsmede een uitstap van *Maracaibo* naar *Sanfré de Cucuta* in *Nieuw Granada* of *de Vereenigde Staten van Columbia* in Augustus 1861.

De Voorzitter sluit de vergadering.

135ste BESTUURSVERGADERING.

11 Juli 1871.

Tegenwoordig de heeren Gevers Deynoot (Voorzitter), Robidé van der Aa, Bleeker, van Limburg Brouwer, Dumontier, Hoffman, 's Jacob, Meinsma en Niemann. De heer Bachiene tengevolge van ambtsbezigheden met kennisgeving afwezig.

De Voorzitter deelt mede dat de heeren 's Jacob en Meinsma, aan wie schriftelijk kennis is gegeven van hunne benoeming tot lid van het bestuur, bij missive verklaard hebben die betrekking te aanvaarden.

De Voorzitter heet beide genoemde heeren, alsmede den heer Bleeker, welkom in de bijeenkomst van het Bestuur en beveelt hun de belangen van het Instituut aan.

I. Voor de bibliotheek zijn ingekomen de volgende werken:

Van het Historisch Genootschap:

Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot, uitgegeven door R. Fruin.

Memorien en adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft.

Van de keizerlijke academie te St. Petersburg:

Bulletin deel XV, blad 17—24, deel XVI, blad 1—4.

Mémoires deel XVI, n°. 1—8.

Van de keizerlijke academie te Weenen:

Sitzung-berichte der math. Naturwissensch. Classe 1871 n°. XV—XVII.

Van de Royal geographical society:

Proceedings deel XV n°. 1.

Van de Asiatic Society of Bengal:

Bibliotheca Indica Old series n°. 225—226. — New series n°. 222.

Van den schrijver, den heer A. W. P. Verkerk Pistorius, een ex. van zijn geschrift:

Studien over de inlandsche huishouding in de Padangsche bovenlanden.

Van professor Angelo de Gubernatis:

La Rivista Europea 2e jaarg. deel 3, afl. 2.

II. De Voorzitter deelt mede dat zijn ontvangen de volgende missives:

1o. Van het Bestuur van het Congres International des Sciences Géographiques, Cosmographiques et Commerciales, waarbij herinnerd wordt dat de bijeenkomst van het Congres zal plaats hebben van 14—22 Augustus en de uitnoodiging wordt herhaald tot het zenden van afgevaardigden.

De Secretaris zegt dat de heer Obreen verhinderd wordt het congres bij te wonen, maar dat de heer Blommendal voornemens is zich naar Antwerpen te begeven, en deze alsdan gaarne het Instituut op het congres zal vertegenwoordigen. Aan den Secretaris wordt bevoegdheid gegeven, zoo nog andere leden gezind mochten zijn het Congres bij te wonen, deze, evenals den heer Blommendal, van een geloofsbrief te voorzien.

Op de vraag van den heer Bleeker: of de vertegenwoordiger of vertegenwoordigers van het Instituut een mandaat zullen ontvangen? geeft de vergadering eenparig een ontkennend antwoord, zoodat zij geheel zullen uitdrukken hun individueel gevoelen.

2o. Van de heeren Enschedé en Zonen ten geleide eener rekening tot een bedrag van *f* 739,80 voor drukkosten van het werk van professor Roorda, de Wayangverhalen.

De Secretaris deelt hieromtrent mede dat in het archief geen contract omtrent de uitgave van dit werk is gevonden. Alleen vindt men in de notulen vermeld dat in de vergadering van 28 December 1864 besloten is het werk van professor Roorda te drukken op kosten van het Instituut en het na voltooiing rond te zenden aan de leden, aan welk besluit indertijd uitvoering is gegeven.

De vergadering is, naar aanleiding van deze mededeeling, eenparig van oordeel dat het Instituut tot voldoening der ingezonden rekening verplicht is en machtigt dus den penningmeester tot betaling der rekening.

3o. Van den penningmeester van het Instituut (die verhinderd wordt tegenwoordig te zijn), waarin wordt medegedeeld

dat uit het laatste schrijven van de firma Winsser, de Lange en C^{o}. te Batavia, van 28 April 1871, blijkt dat eenige Oost-Indische leden op de laatste circulaire van het Bestuur ƒ 12 hebben betaald, doch hun achterstand stilzwijgend onaangezuiverd hebben gelaten. Overeenkomstig het voorstel van den penningmeester wordt besloten eenige in zijne missive genoemde personen op dit verzuim aandachtig te maken en hun beleefdelijk te verzoeken het nog verschuldigde aan te zuiveren.

III. *Uitgave der Babad Tanah Djawi door den heer Meinsma.* De heer Niemann deelt mede dat de heer Nijhoff zich genegen heeft verklaard het werk uit te geven, op de volgende voorwaarden: met een subsidie van het Instituut ad ƒ 37,50 per vel van 16 pagina's, of zonder eenig subsidie van het Instituut indien het departement van kolonien besluiten mocht 200 exemplaren van het werk te bestellen.

Op voorstel van den Voorzitter wordt besloten de heeren Niemann en Kern uit te noodigen een rapport omtrent dit werk op te maken, welk rapport met een schrijven van het Bestuur aan den Minister van Kolonien zal worden toegezonden, waarin het verzoek zal worden gedaan om de uitgave van het werk te ondersteunen.

IV. *Benoeming van een Onder-Voorzitter* (ter vervanging van den heer Sloet van de Beele, die als bestuurslid is afgetreden) *en van een Secretaris* (daar de heer Robidé van der Aa om redenen van gezondheid van zijne functien van Secretaris wenscht ontslagen te worden.)

De Voorzitter verzoekt den heer Robidé van der Aa op zijn besluit terug te komen, die echter bij zijn voornemen volhardt, te meer daar zijn toestand vordert dat hij zich gedurende geruimen tijd naar het buitenland begeeft.

Overgaande tot de verkiezing van een Onder-Voorzitter en Secretaris, worden tot die functien verkozen, de heeren: Dr. P. Bleeker en Mr. P. A. S. van Limburg Brouwer, die beide verklaren de hun opgedragen betrekking aan te nemen; de laatste echter niet dan voorloopig en met uitdrukkelijk verzoek, van het secretariaat weer ontslagen te worden zoodra een ander der leden zich daarmede zal kunnen belasten.

V. *Resumtie der notulen van de algemeene vergadering van*

12 *Juni* 1871. Die notulen worden gelezen en goedgekeurd en ter opneming in de Bijdragen bestemd.

VI. *Plan van transcriptie van Devanâgarî, Javaansch en Arabisch voor werken in de Bijdragen.* De heer van Limburg Brouwer legt in naam van de daartoe benoemde commissie een concept over, waarover in de volgende vergadering zal beraadslaagd worden.

VII. *Herdruk der Bloemlezing uit Maleische geschriften van den heer Niemann.* De heer Robidé van der Aa zegt dat, naar aanleiding van het door het Bestuur genomen besluit, de herdruk van dit werk ondernomen is, dat het 2e deel bijna is afgedrukt en dat daarna met den herdruk van het 1e deel terstond een begin zal worden gemaakt.

VIII. *Omslagen voor de Bijdragen.* De heer Meinsma zegt dat voor de in de 3e volgreeks uitgegeven deelen der Bijdragen geen omslagen zijn toegezonden aan de leden. Hij meent dat die toezending wenschelijk zou zijn omdat niet álle leden besluiten de Bijdragen te doen inbinden. Aan den Secretaris wordt opgedragen, zoo de uitgave daarvan niet te hoog is, alsnog voor de vijf verschenen deelen omslagen te doen maken en die voor de leden, die ze wenschen te ontvangen, beschikbaar te stellen.

De vergadering wordt door den Voorzitter gesloten.

136ste BESTUURSVERGADERING.

16 September 1871.

Tegenwoordig de heeren Gevers Deynoot (Voorzitter), Bleeker, van Limburg Brouwer, Bachiene, Dumontier, 's Jacob, Hoffmann, Meinsma en Niemann.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

I. Voor de bibliotheek zijn ingezonden de volgende werken: Van het departement van kolonien:

Verslag over 1869, zamengesteld door de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia.

Regerings-almanak voor N.-I. en Naamlijst van Europesche bewoners van N. I. over 1871.

Dr. P. Bleeker. Atlas ichthyologique des Indes Or. Neerl. afl. 24.

Aanteekeningen omtrent de werking en toepassing der Indische Comptabiliteitswet, door J. F. Mossel en G. P. H. H. Gonggrijp.

Van de Kon. Academie van Wetenschappen te Amsterdam:

Verhandelingen 12_e dl.

〃 afd. Letterkunde, 6_e dl.

Van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen:

Verhandelingen, deel XXXIII.

Tijdschr. voor Indische taal-, land- en volkenkunde, deel XVI, afl. 2—6, deel XVII, deel XVIII, afl. 1, deel XIX.

Notulen van de alg. en bestuursvergaderingen, deel IV, afl. 2, deel V, deel VI, deel VII, deel VIII, afl. 1—2.

Katalogus der ethnologische afdeeling van het museum van het Bataviaasch Genootschap.

Catalogus der numismatische afdeeling van het museum van het Bataviaasch Genootschap.

Van het Kon. Instituut van ingenieurs:

Tijdschrift 1870—1871, afl. 5.

Van de Ned. Maatschappij ter bevordering van nijverheid:

Tijdschrift 3e reeks, deel XII, 5e en 6e stuk.

Van de Keiz. akademie te Weenen:

Sitzungberichte der math. Naturwissensch. Classe 1871, no. XVIII—XX.

Van de Kon. Pruissische akademie van wetenschappen te Berlijn:

Monatsberichte Mei en Juni 1871.

Van de Deutschen Morgenländischen Gesellschaft:

Zeitschrift, 25e dl. 1 en 2 afl.

Dr. Richard Gosche. Wissenschaftlicher Jahresbericht über die Morgenländischen Studien 1862—1867.

Catalogue de livres de linguistique et de langues et littératures Orientales en vente chez F. A. Brockhaus, Leipzig.

Verzeichniss einer Sammlung von Werken aus dem Gebiete der Länder- und Völkerkunde und Reisen vorräthig auf dem Lager von F. A. Brockhaus,

Van de Société de géographie:
Bulletin afl. Maart—Juli 1871.
Van de Société impériale géographique de Russie:
Otcet. 1870.
Izwjastija, deel VI, no. 5—8, deel VII, no. 1—3.
Van de Asiatic Society of Bengal:
Bibliotheca Indica. Old-series, no. 222. — New-series, no. 221, 223, 224, 226.
Van de Smithsonian Institution te New-York:
Contributions to knowledge. Vol. XVII.
Report of the board of regents 1869.
Second annual report of the board of Indian Commissioners to the Secretary of the interior for submission to the president for 1870.
Proceedings of the American Academy of arts and sciences. Vol. VIII.
39 annual report of the trustees of the Perkins Institution and Massachusetts Asylum for the Blind.
Van den heer P. A. Leupe een ex. van zijn werk:
Georgius Everardus Rumphius, Ambonsch natuurkundige der 17de eeuw.
Van den heer S. van Dissel een ex. van zijn werk:
Evangeli Segoen Marko.
Van den heer K. F. Holle, een ex. van zijne geschriften:
Het schrijven van Soendaasch met Latijnsche letter.
Snippers.
Van den heer Angelo de Gubernatis:
La rivista Europea, afl. Aug. 1871.
Van de anthropologische Gesellschaft te Weenen:
Mittheilungen. 1e deel, no. 6—11.
Van den heer J. M. C. E. le Rütte, een ex. van zijne werken:
Episode uit den Banjermassingschen oorlog.
Moko-Moko.

II. De Voorzitter deelt mede dat zijn ingekomen de volgende missives.

1o. Van den heer de Roo, commissaris van het Instituut te Batavia, dd. 5 Juli 1871, aanbiedende eene rekening-courant, loopende van 1 Juni 1870 tot 1 Juni 1871 en sluitende met een saldo ten voordeele van het Instituut groot ƒ447, welke som door den heer de Roo aan de heeren Winsser, de Lange en Co,

te Batavia is afgedragen, waarvoor kwitantie wordt overgelegd.

2o. Van Commissarissen van het Instituut te Paramaribo, dd. 19 Juni 1871:

1o. tot aanbieding der kasrekening van den commissaris-penningmeester te Paramaribo, waaruit blijkt dat op 31 Maart jl. in kas was eene som van *f* 325,60 en tevens tot toezending van een wissel groot *f* 250.

2o. tot overzending van afschriften der notulen van de den 21 Februari en 16 Juni 1868 te Paramaribo gehouden vergaderingen der aldaar gevestigde leden;

3o. tot kennisgeving dat aan het Instituut per mail zal worden toegezonden een ex. van het door den heer v. Dissel geschreven werkje: „Evangeli segoen Marco. The gospel retaling to Mark. Translated into the creolese language.”

De Voorzitter zegt dat de wissel bereids is gesteld in handen van den penningmeester en dat de afschriften der notulen van de gehouden vergaderingen reeds in de Bijdragen zijn opgenomen.

Het door den heer van Dissel aangeboden boekwerk is voor de bibliotheek ontvangen. In het aan Commissarissen te verzenden schrijven zal van de ontvangst worden bericht gegeven en tevens den auteur den dank van het Bestuur worden betuigd.

III. *Aanneming van nieuwe leden.* Tot leden worden aangenomen, de heeren:

J. Baart de la Faille, adsistent-resident van Ponorogo, voorgesteld door commissarissen te Batavia;

dr. J. Delmonte Lyon, med. chir. et art. obst. dr. te Paramaribo, voorgesteld door commissarissen te Paramaribo;

dr. Th. Ch. L. Wijnmalen, onder-bibliothecaris der Koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage;

J. M. C. E. le Rütte, practiseerend geneesheer te 's Gravenhage, schrijver van eenige werken over Oost-Indie.

IV. *Aanknooping van betrekkingen met geleerde genootschappen:* De Voorzitter herinnert dat aan het Instituut geschenken zijn aangeboden door:

American Academy of arts and sciences, te Boston;

Anthropologische Gesellschaft te Weenen,

en stelt voor aan beide genoemde genootschappen een exemplaar der Bijdragen toe te zenden, met welk voorstel de vergadering zich vereenigt.

V. *Uitgave der Babab Tanah Djawi.* De heer Niemann verzoekt diligent verklaard te worden ten aanzien van de opdracht om een rapport omtrent dit werk op te maken. Hij zelf, zoowel als de heeren Kern en Meinsma, met wie hij nader moest confereeren, zijn in den laatsten tijd op reis geweest, zoodat de gelegenheid tot overleg heeft ontbroken.

VI. *Plan van transcriptie van Devanâgari, Javaansch en Arabisch voor opstellen in de Bijdragen.* Het door den secretaris, den heer van Limburg Brouwer, in de vorige bijeenkomst namens de commissie ter tafel gebrachte plan van transcriptie wordt door de vergadering goedgekeurd en zal alsnu in de Bijdragen worden opgenomen.

VII. *Redactie der Bijdragen.* De Secretaris deelt mede dat op dit oogenblik bijna geen kopie in voorraad is, zoodat thans meer nog dan anders op medewerking van belangstellende leden wordt prijs gesteld. Tevens vestigt hij de aandacht op de nieuwe rubriek „Varia”, bestemd voor korte mededeelingen en opmerkingen, die voor de wetenschap dikwijls van zeer veel belang kunnen zijn. De vergadering besluit eenige leden van het Genootschap tot inzenden van opstellen en mededeelingen voor de Bijdragen op te wekken.

VIII. *Vereeniging van het Instituut met het Indisch Genootschap.* Op voorstel van den Voorzitter wordt besloten de bespreking der nota van den heer Cornets de Groot (zie notulen van 9 Juni 1871) aan te houden tot eene volgende vergadering, daar eenige leden van de stukken nog geen kennis hebben genomen en de vergadering heden ook niet geheel voltallig is.

IX. *Bibliotheek van het Instituut.* De Secretaris zegt dat er voor de bibliotheek groote behoefte aan ruimte bestaat, waarin voorzien zou kunnen worden, òf door alle werken die het Instituut bezit en ook in de bibliotheek van het Indisch Genootschap aanwezig zijn — hetgeen met zeer vele werken van het Instituut het geval is, — te verkoopen òf door aankoop van een boekenkast. De Vergadering meent dat de aanneming van het eerste denkbeeld eenigermate zou kunnen anticipeeren op eene latere beslissing omtrent het plan van vereeniging van Instituut

en Indisch Genootschap en besluit daarom den Secretaris te machtigen tot aankoop van een boekenkast.

De Vergadering wordt door den Voorzitter gesloten.

137ste BESTUURSVERGADERING.

11 November 1871.

Tegenwoordig de heeren Gevers Deynoot (Voorzitter), Robidé van der Aa, Bachiene, van Limburg Brouwer, Blommendal, Dumontier, Meinsma en Niemann.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

I. Voor de bibliotheek zijn ingezonden de volgende werken:

Van het Departement van Koloniën:

Het Ombiliën-kolenveld in de Padangsche bovenlanden en het transportstelsel op Sumatra's Westkust.

Van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen:

Tijdschr. voor Indische taal-, land- en volkenkunde, deel XVIII, afl. 3.

Notulen van de alg. en bestuursverg. deel IX, no. 1.

Van de Nederlandsche maatschappij tot bevordering van nijverheid:

Handelingen der 94ste alg. vergadering;

Tijdschrift, 3e reeks, deel XII, 7e en 8e stuk.

Van de Kon. Pruissische akademie van wetenschappen te Berlijn:

Monatsberichte Juli en Aug. 1871.

Van de Société de géographie te Parijs:

Bulletin afl. Aug.—Oct. 1871.

Van den heer Angelo de Gubernatis:

La Rivista Europea. Anno II, vol. IV, fasc. 1—2.

Van den heer L. Am. Sédillot.

Des connaissances scientifiques des Orientaux à propos des étymologies arabes.

Observations sur les termes empruntés à la langue arabe.

Des emprunts faits par les français à la langue arabe.

Van den heer J. Hageman JCzn.:

Tengger, gebergte en bevolking.

II. De Voorzitter deelt mede dat zijn ingekomen de volgende missives:

1o. van de heeren dr. T. C. L. Wijnmalen en V. M. C. E. le Rütte, te 's Gravenhage, houdende kennisgeving dat zij het aangeboden lidmaatschap aannemen.

2o. Van de heeren Winsser, de Lange en Co. te Batavia, dd. 30 Augustus jl., waarbij aan het Instituut kennis wordt gegeven van in kas genomen gelden, die betaalbaar zijn bij den heer F. L. der Kinderen te 's Gravenhage.

De penningmeester zegt dat, ofschoon door de welwillende tusschenkomst van de heeren Winsser, de Lange en Co. te Batavia eenig bedrag van de achterstallige contributie aan het Instituut voldaan is, nog steeds eene zeer belangrijke som door de verschillende leden aan het Instituut verschuldigd blijft, hetgeen voornamelijk hieraan is te wijten dat de firma Winsser. de Lange en Co. wel de haar toegezonden gelden ter voldoening van verschuldigde contributie in ontvangst neemt, maar geenszins die gelden bij de leden doet innen. De goede uitslag van den genomen maatregel, een gevolg van het welwillend aanbod der genoemde firma, is dus voornamelijk afhankelijk van den goeden wil en de belangstellende medewerking der leden. En aangezien het niet te verwachten is dat de leden in het vervolg meer belangstelling zullen toonen dan tot dusver, zou het bestuur in de noodzakelijkheid kunnen gebracht worden naar een ander middel om te zien ten einde de ontvangst der verschuldigde contributie te verzekeren. De penningmeester geeft daarom in overweging commissarissen te Batavia over dit onderwerp te schrijven en hun gevoelen te verzoeken over de vraag: of de inning der contributie ook zou kunnen worden opgedragen, onder toezicht en verantwoordelijkheid van commissarissen, aan iemand te Batavia, die commissarissen voor dit werk geschikt oordeelen en waarvoor de noodig geoordeelde uitgaven aan het Instituut in rekening zouden kunnen worden gebracht.

De vergadering besluit overeenkomstig het denkbeeld van den penningmeester, zoodat aan den secretaris wordt opgedragen commissarissen te Batavia te verzoeken hun gevoelen mede te deelen omtrent het bedoelde onderwerp.

III. *Uitgave van een handschrift over Chilolo.* De Secretaris zegt dat dit handschrift, dat zich in het archief van het Instituut bevindt, ter opneming in de Bijdragen bestemd is.

Het is wenschelijk geoordeeld bij dit opstel eene kaart te voegen van de landstreek, waarop het opstel betrekking heeft. De vergadering verleent hare toestemming tot het vervaardigen dier kaart, waartoe het bestuurslid de heer Blommendal zijne tusschenkomst heeft toegezegd.

IV. *Uitgave der babah tanah Djawi of Javaansche kroniek.* De commissie, bestaande uit de heeren Niemann en Kern, brengt omtrent dit werk het volgende verslag uit:

„Het is u bekend dat ons geacht medelid, de heer Meinsma, onlangs het voorstel heeft gedaan dat het Instituut eene door hem bewerkte babad tanah Djawi of zoogenaamde javaansche kronijk zou uitgeven. De ondergeteekenden, door uwe vergadering uitgenoodigd een rapport omtrent deze zaak uit te brengen, hebben hierbij de eer zich van die opdracht te kwijten.

„Het door den heer Meinsma voor de uitgave bewerkte geschrift is een dier weinige javaansche werken, die in proza zijn opgesteld en behelst de over het geheel van elders reeds bekende oude legenden der Javanen en voorts de javaansche voorstellingen omtrent het ontstaan van het groote rijk van Mataram, terwijl het vooral ook over de betrekkingen der Javanen tot de Nederlanders handelt. Het loopt ongeveer tot het jaar 1722 van onze jaartelling, het einde namelijk van den zoogenaamden tweeden Java-oorlog, hoewel het verhaal daarmede niet geheel en al sluit. De inhoud komt dus grootendeels overeen met hetgeen door Raffles, Hageman en Wilkens (in het Tijdschr. v. Nederl. Indie) over bovenvermelde onderwerpen is medegedeeld. De taal is zuiver Soerakartasch-Javaansch, bijna zonder poëtische woorden en voor een vreemdeling, die tot zekere hoogte met de taal bekend is, niet moeilijk te verstaan. Als schrijver wordt de Javaan Kĕrtå Prådjå genoemd.

„Wat den omvang van dit geschrift betreft, daaromtrent valt alleen dit te vermelden, dat het, indien het gedrukt werd met dezelfde kleine javaansche drukletter als die der tweede uitgave van Winter's Javaansche Zamenspraken, 1e stuk, ongeveer 350 bladzijden, dus 22 vel druks, zou beslaan, behalve de aanteekeningen. Omtrent de uitgebreidheid dezer laatste kan de heer Meinsma op dit oogenblik moeilijk eene bepaalde opgave doen; het is echter zijn voornemen die zoo beknopt te maken als met eene goede uitgave bestaanbaar zal zijn; naar oppervlak-

kige raming zullen zij hoogstens 100—130 bladz. bedragen. Uwe commissie herinnert u hierbij dat zij, zooals haar vroeger was opgedragen, reeds met uitgevers over de zaak der uitgave gesproken heeft en dat de heer Nijhoff te 's Hage verklaard heeft die zonder eenig subsidie van het Instituut te willen ondernemen, indien het goevernement bereid mocht zijn die te ondersteunen door eene bestelling van 200 exemplaren.

„Ofschoon wij ons reeds vroeger ten gunste der uitgave van deze babad verklaard hebben, achten wij het toch niet ongepast u die bij deze gelegenheid nogmaals aan te bevelen. Vooreerst toch hebben wij hier te doen met een werk in proza, terwijl de javaansche letterkunde, gelijk boven reeds ter loops is opgemerkt, slechts zeer weinige geschriften in proza telt, maar hoofdzakelijk uit geschriften in dichtmaat bestaat. De gebreken en bezwaren aan dien vorm verbonden, die wij hier niet nader behoeven uiteen te zetten, maken de uitgave van goede prozageschriften alleszins wenschelijk, zoodat de druk van deze babah niet alleen van belang is voor de nadere kennis der taal, maar ook in de dringende behoefte zou voorzien van een goed leesboek ten gebruike zoowel van Europeanen, die zich op het Javaansch toeleggen als van de leerlingen der inlandsche scholen op Java.

„Terwijl voorts de mythische overleveringen der Maleiers, in de zoogenaamde Sĕdjarah Mălajoe vervat en verscheidene latere maleische kronijken reeds lang geleden in het licht zijn verschenen, terwijl het voornaamste uit de makassaarsche en boeginesche kronijken reeds publiek is gemaakt, bezitten wij nog altijd geene tekstuitgave van die der Javanen, zoodat ook uit dit literarisch oogpunt de uitgave wenschelijk is te achten. Te meer is dit het geval, daar wij hier niet enkel en alleen fabelachtige legenden vinden, maar de genoemde babah ook genoeg historische bestanddeelen bevat, die voor de beoefening der geschiedenis van Java wel is waar van geen overwegend belang zijn, maar toch op verre na niet van gewicht ontbloot ter vergelijking met andere berichten, zooals o. a. kan blijken uit het opstel van den heer Meinsma getiteld: „Het fort te Kartasoera in 1741” (in de Bijdragen van het Instituut, Nieuwe volgreeks deel VI). Bovendien kan de javaansche tekst ons inlichten omtrent de juiste schrijfwijze van vele eigennamen, die in de geschiedenis van Java voorkomen en waaromtrent wij thans meermalen in het onzekere verkeeren.

„Voegen wij aan het gezegde nog toe dat de bewerking van

dit geschrift voor de uitgave aan een grondig kenner der javaansche taal als de heer Meinsma toevertrouwd zou zijn en dat hem daartoe meer dan een goed handschrift ter beschikking staat, dan meenen wij ons te mogen verheugen over de gelegenheid hier aangeboden ter bevordering van het doel van het Instituut."

Dit rapport zal den minister van kolonien in afschrift worden toegezonden met eene geleidende missive van het bestuur, waarin het verzoek wordt gedaan om door eene bestelling van tweehonderd exemplaren door het departement van kolonien het Instituut in de gelegenheid te stellen de uitgave van het werk te ondernemen, een verzoek dat het bestuur meent te mogen doen, omdat, zooals in het verslag der commissie staat opgeteekend, de druk der babad niet alleen van belang wordt geacht voor de nadere kennis der javaansche taal, voor de geschiedenis van Java en voor de juiste schrijfwijze van vele eigennamen, die in de geschiedenis voorkomen, maar ook omdat het werk zou voorzien in de dringende behoefte van een goed leesboek ten gebruike zoowel van Europeanen, die zich op het Javaansch toeleggen als van de leerlingen der inlandsche scholen op Java.

V. *Balineesch handschrift.* De secretaris zegt dat de heer Hingman, ambtenaar bij het Rijksarchief, aan het Instituut heeft aangeboden een Balineesch handschrift op lontarbladen, voor welk geschenk den heer Hingman den dank van het bestuur zal worden betuigd.

VI. *Mededeeling omtrent het plan tot het houden in* 1872 *van een geografisch congres te Amsterdam.* De heer Bachiene, ofschoon verhinderd het jongste congres te Antwerpen bij te wonen, maar die toch een opstel aan het Congresbestuur heeft ingezonden, heeft met eenige andere heeren, die uit Nederland de vergaderingen van het Congres bijwoonden, de uitnoodiging ontvangen maatregelen te beramen ten einde in den loop van 1872 een bijeenkomst van het Congres te Amsterdam te doen plaats vinden. Mocht aan dit denkbeeld uitvoering kunnen gegeven worden, dan zou het op prijs worden gesteld wanneer daaraan het Instituut zijne medewerking verleende. De vergadering heeft met belangstelling deze mededeeling gehoord en

zal gaarne later vernemen of aan het plan uitvoering wordt gegeven.

VII. *Plan van vereeniging van het Koninklijk Instituut met het Indisch Genootschap.* De Voorzitter zegt dat de door den heer Cornets de Groot ingezonden stukken bij de leden van het bestuur in rondlezing zijn geweest en dat het wenschelijk is alsnu eene beslissing omtrent het plan van vereeniging te nemen.

De heer Bachiene ondersteunt het plan. Men zou toch het Genootschap, dat na de vereeniging zou in het leven treden, uit twee afdeelingen kunnen doen bestaan, de eene werkzaam in den geest van het Instituut, de andere in dien van het Genootschap. De vereeniging is vooral aan te bevelen omdat, zoo daartoe thans al geene dringende reden mocht bestaan, toch op den duur om finantieele redenen eene zelfstandige werking der twee Genootschappen niet behouden zal kunnen worden.

Van de andere zijde wordt herinnerd aan de bezwaren herhaaldelijk tegen het plan van vereeniging geopperd. Uit een finantieel oogpunt vooral verdient het plan geen aanbeveling. Nu toch zijn vele personen lid van beide genootschappen, die dien tengevolge eene jaarlijksche contributie van *f* 20 betalen. Die contributie zou, in geval van samensmelting, niet op dat bedrag kunnen, zelfs op een aanmerkelijk lager cijfer moeten gesteld worden, waarvan het gevolg zou zijn dat de werkzaamheden van het Instituut, die o. a. bestaan in het uitgeven van dikwijls zeer kostbare werken, aanmerkelijk ingekrompen zouden worden. Ook is het te verwachten dat vele personen, èn om politieke èn om andere redenen in de verandering aanleiding zouden vinden om voor hun lidmaatschap te bedanken, zoodat het allicht mogelijk zou zijn dat het ledencijfer aanmerkelijk zou dalen. Bovendien wordt opgemerkt dat thans geene bepaalde reden bestaat voor de vereeniging. De Voorzitter geeft in overweging thans de vraag te beslissen: is op dit oogenblik de vereeniging van Instituut en Indisch Genootschap wenschelijk? Die vraag wordt met 6 tegen 2 stemmen in ontkennenden zin beslist.

De Vergadering wordt door den Voorzitter gesloten.

138STE BESTUURSVERGADERING.

20 JANUARI 1872.

Tegenwoordig de heeren: Gevers Deynoot (Voorzitter), Bleeker, van Limburg Brouwer, Bachiene, Robidé van der Aa, Blommendal, Dumontier, Hoffmann, 's Jacob, Meinsma en Niemann.

De notulen van het verhandelde in de vorige bijeenkomst worden gelezen en goedgekeurd.

I. Voor de bibliotheek zijn ingezonden de volgende boekwerken:

Van de Akademie van Wetenschappen te Amsterdam:
Afd. Natuurkunde, 2e reeks, 6e dl, 1e stuk.
〃 Letterkunde, 2e 〃 2e 〃 1e 〃

Van het Historisch Genootschap:
Kroniek 26e jaargang.

Van het Instituut van ingenieurs:
Tijdschrift 1871—1872. 1e afl.

Van de Vereeniging voor de statistiek in Nederland:
Staatkundig en staathuishoudkundig jaarboekje voor 1871.

Van de Akademie van wetenschappen te Berlijn:
Monatsberichte Sept. en Oct. 1871.

Van de Akademie van Wetenschappen te Weenen:
Sitzungsberichte 1871 no XXI—XXIX.
〃 deel 66, afl. 2 en 3, deel 67 en 68, afl. 1.

Van de Société de géographie te Parijs:
Bulletin afl. Nov. 1871.

Van de Ceylon branch of the Royal Asiatic society:
Journal 1870—1871.

Van professor de Gubernatis:
La rivista Europea Anno II, vol. IV, fasc. 3.
〃 III, vol. I, fasc. 1 en 2.

Van de Deutschen morgenländischen Geselschaft:
Zeitschrift deel 25, afl. 3.

II. De Voorzitter deelt mede dat zijn ingekomen de volgende missives:

1o. Van den heer dr. de Roo, commissaris van het Instituut te Batavia, dd. 16 Nov. 1871, waarbij in de eerste plaats in overweging wordt gegeven, ter vervanging van wijlen den heer mr. J. J. de Graaff, tot commissaris van het Instituut te benoemen den heer dr. J. J. van Limburg Brouwer.

In de tweede plaats wordt in dit schrijven nadere inlichting gevraagd omtrent den in het verslag over 1869 geuiten wensch dat commissarissen ruimer gelegenheid mochten vinden in de rijke bronnen in hunne onmiddellijke omgeving den arbeid van het Instituut te versterken. De heer de Roo herinnert dat indertijd aan het Bestuur is toegezonden een lijst der in het zoogenaamd oud-archief der algemeene secretarie aanwezige bescheiden. Die lijst kon een gemakkelijke wegwijzer zijn naar de bescheiden, wier uitgave door het Bestuur wenschelijk werd geacht en daarom hadden commissarissen zich ook gevleid dat zij te eenigertijd eene opgave zouden ontvangen van stukken, waarmede het Bestuur nader verlangde bekend te worden. In afwachting dier opgave hebben commissarissen geene vrijheid gevonden proprio motu het Bestuur een en ander toe te zenden.

Wat het eerste punt betreft in het schrijven van den heer de Roo, vereenigt de vergadering zich met het voorstel tot het benoemen van den heer dr. J. J. van Limburg Brouwer tot commissaris van het Instituut, aan wien evenals aan den heer de Roo van deze benoeming zal worden kennis gegeven.

Ten aanzien van het tweede punt herinnert de Voorzitter dat de commissie, aan wie vroeger opgedragen werd het Bestuur naar aanleiding van de ontvangen lijst voorstellen te doen, het hoogst moeilijk achtte een of meer stukken aan te wijzen, die men zou wenschen dat overgeschreven en overgezonden werden. De titel alleen toch is niet voldoende om den inhoud te leeren kennen; veelal zoo niet altijd wordt inzage van het stuk vereischt om over de meerdere of mindere belangrijkheid te kunnen oordeelen. En aangezien men commissarissen gaarne onnoodige moeite en last wilde besparen, hetgeen niet het geval zou zijn wanneer een stuk, naar hier gezonden, later bleek niet voor publiceering geschikt te zijn, is het Register nog steeds ongebruikt gebleven. De Voorzitter stelt nu evenwel voor het Register op nieuw in handen te stellen van een tweetal leden uit het Bestuur. De vergadering vereenigt zich met dit denkbeeld en op uitnoodiging

van den Voorzitter verklaren de heeren Robidé van der Aa en Meinsma zich bereid zich met die taak te belasten.

2o. Van den Minister van kolonien, dd. 6 December 1871, waarin wordt verzocht opgave van den prijs, waarvoor het Instituut twee honderd exemplaren der door den heer Meinsma bewerkte Javaansche Kronijk aan het Departement van Kolonien zou kunnen leveren.

Na ontvangen voorlichting van den secretaris besluit het Bestuur den Minister te berichten: dat de twee stukken, waarin de Kronijk zal worden uitgegeven, door het Instituut zullen kunnen geleverd worden ad *f* 5 per exemplaar. De 200 ex. zouden dus aan het Departement kosten *f* 1000. Daar in 1872 niet meer dan het eerste stuk zal kunnen uitgegeven worden, zal van zelf de uitgaaf over twee jaren worden verdeeld.

3o. Van den heer dr. J. Delmonte Lyon te Paramaribo, die verklaart het lidmaatschap van het Instituut aan te nemen.

Rekening van den penningmeester over 1871. De Voorzitter brengt de door den penningmeester opgemaakte rekening ter tafel en stelt voor die in handen te stellen eener commissie, met verzoek daaromtrent in de volgende vergadering verslag uit te brengen. Op uitnoodiging van den Voorzitter verklaren de heeren Dumontier en Blommendal zich bereid de rekening na te zien.

Begrooting van ontvangsten en uitgaven over 1872. Dit stuk wordt in handen gesteld van dezelfde commissie, met verzoek in de volgende bijeenkomst ook hieromtrent te rapporteeren.

Inning der contributie in Indië. De penningmeester heeft bij een schrijven de aandacht van het Bestuur op nieuw gevestigd op de wenschelijkheid om in de wijze van inning der contributie in Indie wijziging te brengen. De vergadering besluit dit punt aan te houden tot de volgende bijeenkomst, omdat het Bestuur dan wellicht in het bezit zal zijn van een antwoord op het schrijven van het Bestuur, dd. 25 Nov. 1871, waarin omtrent dit punt het gevoelen van commissarissen te Batavia verzocht is.

Door de vergadering worden benoemd tot buitenlandsche leden, de heeren:

J. T. Hovell Thurlow te Londen, tot dusver gewoon lid, en dr. J. Muir te Edimburgh.

Op voorstel van den Secretaris wordt besloten den Minister van binnenlandsche zaken verlof te verzoeken tot de uitgave (op kosten van het Instituut) van eene, in het Rijksarchief berustende kaart van het eiland Djilolo.

Naar aanleiding van de in de vorige Vergadering genomen beslissing omtrent het denkbeeld van vereeniging van het Instituut en het Indisch Genootschap, komt de Secretaris terug op zijn vroeger voorstel (zie Notulen van 16 Sept. 1871) om, ten einde gelegenheid te hebben de boeken van het Instituut te kunnen plaatsen, òf de werken, die ook in de bibliotheek van het Indisch Genootschap voorhanden zijn, te verkoopen, òf verlof te geven tot het aanschaffen van een boekenkast. De Vergadering besluit, op voorstel van den Voorzitter, aan den Adjunct-Secretaris op te dragen eene lijst te maken van de in de bibliotheek van het Instituut voorhanden boeken, met aanwijzing welke werken ook in de verzameling van het Indisch Genootschap aanwezig zijn, ten einde omtrent dit punt in de volgende bijeenkomst met meer kennis van zaken eene beslissing te kunnen nemen.

De vergadering wordt gesloten.

139STE BESTUURSVERGADERING.

16 MAART 1872.

Tegenwoordig de heeren Gevers Deynoot (Voorzitter), Bleeker, van Limburg Brouwer, Bachiene, Robidé van der Aa, Blommendal, Dumontier, Hoffmann, 's Jacob, Meinsma en Niemann.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

I. Voor de bibliotheek zijn ingezonden de volgende werken:
Van het Ministerie van Kolonien:
Bleeker. Atlas ichthyologique, afl. 25.

Verslag van den handel, de scheepvaart en de inkomende en uitgaande regten op Java en Madura 1869.
P. Jansz. Vervolg op Gericke's Javaansch-Hollandsch Woordenboek.

Van de Maatschappij der Nederl. letterkunde:
Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij 1871.
Levensberichten der afgestorven medeleden.
Alphabetische lijst der leden.

Van het Instituut van ingenieurs:
Tijdschrift 1871—1872. 2e afl.

Van de Ned. maatschappij ter bevordering van nijverheid:
Tijdschrift, 3e reeks, deel XII, stuk 11 en 12, deel XIII, stuk 1 en 2.

Van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen:
Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, deel XX, afl. 3.
Notulen deel IX, no. 2 en 3.

Van de Akademie van wetenschappen te Berlijn:
Monatsbericht Nov. en December 1871.

Van de Akademie van wetenschapppen te Weenen:
Sitzungberichte der math. naturwissensch. Classe 1872 no. 1—6.

Van de société de géographie te Parijs:
Bulletin. Dec. 1871 en Janv. 1872.

Van de Deutschen morgenländischen Gesellschaft:
Zeitschrift, deel 25, afl. 4.

Van de Akademie van wetenschappen te St. Petersburg:
Mémoires, deel XVI, no. 9—14, deel XVII, no. 1—10.
Bulletin, deel XVI, blad 5—37.

Van den heer Wijnmalen:
Levensbericht van den heer Johannes Hageman JCz.

Van den heer Angelo de Gubernatis:
La rivista Europea, afl. Febr. en Maart 1872.

II. De Voorzitter deelt mede dat zijn ingekomen de volgende missives:

a. Van den Minister van binnenlandsche zaken, dd. 10 Februari, waarbij een toestemmend antwoord wordt gegeven op het verzoek van wege het Bestuur gedaan tot het uitgeven eener kaart van het eiland Djilolo, in het Rijksarchief berustende.

De heer Blommendal acht het mogelijk dat het departement

van kolonien of dat van marine eenige afdrukken der kaart van Djilolo zou wenschen te bezitten. Hij geeft dus in overweging alvorens met het afdrukken te beginnen aan het departement van kolonien de vraag te doen of het eenige afdrukken zou wenschen te ontvangen. Mocht toch later, nadat de afdrukken gereed zijn gemaakt en de steen misschien vernietigd is, een dergelijk verzoek door een der departementen van algemeen bestuur gedaan worden, dan zou aan die aanvrage niet kunnen worden voldaan.

De vergadering besluit overeenkomstig het gedane voorstel.

b. Van den heer C. B. H. von Rosenberg te Darmstadt, de eerste gedagteekend 20 Januari 1872, de andere Maart 1872.

In eerstgenoemd schrijven deelt de heer von Rosenberg mede dat hij aan het Indisch bestuur zijn wensch heeft medegedeeld om het verhaal zijner reistochten op Nieuw-Guinea het Instituut ter publiceering aan te bieden. In de veronderstelling dat daaraan voldaan zal worden, doet hij opgave van eenige veranderingen en bijvoegingen, die in het handschrift wenschelijk zijn en doet vervolgens het verzoek om het handschrift, zoo het aan het Instituut wordt aangeboden, in handen te stellen van de heeren H. Schlegel en Robidé van der Aa, die zich bereid hebben verklaard het, zoo noodig, op enkele punten te verbeteren en toe te lichten.

Het tweede schrijven strekt ten geleide van het fotografisch portret van den auteur, dat als titelplaat zou kunnen dienen voor het later uit te geven werk.

De Voorzitter herinnert dat op dit oogenblik het handschrift nog niet is ingezonden, maar aangezien uit een opstel van den heer Quarles van Ufford, geplaatst in de Bijdragen van het Instituut (3e volgreeks, 6e deel, blz. 52), blijkt dat het handschrift reeds in November 1870 door den schrijver aan het Indisch bestuur werd ingezonden, zou het Bestuur in de nu ontvangen brieven van den heer von Rosenburg aanleiding kunnen vinden den Minister van kolonien te verzoeken, zoo daartegen althans geene bezwaren bestaan en het stuk reeds hier te lande ontvangen is, het handschrift aan het Instituut te willen afstaan of zoo het werk nog in Indië berust, bij het Indisch bestuur op overzending aan te dringen.

De vergadering deelt het gevoelen van den Voorzitter, zoodat in dien zin een schrijven zal worden gericht aan den Mi-

nister, terwijl verder wordt besloten, overeenkomstig den wensch van den auteur, het handschrift na ontvangst in handen te stellen van de heeren Schlegel en Robidé van der Aa.

c. Van den heer de Roo, commissaris van het Instituut te Batavia, dd. 10 Januari 1872, waarin deze, naar aanleiding van het schrijven van het bestuur van 25 Nov. jl., het bestuur in overweging geeft commissarissen op nieuw met de inning der contributie te belasten met vergunning om de te maken onkosten in rekening te brengen. De heer de Roo zegt daarbij: „dat de verantwoordelijkheid van commissarissen niet verder kan gaan dan tot de verantwoording der ontvangen gelden, en geenszins kan gelden de geregelde ontvangst der contributie.”

De heer de Roo merkt verder op dat op de lijst van achterstallige contributies vermoedelijk vele namen zullen voorkomen van personen, die bij eene geregelde aanmaning gereedelijk hunne contributie zouden hebben betaald, maar thans bezwaar zullen maken den niet onbelangrijken achterstand aan te zuiveren. „Ten einde — aldus schrijft de heer de Roo — voor den vervolge zoodanigen achterstand te voorkomen, verdient het mijns inziens overweging in de wetten van het Instituut eene bepaling op te nemen krachtens welke de leden, die gedurende twee jaren nalatig zijn in het voldoen hunner contributie van de ledenlijst kunnen worden afgevoerd. Het is toch voor het Instituut van niet het minste belang op zijn ledenlijst namen te hebben van personen, die wel de werken ontvangen, maar tot instandhouding van het genootschap niets bijdragen.

Ten slotte deelt de heer de Roo mede dat de heer dr. J. J. van Limburg Brouwer, die voorgedragen was om tot commissaris van het Instituut benoemd te worden, sedert de betrekking heeft aanvaard van adjunct-inspecteur van het inlandsch onderwijs, welke betrekking hem verplichten zal dikwijls Batavia te verlaten, zoodat hij als commissaris meermalen buiten staat zal zijn den heer de Roo medewerking te verleenen. De heer de Roo acht zich daarom verplicht op de voordracht terug te komen, indien zij nog geene benoeming ten gevolge heeft gehad. In het laatste geval zou het antwoord van den heer Brouwer dienen afgewacht te worden.

De vergadering overweegt de verschillende punten dezer missive.

In de eerste plaats de kwestie van de inning der contributie. Daar het denkbeeld om die zaak wederom aan commissarissen

op te dragen, van het Bestuur is uitgegaan, omdat de voor twee jaren ingeslagen weg bij uitkomst toch bleek niet de beste te zijn, daar men te veel had gerekend op de medewerking van de leden zelven, zoo verheugt het Bestuur zich in het gegeven toestemmend antwoord. De vergadering vereenigt zich dus volgaarne met het door commissarissen zelven aldus geformuleerd voorstel „om hen op nieuw met de inning der contributie te belasten met vergunning om de te maken onkosten in rekening te brengen.”

Wat de verantwoordelijkheid van commissarissen betreft, zoo is het Bestuur eenstemmig van oordeel dat die verantwoordelijkheid niet verder kan gaan dan tot de verantwoording der ontvangen gelden, vooral omdat in de eerste plaats een belangrijke achterstand is in te vorderen.

Ten einde commissarissen omtrent dien achterstand in te lichten zal hun worden toegezonden een lijst der namen van de leden, die in Indië gevestigd zijn, met opgaaf van het verschuldigd bedrag en de jaren waarover het loopt.

Uit die lijst zal blijken dat sommige leden over onderscheidene jaren contributie verschuldigd zijn. Daar het te verwachten is dat sommige leden eenig bezwaar zullen maken tegen de voldoening van een aanzienlijk bedrag, acht het bestuur het wenschelijk commissarissen de vrijheid te laten om, zoo dit door sommige leden gewenscht wordt, met eene betaling der contributie over twee jaren, 1870 en 1871, genoegen te nemen, terwijl natuurlijk de contributie over het loopende jaar 1872, als op zichzelf staande, verschuldigd blijft. Deze maatregel behoeft alleen van toepassing te zijn op hen, die het verlangen en kan niet gelden voor hen, die in den genomen maatregel aanleiding mochten zoeken voor hun lidmaatschap te bedanken. Deze laatste zijn tot volledige aanzuivering van het verschuldigde verplicht.

Het denkbeeld van commissarissen om in het reglement de bepaling op te nemen dat leden, die twee jaren nalatig zijn in de voldoening hunner contributie, van de ledenlijst kunnen worden afgevoerd, heeft in beginsel bij het bestuur geen bezwaar ontmoet. Het Bestuur meent echter dat ook op eene andere wijze dan door eene reglements-verandering — waaraan altijd eigenaardige bezwaren verbonden zijn — het beoogde doel kan worden bereikt, door namelijk als regel aan te nemen: dat zij, die twee jaren achterstallig zijn, zelf wenschen van het lidmaatschap vervallen te worden beschouwd. Door de opneming

van een en ander in de gedrukte notulen zullen de leden niet onbekend blijven met den door het bestuur gestelden regel.

Wat betreft de gedane voordracht om den heer dr. J. J. van Limburg Brouwer te benoemen tot commissaris te Batavia, de brief, waarbij van het besluit der vergadering overeenkomstig de gedane voordracht wordt kennis gegeven, is reeds in de maand Januari verzonden, zoodat nu het antwoord van den heer Brouwer dient te worden afgewacht.

d. Van de heeren de Lange en C°. te Batavia (vroeger firma Winsser, de Lange en C°.) dd. 16 Januari 1872, waarbij wordt kennis gegeven, dat het Instituut bij den heer der Kinderen te 's Gravenhage kan beschikken over eene som van *f* 285,60. De penningmeester deelt mede dat de heer der Kinderen verklaard heeft nog geen last tot uitbetaling te hebben ontvangen, waarvan de penningmeester nu verzoekt kennisgeving te doen aan de heeren de Lange en C°.

In dit schrijven zal genoemde firma ook mededeeling worden gedaan van het besluit omtrent de verandering in de wijze van inning der contributie en tevens den dank van het Instituut worden betuigd voor de gedurende twee jaren zoo bereidvaardig verleende tusschenkomst, die vruchten heeft opgeleverd al was het dan niet zoo veel als het geval zou zijn geweest wanneer de leden zelven meer medewerking hadden willen verleenen.

III. *Rekening en verantwoording over* 1871 *en begrooting van ontvangsten en uitgaven* over 1872. Beide stukken werden in de vorige bijeenkomst in handen gesteld van eene commissie, bestaande uit de heeren Dumontier en Blommendal, die rapporteert dat zij deze stukken onderzocht en in orde bevonden heeft en ook geene opmerkingen dienaangaande heeft te maken. De rekening zal in de weldra te houden algemeene vergadering ter goedkeuring worden aangeboden.

IV. *Rapport omtrent de lijst van in het zoogenaamd oud-archief te Batavia aanwezige stukken.* De heer Meinsma zegt, dat hij die lijst heeft nagegaan, maar dat hij geen voorstel durft doen om de overzending van enkele stukken te verzoeken, daar het zeer vermoedelijk, zoo niet zeker is dat vele der in die lijst opgenoemde stukken ook hier te lande in het Rijksarchief gevonden zullen worden, waar men bovendien veel meer stukken tot het eene

of andere onderwerp betrekkelijk zal aantreffen dan te Batavia. Het bezit echter van die lijst geeft gelegenheid om te kunnen nagaan wat te Batavia aanwezig is en daarom kan het bezit van die lijst nut hebben. Om daaraan nog meerdere publiciteit te geven, wordt het wenschelijk geoordeeld — daar het stuk te groot is om in zijn geheel in de Bijdragen te worden opgenomen — in het tijdschrift van het Instituut op eenige der daarop voorkomende stukken te wijzen, met welk werk de heer Meinsma, op uitnoodiging van den Voorzitter, verklaart zich te willen belasten.

V. *Lijst van boeken voorhanden in de bibliotheek van het Instituut.* De Voorzitter brengt ter tafel de door den adjunct-secretaris vervaardigde lijst, waarin aangeduid is welke werken ook in de bibliotheek van het Indisch Genootschap gevonden worden. Ten einde nu met meer kennis te kunnen oordeelen omtrent de vraag hoe in deze zal worden gehandeld, wordt besloten de lijst in handen te stellen van de heeren Meinsma en Niemann met verzoek in de volgende vergadering te willen adviseeren.

VI. *Verslag omtrent den staat en de werkzaamheden van het Instituut in* 1871. De secretaris doet voorlezing van het door hem geredigeerd verslag. Tegen den inhoud in het algemeen worden geene bedenkingen gemaakt, zoodat het op de aanstaande algemeene vergadering namens het bestuur zal worden uitgebracht.

De heer Bleeker betuigt zijn leedwezen over het aan het slot van het verslag te kennen gegeven voornemen van den Secretaris om nu hij weldra als bestuurslid aftreedt, ook gelijktijdig van het secretariaat ontheven te worden. De heer Bleeker meent dat de heer van Limburg Brouwer door de wijze van redactie der Bijdragen getoond heeft bijzonder voor de betrekking van Secretaris geschikt te zijn.

De heer van Limburg Brouwer, erkentelijk voor de geuite woorden, verklaart evenwel dat hij op zijn voornemen, om als Secretaris af te treden, niet wenscht terug te komen, nadat hij ten vorigen jare, bij de aanvaarding der betrekking, reeds heeft aangekondigd dat hij bij zijne aftreding als bestuurslid niet als Secretaris zou wenschen gecontinueerd te worden.

VII. *Opmaking der nominatie voor de vervulling van de vacatures in het bestuur ontstaande door periodieke aftreding.*

Door de Vergadering wordt bepaald dat het drietal der algemeene vergadering aan te bieden, ter vervanging van den heer jhr. mr. W. T. Gevers Deynoot, zal bevatten de namen van de heeren: mr. L. A. J. W. baron Sloet van de Beele, mr. P. Myer en mr. C. van Heukelom;

het drietal, ter vervanging van den heer mr. P. A. S. van Limburg Brouwer, zal bevatten de namen der heeren: dr. H. Kern, J. M. Obreen en A. D. van der Gon Netscher;

het drietal, ter vervanging van den heer P. J. B. C. Robidé van der Aa, zal bevatten de namen der heeren dr. Th. Ch. L. Wijnmalen, jhr. mr. J. K. W. Quarles van Ufford en mr. D. J. baron Mackay.

Het houden der algemeene vergadering wordt bepaald op Zaterdag 30 Maart, des namiddags ten 1½ ure.

De heer Meinsma geeft te kennen dat het hem aangenaam zou zijn indien de vergadering eenigzins spoedig eene beslissing nam omtrent de uitgave van de Javaansche kroniek. Daar die beslissing afhankelijk is van het antwoord van het ministerie van kolonien op de vraag: of het ministerie die uitgave zou willen ondersteunen door eene bestelling van 200 exx., besluit de vergadering op voorstel van den Voorzitter, den Minister van kolonien uit te noodigen zoodra de Minister het advies van het Indisch bestuur daaromtrent kent, het antwoord van den Minister te mogen vernemen.

De heer Niemann wijst er op dat de bibliotheek onderscheidene werken of tijdschriften van geleerde genootschappen bezit, die niet compleet zijn, en geeft daarom in overweging pogingen aan te wenden die werken of tijdschriften te completeeren. Aan den adjunct-secretaris wordt opgedragen die genootschappen te verzoeken zoo mogelijk het ontbrekende aan te vullen.

De vergadering wordt door den Voorzitter gesloten.

TRANSCRIPTIE VAN INDISCHE PLAATSNAMEN.

Nadat van het Ministerie van Koloniën de vergunning is ontvangen tot het doen afdrukken van de vroeger reeds aan het Bestuur van het Instituut medegedeelde adviezen der heeren Roorda, Pijnappel en Cohen Stuart over de transcriptie van Indische, en in 't bijzonder van Javaansche plaatsnamen, ziet het Bestuur zich thans in de gelegenheid, den lezers der Bijdragen nader met de bedoelde stukken bekend te maken. Niet gansch onnut scheen het, tot toelichting der stukken, deze te doen voorafgaan door een uittreksel uit de Notulen der Bestuursvergadering van 17 Juni 1870, in plaats van eenvoudig naar deze te verwijzen, en den lezer alzoo de moeite te veroorzaken, het aangehaalde zelf na te slaan.

In die Notulen (zie bladz. XLVI—XLIX van deel V der 3e volgreeks) leest men het volgende:

„De heer van Limburg Brouwer brengt rapport uit over de van het Ministerie van Koloniën ontvangen stukken betreffende de transcriptie van Javaansche plaatsnamen in ons letterschrift, ingezonden bij missive van 28 April jl.

„Onder die omvangrijke documenten, — zegt rapporteur, — bevinden zich enkele nota's, die z. i. in 't bijzonder de opmerkzaamheid verdienen, en afkomstig zijn van de heeren Roorda en Pijnappel en van den heer Cohen Stuart. Beide eerstgenoemden waren van oordeel, dat de transcriptie voor officieel gebruik hier te lande kon worden vastgesteld, en wel naar zekere regelen, welke zij vervolgens opgeven. Naar die regelen zou o. a. de Javaansche klank å (als in 't Engelsche *water*, enz.) steeds door eenig boven de letter *a* geplaatst teeken moeten aangeduid worden, terwijl ook de letter *e*, naar gelang der uitspraak, met verschillende accenten moest worden voorzien. De heer Cohen Stuart, die de transcriptie op Java zelf wenscht te

zien ontworpen en vastgesteld, komt voornamelijk tegen de even gemelde methode in verzet, en, naar het bescheiden oordeel van rapporteur, op goede gronden, vermits nl. het onophoudelijk gebruik van al die teekens boven de letters èn hoogst bezwaarlijk is, èn zeer leelijk staat, èn den niet-taalkundigen lezer toch niet veel verder brengt. Ook zou men, de methode der heeren R. en P. volgende, om consequent te zijn, de tweeërlei *d* en *t* door eenig teeken moeten onderscheiden, 't geen ongetwijfeld tot groot bezwaar zou aanleiding geven en den lezer toch alweer geen volkomen begrip van de rechte uitspraak zou verzekeren. De heer C. S. stelt van zijne zijde voor, de namen zoo eenvoudig mogelijk te transcribeeren, en dan voor den klank å overal onze *o* te gebruiken. Hij wenscht voorts, dat van al de bekende namen eene lijst in twee kolommen worde opgemaakt, met de eenvoudige transcriptie in de eerste en nadere bepalingen omtrent de uitspraak in de tweede kolom. Deze laatste zou dan ook aanmerkingen kunnen bevatten, die hier en daar noodig zullen zijn, omdat de rechte uitspraak niet zelden zeer onzeker is. De reeds opgemaakte lijsten toch bevatten voor een groot deel namen, die uit den mond der inlanders eerst in Hollandsche letters zijn opgeteekend, en daarna in Javaansche overgebracht, zoodat men lang niet altijd zeker op de juistheid dezer schrijfwijze vertrouwen kan. Ook verwisselen sommige inlanders dikwerf de å en *o*, reden waarom de heer C. S., als gezegd, overal de *o* wenscht gebruikt te zien, onverschillig, of dat teeken nu onze *o* dan wel de Javaansche å moet aanduiden. Tegen dit algemeen gebruik van de *o* intusschen meent de rapporteur eenig bezwaar te moeten in 't midden brengen. Zoo men van iets leelijks spreekt, dan is hem, zegt hij, juist die overvloed van *o*'s in volgens die manier getranscribeerde Javaansche woorden steeds al buitengewoon leelijk voorgekomen, terwijl ook z. i., behoudens allen eerbied voor het oordeel van meer deskundigen, dat gebruik van de *o* voor å ten eenenmale in strijd verkeert met het taaleigen, 't welk, evenals het Sanskrit, door het schrijven van de consonanten zonder nader klank- of rustteeken, geenszins den klinker *o*, maar bepaald den meest als å uitgesproken klinker *a* aanduidt. De onzekerheid ook omtrent de uitspraak, aan welke de heer C. S. wenscht te gemoet te komen, of welke hij eenigermate tracht te ontgaan, wordt door zijne methode nog veel grooter. Spreker meent, dat nog de beste manier deze zou zijn: de å overal

eenvoudig door *a* aan te duiden, en dan boven de lijst der plaatsnamen eene korte aanteekening te stellen, waarin eens vooral werd opgemerkt, in welke gevallen die *a* als in 't Engelsche *water* of 't Groningsche *voadèr* moet worden uitgesproken. Dergelijke aanwijzing aan 't hoofd der lijst zal men toch niet kunnen ontgaan, vermits men, om eene redelijke uitspraak te verzekeren, wel verplicht zal zijn, althans te melden, dat de letter *g* geenszins een gutturale klank is, maar als de Fransche *g* vóór een *a*, *o*, enz. moet luiden.

„Wat daarvan intusschen ook zijn moge, uit de mededeelingen van wege den heer Minister is rapporteur gebleken, dat men in Indië bij het opmaken van kaarten tegenwoordig reeds bezig is, het transcriptie-stelsel van den heer Cohen Stuart te volgen, zoodat dit in zijn geheel reeds als het officieel systeem der Regeering schijnt te zijn aangenomen. In dit opzicht zou derhalve een advies van het Instituut tot geen praktisch resultaat meer kunnen leiden. Ook meent spr., dat de aan het Instituut overgelegde lijsten, hoe uitvoerig en veelomvattend ook, toch (de waarschuwing van den heer C. S. omtrent de onzekerheid der transcriptie in het Javaansch vooral in aanmerking genomen) de taalgeleerden hier te lande nog niet genoegzaam in staat zouden stellen, eene eigene transcriptie van al de daarin voorkomende namen te ontwerpen. Maar, afgezien van de 't zij dan later al of niet weder te wijzigen officieele spelling der Javaansche plaatsnamen, meent de rapporteur, dat toch de nota van de heeren Roorda en Pijnappel, zoowel als die van den heer Cohen Stuart nog altijd van veel belang kan blijven vóor de wetenschap in het algemeen. Moeilijk toch kan worden ontkend, dat de aanneming eener meer vaste wijze van transcriptie der Javaansche woorden en teksten dan thans nog geldig schijnt, van veel nut zou zijn voor de beoefening der taal zoowel als voor het beter, althans gemakkelijker verstaan van de getranscribeerde uitdrukkingen en teksten. Voor het Sanskrit is tegenwoordig in Europa bij tekstuitgaven, enz. nagenoeg overal eene zoodanige, algemeen geldende methode aangenomen of begint ten minste meer en meer in zwang te komen. En wanneer men bedenkt, dat tegenwoordig in Frankrijk even goed als in Nederland het Javaansch wordt beoefend, dan kan moeilijk worden betwijfeld, of dergelijke meer zich zelve gelijk blijvende manier van transcribeeren, althans in meer wetenschappelijke werken, ook voor die taal van groot belang zou kunnen zijn. De evengemelde

nota's nu bevatten, ook buiten het medegedeelde, nog vele, voorzeker nuttige wenken omtrent het overbrengen van Javaansche woorden in Europeesch letterschrift in 't algemeen, en zouden, algemeen bekend gemaakt, in elk geval kunnen strekken, om de opmerkzaamheid nader op de zaak te vestigen en de meeningen allicht ook van andere taalkundigen uit te lokken. De rapporteur meent mitsdien, aan het Bestuur in overweging te mogen geven, tot Z.Exc. den Minister van Koloniën, onder dankzegging voor de verstrekte mededeeling, het verzoek te richten, om verlof te geven tot de opneming der bedoelde nota's in de Bijdragen van het Instituut.

„De heer Niemann verklaart geheel in te stemmen met den heer van Limburg Brouwer omtrent de wenschelijkheid van een meer vast systeem van transcriptie, mits zich die blijve bepalen tot het Javaansch, daar de meeste overige talen van den Indischen Archipel ons nog te weinig bekend zijn. Mede vereenigt hij zich met den spreker, wat het schrijven van den å-klank betreft, en wijst daarbij ook op het voorbeeld door den heer van der Tuuk gegeven, die den bedoelden klank eveneens eenvoudig door *a* aanduidt. Ook hem schijnt voorts de uitgave der nota's om de aangevoerde redenen van veel nut.

„Hierop wordt besloten, den Minister van Koloniën dank te zeggen voor de gelegenheid, die hij het Bestuur geschonken heeft, van de toegezonden stukken kennis te nemen, de lijsten der plaatsnamen terug te zenden en den Minister te verzoeken, de rapporten van de heeren Roorda, Pijnappel en Cohen Stuart in de Bijdragen te mogen drukken, daar het van hoog belang voor de wetenschap te achten is, dat de regelen, door de Regeering in hare officieele stukken voor de spelling der plaatsnamen gevolgd, algemeen bekend worden.”

Het rapport der heeren Roorda en Pijnappel uitgebracht aan den Minister van Koloniën, dd. 9 December 1857, is van den volgenden inhoud:

De beantwoording van Uw Excellenties missive van den 19n October (l. H. no 24) moeten wij beginnen met verschooning te vragen, dat wij aan de vereerende last, ons daarbij opgedragen, niet eerder hebben voldaan. Wij hebben de wensch van uw Excellentie, om een meer regelmatige spelling van Inlandsche namen in officieele stukken te erlangen zeer toegejuicht: maar

het bepalen van algemeene regels van spelling heeft eigenaardige moeijelijkheden, niet alleen wanneer twee personen het daaromtrent eens moeten worden, maar ook reeds voor iedereen in het bijzonder. Trouwens bij het bepalen van zulke regels kan men niet uitgaan van *één* beginsel maar moet men drie geheel verschillende beginsels in acht nemen, *vooreerst* de eigenlijke *vorm* van het woord naar oorsprong en afleiding, *ten tweeden* de *uitspraak* die bovendien nog dikwijls niet overal dezelfde is, en *ten derden* het eenmaal aangenomen meer of min algemeen *gebruik*. Niet zelden komen deze drie beginsels met elkander in conflict, en is het niet gemakkelijk te bepalen, waaraan in elk bijzonder geval de voorkeur te geven is. Hierbij komt nog in dit geval de zoo geheel verschillende wijze van schrijven of spellen in de Oostindische talen en in het Hollandsch, om van het verschil van *klanken*, en van hetgeen men *accent* noemt, niet te spreken.

Na herhaalde bespreking zijn wij eenstemmig tot het besluit gekomen, dat wij hiernevens de eer hebben Uw Excellentie aan te bieden in een ontwerp van voorschrift voor de hoofden van het gewestelijk bestuur in N. I. omtrent een opgaaf en lijst van inlandsche namen en benamingen, met de daarbij gevoegde noodige aanwijzingen omtrent de daarbij te volgen spelling. En aan het slot hebben wij opgegeven, in hoever van deze in die opgaaf te volgen spelling bij het gebruik van die namen en benamingen in *officiële stukken* zal kunnen of behooren te worden afgeweken. Wij hebben namelijk gemeend, en twijfelen niet of Uw Excellentie zal daaromtrent van hetzelfde oordeel zijn, dat het onmogelijk is, algemeene regels van spelling voor inlandsche namen en benamingen in officiële stukken te geven, die verstaanbaar zouden zijn voor zulken, die met het schrift of de uitspraak van die namen en benamingen bij den Inlander niet bekend zijn. Voor zulken kan men geen voorschriften geven, om *dit* op deze en *dat* op die wijze te schrijven en te spellen. Want daartoe is het noodig te weten, *wat* men in het schrift en de spelling moet uitdrukken. Zulke regels van spelling kunnen alleen gegeven worden aan hen, die met die namen en benamingen zoo niet in het inlandsche schrift, dan toch in de uitspraak van den Inlander, bekend zijn, en dus aan de hoofden van het gewestelijk bestuur, die de namen en benamingen zullen moeten opgeven. — Maar, daar het ook van belang is te weten, hoe men zulk een naam of benaming, naar zekere regels in

Europeesch schrift geschreven, heeft *uit te spreken*, zoo moeten, om deze uitspraak eenigzins kenbaar te maken, wel eenige schrijfteekens gebruikt worden die men bij het gebruik in *officiële stukken*, waarin het alleen op *regelmatigheid* van spelling en niet op de *uitspraak* van de vreemde naam of benaming aankomt, niet zal behoeven te behouden.

Wij hebben gemeend de uitnoodiging aan de hoofden van het gewestelijk bestuur niet te moeten bepalen bij de namen van plaatsen, in den ruimsten zin van het woord, maar ook te moeten uitstrekken tot andere inlandsche *benamingen* onder n° 2 omschreven, en waarvan ook dikwijls in *officiele stukken* gebruik gemaakt moet worden. Men zal toch ook moeten weten of men b. v. *paddie*, *paddi*, *padie* of *padi* zal moeten schrijven, *sawa* of *sawah*, *pattie*, *patie* of *patih*. En als de opgaaf, onder 2° verlangd, met eenige naauwkeurigheid gedaan wordt, kan die voor de taal- en volkenkunde misschien van meer belang zijn, dan de opgaaf van de plaatsnamen voor de aardrijkskunde; ofschoon ook hiervoor in sommige streken nog wel eenige nuttige bijdragen geleverd zullen kunnen worden. Eindelijk nemen wij de vrijheid Uw Excellentie in bedenking te geven, of het wel raadzaam geacht moet worden, over dit onderwerp met het Indisch bestuur in overleg te treden; in dien zin althans, dat ook omtrent de hier gegeven regels van spelling het oordeel gevraagd wierd. Ligt toch zullen dan daar te Batavia allerlei aanmerkingen en bedenkingen gemaakt of andere regels voorgesteld worden, en zal het ons onmogelijk zijn, om met de makers van die aanmerkingen door onderling overleg en bespreking tot een eenstemmig besluit te komen. Indien Uw Excellentie over dit onderwerp ook de meening van personen uit O. I. zou wenschen te hooren, dan geven wij in bedenking, of het niet beter zou zijn, over het nevensgaande ontwerp het oordeel te vernemen van personen, die uit O. I. teruggekeerd zijn, en met wie wij, zoo noodig, zouden kunnen spreken, zooals bij voorbeeld van den heer Mees, Netscher of anderen, die met het inlandsche schrift niet onbekend zijn.

Met eerbiedige hoogachting hebben wij de eer ons te noemen,

Uwer Excellenties gehoorzame dienaren,

(*get.*) T. Roorda,

(〃) J. Pijnappel.

De verschillende rapporten van den heer A. B. Cohen Stuart luiden aldus:

Aan Zijn Excellentie den Gouv.-Generaal van Nederlandsch-Indie.

Als eerste gevolg van het bepaalde bij artikel 1 en 2 van Uw Exc. besluit van 29 Julij jl. nº 31 ontving ik dezer dagen van de directie der Genie eene lijst van ongeveer 2500 à 3000 plaatsnamen, alleen uit de residentie Samarang, met Javaansch karakter geschreven, om daarnevens de transscriptie in Latijnsche letter in te vullen.

Met het oog op den grooten omvang, die, blijkens dit begin, van de mij opgedragen taak te wachten is, acht ik het niet overbodig eenige gedachten over de wijze van uitvoering vooraf aan Uw Exc. goedkeuring te onderwerpen.

Ik moet hierbij op den voorgrond stellen dat eene spelling van Jav. namen in ons schrift, zoo eenvoudig en geriefelijk als voor dagelijksch gebruik wenschelijk is, onmogelijk tevens voldoende kan zijn, om de oorspronkelijke schrijfwijze en de hoofdpunten der uitspraak kenbaar te maken.

In de overwegingen van het boven aangehaald besluit is gezegd, „dat de indische talen geene medeklinkers hebben welke „niet door onze medeklinkers kunnen terug gegeven worden," waarbij natuurlijk gerekend is op het hulpmiddel van combinatie van sommige onzer medeklinkers (als ng, dj enz.) tot uitdrukking van letters die in ons alphabet geene zelfstandige representanten hebben. In dien zin kan het beweerde, voor zooveel het Javaansch betreft, worde toegegeven mits men tot onderscheiding van de tweede d en t zich vergenoege met *dh* en *th*, inderdaad een zeer willekeurig hulpmiddel, daar eigenlijk iedere andere letter met evenveel regt als de h tot dat einde zou kunnen gebezigd worden maar dat toch eeniger mate door conventie gewettigd wordt.

Eigenaardiger voorzeker, maar niet vrij van practische bezwaren is het door sommigen gebruikte punt tot onderscheiding boven of beneden de d of t geplaatst.

Wat de vokaalklanken aangaat is er in 't Javaansch, wanneer men minutieuse onderscheidingen ter zijde laat, eigenlijk

slechts één die in ons klankstelsel ontbreekt, namelijk de tusschen a en o liggende klank die in vele gevallen voor de zuivere a van verwante dialecten in de plaats treedt, en die in ons schrift zeker het eigenaardigst door het zamengestelde teeken å wordt uitgedrukt, maar veelal eenvoudig door *o* wedergegeven en om die conventionele schrijfwijze met de noodige onderscheiding van de zuivere *o* te verbinden, ook wel met eene fransche ô kan geschreven worden.

De overige Jav. vokaalklanken bezitten wij ook, doch missen onderscheidene teekens voor de stomme en de zuivere (lange of korte, zachte of scherpe) e, en schrijven bv. in ons woord *beter* beide zonder onderscheid. Is dit gebrek in onze moedertaal, waarvan wij de uitspraak genoegzaam kennen, weinig hinderlijk — ofschoon het in eigennamen als *Breda*, *Merwede* nog wel eens tot onzekerheid in de uitspraak aanleiding geeft — in de spelling van vreemde namen is het zeker niet veel gevergd twee zoo geheel verschillende klanken die bovendien in de landtaal zelve verschillend geschreven worden, ook in de transcriptie zigtbaar te onderscheiden, hetgeen gevoegelijk geschieden kan door bv. de stomme e met het teeken van kortheid te schrijven *ĕ*, terwijl dan de zuivere e, naarmate zij zacht of scherp is, door *é* of *è* en desgelijks de ó door ò kan worden wedergegeven. In 't Jav. schrift zelf bestaan wel is waar deze laatste onderscheidingen niet, en schrijft men bv. de *e* van *ménda* niet anders dan die van *lèpèn*, de *o* van *ngòmbé* evenzoo als die van *òri*, maar voor den vreemdeling, die de taal niet kent is zulk eene aanwijzing wel noodig om te verhoeden dat hij b. v. zoo als anders ieder Hollander doen zou *mèndå*, *lépèn*, *ngòmbé*, *óri* uitspreke.

Dan hoezeer met de hier voorgestelde teekens niets dan het meest noodwendige beoogd is en die teekens op zich zelve niet minder eenvoudig zijn dan b. v. de punten op onze ij of de accenten in 't Fransch; het valt toch niet te ontkennen dat het veelvuldig gebruik dat er in de spelling van Jav. namen van gemaakt zou moeten worden, vooral van de å of ô die bijna in ieder woord eens of meermalen zou moeten voorkomen, te omslagtig is om als doorgaande schrijfwijze, althans in geschriften, die niet in de eerste plaats grammaticale naauwkeurigheid ten doel hebben, in ernst te mogen worden aanbevolen. Men moet al zeer veel voor de spelling over hebben, om het vol te houden, b. v. in brieven, rapporten, verhalen enz. altijd te schrijven

Wånåsåbå of *Bŏnŏ sobŏ*, *Gĕsĕng*, *Bògò* enz. Trouwens wanneer de lezer eenmaal weet hoe zulk een woord uitgesproken moet worden, is het nuttelooze moeite, hem die uitspraak telkens weder in alle bijzonderheden voor te spellen; en in zoo ver zou men zich kunnen vergenoegen, met elken naam eens of van tijd tot tijd met de noodige onderscheidingsteekens te schrijven. Maar ook dit is nog de taak niet van iederen schrijver, en mag, ja moet wel in den regel worden overgelaten, hetzij aan de eigen waarneming van den lezer, of van werken, die meer bijzonder aan dat doel gewijd zijn.

Zoo echter ergens aanleiding bestaat tot zulk eene *beschrijvende* spelling dan is het wel in geographische kaarten en 't is juist inzonderheid voor dezen dat thans eene vaststelling der schrijfwijze verlangd wordt. Hier toch, zoo ergens, mag hij, die de inlandsche schrijfwijze en uitspraak der namen wenscht te kennen, daaromtrent de noodige inlichtingen verwachten, hier ook komt elke naam slechts eenmaal voor, en kan het den teekenaar geene noemenswaardige moeite kosten, dien van de noodige onderscheidingsteekens te voorzien. Zeker althans zou het niet weinig tot de waarde der bedoelde kaarten bijdragen indien zij aan 't hier gestelde vereischte voldeden, en zou het wel zeer jammer zijn, de eenmaal met zoo veel zorg daartoe verzamelde gegevens moedwillig te verwaarloozen.

Nogtans ben ik huiverig om de van Regeringswege voorgeschrevene beginselen in den hier aangeduiden zin uitteleggen, en wel eensdeels, dewijl mij niet bekend is, of het oogmerk van de voorgenomene vaststelling der schrijfwijze zich uitsluitend tot de bedoelde kaarten bepaalt, en het ten andere ook voor die kaarten m. i., zijne bedenkelijke zijde heeft een spelling aantenemen, die, al is het ook slechts door bijgevoegde teekens, te zeer van de algemeen gebruikelijke afwijkt, en ook voor dagelijksch gebruik min geschikt te achten is.

Daar het evenwel onmogelijk schijnt eene schrijfwijze uittedenken die niet min of meer aan 't eene of 't andere euvel lijdt, en een middenweg in deze welligt nog de minst raadzame zou zijn, zoo is het mij in de gedachten gekomen, of het niet verkieslijk zou zijn beide schrijfwijzen voor zooveel noodig te verbinden door den naam eerst in den eenvoudigsten of conventionelen vorm te schrijven, en daarnevens, waar 't noodig was, tusschen haakjes,' de naauwkeurige schrijfwijze en uitspraak aanteduiden, b. v. aldus *Wonosobo* (*Wånåsåbå*), *Djokjakarta*

(*Ngojógjå kårtå*), *Klatten* (*Klatèn* of *Klathèn*), *Grissee* (*Grèsik*) enz. Zoodanige bijvoeging zou dan echter wel bijna bij elken naam vereischt worden en soms nog niet eens voldoende zijn, b. v. bij *Bagelen*, waarbij wel zou dienen te staan (*Pagĕlèn* of *Ba-*). Dit alles op de kaarten te brengen zou de duidelijkheid ligt benadeelen of men zou de kaarten alleen tot dit einde op grooter schaal moeten bewerken.

Er bestaat echter nog een hulpmiddel, dat al deze bezwaren vermijdt, en zich tevens zoo uitnemend leent tot andere welligt nog nuttiger oogmerken, dat ik niet aarzelen zou het in U Exc. overweging aantebevelen al ware het hier besproken onderwerp er volstrekt niet mede gemoeid. Ik bedoel namelijk de uitgave bij de kaarten van eene of meerdere gedrukte alphabetische lijsten van alle daarop voorkomende namen die dan op de kaarten zelve alleen in den eenvoudigsten vorm zouden geplaatst worden, in de lijsten naar dienzelfden vorm gerangschikt, doch met bijgevoegde aanduiding:

1° van de inlandsche schrijfwijze en uitspraak mede in Latijnsche letter maar met de noodige onderscheidingsteekens;

2° van de soort van voorwerpen door iederen naam aangeduid, als *rivier*, *berg*, *eiland*, enz.

3° van de juiste plaats waar de naam op de kaart te vinden is, en

4° welligt waar het pas geeft, nog van enkele statistieke of andere bijzonderheden, als bevolkingstal, hoogte boven de zee, enz.

Het denkbeeld van zulk een *alphabetischen index* op eene kaart is niet nieuw, maar bij mijn weten nog niet in die uitgestrektheid, en zeker nog veel te weinig algemeen toegepast.

Bij de kaart van Java van van de Velde, is in de *toelichtende aanteekeningen* (Leiden 1847) eene dergelijke naamlijst uitgegeven, met aanduiding van de soort van plaatsen en van de *Residentien* en *Regentschappen* waarin die plaatsen te vinden zijn. Nog gemakkelijker voor het opzoeken der namen is de inrigting die ik nog slechts uit sommige plannen van steden ken, welke door kruisende lijnen in kleine vierkante vakken verdeeld en langs de kanten, b. v. boven en beneden met letters, aan de zijden met cijfers, gemerkt zijn, zoodat in den index bij elken naam slechts eene letter en een cijfer noodig is, om ze met een oogopslag op de kaart te kunnen vinden; zelden echter bevat zulk een index werkelijk *al* de namen die

op de kaart staan, waardoor veelal het voordeel gemist wordt van uit den index terstond met zekerheid te kunnen zien of een gegeven naam al of niet op de kaart te vinden is. Bij landkaarten zou 't welligt verkieslijk zijn de aanwijzing van de *gewesten* (als in den index van van de Velde) te verbinden met die van *lengte* en *breedte*, maar dan ook op de kaarten zooveel meridianen en paralellen door te trekken als noodig zou zijn om eene verdeeling in eenigzins *kleine vakken* te bekomen. Als de lijnen slechts niet te zwaar zijn, is daaraan voor de duidelijkheid geen nadeel verbonden, dat eenigermate kan opwegen tegen het groot nut van de hier bedoelde inrigting waardoor de kaart tevens grootendeels voorziet in de diensten van een geïllustreerd geographisch woordenboek, terwijl bij gemis van zulk een index de volledigheid der kaart veelal de helft van hare waarde verliest door de moeijelijkheid om er gebruik van te maken.

In afwachting van nadere bevelen komt het mij intusschen voor, dat ik mij niet beter van U Exc. last zal kunnen kwijten, dan door de mij toekomende naamlijsten intevullen 1_o met de eenvoudigste schrijfwijze geschikt voor dagelijksch gebruik en vrij van alle uitheemsche onderscheidingsteekens, 2° met eene naauwkeurige transcriptie tot aanduiding van de inlandsche schrijfwijze en hoofdpunten van de uitspraak.

Batavia, 12 Sept. 1863.

De Ambtenaar voor de Jav. taal- en letterkunde
(w. g.) A. B. COHEN STUART.

Batavia, 16 November 1863.

Aan Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal.

Met referte aan mijne missive van den 12 September jl. betrekkelijk de aantenemen schrijfwijze voor inlandsche plaatsnamen in ons schrift, heb ik bij deze de eer te berigten, dat de eerst ontvangen naamstaten, uit de residentie *Samarang*, aanleiding hebben gegeven tot het vragen van opheldering wegens verscheidene onduidelijk geschreven of verdachte namen, dat ik dientengevolge eerst thans, behoudens nog eenige verwachte inlichtingen, tot de transcriptie van die naamlijsten en van eenige dergelijke, sedert uit *Tagal* ontvangen, zou kunnen overgaan, doch alsnu vermeen liever eerst Uwer Excellentie's beslissing te

moeten afwachten op de voorstellen in mijne boven gemelde missive vervat.

Sedert de afzending van die missive is mij gebleken, dat ik ten onregte ondersteld had, dat de bedoelde kaarten voor publicatie bestemd waren, hetgeen althans zeker niet het geval is met de *gedetailleerde* kaarten, zoodat, voor zoo veel deze aangaat, geen sprake kan zijn van de voorgestelde gezamenlijke uitgave van de kaarten met bijbehoorend naamregister.

Met het oog op die inlichting acht ik het evenwel niet overbodig, bij deze eerbiediglijk te doen opmerken dat daardoor geen verandering gebragt wordt in mijne denkbeelden, eensdeels betrekkelijk de regelen aan te nemen voor de vaststelling van eene officiele schrijfwijze der plaatsnamen, en ten andere betrekkelijk de uitgave van eene alphabetische lijst van die namen met naauwkeurige aanduiding van inlandsche schrijfwijze en uitspraak, ligging enz., eene uitgave die ook op zich zelve buiten twijfel eene hoogst belangrijke bijdrage tot de aardrijksbeschrijving van *Java* zou uitmaken, en tevens op de meest bevredigende wijze te gemoet komen aan den wensch, die zoo ik wel onderrigt ben, voor eenige jaren van Nederlandsche geleerden, door tusschenkomst van het opperbestuur is uitgegaan, om door een opzettelijk onderzoek van Regeeringswege ingesteld, een einde te maken aan de bestaande onzekerheid omtrent de juiste schrijfwijze van inlandsche geographische namen.

De Ambtenaar van de Jav. taal- en letterkunde,

(w. g.) COHEN STUART.

Batavia, 26 October 1864.

Aan Zijne Excellentie den Gouv.-Generaal
van Nederlandsch Indie.

Met referte aan de missive van den eersten Gouvernements Secretaris dd. 12 Januarij jl. n° 86 vind ik mij genoopt, nog eens terug te komen op de wijze, waarop bij de transcriptie van Jav. plaatsnamen, bedoeld bij Uwer Excellenties besluit van 29 Julij 1863, n° 31, zekere letters en klanken in ons schrift zullen worden teruggegeven.

De aangehaalde missive strekte ten antwoord op de mijne van 16 November 1863, waarbij ik getracht heb aan te toonen,

„dat eene spelling van Jav. namen in ons schrift, zoo eenvoudig en geriefelijk, als voor dagelijksch gebruik wenschelijk „is, onmogelijk tevens voldoende kan zijn, om de oorspronkelijke „schrijfwijze en de hoofdpunten van de uitspraak kenbaar te „maken," en op dien grond na beschouwing van verschillende middelen, om de hier aangeduide doeleinden zoo goed mogelijk overeen te brengen, geëindigd ben met in overweging te geven om 1° zoowel voor de uit te geven kaarten als in 't algemeen voor de officiële spelling aan te nemen eene schrijfwijze, zoo eenvoudig mogelijk, vrij van alle uitheemsche onderscheidingsteekens en die overigens alleen beoogen zou het vermijden van fouten tegen den waren inlandschen vorm der namen, en 2° afzonderlijk uittegeven eene alphabetische naamlijst van dezelfde namen, naar de even aangeduide eenvoudige spelling gerangschikt, maar vergezeld van eene naauwkeuriger aanwijzing, met behulp van alle daartoe benoodigde onderscheidingsteekens, van de inlandsche schrijfwijze, de hoofdpunten der uitspraak, de soort en ligging der plaatsen en welligt nog eenige andere bijzonderheden.

In beschikking op dat voorstel is mij bij bovengemelde missive als het verlangen der Regering kenbaar gemaakt, „dat bij „de transcriptie, bedoeld bij besluit van 29 Julij 1863 N° 31, „de ꦄ worde teruggegeven door å, ă of a, naarmate zulks „noodig zal zijn, en even zoo de ꦺ door è en é, de ꦺꦴ „door ò of ó en de ꦼ door ĕ, de ꦝ door *d*, en de ꦛ „door t; zullende des vereischt in eene alphabetische lijst van „bedoelde namen eene juistere spelling en uitspraak der namen „nader omschreven kunnen worden."

Is die spelling, gelijk ik meen te moeten onderstellen, bestemd om voortaan als de officiële te gelden, en in alle ambtelijke geschriften te worden gevolgd, dan zijn bij de aanneming van dat stelsel de bezwaren, die door mij waren aangevoerd tegen de aanwending van allerlei onderscheidingsteekens in een voor dagelijksch gebruik bestemd schrift, blijkbaar als min afdoende beschouwd, en de practische bruikbaarheid opgeofferd aan de zucht tot naauwkeurigheid, waarin dat stelsel inderdaad zoo ver gaat, dat het voor de alphabetische lijst weinig meer ter nadere omschrijving zal overlaten. Eigenlijk is alleen de onderscheiding tusschen de twee Jav. *d's* en *t's* ter zijde gelaten; en wanneer men nu toch eenmaal over het bezwaar heen ziet

van 't aanhoudend gebruik van teekens als *å*, *ă*, *ĕ*, *é*, *è*, *ó*, *ò*, die bijna in elk Jav. woord eens of meermalen zullen te pas komen, zou ik vragen, of men niet beter deed, met zich dan ook het betrekkelijk zeldzaam gebruik van *`d* en *`t* in onderscheiding van *d* en *t* te getroosten, om daarmede geheel te voldoen aan den eisch van hen, die in de transcriptie eene volledige voorstelling van de inlandsche schrijfwijze en uitspraak wenschen te vinden.

Na evenwel eenmaal mijne bedenkingen tegen 't aannemen van zulk een stelsel voor dagelijksch gebruik te hebben doen kennen, heb ik gemeend, in 't uitdrukkelijk verlangen der Regering te moeten berusten, en dien overeenkomstig de eerste van 't Militaire Departement ontvangene naamlijsten ingevuld.

Onder de bewerking van die lijsten zijn mij echter zwarigheden voorgekomen, die mij nopen, hoe ongaarne ook, Uwer Excellenties aandacht nogmaals bij dit onderwerp te bepalen, en vind ik mij te meer gedrongen, daar zonder uitstel toe over te gaan, dewijl mij is te kennen gegeven, dat sommige kaarten naar de terugkomst van de mij toegezondene lijsten liggen te wachten om volgens de aan te geven spelling te worden ingevuld.

Ik zou slechts in herhaling treden, door op nieuw te wijzen op de voorbeeldelooze omslagtigheid en ongemakkelijkheid van een stelsel, dat medebrengt, om namen als Wånåsåbå, Pånårågå, Poerwå-rĕdjå, Pĕlĕm, Sèwoe, Pépé, Bódjå-ṇăgårå, Angsåångså, Pépé, sĕlå enz., met een woord bijna alle Jav. plaatsnamen altijd door, hoe dikwijls zij ook voorkomen, met zulk eene overdaad van teekens te voorzien; ik laat dan ook aan Uwer Excellenties oordeel de vraag over, of men zich in ernst voorstellen kan, zulk eene spelling zelfs in officiëele geschriften standvastig vol te houden, laat staan ze in algemeen gebruik te brengen, waar het vooral in druk waarschijnlijk reeds afstuiten zou op het bezwaar, om steeds zulk eene massa „geaccenteerde letters" gereed te hebben, als noodig zou zijn voor ieder dagblad of tijdschrift dat zich aan die officiëele spelling houden wilde, maar ik acht het niet overbodig, meer bepaaldelijk de aandacht te vestigen op het gevaar, dat het tot elken prijs doorgevoerd streven, om de dagelijksche spelling tot eene naauwkeurige transcriptie van de oorspronkelijke schrijfwijze te maken, dikwijls slechts zal uitloopen op het invoeren van allerlei fouten, die bij een eenvoudiger stelsel zouden vermeden zijn.

Ware men bij de vaststelling van de transcriptie altijd geheel zeker van de ware inlandsche schrijfwijze en uitspraak — van de laatste altijd slechts de hoofdpunten bedoelende, b. v. of men uitspreekt tój̀å of tåjå, gĕgĕr of gégér —, dan zou over 't algemeen niets gemakkelijker zijn, dan die volgens het voorgeschreven stelsel zoo over te breugen, dat aan de evenbedoelde vereischten voldaan wierd. Maar 't is er ver van daan, dat de naamlijsten, die mij tot heden in handen gekomen zijn, die zekerheid zouden verschaften. Voor de meeste van die lijsten, zoo niet alle, zijn de namen eerst in *Hollandsche* letters, en wel volgens de bij ons meest gebruikelijke spelling, zonder onderscheidingsteekens opgeschreven, en soms misschien door Europeanen, die de landtaal niet kenden; vervolgens naar die eerste, veelal maar half leesbare, opgaven door anderen, weder in onze letter, overgeschreven, waarbij reeds eene menigte schrijffouten inslopen, en eerst daarnaar, of ook wel onmiddellijk naar de eerste opgaven, in Jav schrift overgebragt.

Kon men er nu op aan, dat dit laatste was toevertrouwd aan menschen, die, op de plaats zelve bekend, in een min juist of duidelijk geschreven naam van zelf den waren inlandschen naam zouden herkennen, of althans genoeg begrip van het doel van hun werk en genoeg oordeel bezaten, om bekende *woorden*, in die namen voorkomende, tot de ware schrijfwijze te herleiden, dan zou men met grond mogen aannemen, dat daardoor de meeste feilen der vorige opgaven zouden verbeterd zijn; maar over 't algemeen hebben de ontvangene lijsten mij de overtuiging gegeven, dat daarop in 't minst niet te vertrouwen valt, dat die transcriptie uit ons schrift in 't Jav. die toch tot grondslag dienen moet voor onze weder-transcriptie uit Jav. in ons schrift, doorgaans als slapende of blindelings verrigt is, en wemelt van feilen, die men van den inlander, hoe weinig ook met plaatselijke kennis toegerust niet ligt verwachten zou, als bv. *Kemangi* wedergegeven door 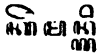 in plaats van *Mangin door* 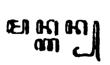 in plaats van 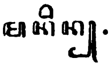. *Ening* door 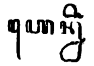 in plaats van . *Tjare* door 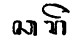 in plaats van 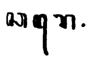. *Kar Loh*, eene verkorting van *Karang Loh* door 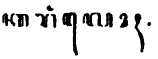. *Banteng* door 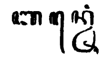 in plaats van 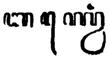

Mandirå nú eens door [illegible] dan door [illegible] enz. In vele van die gevallen kan er over de fout en hare verbetering geen twijfel bestaan, en waar zij ook slechts vermoed wordt, kan men door navraag tot zekerheid trachten te geraken; maar het ligt in den aard der zaak dat de ware vorm van onbekende namen uit verwijderde gewesten niet altijd kan geraden worden, en daardoor menige fout aan de aandacht ontsnapt. Dit bleek mij ten sterkste, toen ik onlangs, ten gevolge van correspondentie over zekere naamlijsten, het klad in handen kreeg, waarnaar zij eerst in Hollandsch, en vervolgens in Jav. karakter, waren overgeschreven, en ik daardoor, buiten de vele reeds door mij aangewezene feilen in de transcriptie, nog een ongeloofelijk aantal meer of min belangrijke fouten op het spoor kwam, grootendeels uit de mislezing van 't slecht geschreven klad ontstaan, en die ik niet had kunnen gissen, zonder dit laatste te vergelijken.

Door doelmatige bepalingen op de wijze van zamenstelling der naamlijsten, waarover ik sedert lang met de directie van de Genie in briefwisseling ben, zou zeker veel kunnen gedaan worden, om aan den mij opgedragen arbeid een veiliger grondslag te verzekeren. Al mogt men 't evenwel zoover brengen, wat wel niet overal gelukken zal, om de namen onmiddelijk in leesbaar Jav. karakter opgeschreven te krijgen door inlanders, die gewoon waren ze dagelijks te hooren en te lezen, er blijven nog bezwaren over, die waarschijnlijk niet zoo ligt te overwinnen zullen zijn, en juist een punt, waarop het hier hoofdzakelijk aankomt, op losse schroeven stellen.

De onderscheiding toch van å en o beheerscht, door het veelvuldig voorkomen van den eerstgenoemden klank, eigenlijk de geheele quaestie van 't aan te nemen stelsel van transcriptie. Wil men die onderscheiding in ons schrift kenbaar maken, dan stuit men op het bezwaar, dat vele Javanen gewoon zijn, haar in hun eigen schrift te verwaarloozen, en o ([illegible]) te schrijven, waar toch buiten twijfel å wordt uitgesproken als ([illegible]) een misbruik zoo men wil, maar dat toch althans in de bij mij inkomende opgaven — waarschijnlijk ook door den invloed van 't Holl. schrift, of ook duidelijkheidshalve, tot onderscheiding van den zuiveren a-klank, — zoo

algemeen is, dat men schier bij ieder min bekend woord zou moeten vragen, of o of å bedoeld is, zonder nogtans het antwoord onbepaald te kunnen vertrouwen, als men te doen heeft met menschen, die gewoon zijn zoo te schrijven, en niet beter weten, of het behoort zoo. Ik heb mij dan ook wel moeten vergenoegen, met in 't algemeen de aandacht op dit punt te vestigen, en in 't bijzonder nadere inlichting te vragen over woorden, waarin de o mij meer bepaaldelijk verdacht voorkwam, maar voor 't overige de ontvangene opgaven te volgen, ofschoon de o daarin blijkbaar eene veel ruimere plaats inneemt dan haar in de uitspraak toekomt.

Onder die omstandigheden waag ik te vragen, of het geene zeer verkeerd begrepene naauwkeurigheid zou zijn, om in de spelling met alle geweld eene onderscheiding te willen invoeren, waarmede men vooruit zeker is, meermalen te moeten mistasten, en die ook dikwijls geheel op goed geluk zou moeten worden toegepast. Want men bedenke wel, dat, wanneer eenmaal aan de letter o een bijzondere beteekenis in onderscheiding van å, wordt toegekend, er geen uitweg overblijft voor gevallen van twijfel. Hoe zal men het dus maken met namen, die nog niet officieel zijn vastgesteld, van dessa's, rivieren, landelijke ondernemingen, ook met persoonsnamen en titels, die tot nu toe in ons schrift met o werden geschreven, maar voortaan daar voor een å zullen moeten aannemen, overal waar die klank in de inlandsche uitspraak gehoord wordt? Zal men daarbij dan maar naar die uitspraak moeten raden, als men ze niet kent, of de oude spelling behouden, na die in andere namen als onnaauwkeurig te hebben afgeschaft?

De overige onderscheidingsteekens tot het voorgeschreven stelsel behoorende, leveren, op zich zelve beschouwd, minder bezwaar op. Wanneer althans de zamenstelling der lijsten op beter voet dan thans geregeld is, heeft men weinig nood van verwarring tusschen de korte é en lange é of è, tusschen t en 't enz., hoedanige in de tot heden ontvangene opgaven, gelijk uit boven aangehaalde voorbeelden blijkt, nog wel voorkomt. Met betrekking tot de onderscheiding tusschen de zoogenoemde zachte é en é en *scherpe* è en ò valt evenwel op te merken, dat zij in 't Jav. schrift zelf niet den minsten grond heeft, en alleen berust op zekere regels in uitspraak, wier juistheid welligt niet boven twijfel verheven is.

U Exc. zal wel willen gelooven, dat schrijver dezes zoozeer

als iemand prijs stelt op de kennis van den waren vorm, uitspraak en beteekenis van de inlandsche plaatsnamen, en het deswegen ingesteld onderzoek hoogst nuttig acht, ook om de gebruikelijke spelling in ons schrift van feilen te zuiveren, en tot meer eenparigheid te brengen. Zal dit evenwel werkelijk gelukken, dan moet m. i. niet te veel gevergd worden; dan moet men zich liefst zoo na mogelijk houden aan de reeds algemeen gevestigde schrijfwijze, en alles vermijden, wat in dagelijksch gebruik niet anders dan als eene lastige, om niet te zeggen pedante, overtolligheid kan beschouwd worden. Daarmede wordt dan tevens de aanleiding vermeden tot die fouten, waarvoor, ondanks alle voorzorgen, het meeste gevaar zou blijven bestaan, en dus ten slotte ook de wetenschap zelve beter gediend dan door het streven, om hare niet altijd even zekere uitkomsten terstond in algemeene toepassing te brengen, terwijl de uitgave van de alphabetische lijst alle wenschelijke gelegenheid zal aanbieden, om elk, die voor zich een naauwkeuriger stelsel mogt verkiezen, of uit anderen hoofde belang stelt in de kennis van de ware inlandsche schrijfwijze en uitspraak, de afleiding en beteekenis der namen, daaromtrent zoo volledig in te lichten als de voorhanden gegevens zullen toelaten. Ook laat zich met grond voorzien, en ik acht dit geen onbeduidend voordeel van 't hier aangeprezen stelsel, dat de alphabetische rangschikking zelve en 't bijeenbrengen van gelijkluidende namen over menig punt een nieuw licht verspreiden zal, hetwelk thans bij de vaststelling der officiële schrijfwijze niet kan worden afgewacht, en dus te laat zou komen om de feilen te verhoeden, waartoe het stelsel der Regering zoo ligt aanleiding geven kan.

Kan U Exc. zich met deze inzigten vereenigen, dan veroorloof ik mij eerbiedigljk in overweging te geven, met wijziging van het bepaalde bij missive van den Eersten Gouv. Secretaris dd. 12 Januarij jl. N° 31, mij te magtigen, om bij de transcriptie der Jav. plaatsnamen in ons schrift de enkele letter o zonder onderscheid te bezigen zoowel voor de zuivere Jav. ó of ò ([illegible]) als voor den gemengden klank, die meer bepaaldelijk door å wordt aangeduid; desgelijks e zonder onderscheid voor ĕ ([illegible]) en é of è ([illegible]); *d* voor [illegible] en [illegible], *t* voor [illegible] en [illegible] en om diezelfde spelling te volgen in de rangschikking van de uittegeven alphabetische naamlijst, waarin echter daarnevens voor zooveel mogelijk nadere inlichting zal gegeven

worden omtrent de inlandsche schrijfwijze, uitspraak en andere bijzonderheden, die daar gevoegelijk plaats zullen kunnen vinden.

Ten slotte zij het mij vergund, eerbiediglijk te herinneren, dat de stand der werkzaamheden bij het topographisch bureau van de Directie der Genie, waarvan boven reeds met een enkel woord is gewag gemaakt, eene spoedige beslissing op het voorafgaand voorstel hoogst wenschelijk maakt.

De Ambtenaar voor de Jav. taal- en letterkunde
(get.) A. B. Cohen Stuart.

REGELS VOOR TRANSCRIPTIE VAN JAVAANSCHE PLAATSNAMEN.

A. voor dagelijksch gebruik, en in 't bijzonder voor de kaarten van het topographisch bureau en voor de rangschikking der alphabetische lijsten,

B. voor nadere beschrijving van de oorspronkelijke schrijfwijze, woordvorming en hoofdpunten van uitspraak.

Als algemeene regel geldt voor de transcriptie A in de eerste plaats eenvoudigheid, vermijding van alle aan ons alphabet vreemde onderscheidingsteekens, alsook van letterverdubbelingen en dergelijke, die slechts voor den oorspronkelijken woordvorm van beteekenis zijn, en van de uitspraak aan hen, die de landtaal niet kennen, toch geene juiste voorstelling kunnen geven, overigens echter de meest mogelijke eenparigheid in 't wedergeven van al datgene, wat in 't inlandsch schrift niet onderscheiden is, onafhankelijk van min of meer beduidende wijzigingen van uitspraak, wier juiste beschrijving voor het doel van deze transcriptie van ondergeschikt belang is.

Bij de transcriptie B staat op den voorgrond het vereischte, dat de inlandsche schriftvorm van elk woord, echter onafhankelijk van bloot willekeurige wijzigingen van spelling, en met inachtneming van zekere algemeene opmerkingen (die de alphabetische lijsten bijv. in een voorbericht zouden dienen te ver-

gezellen), er volkomen uit gekend worde, alsook de vorming van zamengestelde woorden, voor zooveel de deelen duidelijk en met zekerheid te scheiden zijn, en die hoofdpunten van uitspraak — als bijv. de onderscheiding van a in å, — die door het inlandsch schrift niet worden uitgedrukt, maar door gramaticale regelen bepaald, met vermijding echter van subtiliteiten, die verschillende opvatting toelaten.

De consonanten worden in beide transcripties door hare gewone representanten, met inachtneming van het volgende:

ꦲ aan het begin van een woord *niet* uitgedrukt, in het midden altijd door h, onverschillig of zij meer of min als zoodanig hoorbaar is.

ꦏ altijd eenvoudig door k, waarbij eens vooral kan worden opgemerkt, dat zij als sluitletter van een woord de eigenaardige min volkomen uitspraak heeft, die door anderen met *q* wordt uitgedrukt, en desgelijks de dubbele kk tusschen twee vocalen, en meestal ook de k aan het eind van eene lettergreep, behoudens eenige uitzonderingen, die in de Javaansche spraakkunst beschreven worden, doch niet genoegzaam vast schijnen te staan, om in onze spelling aanduiding te vereischen.

ꦤ en ꦟ ook in verbinding met lingualen (ꦟ꧀ꦢ, ꦟ꧀ꦝ), altijd door n; ꦚ꧀ꦗ wordt beschouwd als verdubbeling van ꦚ en wedergegeven door nj ꦢ en ꦝ, ꦠ én ꦛ in A zonder onderscheid door *d* en *t*, In B ꦢ, ꦠ door *d*, *t*, ꦝ, ꦛ door *ḋ*, *ṫ* of *ḍ*, *ṭ*, of nog liever, indien dit in druk uitvoerbaar is, ꦢ, ꦠ door *d*, *t*, ꦝ, ꦛ door *d*, *t*, of omgekeerd, ten einde meer zekerheid te geven tegen 't bij vergissing weglaten van stippen.

ꦱ en ꦰ ook in verbinding met lingualen (ꦰ꧀ꦛ — ꦰ), altijd door s.

ꦪ na i in A *niet* uitgedrukt: *Madioen*, niet *Madijoen*, ter voorkoming van uitspraak met *ij* als in ons *bijen*. Volgt er een *e* (als in ꦝꦶꦪꦼꦁ, ꦱꦶꦪꦼꦩ꧀), dan dient die wel met een trema geschreven te worden (*Diëng*, *Siëm*), om verwarring met onze lange ie (in *zien*, *dien*) te voorkomen. In B kan in al die gevallen veilig de *j* behouden worden *Madijoen*, *Dijèng*, *Sijèm*. Verbonden met *d*, *n* en *t* (dus in 't Javaansch als penkal geschreven

), wordt zij echter in beide transscripties vervangen door *y* (*Madyå*, niet *Madjå*), daar *dj*, *nj* en *tj* aan beantwoorden.

in verbinding met en ( ) uitgedrukt door *n*; anders door nj.

na *ng*, ook in A, steeds afzonderlijk uitgedrukt, dus bijv. *langgar* ( ), in onderscheiding van *Sangar* ( ) hetwelk geen *g* bevat, maar alleen de enkele consonant ng.

vóór *k* (dus in Javaansch schrift) in A uitgedrukt door *n* zonder *g* (*pankat*); in B. echter, naar den gewonen regel, door *ng* (*pangkat*).

Dubbele consonanten (behalve kk, uithoofde van haar eigenaardigen klank) in A door enkele wedergegeven (*Kalasan Oengaran* enz.); in B door dubbele, voor zooveel de eindconsonant van een vóór een vocalisch suffix aangaat (*Kalassan* van *alas*, *oengarran* van *oengar*, en andere, min of meer willekeurige, verdubbelingen worden niet nagevolgd (*Klaten*, *Lasĕm*, niet *Klatten*, *Lassĕm*).

Als vocalen worden in A geene andere gebezigd dan *a*, *e*, *i*, *o*, *oe*, zonder onderscheidingsteekens, verdubbeling of zamenstelling tot twee klanken. De bekende *å* klank wordt, even als *a* uitgedrukt door *o* [1], en beide door *e*, altijd door *oe*, ook in die gevallen, waar de uitspraak naar *o* overhelt [*poespo* niet *poospo*].

In B wordt onderscheiden *a*, de gewone zuivere *a*-klank [als in *Sariborang*, *Kopal*];

å, ook voor in sijllabes, waar deze, vóór eene nasaal, als vervanger van *å* te beschouwen is [*rånggå*, *åmbå*, echter niet in afgeleide vormen, waar de *å*-klank naar de gewone regels voor *a* zou moeten plaats maken [*bondan* voor *bandan*, van *bandå*]; en *ă* voor de toonlooze *a*, die genoegzaam willekeurig met *ĕ* verwisseld wordt [*năgårå*, *tăgal*, *kădiri*, *măstå*, *kărtå*.]

De *pĕpĕt* wordt in B uitgedrukt door *ĕ*, dus ook en door *rĕ* en *lĕ*, en door *é* en *ó* of *è* en *ò*, naar de regels

[1] Dit vervalt natuurlijk voor gewesten waar de *a* dien *å* klank niet aanneemt, bijv. in Tegal: *Djatinagara*, niet *nagora*.

van uitspraak in Roorda's Grammatica, met uitzondering alleen van het bovenbedoelde geval, waarin ꦉ ꦊ door *å* wordt wedergegeven; ꦸ ook hier altijd door *oe*, des vereischt met afzonderlijke aanduiding van afwijkende uitspraak, b. v. *poespå*, spr. *poospå*, *mangoen*, spr. *mangoon.*]

Samengestelde namen worden in A als enkele geschreven [*Banjoemas Banjoewangi*, *Bojomoti*] of met een streepje tusschen de deelen [*Boenie-ajoe*, *Banting-mati*, *Kedong-kebo*, *Pelem-Sewoe*, *Tegal-sari*, *Mankoe-Nagaran*] naar gelang het samengesteld karakter min of meer gevoeld wordt, waarvoor moeielijk vaste regels te geven zijn.

De afscheiding heeft echter nooit plaats waar de samenstelling of hare beteekenis aan twijfel onderhevig is [*Salatiga*, *Singosari*, *Soemoroto*] of waar zij op Indische wijze gevormd is met het bepalend deel vooraan [*Poerworidjo*, *Poerwokarto*], tenzij in afleidingen van reeds samengestelde namen [*Djojo-Sentikon*]. Verdubbelde woorden altijd door een streepje gescheiden [*Ambel-ambel Ngawoe-awoe*]. Is slechts een deel der samenstelling meer bepaaldelijk als eigen naam, het andere meer als onderscheidende bepaling te beschouwen, dan worden zij als afzonderlijke woorden geschreven [*Ploso Lor*, *Ploso Kedael*]; zoo natuurlijk ook, wanneer het eerste deel slechts de algemeene benaming is van de soort waartoe de plaats, rivier, berg enz., behoort [*Kali Sono*, *Goenoeng Kedoel*, *Karang Tengah*, *Karang Anjar*]; maar de reden van die afscheiding vervalt, wanneer zulk een samengestelde naam in zijn geheel, in oneigenlijken zin, wordt overgebragt op voorwerpen van eene andere soort [bijv. Desa *Kalisono* of *Goenoeng*-Kedoel]. In sommige dubbele samenstellingen worden ook beide schrijfwijzen verbonden, om hoofd en onderdeelen van elkander te onderscheiden (bijv. in den naam van eene Desa *Goewå Angin angin*].

In B worden in den regel alle duidelijke samenstellingen naar Inlandsch spraakgebruik uit twee of meer bekende woorden gevormd, in die deelen, als afzonderlijke woorden, ontleed, welke dan evenwel, niet meer als eigennamen beschouwd met een kleine letter geschreven worden [*Banjoemas*, d. i. *goudwater* of *banjoe*, *water*, *mas*, *goud*, samen *goudwater*]; verdubbelde woorden echter als in A [*ngawoe-awoe*]; Indische samenstellingen mits uit duidelijk gescheiden deelen bestaande, met een streepje [*poerwå-rĕdjå*, Skr. *poerwa-radjya*, d. i., aloud

rijk]; en desgelijks afleidingen van samengestelde woorden [*Djåjå-dining-rattan*, het gebied of de wijk van *Djaja Dining Rat*, *Tå soetan* it van *Tå soetå*].

Bij twijfel tusschen verschillende vormen, waaronder een naam in 't inlandsch gebruik voorkomt, wordt voor A in de eerste plaats gelet op het min of meer gebruikelijke van de een of anderen dier vormen. Dit laat zich evenwel moeielijk voor ieder geval in het bijzonder bepalen, en dient althans voor sommige zeer dikwijls voorkomende en als 't ware standvastige verschillen wel zoo veel doenlijk onder algemeene regels gebracht te worden. Tot die punten van verschil behoort bijv. de verwisseling van *a* met *ĕ*, oe of i in toonlooze syllabes, en het plaatsen of weglaten van zulk eene toonlooze vocaal tusschen twee aanvangs consonanten, die zich gemakkelijk in de uitspraak laten verbinden als k en p met r en l. Over 't algemeen schijnt het gebruik in die gevallen, althans in plaatsnamen, de kortere of zwakkere oomen te begunstigen, en wordt dan ook in A bij voorkeur geschreven *Kluoon*, *Plantoengan*, *Kradenan* enz., al mocht soms een van die namen onder een anderen vorm, als *Kaliwon*, *Palantoengan*, *Karadenan*, zijn opgegeven; mits er geen twijfel besta, dat de naam of het woord ook den eersten vorm toelaat. Daarentegen wordt eene verbinding als van t met l in *Tlogo* voor *Telogo*, schoon ook niet zeldzaam, als min gebruikelijk vermeden, en waar het gebruik zich niet zoo duidelijk voor den zwakkeren vorm verklaart, komt het als algemeene regel verkieslijk voor, den sterkeren aantenemen, die toch over 't algemeen het vermoeden voor zich heeft van de meest oorspronkelijke te zijn. Dit gaat zeker niet altijd door: zoo is bijv. *Mĕrgåwåti* of nog beter *Mrègåwati* [skr *mrègawati*, wildrijke streek) waarschijnlijk etymologisch juister dan *Margåwati*, maar vooral de dagelijksche spelling in A vertegenwoordigd, laat zich niet wel voor elken naam in 't bijzonder naar zulke etymologische beschouwingen regelen, die ook al te licht tot dwalingen zouden leiden. Tusschen *a* en *e* wordt dan ook in den regel, en inzonderheid in de voorvoegsels *po* en *ka*, waar zij niet met eene volgende l of r tot *pl*, *pr*, *kl*, *kr*, samensmelten, de a verkozen, maar ka voor w in koe gewijzigd, waar deze vorm nevens den eersten in gewoon gebruik is. In afleidingen van woorden, op oeh en ih eindigende, met het aanhechtsel an wordt de schrijfwijze ian, oewan, verkozen boven ihan en oehan.

In B wordt bij elken naam de afleiding voor zoo ver bekend, aangeduid en dus de verkorte vormen, als *Plantoengan*, *Krademan*, tot de oorspronkelijke *Palantoengan*, *Kàradedènnan*, herleid.

De *ng* die als verkorting van 't voorzetsel ing, in vele namen (als Ngawi, Ngrowo enz.) als onafscheidbaar is opgenomen, wordt als zoodanig natuurlijk behouden, in andere daarentegen, die ook zonder dat voorzetsel voorkomen, weggelaten, bij twijfel daaromtrent echter de opgave gevolgd, doch alsdan in 't alphabetisch register ook de naam zonder ng op zijne eigene plaats opgenomen, en naar den vorm met ng verwezen. Evenzoo met het, soms standvastige, soms willekeurige, voorvoegsel *si* (meest in namen van bergen) en het Soendasche tji (in namen van rivieren), welke beide in A met den naam als een woord geschreven worden (*Sibolong*, *Silompang*, *Tjiandjoer*).

In gevallen van strijd tusschen verschillende opgaven of punten, die niet tot de bloote verschillen van spelling of uitspraak te brengen zijn, maar wezenlijke feilen in de opgaven doen onderstellen, wordt wanneer het onmogelijk is daaromtrent tot voldoende zekerheid te komen, de keus naar omstandigheden bepaald, hetzij door de betrekkelijke geloofwaardigheid der bronnen in 't algemeen, of door het min of meer waarschijnlijke van de onderling strijdige opgaven, doch daarvan, zoo dikwijls er nog eenige grond van twijfel overblijft, in 't register melding gemaakt, waarin dan de afwijkende opgave ook op hare eigene plaats opgenomen en naar het hoofdartikel verwezen wordt.

In ieder geval wordt de alphabetische rangschikking in het register bepaald door de schrijfwijze A, doch daarin zooveel doenlijk ook aan afwijkende vormen plaats gegeven. Om daarbij evenwel noodelooze herhaling te vermijden zal men voor sommige van de meest gewone afwijkingen wel met eene algemeene aanwijzing dienen te volstaan, en bijv. eens vooral doen opmerken dat namen met *Pa* of *Ka* voor *l* of *r* aanvangende doorgaans op *Pl*, *Pr*, *Kl*..., en *Kr*..., te zoeken zijn, dat ĕ in den aanvang van vele namen als eene verkorting van a te beschouwen, en de naam dan veelal onder den laatsten vorm geplaatst is, enz. Voor het overige echter is het raadzaam in het register niet te karig te zijn met het opnemen van verschillende vormen, ook van dezulke, wier bestaan met grond ondersteld mag worden, zonder nog met volkomen zekerheid bekend te zijn.

KORTE OPMERKINGEN

OVER

BALINEESCH EN KAWI.

Als vervolg op hetgeen uit eenen brief van Dr. van der Tuuk meêgedeeld is in de Bijdragen van 't Kon. Instituut bl. 210, vgg. [1], volgt hieronder een uittreksel van een later schrijven door genoemden geleerde aan den ondergeteekende gericht. Wat de spelling der vreemde woorden betreft, maak ik gebruik van de mij door v. d. Tuuk gegeven vergunning die te wijzigen ten einde het drukken gemakkelijker te maken.

„Uit de Javaansche woorden die door 't Balineesch overgenomen zijn, blijkt, dat 't Kawi tijdens de overkomst der Javanen reeds voor geruimen tijd eene doode taal was. De alhier in de schrijf-, of ook wel spreektaal, gebruikelijke Jav. woorden hebben op weinige uitzonderingen na den nieuweren vorm. Bijv. *sangéngé* (Bal. kalender) = Jav. *srĕngéngé*, in plaats van echt Kawi *sang-hyang-we*. Zoo verder *Antabhoga* in stede van *Anantabhoga; manggis* (de bekende vrucht) voor *manggusta; grija* (beteekent alhier: „woning eens Brahmaans") voor *grĕha; askara* (*pangaskara;* zie Friederich, Versl., Verv. bl. 5.) voor *sangskâra*, enz. Sommige woorden wijken nog meer van den Kawi-vorm af dan de Jav.; bijv. *prawita* voor *purohita* (Jav. *puruhita*). In de interlineaire vertalingen vindt men *nurodja* voor *urodja* (borst); *rĕstah* voor *hrĕshṭah* (verheugd). Deze vertalingen — in 't voorbijgaan gezegd — zijn niet in de dagelijksche taal opgesteld, maar in een soort van Bal. vermengd met Kawi-woorden die de gemeene man niet verstaat. Als een woord algemeen in gebruik is, omschrijven de opstellers der interlineaire vertalingen het met een ander, vaak veel minder

---

[1] Deel 5, stuk 2, derde volgreeks.

bekend woord. Zoo bijv. wordt *munggwing*, dat ook als voorzetsel „te, in" alhier in gebruik is, weêrgegeven met *wasanting* (*wasanti* + *ing*), *pdjah* met *mrijate* „sterft". Verbogene Skr. woorden dus. Staat er een welbekende eigennaam in den tekst, dan vindt men ter vertolking eene minder bekende uitdrukking. Zoo bijv. dient *Pradyumna* ter verklaring van 't eenvoudige *Smara*, en *Wingçatibâhu* (de twintigarmige) ter omschrijving, van *Râwana*. In den Wiwâha vindt ge *kuwong* vertaald met *anijabhrĕta*, een voor den gemeenen man onverstaanbaar woord.

In de Kawi-werken komt menig Sanskrit woord voor, dat in Indische bronnen nog niet teruggevonden is, althans voor zooverre ik weet. Bijv. *wrĕgotpala*, verklaard met *kanigâra* (Skr. *karnîkâra*), en *warsiki*, *sumanasa*, beide in den zin van *tjampaka* (de bloem Micholia Champaka) [1]. In de Tantrî vindt ik *ashtapâda* (eig. „achtvoeter") in de beteekenis van „kreeft", welke in de Skr. woordenboeken niet opgegeven wordt. Dit is echter nog niet zoo vreemd als *astaseni*, dat verklaard wordt met *pandita Siwa Buddha!* Het verband, waarin ik het gevonden heb, geeft geen licht. Het is uit eene plaats uit Râmâijana II, str. 2, alwaar gezegd wordt dat Râma en zijn broeder Lakshmana met Wiçwâmitra uit Ajodhyâ vertrekken om de Râkshasa's, die de hermitages vernielen, te bestrijden, en dan: „katĕkanira lumakwâçânti sang astaseni, padahi hadji ginwal manggalaning lumakwa", d. i. „Toen hij op 't punt was van op reis te gaan, hieven de Astaseni's eenen lofzang aan; de muziek van den vorst (trommen en bekkens) werd geslagen; een goed teeken voor den tocht was enz." — *Gwal* is 't Bataksche *guwal*.

Het beste Hs. van die ik hier heb afgeschreven is de Sumanasântaka („de dood door eene Tjampaka-bloem," die der heldin, Indumatî, gemalin van Adja en zuster van Bhodja op den boezem valt). Het verhaal komt, gelijk bekend is, ook voor in den Raghuwança.

Een hoogst belangrijk werk voor een toekomstig Kawi-Wdb.

[1] Voor *wrĕgotpala* is te lezen *wrĕkshotpala*, een synoniem van *drumotpala*, eig. «boom-lotus», eene der benamingen van de Karnikâra-bloem. *Wârshikí* is volgens Indische autoriteiten de plant die ook *trâijamânâ* heet; de botanische naam is mij onbekend, doch in allen gevalle is het eene andere plant dan de Michelia; *sumanasa* is verdacht; ik vermoed *sumanasâ* «door de bloem», althans in den later te vermelden titel *sumanasântaka* «dood veroorzaakt *door* de bloem.» — H. K.

is de Tantrî, waarvan ik ongelukkigerwijze geen goed, noch een volledig Hs. heb kunnen machtig worden. De Tantrî komt overeen met het Pantjatantra. Het is betrekkelijk jong Kawi, ten minste volgens de Hss., die ik er tot nog toe van gezien heb. Ook de versmaten zijn modern (*kidung*). Desniettemin komen er verbogen Skr. woorden in voor, als *brawit* (*abrawît*) in den zin van „'t geen iemand zegt." Het boek bevat fabels even als 't Pantjatantra, doch de inleiding is die van de Duizend en Een Nacht. Zeker Vorst namelijk had gedurende geruimen tijd alle nachten een nieuw huwelijk gesloten, totdat zijn Patih, ten einde raad, hem eindelijk zijne eigene dochter, met name Tantrî of Çâstrikâ, zeer bedreven in 't verhalen, overlevert. Voor 't Kawi is het vooral belangrijk wegens de inheemsche woorden. O. a. *tjlor* (doos voor betel en toebehooren?); *pandam* en *padyut* (lamp; vgl. 't Jav. *panjdjut*, dat ook voorkomt in Bhauma-kâwja, bl. 2, vs. 11 [1]; de interlineaire vertaling verklaart dit met *pandami* = *pandam*?); *widung* (kreeft; vgl. Jav. *widĕng*); *katinggi* (wandluis; Jav. *tinggi*, Bantĕnsch Jav. *katitinggi*, dat in 't woordenboek Krĕtabhâsa ook als verklaring van Skr. *matkuṇa* voorkomt); *waḍawang* (schildpad; vgl. Jav. *baḍawangan* en *baḍawang*); *horwa* (dij; komt ook in de Krĕtabhâsa voor; vgl. Skr. *ûru*); *wong anggaluh* (goudsmid); *pung* (mannetje, [2] van dieren); *wini* (wijfje, van dieren; Mal. *bini*). Er komen natuurlijk ook veel Sanskrit woorden, soms zeer verbasterd, in voor; bijv. *mrĕgewuh* (op de jagt gaan), verbasterd uit Skr. *mrĕgayu* „jager, iemand op de jacht." Voorts *gopita*, benaming van een cosmetiek, een welriekend smeersel; het komt ook in den Wiwâha voor en is het Skr. *gopitta*, eene soort van geel pigment waaraan genezende kracht wordt toegeschreven. *Kabinawa*, „verbaasd" en „verbazingwekkend" is zeker van Skr. *abhinawa* „nieuw;" *kabinawa* dus eigenlijk z. v. a. door de nieuwheid getroffen. *Ruru*, een dier waarop jacht gemaakt wordt, is het Skr. *ruru*, eene hertensoort. Bijzondere aandacht verdient *ghâra*, dat ook in 't Maleisch voorkomt. In de Tobasche Spr. heb ik 't Mal. woord verklaard als meervoud van *grĕha* (in den zin van „huisvrouw"), naar aanleiding van 't Sundan. *gĕrĕha* (Tob. Spr. bl. 71 en 422). In 't Kawi komt *ghâra* meermalen voor, o. a. in Râmâyana,

[1] Ik zou *padyut* en *pandjut* houden voor eene afleiding uit Skr. *dyut* = *djyut* »lichten." — H.K.

[2] *Pung* is Skr.; de sterke vorm is *pumân*, *pumânsam*, enz. — H.K.

Inl. I, str. 16, waar de drie vrouwen van Daçaratta vermeld worden: *sang Kekajî*, *Sumitrâ*, *Koçalhjâ*, *ghâra sang narendra katiga*. Hiermee in verband te brengen is *garini* (zie Jav. Wdb.), in Kawi gespeld *gharin̥i* (zie Bhauma-kâwja, bl. 14, vs. 3 v. b.) [1].

Over 't voorhechtsel *ra* bij verwantschapstermen heb ik Tobasche Spr. bl. 253 en in de brieven over 't Lampongsch gesproken. Ik voeg daarbij 't Jav. *rabi*, hetwelk op gelijke wijze *ra* + *bi* is. Dit *bi* was nog in 't Kawi gebruikelijk, meestal met *anak* er voor; *anak bi* "vrouwspersoon;" ook in 't Lampongsch nog in dagelijksch gebruik. Van dit *bi* schijnt afgeleid *bibi*, in 't Kawi "moeder," met *ra* er voor; zie Bhauma-kâwja, bl. 10, 7 v. o. Het Mal. *bibi*, meestal bij vrouwelijke eigennamen, zal daarentegen wel iets anders wezen, namelijk het Perzische *bîbî* [2]. Dat overigens de woorden voor "vrouw" en "moeder" verwant zijn, kan men o. a. zien uit het Bataksch *inang-inang* "vrouw" en *ina* "moeder".

Op 't Javaansch Wdb. van Gericke is, wat de Kawi-woorden betreft, volstrekt niet te vertrouwen, dewijl de daarin opgegeven beteekenissen soms uit ééne enkele plaats zijn afgeleid. Zoo wordt *wîdja* (*widja*) in dat Wdb. opgegeven als "vermaak, genoegen," hetgeen uit den aanhef van 't Bhârata-yuddha zou kunnen opgemaakt zijn [3]. Nu beteekent *wîdja* "offerrijst", Balin. *bidja*, gelijk bereids door Friederich is opgegeven, zie 't vervolg van diens verslag, bl. 8, in de noot. Dit *wîdja* vind ik ook in de beteekenis van "afstammeling, spruit, kind," Jav. *widji*, in 't volgende vers uit den Sumanasântaka (zang 170, str. 1):

---

[1] Op deze plaats van 't Bhaumak. zijn de drie lettergrepen van *gharin̥i* kort; daarentegen heeft volgens v. d. Tuuk *ghâra* in de plaats uit 't Râmây den langen klinker. In hoeverre de maat het laatste veroorlooft, kan ik niet nagaan bij gebrek van eenen bruikbaren tekst. Is *gharini*, waarvan de drie korte lettergrepen vast staan, juist, dan is *ghara*, vermoed ik, de gewone Prâkrit-vorm van Skr. *grĭha*. Daar in allen gevalle *gharin̥i* moest geschreven zijn, en de dichter zich dus ten minste aan één fout in de quantiteit heeft schuldig gemaakt, mogen we voor alsnog niet onvoorwaardelijk op hem vertrouwen. — H.K.

[2] Overgenomen ook in Hindustân; het beantwoordt aan ons Juffer. — H.K.

[3] De door Cohen Stuart meêgedeelde Jav. vertaling geeft toch iets anders, namelijk *dupa* «wierook, reukwerk.» H.K.

irikâu pêdjah ta sira ring patapan
tumuluj prakâça dadi râdjasutâ
i Widarbha marttyapada râdjyanira
Krathakeçikendra makawîdja sira.

D. i. „Toen zij in de kluis (van Trĕṇawindu, die haar vervloekt had omdat zij hem zocht te verleiden) gestorven was, werd zij, zegt men, als koningsdochter geboren; in Widarbha was hare verblijfplaats als sterveling, en de vorst der Krathakeçika's had haar tot dochter."

In dit vers wordt *dadi*, gelijk zoo dikwijls het Skr. *jâyate*, *bhawati*, gebezigd in den zin van „zich incarneeren" (vgl. Bhauma-kâwja, bl. 52). — De andere beteekenis van *wîdja* komt duidelijk uit in Bhârata-yuddha XXII, 7, voor 't volgende *niwedya* „hetgeen als offerhande wordt aangeboden" (Sumanasântaka, zang 140, str. 3). Het beantwoordt dus, wat den zin betreft, aan 't Skr. *naiwedya*; blijkens str. 28 van Râmayaṇa, Inleiding:

ri sĕḍĕṇg sang hyang dumilah
niniwedyâkĕn ikang niwedya kabeh,
oshadhi len phalamûla
mwang' kĕmbang-gandhadhûpâdi [1].

Het zou zeer te wenschen zijn dat men in de woordenboeken met meer zorg de eigennamen behandelde, daar de kennis daarvan van 't hoogste belang is voor de letterkunde. Een eigennaam bijv. als *Kuda Wangsengsari* (Wajang-verhalen, uitg. door T. Roorda, bl. 379, vs. 11) had in den Bladwijzer wel eene plaats verdiend. Deze eigennaam is de titel van eenen populairen Balin. *kidung*, in de wandeling *Wasèng* geheeten. De naam is voluit: *Undakan Wasèng-sari*, met de variaties: *U. W. santun* en *U. W. sèkar*. *Undakan* is Balin. en Kawi = *kuda* of *djaran*. — Ook zulk een eigennaam als *Tjandrakirana*, die in de Maleische letterkunde eene groote rol speelt (zie mijn versl. van de Mal. Hs. der Roy. Assoc.), verdient

[1] De gelijkstelling van 't zelfstandig gebruikt *Kawiniwedya* met Skr. *naiwedya* is volkomen juist; doch men heeft te verbeteren *ni* in *ne* (beter *nai*), gelijk de maat van 't aangehaalde vers, eene âryâ-strophe, uitwijst. De regel moet dus luiden:
miniwedyâken ikang newedya (of: naiwedya) kabeh. — H.K.

ten volle opgenomen te worden. Evenzeer had ik gaarne willen weten wat de Javanen vertellen van 't eiland *Tĕmbini*, hetwelk volgens de Balinezen alleen door vrouwen bewoond wordt. — In 't algemeen is uit eigennamen veel te leeren en ze te kennen onmisbaar als men een goed verslag van HS. heeft op te maken. In mijn Bal.-Kawi Wdb. ben ik van zins al de door mij aangetroffen eigennamen op te nemen. Voor iemand die met Balineezen wil omgaan is de kennis der eigennamen een vereischte, want een ieder, om zoo te zeggen, kent hier de persoonaadjes van de voornaamste gedichten· Hier op Bali is kennis der letterkunde de beste inleiding en aanbeveling bij 't volk, want het lezen van gedichten is hier eene onderscheiding, en zelfs Soedra's dreunen fragmenten van Kawi-gedichten op en maken gissingen omtrent Kawi-woorden.

Ik ben thans bezig 't geheele Râmâj-ana af te schrijven. Het HS. is vrij goed, doch de aanwijzing van den 8sten Sargga ontbreekt er in; dit is ook het geval met twee andere HSS., die slechtere lezingen hebben. Bij gebrek aan een Indisch Râmâyaṇa weet ik niet of de volgende aardige strophe (1ste Sargga, I, 17) een vertaling uit het Skr. is:

Een singha munggu ri kanang giripârçwa mori çabdanya ring gagana mapratiçabda mâdrĕs sakrodha mangdĕmaka lingnya mulat tumĕnghá ah singha mûḍa winalingrya musuhnya moni. D. i. „Verder was er een leeuw die op de berghelling brulde; zijn geluid maakt een luide echo in 't luchtruim. Vertoornd naar boven ziende was hij van plan aan te vallen. O! domme leeuw! hij meent dat zijn vijand dat geluid maakt!"

In eene andere plaats van 't Râmâyaṇa, 16de sargga, IX, str. 5 en 6 vindt het Jav. *Otipati*, verkeerdelijk wel eens met de linguale *ṭ* gespeld, zijne verklaring:

he hutâçana bhaṭâra hutipati
dewawaktra kita dewawara widhi
bhaktiwatsala bhaṭâra guṇawidhi
dhârakeng giri-basundhara-djaladhi

dewa uttama çiwâgni kita lĕwih
ashtâmûrtti kita dewata sakala
dibja ashṭaguṇa nitya-sari (?) kita
mangkanang triguṇa denta kakawaça

Van sommige kawi-woorden geven de Balineezen een andere verklaring dan de Javanen. Zoo bijv. is *knas* volgens de Javanen een „aap," volgens de Balineezen „een *kidang*" (soort reebok) [1]. In Râmâyana, 14de Sargga, VI, str. 1 komt de beteekenis „aap" volstrekt niet uit, de andere is mogelijk. De woorden luiden: „ri tĕkanikang kapi prawarawîra kampîtangalas knasnya malayû," d. i. „toen de apen, de voortreffelijke helden, gekomen waren, geraakte 't bosch in opschudding en de *knas* daarin namen de vlucht."

Kunt ge *karawista* te huis brengen? Het. beteekent een scheut van *lalang*-gras, Bal. en Mal. = Jav. *alang-alang*, hetwelk iemand bij plechtige gelegenheden, bijv. bij 't huwbaar worden, door den Padanda om 't hoofd gedaan wordt onder 't prevelen van de Weda's [tooverspreuken]. 't Vaatje voor wijwater heet hier *swamba*. Dit is *çiwâmbha* (zie Bhauma-k, bl. 39, vs. 4 v. o.; bl. 112, vs. 3 v. o.), waar het „wijwater" moet aanduiden. Het *swamba* staat op een voetstuk dat *tripada* heet.

Onder de Indische woorden, hier in omloop, die erg verminkt zijn, behoort *lugra* in de uitdrukking *nunas lugra* („ik vraag om verlof," bijv. bij 't binnenkomen bij een meerdere). Daar de *h* stom is, zelfs tusschen twee klinkers, zoodat uit *wiwâha* in de gewone uitspraak geworden is *wiwa*, laat *lugar* zich verklaren als verminking van Skr. *anugraha*. Dat de *h* in 't Balineesch stom is, blijkt het best uit *didja* „waar?", instede van *didjaha; kĕdja* (zelfs *kidja*) in stede van *kădjaha* „werwaarts?" In de transcriptie zal men de Balin. *ha* dus met eenen klinker moeten wedergeven; de *h* d. i. als ze als sluitletter wordt echter duidelijk gehoord, ofschoon ze ook in dit geval wel eens wegvalt; bijv. *posani* (zekere Mangga-soort) in plaats van *poh sani*.

H. Kern.

[1] Ook de Javanen kennen de verklaring door *kidang*, hetgeen mij bekend is uit het reeds afgedrukte, maar nog niet uitgegeven gedeelte van 't Jav. Wdb. dat door Prof. T. Roorda bewerkt wordt. — H. K.

VARIA.

Korte mededeelingen omtrent onderwerpen binnen den kring der werkzaamheden van het Instituut zullen den lezers der *Bijdragen*, naar men meent te mogen onderstellen, soms niet minder welkom zijn dan meer uitvoerig bewerkte stukken, ook al verblijft dan uit den aard der zaak de voorrang aan dezen. Wenschelijk scheen daarom, onder den veelgebezigden en om zijne rekbaarheid ook zeer doeltreffenden titel van Varia eene rubriek in de *Bijdragen* te openen, die tot opname van dergelijke kortere mededeelingen of opmerkingen bestemd mogt zijn. En bij wege van proefneming volgen hier dan een paar van de zoodanigen. Meer nog evenwel bij wijze van uitnoodiging aan onze medewerkers, in het vervolg ook in gelijken zin voor de *Bijdragen* werkzaam te willen zijn. Hun zelven behoeft dit weinig moeite te kosten, indien zij slechts met enkele woorden nu en dan willen aanteekenen wat zij wetenswaardigs op het gebied hunner onderzoekingen ontmoeten, zonder dat dit laatste nog altijd aanleiding geeft tot het bewerken van eene meer uitvoerige verhandeling. En belangstellenden bewijzen zij niettemin ook met die betrekkelijk geringe moeite alligt wel gewaardeerde diensten.

Daarbij behoeft, wèl bezien, de kring der beschouwing niet zoo eng binnen de grenzen van Neerlandsch-Indische taal- en volkenkunde te blijven ingesloten als de titel van het Tijdschrift oppervlakkig alligt schijnt aan te duiden. Of leert men een taal, een land, een volk niet beter nog kennen wanneer men ze nu en dan ook met andere, vooral met naburige en verwante, vergelijkt, dan indien men zich voortdurend binnen den gezigtskring van dat éëne volk, enz. blijft opsluiten? Zou de volledige kennis van Nederland verkregen worden indien de onderzoeker zich uitsluitend tot dat land zelf bepaalde en Engeland, Duitschland, Frankrijk gansch buiten rekening liet? En waarom dan ook, Neerlandsch Indië besprekende, niet eens

omgezien naar China, Siam, en vooral naar het gebied onzer eigene voormalige handelsoverwinningen, naar Hindostan en Ceylon, zoowel als naar andere landen en volken van het uitgestrekte en van dag tot dag voor Europa gewigtiger Aziatisch werelddeel? Ook voor mededeelingen deze betreffende houden mitsdien de *Bijdragen* zich aanbevolen, ten ware de leden des Instituuts eene andere meening dan de hier ontwikkelde mogten zijn toegedaan, en — 't geen evenwel niet ondersteld mag worden, — zich, wat ons eigen Oosten aangaat, de welbekende reputatie mogten waardig willen maken, die nog altijd pleegt uit te gaan van de zonen van het Hemelsch Rijk.

EEN »VERLOREN HANDSCHRIFT.«

Onder de letterkundige werken, die het meest algemeen over bijkans geheel het zuidelijk gedeelte van Azië zijn verspreid, behoort ongetwijfeld wel in eene eerste plaats het beroemde fabelboek, dat onder allerlei namen en vormen uit Hindostan naar Perzië en Arabië en later ook naar Europa zoowel als naar onzen Indischen Archipel werd overgebragt, en hier als ginds den volken menigmaal tot leering niet minder gestrekt heeft dan tot vermaak. Aesopus, Lafontaine, Bocaccio ontleenden niet weinig aan zijn inhoud; de Duizend-en-Eéne Nacht werkten zijne vertellingen uit; in Boheme zwerft nog menig zijner sprookjes rond; in Java is het onder zijn Perzischen naam als Kalila en Damina bekend, en ook wel onder zijn eigenlijk Indischen, als het Pantjatantram.

Onder den laatstvermelden nu vertoonde het zich totdusver in zijn oudst bekenden vorm, in het Sanskrit-werk van dien naam, afkomstig ongeveer uit de zesde eeuw onzer jaartelling [1]. Maar het oorspronkelijke werk, dat blijkbaar uit dertien of veertien boeken bestaan moet hebben, is ongetwijfeld veel ouder; het is evenwel voor goed verloren gegaan. Niettemin was nog nooit door onze Westersche geleerden de hoop opgegeven, zoo niet het wezenlijk oorspronkelijke, dan toch eene vroegere be-

[1] Van dit boek leverde de ondergeteekende een overzigt in *de Gids* van 1860, onder den titel Nitisastra, naar aanleiding van het uitvoerige werk van Theodor Benfey, Pantschatantra, Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen. Leipz. 1859.

werking terug te vinden, waardoor men zooveel te nader mogt geraken bij de eigenlijke bron. En die hoop is niet teleurgesteld, maar de verwachting integendeel juist onlangs door gunstigen uitslag bekroond, en wel op eene wijze, die, gelijk Theodor Benfey, de bijzonderheden der ontdekking vermeldend, met reden opmerkt, aan den beroemden roman van Gustaf Freytag, „Die verlorene Handschrift" herinnert; met dit onderscheid evenwel, dat het eene een voortbrengsel was der fantasie, het andere werkelijkheid, en dat in den roman alleen de omslag van het handschrift wordt teruggevonden, en hier daarentegen het boek zelf.

Nog vóór de bewerking van het Pantjatantram als zoodanig was het fabelboek, waaruit later de Vijf Boeken werden zamengesteld, in Perzië onder koning Chosroe Noeshirvan, omstreeks de eerste helft der zesde eeuw uit het Sanskrit in het Pehlwi vertaald. Ook deze overzetting ging echter verloren, en desgelijks, naar het scheen, eene Syrische uit denzelfden tijd, waarvan in de dertiende eeuw door een Nestoriaansch schrijver gewag werd gemaakt, totdat eensklaps vóór ongeveer drie jaren, in Mei 1868, een eerste spoor van die Syrische vertaling aan het licht kwam. Een Syrisch Archidiaken nl., die zich in Munster bevond, verhaalde er iets van aan Prof. Bickell, en deze meldde het berigt aan Benfey, die, gelijk zich denken laat, terstond met grooten ijver de nadere onderzoekingen aanving, en o. a. aan zijne vrienden in Indië om berigten schreef. Vandaar kwam evenwel niets tot opheldering, terwijl men met de Syriërs niet genoegzaam bekend was om inlichtingen, gesteld zelfs dat zij ze geven konden of wilden, bij hen te kunnen aanvragen. Geruimen tijd dus bleef men weer in het duister, en begon ook weer in onzekerheid te verkeeren omtrent het gansche berigt.

Doch in Februarij 1870 vernam Benfey, dat de Chaldeeuwsche Patriarch Joesoef Audo, in wiens bezit het bewuste handschrift zich heette te bevinden, ter gelegenheid van het Concilie in Rome zijn verblijf hield. Eene correspondentie met dezen en nog een ander Chaldeeuwsch geestelijke leidde tot het besluit, dat de vroegere opgave wel niet geheel juist was geweest, maar dat er toch in Merdîn zoodanig handschrift als het bedoelde nog aanwezig moest zijn. Daarop schreef Benfey aan Dr. Albert Socin uit Basel, die juist eene wetenschappelijke reis in Azië maakte, en beval hem het nader onderzoek ten dringendste aan,

Deze geleerde werd nu inderdaad de gelukkige ontdekker. In zijn brief aan Benfey, door dezen grootendeels medegedeeld, schrijft hij onder anderen:

„Uw brief van 6 Mei 1870 ontving ik dezer dagen over Bagdad en Mozoel in Zacho aan den Chabôras. Gij schreeft mij, vernomen te hebben, dat het boek in de bibliotheek van Merdîn voorhanden was. Ronduit gezegd, ik twijfelde zeer aan de juistheid van het berigt, daar de Oostersche Christenen voortdurend beweren, alle mogelijke boeken te bezitten terwijl in werkelijkheid weinig bij hen voorhanden is. Op mijne reis door het Christengebergte, Toer-el-Abedîn, waar ik in nog weinig bereisde streken en kloosters kwam, werd mij dit nader bevestigd. Ik vond er bijna uitsluitend Estrangelo-Bijbels, die van waarde waren, maar nergens wereldlijke boeken. De lieden daar zijn trouwens ook zoo fanatiek, en bewaken hun boeken met zooveel bekrompenheid, dat men groote moeite heeft om iets te zien te krijgen en de menschen goed moet weten aan te pakken. Van verkoopen uit eene kloosterbibliotheek kan nergens sprake zijn, behalve misschien wanneer men er lang vertoeft en dan nog door middel van omkooping.

„In Merdîn aangekomen ging ik dadelijk aan 't zoeken naar het handschrift. Van eene Moslemitische bibliotheek zag ik natuurlijk terstond af; nergens zijn Syrische boeken te vinden dan bij Christenen. De bibliotheek kon, naar ik eerst meende, geen andere dan die van het Jacobitische klooster „Der-ez-Zeferan" zijn, de voornaamste verzamelplaats der Merdîner geschriften. Ik liet mij mitsdien in Diarbekir zeer krachtige aanbevelingen door den Patriarch geven en toog naar „Der-ez-Zeferan," vijf en een half uur van Merdîn in het gebergte gelegen, op weg. De aanbeveling ontsloot mij de bibliotheek; ik doorzocht omstreeks vierhonderd deelen, maar vond niets. Ook was er niet veel merkwaardigs bij. — Naar Merdîn teruggekeerd, vroeg ik links en regts; maar niemand wist iets van de zaak. Eindelijk nam ik een kloek besluit en ging naar het Chaldeeuwsche klooster. De verschillende secten in Merdîn liggen niet weinig met elkaar overhoop, en daar ik in een huis van de Amerikaansche missie logeerde, kon ik eigenlijk niet maar zoo naar die katholieken gaan, die ik in 't geheel niet kende. Mijn bediende was echter gelukkig katholiek en kon getuigen dat ik mij met geenerlei godsdienstige propaganda bemoeide. Ik vroeg, na eenigen tijd vertoefd te hebben, naar boeken; men legde mij

gebedeboeken en Evangeliën voor. Toen vroeg ik eindelijk of zij geen fabelboeken hadden, en het antwoord luidde: ja er is er hier een. Men bragt het ten laatste na lang zoeken uit het stof te voorschijn. Ik sloeg het op en las bij den eersten blik, in roode letters: „Qalilâg v Damnag”, met den ouden uitgang *g*, waaruit mij bleek, dat het werk niet uit het Arabische Calila ve Dimna vertaald was. Dat ik geenerlei ontroering liet blijken, kunt gij ligt begrijpen; bedaard legde ik het boek ter zijde. Wel had ik den monnik vooraf in 't bijzonder naar Kalila en Dimna gevraagd, en ook met zekeren aandrang, eer ik naar fabelboeken in 't algemeen onderzoek deed; maar de man had niet het flauwste vermoeden, dat het daar liggende nu juist het zoo ijverig gezochte boek was. Een acht of veertien dagen later, om alle verdenking voor te komen, zond ik een vertrouwd persoon om het boek ter leen te vragen; men vroeg hem echter terstond of het voor den Frêngi den Protestant was; en mijn vertrouwde had de handigheid te antwoorden dat hij 't voor zich zelf verzocht. Toen ik nu eindelijk het boek in handen had kon ik 't rustig onderzoeken, en ging mij eenige beweging over de zaak juist niet veel aan. Eerst liet ik onder 's hands vragen, of men het alligt zou willen verkoopen; maar het verwachte antwoord luidde: Neen, nimmer! en de verdenking dat ik 't voor mij zelf had laten halen werd weer zeer levendig. Nu begon ik het te laten overschrijven. Ongelukkig moest ik uit Merdîn en ook uit het nabijgelegen Diarbekir vertrekken eer ik het afschrift ontving. In Merdîn zelf eischte men het boek met aandrang terug, toen het gerucht zich verspreidde dat ik het liet overschrijven; en niet weinig was ik verheugd, toen ik ten laatste, post tot discrimina rerum, het afschrift in Aleppo ontvangen mogt.”

Aan Benfey, wien het afschrift door Socin werd toegezonden, is voorts, na nauwlettend onderzoek, gebleken, dat men hier, 't zij de vertaling onmiddelijk naar het Indisch, dan wel naar het Pehlwi is zamengesteld, toch in elk geval de oudst overgebleven bewerking van het in Indië onherroepelijk verloren oorspronkelijke heeft aangewonnen, en mitsdien in het bezit is geraakt van een boek van werkelijk onschatbare waarde. De beroemde geleerde belooft ons eene uitgave van den tekst met vertaling en inleiding, onder medewerking van Prof. Bickell en Dr. Hoffmann. Hopen wij, dat ook onze Indologen zich dan de moeite zullen geven, mede eens van het werk kennis te

nemen, 't geen hun zeker niet weinig van nut zal kunnen zijn wanneer zij de Javaansche, uit de tweede en derde hand verkregen fabelboeken eens weder tot voorwerp van hun onderzoek mogten maken. v. L. B.

DE KAWI-OPSCHRIFTEN.

Al is er voor 't oogenblik juist geen eigenlijk nieuws over de vorderingen onzer geleerden in het ontdekken en ontcijferen van oud-Javaansche opschriften te melden, toch mag wel eens, zij 't ook bij herhaling, ten overvloede en voor lezers, die zich niet zoo bepaald met dergelijke studiën bezig houden, op het hooge gewigt worden gewezen, 't welk het oudheidkundig onderzoek in dezen ontegenzeggelijk voor de geschiedenis bezit. Eenige fabelachtige, althans zeer legendarische kronijken en hier en daar een enkel gedicht was tot heden nagenoeg alles wat ons, benevens enkele aanduidingen van elders ontleend, omtrent het voorleden van het ook voor de geschiedenis zoo belangrijke Java kon inlichten. Het vinden en verklaren der bedoelde opschriften sinds den jongsten tijd opent ons een vooruitzigt omtrent de vermeerdering onzer hiertoe betrekkelijke kennis, waarvan de hooge beteekenis nog nauw kan worden bevroed. Die op koper en in steen gegrifte oorkonden toch mogen met vol regt de echte charters van Java worden genoemd; en eene geschiedenis op deze berustend, is ook eerst eene ware te heeten in den volkomen zin van het woord. Wat de mede eerst in later tijd ontdekte Pali-inscripties voor Indie en voor het Boeddhisme zijn geweest, datzelfde worden alligt mettertijd de Kawi-opschriften voor Java.

Tweeërlei verzameling van deze houdt, voor zooveel ons bekend is, tegenwoordig onze taalgeleerden en oudheidkundigen in Indië en in Nederland bezig: de op koperen platen gegraveerde, en die welke op steenen gevonden worden. Van eerstgenoemden zijn, gelijk aan de leden van het Instituut werd medegedeeld, bij wijze van proefneming door het Bataviaasch Genootschap een aantal afdrukken gemaakt en aan enkele correspondenten van het Genootschap, o. a. ook aan ons Instituut, toegezonden. Een klein misverstand, ten-gevolge van eene min duidelijke uitdrukking in den begeleidenden brief, was oorzaak, dat men

hier te lande zich onmiddelijk aangordde om de bedoelde opschriften te gaan uitgeven, ontcijferen, vertalen, toelichten, terwijl onze Indische philologen daarmêe al druk aan den gang, en dus natuurlijk ook niet genegen waren, zich het werk uit de handen te laten nemen. Met dat al had de dwaling omtrent den ijver of de taal- en oudheidkundige bekwaamheden der overzeesche geleerden haar nut, in zoover wij daaraan de belangrijke mededeelingen des heeren Kern omtrent de bewuste inscriptiën te danken hadden, en hierdoor in de gelegenheid waren het groote gewigt der ontdekking reeds aanstonds beter te beseffen dan tot dusver nog uit de van Indië tot ons gekomen berigten of ook uit de bloote kennisneming van de, toch altijd niet gemakkelijk verstaanbare opschriften zelve mogelijk was. Eene ook in de wetenschap steeds wenschelijke verdeeling van overigens gezamenlijken en eendragtigen arbeid, waaraan naar wij hopen en verwachten mogen, ook buitenlandsche geleerden wel zullen deel gaan nemen, belooft in dezen inmiddels steeds rijker vruchten.

Het overbrengen van de opschriften der steenen op het papier gaat uit den aard der zaak met meer moeilijkheden gepaard dan het eenvoudig afdrukken der koperplaten, vooral omdat de steenen een ronden vorm hebben, en mitsdien de photographie hier faalt in het juist en gelijk overbrengen der karakters, terwijl het maken van eigenlijke afdrukken zoo het al mogelijk is tot heden nog niet is gelukt. Intusschen hebben ook hiermede de heeren Cohen Stuart en Dr. J. J. van Limburg Brouwer te Batavia zich met veel ijver en volharding bezig gehouden; en de door hen geleverde proeven, met bijgevoegde verklaringen belooven ongetwijfeld niet minder belangrijke resultaten dan de alreeds met de koperplaten verkregene.

Natuurlijk is nu met het ontdekken en eene allereerste ontcijfering onzer inscripties nog niet aanstonds reeds alles gewonnen. Menige lezing en menige conjectuur zal waarschijnlijk nog wel voor de regtbank der latere kritiek gedaagd moeten worden eer zij een graad van wetenschappelijke zekerheid mag erlangen; 't geen te waarschijnlijker is wanneer men bedenkt dat juist door het onderzoek der bedoelde oorkonden zelve de kennis van het oud-javaansch zich voortdurend uitbreidt, en dus eerst zal mogen beweren, volkomen op de hoogte te zijn, wanneer eerst alles is onderzocht wat onder bereik der navorsching valt. Een feit voorzeker dat menigeen alligt zou afschrik-

ken, maar den regten oudheidkenner de studie des te aantrekkelijker maakt. Tegen altijd mogelijke vergissingen behoeft men trouwens niet zoo erg op te zien. De geschiedenis der wetenschap levert daarvan voorbeelden, ook bij anders uitstekende geleerden, in overvloed. Wat men b. v. niet blijde was toen men in Perzië het paard van Darius in eene oude inscriptie meende teruggevonden te hebben, terwijl toch naderhand bleek, dat er enkel sprake was van een land rijk in paarden, zoodat dan het „voortreffelijke paard" van Darius weer op stal werd gezet. Met dat al hebben onze Hollandsche geleerden, nevens veel andere verdiensten, ook doorgaans nog eene, die hen menigmaal voor al te erge dwaling behoedt; namelijk zekere soberheid van oordeel, waardoor zij verhinderd worden al te spoedig met eene vermeende ontdekking de wolken te bestijgen; en zoo zal hun die loffelijke eigenschap, naar wij mogen onderstellen, ook hier wel te stade komen. Lust en ijver tot de voortzetting van hun arbeid, als tot heden, zij hun inmiddels toegewenscht; en in geen geval behoeven zij bevreesd te zijn dat gemis aan belangstelling hun pogingen ter opgraving van Java's oudheid met ondank beloonen zal.

v. L. B.

LEESTAFEL.

Dat het Instituut in werkelijkheid en niet maar enkel figuurlijk een „leestafel” bezit, kan den lezers der Bijdragen bekend zijn uit de telkens op het schutblad herhaalde aanduiding, dat de bibliotheek van het Instituut des Maandag-middags steeds voor de leden toegankelijk is. Het uiterst gering bezoek evenwel zou tot de onderstelling mogen leiden, dat die herinnering óf in den regel niet wordt opgemerkt, óf niet volkomen juist begrepen, daar toch het eenige derde, 't welk over zou blijven, gemis aan belangstelling, zonder onbeleefdheid niet als denkbaar kan worden beschouwd. Nu en dan alzoo de opmerkzaamheid eenigzins nader op den inhoud der bibliotheek en op de gelegenheid tot haar gebruik te vestigen, kan alligt van nut en den leden welkom zijn. En het best schijnt dit almede te kunnen geschieden door van tijd tot tijd in de Bijdragen met een enkel woord melding te maken van de nieuwste werken, die voor de bibliotheek, 't zij van het Instituut, 't zij van het Indisch Genootschap aangekocht of ten geschenke ontvangen worden, en, evenals de overige, op den bepaalden leesdag voor de leden ter inzage gelegd, ook door hen op de gebruikelijke wijze in leen kunnen worden genomen. — Wat boven, bij onze inleiding op de „Varia” omtrent de betrekkelijke ruimte van den gezigtskring werd opgemerkt, welken het Instituut zich te stellen heeft, erlangt overigens ook hier, bij de keuze van boekwerken, — naar het Bestuur hoopt en meent te mogen vertrouwen, onder goedkeuring der leden, — zijne toepassing.

Te dezer gelegenheid, met dergelijke aankondiging een begin makend, meenen wij tevens den leden geen ondienst te doen door vooraf en in afwachting van den weldra in 't licht te geven catalogus der bibliotheek, de navolgende lijst van de periodieke werken ter hunner kennis te brengen, die geregeld aan het Instituut worden toegezonden en mitsdien eveneens ter hunner beschikking zijn gesteld.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen.

Tijdschrift en notulen door dit Genootschap uitgegeven.

Jaarboeken, Verhandelingen, Verslagen en mededeelingen van de Koninklijke akademie van wetenschappen te Amsterdam.

Verhandelingen van het Koninklijk Instituut van ingenieurs.

Tijdschrift van Nederlandsch Indië.

Tijdschrift voor nijverheid en landbouw uitgegeven door de N.-I. maatschappij van nijverheid en landbouw.

Mededeelingen van wege het Nederl. Zendelinggenootschap.

Staatkundig en staathuishoudkundig jaarboekje.

Tijdschrift uitgegeven door de Ned. maatschappij ter bevordering van nijverheid.

Kronijk en afzonderlijke werken van het Historisch Genootschap.

Journal and Proceedings of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.

Journal and Proceedings of the Royal geographical Society.

Journal and Proceedings of the Asiatic Society of Bengal.

Journal of the Ceylon branch of the royal Asiatic Society.

Bibliotheca Indica; a collection of oriental works published under the superintendence of the Asiatic Society of Bengal.

Journal asiatique.

Bulletin de la société de géographie.

Revue maritime et coloniale.

Akademie der Wissenschaften in Wien. Sitzungsberichte der philosophisch-historischen und der mathematisch-naturwissenschaftlichen classe.

Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Monatsberichte.

Akademie der Wissenschaften zu München. Sitzungsberichte.

Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft.

Abhandlungen für die Kunde der Morgenlandes.

Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin.

Satzungen des Vereines für Erdkunde in Dresden.

Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften und der Georg-August-Universität zu Göttingen.

Petermann's Mittheilungen aus Justus Perthes geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen auf dem gesammtgebiete der geographie.

Bastian (A.) und R. Hartman. Zeitschrift für Ethnologie.

Académie des sciences de St. Petersbourg. Bulletin et Mémoires.

Société géographique de Russie. Extraits des publications. — Otcet. — Izwjastija.

Académie des sciences, des lettres et des beaux arts de Belgique. Annuaire et Bulletins.

Istituto Lombardo di Scienze e lettere. Rendiconti.

La Rivista Europea. (Angelo de Gubernatis). Firenze.

Acta universitatis Lundensis.

Smithsonian institution. Annual report. — Miscellaneous collections. — Contributions to knowledge.

Transactions and proceedings of the Society of Victoria.

OOSTERSCH EN WESTERSCH LANDBEZIT. — *Village-communities in the East and West. Six lectures delivered at Oxford by Henry Summer Maine, Corpus Professor in the University, formerly Law Member of the Supreme Government of India. London, John Murray*, 1871.

Wat er niet al in onze pers als in onze wetgevende vergadering te doen is geweest en nog is over Oostersch landbezit, in vergelijking met en tegenstelling van Westersch grondeigendom, behoeft wel geen herinnering voor wie geen volslagen vreemdeling is in ons Jeruzalem van koloniale staatkunde en wetenschap. Met dat al mag de bewering niet te gewaagd heeten, dat de zaak toch eigenlijk, ook in weerwil van al het gepraat en geschrijf, voor het meerendeel althans der belangstellenden nog nooit volkomen helder is geworden. Mogen ook enkelen ze voor lang reeds, en voornamelijk ten gevolge van de vergelijkende methode, inderdaad juist hebben ingezien, den meesten en onder dezen ook anders uitstekende mannen, staan ook nu nog hunne vooroordeelen en niet het minst ook hun onkunde omtrent de beginselen van Indisch regt te zeer in den weg dan dat een wezenlijk helder inzigt in den waren stand van het vraagstuk hun inderdaad reeds mogelijk ware. Tot oplossing nu van die vooroordeelen en tot opheffing van die onwetendheid kan de lezing van het hier aangekondigd, beknopt en duidelijk gestelde werk niet dan van groot nut worden geacht. Wil men inderdaad weten, wat dan toch dat Oostersch, met name het Indisch landbezit, en vooral het gemeenschappelijk, in waarheid zij, men leze

de verhandelingen van Maine, en aldra zal men tot de, eenig juiste, overtuiging geraken, dat het werkelijk in niets anders bestaat dan in hetgeen nagenoeg allerwege in ons eigen Westen den regtstoestand heeft uitgemaakt, die aan onzen tegenwoordigen van individueel bezit en eigendom is voorafgegaan, en waaruit zich onze hedendaagsche eveneens heeft gevormd als deze in onzen tijd bezig is, ginds in het verre Oosten uit de voor een groot deel aldaar nog aanwezige overoude toestanden zich te ontwikkelen. — Maar ook nog uit andere oogpunten verdient Maine's werk eene belangstellende opmerkzaamheid. Ook voor de kennis van het voormalige en tegenwoordige Hindostan meer in het bijzonder is het van hoog gewigt: vooral omtrent het schijnbaar zoo ingewikkeld stelsel van Engelsche administratie en regtsbedeeling in Britsch-Indië deelt het heldere, voor een ieder, zelfs voor den niet-Engelschman ligt genoeg te begrijpen beschouwingen mede, en hier en daar wenken, die voor onze koloniale staatkunde niet minder dan voor die onzer overzeesche naburen behartigenswaardig mogen heeten. En, gelijk het de Indische toestanden uit onze oud-Germaansche toelicht, zoo heldert het omgekeerd uit gene niet weinig op wat in deze ons nog alligt duister was gebleven; in één woord, het mag een belangrijk niet alleen, maar zelfs een, in den tegenwoordigen stand der regts- en oudheidkundige wetenschap voortaan onmisbaar hoofdstuk worden genoemd, 't welk door den geleerden schrijver ter regtertijd nog aan de groote en belangrijke werken van een Maurer, een Nasse en anderen, over Germaansch landbezit en dorpsgemeenschap, werd toegevoegd. Genoeg reeds, zouden wij meenen, schoon wij anders gaarne langer bij het merkwaardige boek verwijlden, om te doen inzien, dat de tijd aan de lezing van Maine's Lectures besteed zeer zeker geen verlorene zal te achten zijn. — En, werd zulk een boek eens in 't Hollandsch en meer bijzonder met het oog op Nederland en zijne overzeesche bezittingen geschreven, op welk eene dankbare erkenning zou niet de schrijver aanspraak en rekening kunnen maken!

v. L. B.

Uit het Hemelsch Rijk. — *Travels of a Pioneer of Commerce in pigtail and petticoats; or, an overland journey from China towards India. By T. T. Cooper, late Agent for the Chamber of Commerce at Calcutta. With map and illustrations. London, John Murray,* 1871.

Sinds de verdienstelijke leerling van onzen Hoffmann, de heer Schlegel, in de werken van het Bataviaasch Genootschap ons zooveel wetenswaardigs omtrent China en de Chinezen mededeelde, leerden wij beter dan tot heden inzien, hoeveel belangrijks er uit de nadere kennis van dat ons tot dusver vrij onverschillige rijk en zijne bewoners voor eene betere waardeering van de niet minder invloedrijke dan talrijke Chinezen in onzen eigen Indischen Archipel nog te putten valt. Daarom ook kan een boek als het bovengenoemde ons niet dan welkom zijn, in zoover wij daardoor op aangename en onderhoudende zoowel als leerzame wijze in staat worden gesteld, hetzelfde volk, met welks 't zij dan meer of minder vervreemde zonen wij in Indië zoo dikwerf in aanraking komen, ook eens gade te slaan in zijn leven en zijn te huis. Wel is waar, de schrijver bespreekt uit den aard der zaak slechts een gedeelte van het ontzaggelijk rijk, maar treedt van den anderen kant daaromtrent ook in zooveel bijzonderheden, die in een meer omvattende beschrijving alligt gemist zouden worden, dat wij inderdaad geen reden hebben, ons over het meer begrensde van zijne mededeelingen te beklagen. De aanleiding tot de door hem ondernomen reis was uitsluitend de wensch om dan toch eindelijk door eigen ervaring eens te onderzoeken of de veel besproken handelsweg van China over land naar Indië werkelijk, gelijk men beweerde, niet te vinden zou zijn. Ongelukkig was de uitkomst niet in overeenstemming met de verwachting, en schoon onze reiziger verder in de gebergten van Chineesch Thibet doordrong dan zijne voorgangers, ook hij werd, na gevangen te zijn gehouden, tot terugkeer genoopt, terwijl hij later, van Calcutta uitgaande, eveneens in zijn voornemen faalde om de overigens betrekkelijk geringe uitgestrektheid lands te overschrijden, die nog tusschen de beide door hem bereikte reiswegen overbleef. Met dat al danken wij aan de nog mislukte onderneming niet alleen een hoogst belangwekkend, maar ook, van het begin tot het einde boeijend en meer dan eens regt vermakelijk reisverhaal. Met groote onpartijdigheid, en, wat men zoo zelden bij een

Engelschman aantreft, met volkomen vrijheid van vooroordeelen, schetst ons de levenslustige en dikwerf zelfs humoristische schrijver het leven en wezen zijner Chinezen, in hun „te huis.” Hij vindt onder hen, nevens allerlei eigenaardigheden, eene gelijksoortige verscheidenheid van karakters als wij bij alle andere beschaafde volken plegen aan te treffen: groote schurken, erge bedriegers, veel dom en bijgeloovig volk, veel lafaards en onuitstaanbare kwasten, maar ook goede, vriendelijke, trouwe menschen, menig verlicht en helderziend burger en menig flink en dapper man, eerlijke kooplieden en nijvere, rustige landbouwers. Ook onder de vrouwen en meisjes treft hij vele aan, die, niettegenstaande haar onmogelijke voetjes, hem toch behagelijk genoeg voorkomen en met wie hij zich aangenaam vermaakt. Aan het kostuum eerst ongewoon, raakt hij spoedig gewend nadat hij zelf, als Tang Koo-pah (Koepah, eng: Cooper), zich een staart aangeschaft, en zich in een jurk gestoken en een groene bril opgezet heeft; zóó zelfs dat hij, later eens weer, in 't binnenland aan vertrouwden zich in Europeesch kostuum vertoonend, zich zelf even belagchelijk vindt als zijne Chinesche vrienden, terwijl de dames zijne Westersche kleeding niet weinig indecent noemen. De pijp en de revolver blijken zijne beste wapenen; de eerste bij vredelievende, de laatste bij vijandige ontvangst. Aan tal van avonturen ontbreekt het hem overigens niet; sommige van ernstigen, vele ook van vermakelijken aard, vooral o. a. waar hij eens bij ongeluk en buiten zijn weten getrouwd en zijns ondanks genoopt wordt zijne beweerde bruid een eindwegs in zijn gevolg meê te nemen. Voor 't overige bevat het boek nevens verscheiden welgeslaagde beschrijvingen van treffende natuurtooneelen, veel wetenswaardigs ook over de Fransche Katholieke zendelingen en menig behartigenswaardigen wenk aan de Engelsche regering om, behoudens de zorg voor het noodig ontzag, toch niet altijd elke kleinigheid en elk nietig verschil met argumenten uit „gunboats” te willen beslissen. Wat eindelijk de schrijver nog meedeelt omtrent het schromelijk verval van het eenmaal zoo bloeijend en gelukkig Hemelsch Rijk uit een staatkundig en maatschappelijk oogpunt en zijne ellendige en verderfelijke administratie, is in 't algemeen ook genoegzaam reeds van elders bekend; niet echter zoo naauwkeurig in de bijzonderheden, gelijk ze hier worden medegedeeld, vooral wat het eigenlijke binnenland betreft. — Of, ten slotte, Cooper's reisjournaal gansch op ééne

lijn te stellen zij met den in den laatsten tijd teregt zoo beroemd geworden reis van Palgrave in Centraal Arabië, moge betwijfeld worden; maar niet twijfelachtig schijnt ons, of zij, die laatstbedoelde met belangstelling hebben gevolgd, zullen ook met geen minder genoegen onzen Europeaan met staart en jurk begeleiden op zijne omzwervingen in het Middenrijk.

v. L. B.

IETS OVER VON ROSENBERG'S ZENDING NAAR NIEUW-GUINEA.

De Heer C. B. H. von Rosenberg is een oude bekende voor de leden van het Kon. Instituut v. d. T., L. en Volkenk. van N. I. in 't bijzonder en in 't algemeen voor allen die belang stellen in de uitbreiding der kennis van land en volk van Ned. Indie, waaromtrent hij reeds menige belangrijke bijdrage publiek maakte, terwijl hij tevens onze musea te Leiden door tal van bezendingen van natuurkundigen en ethnographischen aard verrijkte.

Hij maakte deel uit der in 1858 naar de Zuidwest- en Noordoostkust van Nieuw-Guinea uitgezonden expeditie, waarvan het rapport in 1862 door het Instituut is uitgegeven onder den titel: *Nieuw-Guinea ethnographisch en natuurkundig onderzocht door eene Nederlandsche commissie in* 1858. Zijne bevindingen gedurende dien togt, waaraan hij slechts als teekenaar was toegevoegd, terwijl hij kennelijk door zijne artikelen wilde te kennen geven, dat hij ook als natuuronderzoeker had opgemerkt en tot meer dan enkel teekenen in staat was, werden door den heer von Rosenberg afzonderlijk publiek gemaakt in de deelen 19, 22, 23 en 24 van het *Natuurkundig Tijdschrift voor Ned. Indie.* Door wijlen den hoogleeraar Miquel werden die artikelen onder de aandacht van het Nederlandsche publiek gebragt in zijn stuk: *Natuurkundig onderzoek van Ned. Indie* in *de Gids* van Nov. 1864, blz. 313.

In het 30ste deel (1863) der *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap* komt een stuk voor: *J. T. Nieuwenhuisen en C. B. H. von Rosenberg, Beschrijving van het eiland Nias en zijne bewoners*, zijnde het verslag van een land- en volkenkundig onderzoek, op 's gouvernements last in 1854 ingesteld, (zie daarover Sloet's Tijdschrift voor Staathuishoudkunde, deel 26, afl. 8, blz. 464).

In 1862 gaf het Instituut in het licht: *C. B. H. von Rosenberg, Reistogten in de afdeeling Gorontolo*, gevolgd in 1867 door zijn: *Reis naar de Zuidooster-eilanden.*

Vooral die togt naar de weinig bekende Zuidooster-eilanden, het vaderland van den prachtigen paradijs-vogel, — waar de beroemde Wallace, blijkens zijn allerbelangrijkst werk: *The Malay Archipelago, the land of the orang-utan and the bird of paradise*, ook geruimen tijd vertoefde om den paradijsvogel in zijn vaderland te bestuderen, — stelde den heer von Rosenberg in de gelegenheid het museum van Natuurlijke historie te Leiden aanzienlijk te verrijken.

Deze onderscheidene togten en de bezendingen naar Nederland, waartoe zij aanleiding gaven, hadden den heer von Rosenberg niet slechts als een ijverig verzamelaar van naturalia en van voorwerpen van ethnographischen aard leeren kennen, maar ook als een naauwgezet onderzoeker die er naar streefde de door hem bezochte, minder bekende deelen van Ned. Indie niet alleen uit een natuurkundig, maar ook uit een ethnographisch en economisch oogpunt nader bekend te maken.

Daarbij mag hem nog eene tweeledige verdienste aangerekend worden. Hoezeer vreemdeling, toonde hij steeds zijn pligt te beseffen om in de eerste plaats de musea te verrijken van het land, dat zijne onderzoekingstogten betaalde, in welks dienst hij verzamelingen maakte en onderzoekingen instelde. Natuurlijk ontbrak hem niet de gelegenheid om, voor het gouvernement verzamelende, dit ook voor zich zelven te doen en ook buitenlandsche musea te verrijken, gelijk uit decoratiezucht helaas! te dikwerf door verzamelaars in Ned.-Indie, zelfs met voorbijgang van Ned. musea, geschiedde. De heer von Rosenberg onthield zich daarvan. [1] Door zijne rapporten steeds zoo te bewerken dat zij spoedig ter perse konden worden gelegd, en daarbij te zorgen dat de bezochte landen steeds ook ethnographisch en economisch nader bekend werden, toonde hij zijne taak regt te beseffen.

---

1 „En ik zag door Rosenberg overgezonden of later in persoon aangeboden voorwerpen in het museum zijner vaderstad Darmstadt,” zoo zegt welligt de een of ander. Zeer mogelijk, en toch neem ik mijne woorden niet terug. In 1858 was Rosenberg geen lid der missie naar Nieuw-Guinea, maar haar slechts als teekenaar toegevoegd. Het verzamelen van naturalia behoorde dus toen niet tot zijne taak. Hij verzamelde er toen en later toch eenige, en schonk deze, geheel *zijn* eigendom, aan zijne vaderstad. Evenzoo handelde hij na afloop zijner jongste missie naar Nieuw-Guinea. Al wat daar verzameld werd, ging naar Leiden. Maar wat hij later uit eigen middelen aankocht, o. a. van Halmaheira, — dat hij niet te onderzoeken had en dat trouwens o. a. door Dr. Bernstein voor de Leidsche musea geëxploiteerd was — behield hij voor zich zelven of voor het Darmstadtsche museum.

Zijn in de laatste jaren, sedert de opheffing der bekende Natuurkundige Commissie, vele onderzoekingstogten in Nederl. Indie ondernomen speciaal op aandrang van den directeur van 's Rijks museum van Natuurl. Historie te Leiden en met het bepaalde oogmerk de reeds zoo aanzienlijke verzamelingen in dat museum voortdurend te verrijken, het op den duur bekostigen van die togten door de Indische schatkist is slechts te verdedigen wanneer die togten tevens dienstbaar gemaakt worden aan vermeerdering van kennis van taal, land en volk. Dient het verzamelde voornamelijk tot verrijking der vaderlandsch musea, de meerdere bekendheid met land en volk komt in de eerste plaats aan de Indische regering ten bate. Toonde o. a. blijkens het zeer weinige en gebrekkige dat het Bataviaasch Genootschap van zijne aanteekeningen kon publiek maken, wijlen de ijverige natuuronderzoeker Dr. Bernstein dit laatste lang niet genoeg te beseffen, de geschriften van von Rosenberg, bewijzen in tegendeel dat zij gewigtige bijdragen tot meerdere bekendheid met land en volk mogen heeten.

Wallace, die op zijne reizen door den Indischen archipel von Rosenberg meermalen ontmoette en hem in zijn zoo even vermeld werk bij herhaling zijn vriend noemt, had dan ook veel verwachting van diens voorgenomen nieuwen onderzoekingstogt naar Nieuw-Guinea.

De overtuiging toch dat de expeditie van 1858, waaraan hij als teekenaar was toegevoegd, op verre na geen voldoende resultaten had opgeleverd om het bezochte deel van Nieuw-Guinea genoegzaam te doen kennen, — hetgeen hij op zijne latere togten, vooral op dien naar de Zuidooster-eilanden, had opgemerkt, dat alles had bij den heer von Rosenberg de levendige begeerte opgewekt dat aan hem het doen van een wel overlegden, goed uitgerusten, uitgebreiden onderzoekingstogt naar Nieuw-Guinea, dat nog in zoovele opzigten eene terra incognita mogt heeten, zou worden opgedragen. Toen hij in 1866, na een veeljarig verblijf in Ned. Indie, tot herstel van gezondheid naar Europa kwam, — bij welke gelegenheid ik, in mijn toenmalige ambtsbetrekking bij het Depart. van Kolonien, den ijverigen man mogt leeren kennen en veel van hem over de minder bekende gedeelten van Ned. Indie vernemen, — sprak hij onophoudelijk over dat plan. Een deel van zijn verlof bragt hij te Leiden door, zoowel ten einde daar behulpzaam te zijn bij het ontpakken en rangschikken der door hem overgezonden verzamelingen,

als om zich op dien gewenschten togt naar Nieuw-Guinea verder voor te bereiden. Niettegenstaande hij gedurende zijn verlof in zijn vaderstad, Darmstadt, in het huwelijk was getreden en zijne jeugdige gade in Europa zou moeten achterlaten, nam hij in 1868 met lust de terugreis naar Indie aan, in de hoop spoedig na aankomst aldaar in missie naar Nieuw-Guinea te zullen worden gezonden. Dat hij aanvankelijk niet alle verlangde medewerking vond, bleek uit een vinnig artikel in het Bataviaasch Handelsblad van 18 Nov. 1868, waarin aanmerkingen werden gemaakt over de schrielheid van het gouvernement, en voorspeld werd dat zijne missie dientengevolge zou mislukken. Von Rosenberg had intusschen in Aug. 1868 naar Ternate kunnen vertrekken, ten einde aldaar alles voor den togt naar Nieuw-Guinea gereed te maken. In zijn in 1869 uitgegeven werk deelde Wallace mede dat daarvoor een stoomboot ter beschikking van von Rosenberg was gesteld. Dit was een vergissing, gegrond op de onderstelling, dat een kleine stoomboot noodig, althans zeer wenschelijk ware geweest om den togt in alle opzigten goede vruchten te doen opleveren zonder daarvoor al te veel tijd te besteden. De heer von Rosenberg echter moest zich met een praauw tevreden stellen. Na den afloop van zijn eersten togt naar Nieuw-Guinea deelde het Bat. Handelsblad in de mailnummers van 1 en 14 Nov. 1869 daarover iets mede.

Het *Koloniaal Verslag van* 1870, bij brief van den Minister van Kolonien de Waal van 19 September 1870 aan de Staten-Generaal aangeboden, deed dit op blz. 71, onder het hoofd: *Natuurkundige en ethnographische zending*, *naturalien enz.*, in de volgende bewoordingen: „De ambtenaar voor wetenschappelijke nasporingen H. von Rosenberg deed in 1869 eene reis naar de nog weinig bekende streken der Geelvinksbaai en Nieuw-Guinea en heeft eene niet onbelangrijke verzameling naturalien ingezonden voor 's Rijks museum van natuurlijke historie en het ethnologisch museum te Leiden. Een volledig verslag van zijne bevinding en verrigtingen is nog niet ontvangen. Volgens berigten van het begin van 1870 stond de ambtenaar von Rosenberg op het punt eene nieuwe reis te ondernemen."

Onder dagteekening: Ternate 31 Dec. 1869, mogt ik daarover van hem een brief ontvangen, waaruit op blz. XLI van deel V, derde volgreeks, van de *Bijdragen* van het Instituut, uit een schrijven van mij aan het Instituutsbestuur, eenige woorden zijn overgedrukt, welke het vergund zij hier te herhalen.

„Tot mijn genoegen kan ik u berichten, dat ik eenige maanden geleden behouden ben teruggekeerd van een reistocht door de Geelvinksbaai.” (Hij reisde namelijk slechts in den goeden mousson. Den regentijd, waarin ook door de dan heerschende stormen, het reizen te bezwaarlijk was, bezigde hij voor het in orde maken van zijn rapport en zijne verzamelingen.) „Deze reis heeft enorm veel nieuws voor de wetenschap opgeleverd en met grond mag ik mij vleien, het gordijn te hebben weggerukt, waarachter dit gedeelte onzer bezittingen tot heden diep verscholen lag. Het door mij in kladschrift reeds afgewerkte, door kaarten en teekeningen toegelichte reisverhaal, is zonder twijfel het interessantste van al wat ik ooit geschreven heb.” De heer von Rosenberg uitte vervolgens den wensch, dat zijn reisverhaal, even als met zijne beide reizen in de afdeeling Gorontalo en in de Zuidooster-eilanden het geval was geweest, door het Instituut gepubliceerd moge worden en vervolgt daarna: „voor September 1870 zend ik het rapport niet in, aangezien ook dat der tweede reis, welke ik op het punt sta aan te vangen, er als een vervolg moet bijgevoegd worden.”

Een jaar later, onder dagteekening: Ternate 27 November 1870, schreef de heer von Rosenberg mij een naderen brief. Hij deelde daarin den inhoud mede van zijn destijds afgewerkt en aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indie ingezonden reisverhaal. „Ik heb het, schrijft hij, gesplitst in drie onderdeelen: Verblijf te Ternate; Reizen in de Geelvink-baai; Reis naar de Noordoostkust van Nieuw-Guinea. Daarvan maakt het eerste onderdeel een doorloopend geheel uit, terwijl het tweede negen en het derde zes hoofdstukken bevat. Een vierde onderdeel eindelijk: „Bijlagen,” bestaat uit een negental nummers van verschillenden inhoud. De negen hoofdstukken der „Reizen in de Geelvinkbaai” hebben tot opschrift: 1. Reis naar Doreh, oponthoud aldaar. 2. Geografisch overzicht der Geelvinkbaai. 3. Reis naar en verblijf te Mefoor. 4. Vervolg dier reis, zeeramp; terug naar Mefoor. 5. Overtocht naar de Schouten-eilanden; verblijf te Soëk. 6. Naar Jappen; verblijf te Ansoels. 7. Oversteek naar en verblijf te Meosnoem; terugzicht op de fauna der baai. 8. Terug naar Doreh; bezoek te Andai. 9. Huiswaarts; oponthoud te Salawatti en terugkomst te Ternate. De zes hoofdstukken der tweede reis voeren tot titel: 1. Reis van Ternate over Batjan naar Andai. 2. Beschrijving van Andai en omstreken. 3. Blik op de fauna van Noordoostelijk Nieuw-

Guinea. 4. De Arfakers, hunne zeden en gewoonten. 5. Land en volk van Hattam. 6. Terugreis naar Ternate. De bijlagen eindelijk bevatten: *a.* Beknopte schets der Noordkust van Nieuw-Guinea. *b.* Losse aanteekeningen omtrent de vogelfauna. *c.* Diagnose van voor de wetenschap nieuwe vogelsoorten. *d.* Lijst aantoonende de wijze van uitspraak der namen van eilanden, dorpen, dieren, enz. *e.* Vergelijkende woordenlijst. *f.* Staten van in- en uitvoer. *g.* Open lastbrief des Sultans van Tidore aan de hoofden op Nieuw-Guinea. *h.* Lijst der kaarten en afbeeldingen (een twintigtal, voorstellende typen, gezichten, vogels, enz.)

„Het verslag beslaat omtrent 450 bladzijden schrift. Eene kaart der Geelvinksbaai heb ik zamengesteld naar eigene aanteekeningen en volgens goede bronnen; al komen ook daarop nog steeds een tal van fouten voor, zoo figureren daarop ten minste juiste namen, welke op al onze kaarten schandalig verknoeid zijn."

Bij een ander schrijven kondigde de heer von Rosenberg zijn voornemen aan om, nadat alles wat op zijne missie naar Nieuw-Guinea betrekking had zou zijn afgewerkt, zijn pensioen te vragen, omdat hij na een ruim dertigjarig verblijf in Ned. Indie en na de vermoeinissen en ongemakken van zijne vele togten in de minst beschaafde deelen van den Indischen Archipel, zijn gezondheid ondermijnd en zich niet krachtig genoeg gevoelde om dergelijke togten weder te ondernemen. Hij vroeg dan ook zijn pensioen in de eerste maanden van het afgeloopen jaar; moest zich getroosten maanden lang te Ternate onder genot van een goed tractement op zijne pensionering te wachten en verkreeg die eerst toen hij zich daartoe naar Batavia had begeven. Dezer dagen (Januari 1872) kwam hij in Nederland aan en hoopt nu dat het verslag zijner missie spoedig door het Indisch bestuur (hetwelk het reeds in November 1870 ontving) aan den Minister van Kolonien zal worden ingezonden, waarna men zich mag vleijen dat het weldra door den Minister aan het Instituut ter publiekmaking zal worden aangeboden.

Met die publiekmaking zal echter uit den aard der zaak nog eenigen tijd gemoeid gaan. Daarom kwam het niet ondienstig voor, onder herinnering wie de heer von Rosenberg is en van een deel zijner vroegere geschriften, nu reeds de aandacht te vestigen op den inhoud van het ongetwijfeld belangrijk verslag zijner missie naar Nieuw-Guinea, dat men mag hopen eerlang te zien publiek worden. Al moet toch de uitdrukking van den heer von Rosenberg, dat hij zich vleien mag „het gordijn

te hebben weggerukt waarachter dit gedeelte onzer bezittingen tot heden diep verholen lag," uit den aard der zaak als eenigzins overdragtelijk worden opgevat, daar zijne missie slechts van betrekkelijk korten duur was, niet in allen deele goed uitgerust schijnt te zijn geweest, vooral zich slechts over een deel van het onmetelijk Nieuw-Guinea uitstrekte, zoo mag toch met gerustheid worden verwacht dat hij althans weder een tip van dat gordijn zal hebben opgeligt, ons een nieuwen blik gegund in Nieuw-Guinea, die terra incognita hoeveel er betrekkelijk ook reeds over werd geschreven [1], en eene nieuwe belangrijke bijdrage gegeven tot nadere bekendheid met land en volk.

Zoowel om de zaak zelve als voor den heer von Rosenberg, als auteur, is het te hopen dat zijn reisverhaal spoedig het licht zal kunnen zien. Het is toch bekend dat Nieuw-Guinea meer en meer de aandacht begint te trekken der Engelschen en ook van anderen. Het Tijdschrift van Ned. Indie van Maart 1871, blz. 249, deelde uit Petermanns Mittheilungen het een en ander mede over den onderzoekingstocht naar Nieuw-Guinea, door den Russischen natuurkundige N. von Miklucho-Maclay, die ter voorbereiding daartoe ook een korten tijd te 's Gravenhage doorbragt, voor een paar jaren ondernomen. Het zou zeer zijn te betreuren zoo de resultaten hunner onderzoekingen vroeger het licht zagen dan die van den door het Nederlandsch-Indisch gouvernement uitgezonden onderzoeker, die reeds in 't laatst van 1870 zijn voor de pers gereed gemaakt verslag der hem opgedragen eervolle en belangrijke zending der Indische regeering aanbood.

Aan ons Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indie, dat in 1862 het rapport der gouvernementsmissie naar Nieuw-Guinea in 1858 mogt uitgeven, zal het voorzeker welkom zijn deze nieuwe bijdrage tot de kennis van dat nog zoo weinig bekende land in het licht te mogen geven.

Heeft die uitgave plaats gehad, dan is het te hopen, dat, tengevolge van de zich steeds uitbreidende betrekkingen van

[1] Onder de beste werken daarover schijnt te behooren, althans volgens het gunstig oordeel van het Tijdschrift v. N. I. Febr. 1865, blz. 145: *O. Finsch, Neu-Guinea und seine Bewohner.* (Bremen, 1865). Volgens anderen evenwel heeft de heer Finsch, die een tijdlang zich te Leiden voorbereidde op eene missie naar Nieuw-Guinea welke hij hoopte dat hem door het Nederlandsch gouvernement zou worden opgedragen, na 't mislukken dier poging, een werk geschreven, waarin hij getoond heeft een oordeelkundig gebruik te weten te maken van de vele gegevens over Nieuw-Guinea, welke vooral Nederlandsche werken over dat land en de Leidsche musea hem aanboden.

het Instituut met buitenlandsche geleerde genootschappen, aan von Rosenberg's verslag zijner missie naar Nieuw-Guinea in het buitenland meer aandacht zal worden gewijd dan met het in 1862 onder den titel: *Nieuw-Guinea ethnographisch en natuurkundig onderzocht door een Ned. Commissie in* 1858, uitgegeven verslag het geval blijkt geweest te zijn. Een jaar toch na die verschijning bevatte het uitstekende weekblad *Das Ausland*, dat er steeds naar streeft zijne lezers met alle eenigzins belangrijke werken en artikelen op het uitgestrekte veld der ethnographie en der natuurkunde bekend te maken, in den jaargang 1863, n°. 35 blz. 829, zonder dat van dat jongst over Nieuw-Guinea hier te lande verschenen werk met een woord gerept werd, over dat, naar het heette, nog schier gansch onbekende land, naar aanleiding der mededeelingen van den beroemden natuuronderzoeker Wallace aan de Londener Geographical Society, eene bijdrage over de producten van Nieuw-Guinea en over den handel tusschen zijne bewoners en die der Molukken, die echter beperkt heet tot de bewoners van westelijk Nieuw-Guinea van Kaap d'Urville af, heetende de verder oostwaarts wonende bevolking te onbeschaafd en woest. De handel (we nemen dit nog over uit het hier te lande welligt niet algemeen bekende artikel) bepaalt zich tot schildpadden, paradijsvogels, tripang, parelmoer, sago, enz., die ingeruild worden voor ijzer, katoenen, messen, glaskoralen enz. De Aroë-eilanden heeten de gewigtigste uit een handelsoogpunt, zijnde ook de Gorammers ijverige handelaars, en de Key-eilanders beroemd door hunne scheepmakerijen; de Nieuw-Guinesche sago wordt als uitstekend geroemd.

Vindt Das Ausland goed om aan het uit te geven verslag van von Rosenberg's missie naar Nieuw-Guinea een artikel te wijden, welligt kon het dan tevens (om van vroegere werken te zwijgen) nog melding maken, ten bewijze dat Nederland er bij herhaling naar streefde om met N. G. nader bekend te worden, van zooeven genoemd werk over de missie van 1858. Het zal er meer belangrijks in vinden dan o. a, in: P. van der Crab, Reis naar de Z. W. kust van Nieuw-Guinea, de Goram- en Ceram-Lauteilanden en oostelijk Ceram, voorkomende in het Tijdschrift voor Taal-, Land- en Volkenkunde van N. Indie van het Bataviaasch Genootschap, jaargang 1863, afl. 6 blz. 531.

Januari 1872. J. K. W. QUARLES VAN UFFORD.

WESTERSCHE FABELEN IN EEN OOSTERSCH GEWAAD.

Onlangs gewerd mij door eene vriendelijke hand eene kleine verzameling Maleische fabelen, van Padang afkomstig. Bij de inzage bleek het mij echter onmiddellijk dat zij, wat den inhoud betreft, oude kennissen waren, die ik reeds vroeger bij Aesopus en La Fontaine had ontmoet, maar thans in een geheel nieuw en zuiver Maleisch gewaad gestoken. Hoe en wanneer zij die gedaanteverwisseling hebben ondergaan ben ik niet kunnen te weten komen. Ik vond ze echter belangrijk genoeg om er in de Bijdragen van het Instituut een plaatsje voor te verzoeken; vooreerst om het dialect, waarin zij geschreven zijn, en ten andere om de manier, waarop de Westersche toestanden er in vermaleischt worden; terwijl zij bovendien enkele woorden bevatten, die in de bestaande Woordenboeken niet worden gevonden, waardoor zij ook nog eenig, zij het dan zeer klein, gewicht hebben voor de lexicographie.

Den Maleischen tekst heb ik, ook wat de spelling betreft, geheel onveranderd gelaten, en alleen aan den voet van elke fabel, waar daartoe aanleiding was, eene enkele aanteekening bijgevoegd; bij de vertaling heb ik er mij op toegelegd het oorspronkelijke zoo getrouw mogelijk weder te geven.

Breda, Dec. 1871. DE HOLLANDER.

ZINSPELENDE VERHALEN.

Lessen voor menschen, die verbijsterd zijn en in het spreken te ver gaan.

1.

DE HANEN.

Er waren eens twee hanen, die ruzie met elkander kregen, omdat zij beiden de baas wilden zijn op een zeker veld, waar

zij hun voedsel zochten. Na eenigen tijd geraakten zij aan het vechten. En een van de twee hanen werd overwonnen en verborg zich in zijn hok; maar de overwinnaar vloog op een huis en begon te kraaien ten teeken dat hij in den strijd overwonnen had. Nu vloog er op dat oogenblik een valk door de lucht, en toen deze den haan op dat huis zag en hoorde kraaien, streek de valk neder, pakte den haan, en vloog met hem weg.

Toepassing. — Gij moet niet voor u zelven alleen nemen wat aan velen ten goede komt, en u niet verheffen op uw geluk.

2.

DE JAKHALS EN DE DRUIVEN.

Er was een jakhals, die grooten honger had. En hij liep overal rond en kwam door Gods beschikking aan een wijngaard, en zag eene menigte druiven boven aan een bamboezen staketsel hangen. En die druiven zagen er rijp en zeer zoet uit. Toen sprong de jakhals vele malen uit al zijne macht naar die druiven, maar kon ze niet krijgen; zoodat hij vermoeid en afgemat werd. Nu zeide de jakhals: „och, wat zou ik aan die „druiven hebben? ze zijn zuur en bitter; wie ze hebben wil, „mag ze nemen.”

Toepassing. — Vele trotsche menschen, wanneer zij het een of ander met lust en graagte begeeren en het niet kunnen krijgen, veinzen dat zij er geen lust in hebben en noemen het dan niet goed of slecht.

3.

DE KIKVORSCH EN DE KOE.

Op zekeren dag liep eene koe te grazen op eene opene vlakte en trapte bij ongeluk een jongen kikvorsch dood. Nu vluchtten de andere kikvorschen, die daar waren, naar hunne verblijfplaatsen terug. En een kikvorsch zeide tot haar jong: „waarom komt gij allen terug?” En de jonge kikvorsch zeide: „wel moeder, wij hebben van daag een beest gezien, zoo „groot als wij er vroeger nooit een hebben gezien; hoe het „heet, weten wij niet.” En de moeder was verwonderd op het

hooren van dat verhaal van haar jong, en zeide: „hoe groot „was het? tracht mij dat eens te beduiden.” En het jong zeide: „ik kan u de grootte niet beschrijven.” En de moeder werd toornig, en hield haar bek dicht, en zette haar longen uit, op dat haar buik groot zoude worden, en zeide: „was het zoo „groot als ik nu?” En het jong zeide: „O moeder, het beest „was veel grooter.” Toen zette zij zich weder uit en zeide: „mijn kind, ben ik nu even groot?” En het jong antwoordde: „het beest was nog grooter.” Toen zette de moeder zich zoo uit dat haar buik barstte en zij stierf.

Toepassing. — Als iemand zich steekt in zaken, die hij niet kan volbrengen, dan is het einde er van zoo als in dit verhaal van den kikvorsch met de koe.

4.

DE TIJGER EN DE MUSKIET.

Er was op zekeren dag een zeer groote en zware tijger, die woedend werd om het gegons van eene muskiet aan zijne ooren. En de tijger zeide: „hé nietswaardig dier, dat afkomstig zijt „uit uitgedroogd stinkend water, pak je hier vandaan en kom „niet zoo dicht bij mij, want ik ben de koning in dit groote „woud.” Toen werd de muskiet kwaad, en ging met den tijger aan het vechten, en beet hem in de lippen, en kroop in zijne ooren en in zijne neusgaten; zoodat de tijger bijna gek werd van de pijn en toch zijn kleinen vijand niet kon dooden. En de tijger vloog bosch in bosch uit; zoodat alle dieren in het woud ontstelden en sidderden van vrees, hoorende dat hun koning bezwijmde van pijn en woede. En de muskiet was zeer verheugd omdat zij den tijger in den strijd had overwonnen, en wilde nu zelf vorst worden in het woud. En in hare opgewondenheid lette zij niet op en zag niet een spinneweb, dat daar dichtbij was; en de spin pakte haar en at haar op.

Toepassing. — Al weten wij luisterrijke daden te verrichten, moeten wij onze vergankelijkheid niet vergeten; al doen wij groote daden, kan ons toch iets kwaads overkomen.

5.

DE TIJGER EN DE MUIS.

Een muis kwam uit haar hol, en een tijger trapte op haar

met zijne klauw. Toen smeekte de muis al weenende om haar leven, en de tijger liet haar loopen. Korten tijd daarna geraakte de tijger met zijn poot in een strik, waaruit hij zijn poot niet kon losmaken. En de muis, die den tijger vroeger om haar leven had gesmeekt, hoorde hem zich heen en weder rukken en brullen. Toen kwam de muis en knaagde het touw van den strik door, zoodat het brak en de tijger ontkwam.

Toepassing. — Zoo kunnen ook geringe lieden aanzienlijken van groot nut zijn.

6.

DE KIKVORSCH EN DE MUIS.

Een kikvorsch, eene rivier willende overzwemmen, ontmoette eene muis, met welke hij bevriend was, en zeide: „kom, ga met mij naar den overkant van dit water." En de muis antwoordde: „laat mij maar langs een anderen weg „gaan." Doch de kikvorsch zeide: „het is beter dat wij te „zamen ons fortuin aan den overkant zoeken; want dit is „de kortste weg." En de muis antwoordde: „het is goed, „ik zal doen zoo als gij zegt." Daarop zeide de kikvorsch: „kom, laat ik een touw aan uw poot binden en dat weder „aan mijn poot vast maken, dan kan ik u medetrekken." En de muis antwoordde: „het is goed." Toen bond de kikvorsch een touw aan zijn poot en maakte het aan den poot van de muis vast, en zwom met haar naar den overkant van het water. Toen zij in het midden van den stroom waren, was de muis reeds afgemat en bibberde, en zeide: „ach mijn vriend, help mij; ik ben haast verdronken „tengevolge van uw raad .... door uw verraad (?) en „listen verdrink ik; maar er zal wel iemand zijn, die deze „trouweloosheid op u wreekt." Toen stierf de muis en dreef op het water. Op datzelfde oogenblik vloog daar een sperwer en zag het opgezwollen lijk van eene muis drijven; en hij pakte het, maar nam meteen den kikvorsch mede.

Toepassing. — Al wie een kuil graaft om een ander te doen vallen, kan later zelf in den kuil vallen, dien hij gegraven heeft.

7.

DE BUFFELHOEDER EN DE JAGER.

Een buffelhoeder weidde zijne buffels aan den zoom van een woud; en er kwam een jager uit het woud en zeide: „Zeg, „buffelhoeder, hebt gij niet een hert aan den zoom van dit „woud gezien? Sedert den vroegen morgen maak ik jacht op „dat hert en kan het niet onder 't schot krijgen, zoodat ik „vermoeid ben van het loopen.” En de buffelhoeder antwoordde: „Zoo even heb ik het hert weder het bosch zien invluchten; „maar als gij op mijne buffels past, kan ik het wel schieten.” En de jager zeide: „het is goed; neem mijn geweer en mijn „hond, en jaag het hert; ik zal goed op uwe buffels passen.” En de buffelhoeder ging het bosch in met het geweer en den hond van den jager, en zag weldra het hert, dat stilstond, en schoot er op, doch trof niet het hert maar den hond van den jager. En de hond liep terug om zijn meester op te zoeken; en de buffelhoeder liep den hond na, en kwam aan de plaats, waar hij den jager gelaten had, en vond dezen slapende, terwijl intusschen al zijne buffels gestolen en weggedreven waren. En de buffelhoeder was zeer bekommerd en bevreesd om naar zijne ouders terug te keeren, nu zijne buffels weg waren; daar zijn vader zeer toornig zoude zijn en hem klappen geven, omdat hij niet op zijne eigen zaken had gelet.

T o e p a s s i n g. — Ieder heeft zijne eigen zaken; en gij moet u niet mengen in de zaken van anderen.

8.

DE SPRINKHAAN EN DE VLINDER.

Een sprinkhaan, die in het gras zat, zag een vlinder in een bloementuin vliegen en dacht: „ik ben toch wel ongelukkig, „dat ik geene vleugels heb zooals die vlinder; ik kan niet bij „die mooie bloemen komen en moet altijd maar in het gras „zitten.” Maar niet lang daarna kwam er een kind in dien tuin, ving den vlinder en plukte hem de vleugels uit, zoodat hij stierf. Toen de sprinkhaan dat zag, dacht hij: „als het „met dien vlinder zoo gaat omdat hij zoo mooi is, ben ik toch „gelukkig; want niemand heeft lust om mij te vangen; 't is

„maar goed dat ik er zoo gering uitzie, want niemand let op mij.”

Toepassing. — De aanzienlijken staan aan allerlei onheilen bloot tengevolge van hunnen rijkdom; maar de geringen komen zelden in gevaar, omdat zij geene schatten hebben.

9.

DE MUIS EN DE OLIFANT.

Eens werd een olifant, op welke eene prachtig uitgedoste prinses gezeten was, door de stad rondgeleid; en al het volk in de stad had er pleizier in naar dien mooien en fraai versierden olifant te kijken. En eene muis zeide: „wel menschen, „waarom kijkt gij zoo naar dien olifant, en waarom kijkt gij „niet naar mij? Gij kijkt naar dien olifant omdat hij zoo „groot en fraai uitgedost is; maar gij moogt veilig gelooven „dat ik volstrekt niet geringer ben dan hij.” Terwijl de muis dat zeide kwam er eene kat en pakte haar, zeggende: „wel „muis, als gij een olifant waart, zou ik je niet hebben kunnen „pakken.”

Toepassing. — Wij moeten niet trotsch zijn en ons niet willen gelijk stellen met lieden, die grooter zijn dan wij.

10.

DE GRIJSAARD EN DE DRIE JONGELINGEN.

Een grijsaard van omstreeks tachtig jaren plantte eens eenige boomen; en drie jongelingen, die dat zagen, zeiden: „wel „vadertje,, waartoe plant gij deze boomen? want gij zijt zeker „dood voordat zij vrucht dragen.” En de grijsaard zeide: „gij „moet daarop geene aanmerking maken, want 's menschen leeftijd „is onzeker; misschien leef ik wel langer dan gij; en zijn die „boomen al niet van nut voor mij, dan kunnen zij nuttig zijn „voor mijne nakomelingen.” Hierop gingen de jongelingen heen; en korten tijd daarna ging de een ter zee varen, en verongelukte met zijn schip; de tweede werd krijgsman en door den vijand doodgeschoten; en de derde viel uit een boom: zoo waren zij alle drie dood, terwijl de oude man nog leefde.

Toepassing. — Al is men oud, moet men toch het opkomend geslacht niet vergeten.

11.

DE VALK EN DE HAAN.

Een haan, die slim genoeg was om eene list tegen zijnen vijand te verzinnen, zat op eene schutting. En er kwam een valk en zeide: "wel, mijn vriend, er is thans vrede en vriend- "schap gesloten tusschen het geslacht der hoenders en het "mijne; en mij is door de oudsten van mijn geslacht opgedragen "dat overal te gaan berichten; van nu af behoeven de hoenders "niet meer bevreesd te zijn voor de valken, want deze vrede "is eeuwigdurend, en de hoenders en de valken zijn nu als "broeders geworden. Kom gij nu van die schutting af, en laten "wij te zamen deze goede tijding aan uwe vrienden gaan "brengen." Maar de haan begreep de list van den valk om hem van de schutting te doen afkomen, en zeide: "wel, mijn "beste vriend, ik ben blijde deze goede tijding te hooren; want "ik vind het ook beter dat er tusschen het geslacht der hoenders "en dat der valken vrede is dan vijandschap en verdeeldheid. "Maar ik zie daar een paar honden aankomen; die zijn zeker "ook gezonden om tijding van deze zaak te brengen; 't is beter "dat wij wachten totdat zij hier zijn, dan kunnen wij hun nog "nadere berichten vragen." Toen nu de valk hoorde dat er honden aankwamen, werd hij bevreesd en zeide: "O mijn vriend, "ik kan niet langer hier blijven, want ik heb van daag nog "ver te gaan." Toen ging hij op de vlucht; en de haan was zeer verheugd dat hij den valk had verschalkt.

Toepassing. — Al zijn de raadgevingen van uw vijand ook nog zoo goed, moet gij die toch niet opvolgen; want dan berokkent gij eindelijk u zelven onheil.

12.

DE MUIZEN EN DE KAT.

In zekere stad was eene kat, die zeer vlug en slim was in het muizen vangen. En op zekeren tijd ging die kat eens naar eene andere plaats; en onderwijl riep de vorst der muizen zijn volk bijeen om te beraadslagen hoe zij voor goed van het gevaar van die kat zouden kunnen ontslagen worden. Toen sprak eene zeer oude en schrandere muis: "het zoude het best zijn, dat "wij een schelletje aan den hals der kat bonden, dan konden "wij haar altijd hooren aankomen." En al de muizen zeiden:

„wij zullen gaarne dien raad opvolgen.„ Maar toen er gevraagd werd, wie dat schelletje aan den hals der kat durfde ophangen, bood zich niemand aan om zulks te verrichten, want (ieder dacht): „dan ben ik haar prooi."

Toepassing. — Als het op raadgeven aankomt, zijn vele menschen slim genoeg; maar als het eene moeielijke zaak is, dan vindt men er weinigen, die hun eigen raad uitvoeren.

13.

DE AAP EN DE MANGGISTAN

Een aap kwam in een vruchtentuin en zag een manggistanboom, die vruchten droeg; en hij klom in den boom, plukte een manggistan af en beet in de schil er van. Maar toen hij proefde dat deze bitter was, wierp hij de vrucht weg; want hij kende den aard van de manggistan niet, dat zij van buiten bitter (wrang) maar van binnen zoet is.

Toepassing. — Als men iets ontmoet, dat men nog niet kent, moet men geen oordeel daarover vormen voordat men het behoorlijk onderzocht heeft.

14.

DE TWEE REIZIGERS IN HET BERGLAND.

Twee vrienden reisden in een bergland; en de een weende telkens als hij een berg afdaalde, en lachte luidkeels als hij er een opklom. Nu vroeg hem zijn vriend: „waarom weent gij, „als gij een berg afdaalt, terwijl dan de weg gemakkelijk is; „en waarom lacht gij, als gij een berg opklimt, terwijl dan „de weg moeielijk is?" En de ander antwoordde: „als ik een „berg afdaal, ben ik bekommerd, omdat ik er dan weder een „voor mij heb, dien ik beklimmen moet; en als ik een berg „opstijg, ben ik verheugd, omdat ik, zoodra ik op den top „ben, het genoegen heb van weder te zullen nederdalen.„

Toepassing. — Als het u welgaat, moet gij u niet te zeer verheugen, want het ongeluk is u nabij; en als u ongeluk treft, moet gij niet bekommerd zijn, want wellicht wacht u geluk. En als iemand al te opgewekt of te kleinmoedig is, dan is hij zeker niet in staat om naar behooren voor zijne belangen en zijn geluk te zorgen.

15.

DE TWEE HONDEN.

Een hond, die zwanger was en op het punt van te werpen, ging naar een wachthond, waarmede zij bevriend was, en verzocht in haar hok te mogen wonen totdat hare jongen zouden geboren zijn. Het verzoek werd toegestaan, de zwangere hond betrok het hok, en wierp er hare jongen. Na verloop van eenigen tijd kwam de eigenares van het hok hare woning weder opeischen; maar de hond, die geworpen had, verzocht nog eenige dagen uitstel. Later kwam de eigenares weder hare woning opeischen, doch kreeg ten antwoord: „ik ben nu weder zwanger „en verzoek uitstel totdat ook deze jongen geboren zijn.” Toen werd de eigenares kwaad; doch de zwangere hond zeide: „probeer het eens in dit hok te komen; ik ga er niet uit dan „door dwang.” Want hare jongen waren nu groot en sterk geworden. Toen ging de eigenares van het hok heen, bedroefd over de slechtheid van hare vriendin.

Toepassing. Sta niets toe aan slechte menschen en vertrouw hen niet; want men kan op hunne woorden geen staat maken.

دان دكاسي فرمينتائن صحابتن ايت مک لنتس انجيغ يغ
بونتيغ ايت ماسوءله كاتمفت ايت لالو ايا برانق مک براف
لمان دتقله يغ امفون تمفت ايت ممينتاء تمفتن كمبالي
جاوب انجيغ يغ برانق ايت مينتاء جنجي دان تيمفو
سديکت هاري لاكي كمدين ايت دمينتاء لاكي تمفتن ايت
جاوبن انجيغ ايت سايڤ سكارڠ ميسي بونتيغ لاكي سايڤ
مينتاء تيمفو لاكي كلو سوداه ظهير انق سايڤ اني مک
انجيغ يغ امفون تمفت ايت ماراه دان كات انجيغ يغ بونتيغ
ايت چوباء كامو براني ماسوء كاتمفت سايڤ تيداق ماو كلور
كلو تيداق داڠن فقسا كرن انقن سوداه بسر دان كواة مک يغ
امفون تمفت ايت فركي دان سوسه هاتيڽ سبب كجاهتن
صحابتن

ايبارتن

جاڠنله اڠكو بري بارڠ سسواتُ اف كفدا اوراڠ جاهت دان
جاڠن سكاليڠ فرچيا كفدان كرن فركتائن تيداق تنتو دمكينله
اداڽ

(1) كندت dat in de woordenboeken alleen de beteekenis heeft van *zwaarlijvig*, komt hier voor in die van *zwanger*, en schijnt dus ook in dien zin gebruikt te worden althans ten opzichte van dieren.

اڠكو بوات فيكيرن اتس فركارا ايت سبلوم ديفريقسا داڠن سفاتوتڽ

(1) دݢوتيرڽ. *Gotir* schijnt het Menangk. dialect te zijn voor ݢوتس *gotis* = ݢتس *getas*, afplukken.

14.

دوا اوراڠ برجالن د تانه فݢونوڠن

ادافون دوا اوراڠ برصحابت برجالن د تانه فݢونوڠن مک يڠ سؤراڠ مناڠس۲ افبيلا ايا تورون ݢونوڠ دان ترݢالق۲ افبيلا ايا نايک ݢونوڠ مک دتاڽ اوليه تامنڽ افاكه سببڽ اڠكو مناڠس افبيلا تورون ݢونوڠ كرن موده فرجالننڽ دان افكه سببڽ اڠكو ترݢلق۲ نايک ݢونوڠ كرن بارة جالنڽ مک جاوب سؤراڠ ايت جک تورون ݢونوڠ اكو ترلالو سوسه هاتي كرن ديموک كيت ادا فول ستو ݢونوڠ يڠ اكن ديداكي دان جيكلو نايک ݢونوڠ اكو سوک هاتي كرن ساسوداهڽ كيت نايک ݢونوڠ اكو سوک هاتي نيسچاي كيت اكن تورون

ايباراتڽ

جيكلو اڠكو براوليه اونتوڠ جاڠنله اڠكو سوسه هاتي (1) ترلالو سكالي سوک هاتي كرن چيلاکمو همفير دان جيكلو اڠكو كاني چيلاک جاڠنله اڠكو سوسه هاتي بارڠكالي اونتوڠمو همفير دان جک اوراڠ ترلالو سنڠ هاتي اتو ترلالو كچيل هاتي نيسچاي ايا تيداق چاكب اكن جاک فكرجاٴنڽ دان اونتوڠڽ سبݢيمنا فاتوة

(1) De woorden سوسه هاتي moeten vervallen; zij zijn blijkbaar bij abuis door den afschrijver hier ingebracht.

15.

دو ايكور انجيڠ

ادافون سئيكور انجيڠ ݢندوة (1) همفير وقتڽ ماو برانق دان اياله فرݢي كفدا صحابتڽ سئيكور انجيڠ جاک مينتاٴ تيڠݢل برهنتي د تمفت صحابتڽ ايت سمنترا انقڽ ظهير كدونيا مک دكبولكن

فينتر (1) سكالي منڠكڤ منچيت مک فدا ستو ماس كوچيڠ
ايت فركي كاتمفت لاين مک راج منچيت فڠكيل دان
كومفولكن سكل رعيتن اكن منچاري موفقت بكيمنا يڠ اكن بوليه
لافس دري فدا بهيا كجاهتن كوچيڠ ايت مک بركات سئيكور
منچيت يڠ امت تواه سكالي اريف بوديمن بايكله كيت ايكتكن
ستو كيريڠ٢ د ليهير كوچيڠ ايت جيكلو دمكين بوليه كيت اوراڠ
داڠر افبيلا كوچيڠ ايت همفير فدا كيت مک كات سكل منچيت
ايت سوكله كامي سكلين منوروة موفقت ايت دان افبيلا دتان
سيافكه يڠ براني اكن مڠكنتوڠكن كيريڠ٢ ايت فدا ليهير كوچيڠ
سئوراڠ فون تيداق مڤاهوة اكن مڠرجكن فكرجاٴن ايت كرن
كيت اني ادا مكننن

ايباراتن

جيكلو داري موفقت بايق اوراڠ منارو عقل تتافي افبيلا ادا
فكرجاٴن يڠ سوسه جارڠله اوراڠ يڠ ممبوت فيكيرن سنديري

(1) فينتر het Javaansche ꦥꦶꦤ꧀ꦠꦼꦂ *schrander*, *knap*, *bij de hand*, komt in de Maleische woordenboeken niet voor, maar schijnt er toch eene plaats te verdienen.

13.

باروٴ داڠن بواه مڠكيس

اداڤون سئيكور باروٴ ماسوٴ كدالم ستو كبون بواه٢هن مک
دليهتن سباتڠ مڠكيس يڠ بربواه لنتس دفنجتن باتڠ مڠكيس
ايت دكوتيڤن (1) سبواه مڠكيس سرة لالو دكيكيتن كوليت
مڠكيس ايت مک دراسن فهيت دان لنتس ديبواڠن كباوه
اوليه٢ باروٴ ايت كرن تيداق ايا تهو جلنن بواه مڠكيس فاهيت
د لوار مانيس ديدالم

ايباراتن

جيكلو اڠكو برتمو باڠ سسوات يڠ بلوم اڠكو كتاهوي جاڠنله

اني ککل سلما٢ دان ايم داغن هالڠ سوداه سفرة برسودارا
جادين ماريله اڠکو تورون دري فکر اني کيتا جالن برسما٢ سرة
اکو ممباري تهو خبر بايک اني کفدا صحابت٢مو مک ايم
ايت سوداه تهو اکن عقل هالڠ ايت سوروه .ديان تورون دري
اتس فکر مک کتان هي سوداراکو بايک٢ سوک چيتا هاتي
کيت منداڠر خبر بايک اني کرن فدا فيکيران کيتا بايک
بردامَي دريفدا برموسوه اتو برکاسم کاسومة (3) انتارا بڤسا ايم
داغن بڤسا هالڠ تتافى انى اکو ليهت انجيڠ يڠ دوا ايکور هنداق
کماري نيسچاي مريکئيت د سوروه جوک ممباوا٬ خبر دري
حل اني بايکله کيت توڠکو (4) مريکئيت سمفي کماري ننتي
بوليه کيتا تاو خبر فول مک افبيلا هالڠ داڠر انجيڠ ايت لاکي
داتڠ مک اي جادي تکوة سرة کتان هي سوداراکو اکو تيداق
سمفت برهنتي لاکي کرن ميسي جاهوه اکو هنداق برجالن هاري
اني مک لنتس اي لاري مک ترلالو سوک هاتي ايم ايت
کرن اي سوداه فردياکن هالڠ ايت

ايباراتن

جيکلو بکيمنا بايک بيچاران سوراڠ موسوه جاڠنله دتوروة اخرن
براوليه کچاهتن جوک

(1) Het is vreemd dat de Maleische bewerker van deze fabel den vos van La Fontaine in een valk heeft veranderd, die vooral in het laatste gedeelte slecht past. De *andjing rimbo* van de tweede fabel had hier ook dienst kunnen doen, bij gebreke van een vos.

(2) مڠابرکن voor مڠخبرکن, alsof het grondwoord کابر was.

(3) برکاسم کاسومة. Het Arab. برقسم قسمة, *verdeeld zijn*.

(4) توڠکو zal wel moeten zijn تڠکه *tanggoeh*, *wachten*, *uitstellen*.

12.

منچيت داغن کوچيڠ

ادافون دالم ستو نکري سئيکور کوچيڠ يڠ ترلالو چکف دان

ايت برتانم باتڠ٢ مک اداله تيک اوراڠ مودا مليهت حل ايت سرة کتان هي بفاءُ اف کونن اڠکو تانم باتڠ کايو اني کرن سبلوم بربوه کايو ايت نيسچاي اڠکو منيڠݢل دونيا اني مک کات اوراڠ توه ايت جاڠنله اڠکو برچومبو (1) جوک کرن عمور مانسي تيداق بوليه دتنتوکن بارڠکالي عمورکو لابيه فنجڠ دري فدا عمورمو دان جيکلو باتڠ٢ اني تيداق برݢونا اکن اکو کمدين بوليه جوک برݢون اکن انق چوچوکو مک فرکيله اوراڠ مودا٢ ايت مک تيداق ببراف لما انتران يڠ سئوراڠ فرݢي برلاير مک کفلن کارم دان فچه دلوة دان يڠ سئوراڠ جادي دوبالڠ ماتي دتيمباءُ اوليه موسوه دان يڠ سئوراڠ جاتوه دريفدا سباتڠ کايو مک اوراڠ يڠ برتيک ايت تله ابيس ماتي دان اوراڠ توه ايت ميسي هيدف جوک

ايباراتن

ميسکي (2) اڠکو تله توه جاڠنله اڠکو لوفا کفدا يڠ مودا

(1) چمبو beteekent hier blijkbaar *aanmerkingen op iets maken*. De woordenboeken hebben deze beteekenis niet, maar alleen die van *vleien*, *complimenten maken.*

(2) ميسکي zal wel eene schrijffout zijn voor مسکي. De eerste ي is er waarschijnlijk ingekomen doordat de schrijver nog dacht aan het kort voorafgaande ميسي, dat beter geschreven wordt ميسه, het Jav. ꦩꦶꦱꦶ꧈

11.

بوروڠ هالڠ (1) داڠن ايم جنتن

ادافون سئيکور ايم جنتن يڠ فنداي چاري عقل کفد موسوهن ديم دياتس ستو فکر مک دتڠله سئيکور بوروڠ هالڠ سرة کتان هي سوداراکو فد ماس اني تله جادي برداميَ برصحابت انتار بڠسا ايم داڠن بڠسا اکو دان اکو اني دسوروه اوليه اوراڠ توه٢ يڠ بڠسا اکو مڠابرکن (2) حل ايت کفدا سکانف نکري اني مک فد ماس اني جاڠنله سکل ايم تکوة اکن هالڠ کرن فداميـن

سايفن لنتس ماتي مک دليهت اوليه بيلالڠ حل يڠ دمکين
ايت مک فيکيرله ايا جک دمکين حل راموۏ٢ اني سبب
باݢوس ورنن اونتوڠله اکو اني کرن سؤراڠ فون تيداق سوک
منڠکڤ اکو بايکله اکو هينا کرن سؤراڠ فون تيداق اکن ايڠت
فدا اکو

ايباراتڽ

ادافون اوراڠ کاي بوليه کاني براف مارو باهيان سبب ککياءين
اوراڠ هينا لاراڠله براوليه بهيا کرن کوراڠ هرتن

(1) ***Ramo-ramo***, Menangk. voor ***rama-rama***; gelijk op het einde ***maro-bahaja*** voor ***mara-bahaja.***

9.

منچيت داڠن ݢاجه

ادافون سئيکور ݢاجه داراق اوراڠ کوليلڠ نݢري سرة ممباو سؤراڠ
فتري داڠن سکل کلڠکفنن يڠ ايندة٢ مک سکل راعيت دالم
نݢري ايتفون سوک هاتي مليهت ݢاجه ايت داڠن باݢوس دان
ايلوۏ روفن مک برکات سئيکور منچيت هي مانسي مڠاف
سکلين کامو تيڠوۏ ݢاجه ايت دان مڠاف کامو تيداق ليهت
اکو کرن ݢاجه ايت دليهت سبب ݢداڠن دان لڠکفن کامو
بوليه فيکير سکالي٢ اکو اني تيداق هينا لابيه درفدا ݢاجه ايت
مک واقت برکات٢ ايت دتڠله سئيکور کوچيڠ تڠکڤ منچيت
ايت سرة کتاڽ هي منچيت جک اڠکو ݢاجه تيداق اکو دفت
منڠکڤ اڠکو

ايباراتڽ

جاڠنله کيت بسرکن هاتي کيت دان جاڠنله کيت هندق
سماکن ديري کيت داڠن اوراڠ لابيه کاداڠ دريفدا کيت

10.

سؤرڠ تواه دڠن تيک اوراڠ مودا

ادافون سؤراڠ توه يڠ کيرا٢ عمورڽ سلافن فوله تهن واقت

لاري كمبالي ماسوء اوتن تتاڤي جيكلو اڠكو جاݢ كربو اكو اني
بوليه اكو بورو روسا ايت مك كات ڤمبورو ايت بايكله امبيل
باديل سرة انجيڠ ايت دان بوروله روسا ايت نانتي اكو جاݢ
بايک٢ كربومو مك كوبلوْ ايتڤون ماسوءله كدالم اوتن باوء باديل
سرة انجيڠ ڤمبورو ايت تيداق ببراڤ لما مك دليهت اوليه
كوبلوْ ايت روسا برهنتي مك لنتس د تيمبق تيداق كاني
ملينكن انجيڠ ڤمبورو ايت يڠ كاني ڤيلورو مك انجيڠ ايت
لنتس كمبالي چاري توانڽ دان كوبلوْ ايتڤون توروة د منا ڤرݢي
انجيڠ ايت مك سمڤيله كاتمڤت ڤرهنتيان ڤمبورو ايت مك
ديداڤتي ڤمبورو ايت تيدور دان كربو ايت تله ديباوء لاري
دچوري اورڠ سموانڽ مك ترلالو سوسه هاتي كوبلوْ ايت دان
تكوة ايا ڤولڠ كڤدا بڤاء بُندانڽ سبب كربونڽ سوداه هيلڠ مك
ترلالو ماره بڤاءنڽ دان لنتس مموكول انقڽ يڠ كوروڠ جاݢ
ڤكرجاءنڽ سنديري ايت

ايباراتڽ

ماسيڠ٢ امڤونڽ ڤكرجاءن سنديري مك جاڠنله اڠكو چمڤور
ڤكرجاءن اورڠ لاين

(1) Het woord *koeblo* is mij geheel onbekend, doch kan onmogelijk iets anders dan *buffelhoeder* beteekenen. Het scheldwoord *gobloq*, *stommeling*, *domoor*, kan hier natuurlijk niet te pas komen.

(2) ڤهي zal wel niets anders zijn dan eene verschrijving voor ڤايه

8.

بيلالڠ داڠن راموْ٢ (1)

اداله سوات بيلالڠ د رومڤوة ليهت سئيكور راموْ٢ تربڠ د كبون
كمبڠ مك ڤيكير بيلالڠ ايت سوڠݢوهله چيلاک اكو تيداق
برسايڤ سڤرة راموْ٢ ايت تيداق بوليه اكو همڤير كاكمبڠ يڠ باݢوس
ايت دان تمڤتكو د رومڤوة ساج مك تيداق ببراڤ لما داتڠله
انق٢ د كبون تڠكڤ راموْ٢ ايت سرة د امبيلڽ سهيڠݢ هيلڠ

دليهتڽ سئكور بڠكي منچي كمبوڠ ترافوڠ مك دسيمبرن (8) دان
كوڠكيء ايت ترباوء سماء٢

ايبارتڽ

بارڠسياف مڠالي (9) لوبڠ اكن بيكين جاتوهكن اوراڠ لاين كمودين
ديا ننتي بوليه جاتوه جوك كدالم لوبڠ يڠ دكلين ايت

(1) منچي zoo wordt in deze fabel bestendig geschreven in pl. v. منچيت *mentjit.* Indien *mentjit* eene klanknabootsing is van het piepen der muizen, gelijk K. in zijn woordenboek zegt, dan is *mentji* zeker even nauwkeurig.

(2) Het MS. heeft hier اڠكو; ik meen dat de zin اكن vereischt.

(3) كوڠكيء كات Deze twee woorden ontbreken in het MS.

(4) ليتاء Menangk. voor لتّه *afgemat*, *bezwijken.*

(5) ترچاكوت٢, dat in de woordenboeken niet voorkomt, beteekent volgens K. *bibberen*, *sidderen*, *beven.*

(6) De woorden بادانكو — كوڠكيء zijn, misschien doordat de afschrijver een regel heeft overgeslagen, onverstaanbaar. In de vertaling heb ik ze opengelaten en door stippen aangeduid.

(7) اومبوء Dit woord is mij volkomen onbekend. Dat het voor *oembaq* zoude zijn duldt de zin niet. Ik heb er in de vertaling zonder eenigen grond *verraad* voor gezet, maar dit dan met een ? geteekend.

(8) دسيمبرن zal wel eene schrijffout zijn voor ديسمبرن

(9) مڠالي van كالي, het Menangk. voor كالي

7.

اوراڠ كوبلو (1) داڠن اوراڠ فمبورو

ادافوت سؤراڠ كوبلو جاك كربو د تفي اوتن مك كلورله سؤراڠ
فمبورو دري دالم اوتن سرة كتاڽ هي كوبلو تيداق اڠكو مليهت
سئكور روسا د تفي اوتن اني دري فكي اني اكو ممبورو روسا
اني تيداق جوك اكو دافت همفير ديا سهيڠك فهي (2) اكو
برجالن٢ مك جاوب كوبلو ايت بارو اني اكوليهت روسا ايت

اوليه كوكو هاريمو مک منچيت ايت مينتاء هيذڤ كڤد هاريمو
ايت داڠن تاڠيسن مک هاريمو ملڤسکن منچيت ايت تيداق
ببراڤ لما هاريمو ايت كنيَ جْيريءُ (1) ككين تيداق بوليه
دلڤسکن جيريءُ ايت درڤدا ككين مک ديداڠر اوليه منچيت
يڠ مينتاء هيذڤ كڤدان داولو هاريمو ايت ماهمڤس٢كن ديرين
سرة مکي٢ لنتس ايا داتڠ منچيت مڠڬيڬيت تلي جيريک
ايت سمڤي ڤوتوس لالو كلور هاريمو ايت

ايباراتن

دمکينله اورڠ يڠ هينا داڤت جوک برڬون بسر اکن اورڠ مليا

(1) جيريءُ *djériq* of, zooals later staat جيريک Menang. dialect voor جيرت *strik.*

6.

سئيكور كوڠكيءُ داڠن منچي (1)

اداڤون سئيكور كوڠكيءُ هنداق مڽبارڠ باتڠ اير دان برتمو صحابتن
سئيكور منچي كات كوڠكيءُ ايت ماريله اڠكوَ برسما٢ ڤرڬي د
سبراڠ اير اني مک جاوب منچي ايت بيرله اكو (2) برجالن
دلاين تمڤت كات كوڠكيءُ لابيه بايکله كيتا منچاري كاونتوڠن
د سبراڠ اير اني كرن اني جالن لابيه لاكس جاوب منچي بايکله
اكو توروة سبڬيمنا كات صحابتكو كات كوڠكيءُ (3) ماريله اكو كابت
ككيمو داڠن تلي دان اكو كابتکن ڤول د ككيكو سڤاي بوليه اكو
هيلا جاوب منچي بايکله مک دكابت اوليه كوڠكيءُ داڠن
سڤوتوڠ تلي دان دكبتکن ڤول دككي منچي لنتس ديباوءُ برانڠ
مڽبراڠ اير ايت افبيلا سمڤي د تڠه٢ اير ايت مک منچي ايت
سوداه ليتاء (4) دان ترچاڬوة٢ (5) مک بركات منچي ايت هي
صحابتكو تولوڠله اكو اني همڤير ماتي تربانم سبب بيچارامو كات
كوڠكيءُ بادانكو سنديري اني روڤن هي كوڠكيءُ (6) دري
اومبوءُ (7) دان تيڤومو اكو اني ماتي تربانم تتاڤي ادا جوک
اوراڠ بلس داڠن خيانت كڤد اڠكو دان منچي ايت ماتي
ترآڤوڠ دان وقت ايت جوک تربڠله سئيكور بوروڠ هالڠ دان

مک هاريمو ايت بْيراڠ (1) دري سبب بوبي٢ راڠيت همفير
تليڠان مک کات هاريمو ايت هي بيناتڠ يڠ تيداق برݢون لاݢي
اصل اڠکو دريفدا اير بوسوء ترݢانڠ (2) فرکيله اڠکو دري سيني
جاڠنله اڠکو همفير فدا اکو اني کرن اکو ادا جادي راج د
ريمبو ݢداڠ اني مک لنتس راڠيت ايت مارة سرة برفارڠ داڠن
هاريمو ايت مک دکيکيت بيبير دان ماسوء کدالم تليڠان سرة
کدالم لوبڠ٢ هاريمو ايت سمفي همفير ݢيل هاريمو ايت مراسا
سکيت دان تيداق جوک دافت ممبونوه موسوهڽ راڠيت
يڠ کچيل ايت مک لاري هاريمو ايت ماسوء ريمبو کلور هوتن
سمفي سکلين بيناتڠ٢ دالم ريمبو ابيس ترکاجوة کتاکوتن ݢومنتر
منداڠر راجڽ ايت سوداه فڠسن دري ساڠت سکيتڽ دان
مارهڽ مک ترلالو سوک هاتي راڠيت ايت سبب ايا سوداه
مانڠ برفاراڠ دڠن هاريمو ايت لنتس هندق برديري جادي راج
دالم ريمبو ايت مک دري سبب ترلالو امت سوک هاتيڽ
راڠيت ايت تيداق ايڠت دان ليهت سوات ساراڠ لابه٢ يڠ
همفير د سيتو مک لابه٢ ايت تڠکف دان مکن راڠيت ايت
ايباراتڽ

جک کيت تهو ممبوات ستو فکرجاءن يڠ مليا جاڠنله کيت
لوفا کابوروءکن کيت مسکيفون کيت ممبوات فکرجاءن بسر
بوليه جوک کيت منداف‌ت کچهاتن

(1) بْيراڠ Het hier boven de ب geplaatste teeken komt in deze fabelen een en andermaal voor om aan te duiden, dat de bij een medeklinker voorondersteld Kesra moet worden uitgesproken als *é*; en ook wanneer de Damma moet klinken als *o*.

(2) ترݢانڠ *terganang*, dat in de woordenboeken niet voorkomt, beteekent volgens K. *in* of *door de zon gedroogd*, *uitgedroogd*, *opgedroogd*.

5.

هاريمو داڠن منچيت

اداڤون سئيکور منچيت کلور دريفدا لوبڠ تانه مک ترفيجق

برکات سبکيمن کَداڠن ايت چوباۤ کاسي تونجوۤ سما اکو مک
جاوب انقن تيادا بوليه دافت کامي مپنتيکن (2) کَداڠن مک
بُندان فون ماره لالو دتوتوب مولوة سرة دکَداڠکن اڠوۤن (3) سفاي
بسر فاروةن ايا برکات اداکه بکيمنا کَداڠکو اني مک جاوب
انقن هي بُندا کامي لابيه کَداڠ جوک بيناتڠ ايت مک دکَداڠکن
ديرين سرة برکات هي انقکو ادا سکَداڠ ديريکو اني جاوب انقن
لابيه کَداڠ جوک بيناتڠ ايت مک بُندان ايت دکَداڠکن جوک
سمفي ملتوس فارتن لنتس ماتي

ايباراتن

جيکلو باراڠ سياف ماسوۤکن ديرين کدالم فکرجاۤن يڠ تيداق
دافت دکرجکنن نيسچاي کاسوداهنن جادي سفرة حيکايت
جاوي داڠن کوڠکيۤ اني ادان

(1) کوڠکيۤ Het woord *kongkiq* komt in geen woordenboek voor, en is ook den heer Klinkert niet bekend. Het beteekent echter hier, even als in de zesde fabel, ongetwijfeld *kikvorsch*, en zal eene klanknabootsende benaming van dit dier zijn, even als *kataq* en *kodoq*, welk laatste echter volgens K. *padde* beteekent.

(2) مپنتيکن Dit woord kan ik niet thuis brengen; ik heb vertaald alsof het eene schrijffout was voor ميڤفتکن, van سيفت, voor صفَة

(3) اڠوَۤ *Angoq* komt weder in geen woordenboek voor. Volgens K. beteekent اڠڮق *enggoq*, strot, gorgel. cf. [illegible]. Ik zoude echter niet durven beweren dat dit hetzelfde woord is; ook is het wat vreemd dat de kikvorsch zijn *strot* uitzet om zijn *buik* te doen zwellen. In de vertaling heb ik het hier voorkomende woord door *longen* wedergegeven.

4.

هاريمو داڠن راڠيت

ادافون سئيکر هاريمو ترلالو بسردان کَداڠ سکالي فدا ستوهاري

برجالن٢ دتقديرکن الله برتمو ستو کبون اڠکور مک دليهتن باڤقله
بواه اڠکور ايت ترکنتوڠ دياتس لڠکاين بيله٢ (2) مک تمڤاءله
بواه اڠکور ماسق ترلالو امت مانيس روڤن مک ببراڤ کالي
انجيڠ ريمبو ايت ملومڤتي بواه اڠکور داڠن سکواة٢ن ملومڤت
تيداق جوک داڤتن جادي ڤايه دان چاڤي انجيڠ ايت مک
برکات انجيڠ ايت هي اڤ کونن اوليه اکو بواه اڠکور اني ادا
ماسم دان ڤهيت سکالي سياڤ سوک بوليه امبيل بواه٢ هن اني
ايبا راتن

کاباڤقکن اوراڠ يڠ ڬاداڠ هاتين دان اڤبيلا هنداق برکهنداق باراڠ
ستو ڤرکارا داڠن ايڤين دان سوک هاتين دان کلو تيداق دڤت
فوراء٢ ڬاتن تيداق سوک دان مڠتاکن تيداق بايک سرة دجاهتکن

(1) ريمبو *rimbo*, Menang. dialect voor *rimba; andjing rimba* = *andjing oetan*. In het opschrift schijnt het woord *rimbo* vergeten te zijn.

(2) لڠکاين komt in de mij bekende woordenboeken niet voor. Volgens mondelinge mededeeling van den heer Klinkert, beteekent het *staketsel* = Jav. ꦭꦁꦒꦗꦤ꧀ꦧꦶꦭꦃꦧꦶꦭꦃ *Langgajan bilah-bilah*, een staketsel van gespleten bamboe.

3.

کوڠکيء (1) داڠن جاوي

ادانون ڤدا ستو هاري جاوي برجالن٢ مکن رومڤوة ديدالم ستو
ڤاداڠ لاڤڠ مک ترڤيدجق سئيکور انق کوڠکيء داڠن تيداق دسڠاجن
مک ماتيله کوڠکيء ايت ادانون سکل کوڠکيء يڠ لاين د تمڤت
ايت سمهان ابيس لاري کمبالي کاتمڤتن ماسيڠ٢ مک ڬاتن
ستو کوڠکيء کڤدا انقن اڤ سببن کامو سکلين بربليء سمهان
مک جاوب انق کوڠکيء ايت هي بُندا کامي سکلين مليهت
ڤد هاري اني سئيکور بيناتڠ ترلالو امت ڬاداڠ سکالي٢ کامي
بلوم مليهت داري دالو٢ بيناتڠ سکداڠ ايت نمان کامي
تيداق تهو مک هيران بُندان منداڠر ڤرکتاءن انقن ايت سرة

چريتا٢ سينديران
فڤاجرن كفدا مانسي يڠ بيڠوڠ دان فندوروڠ

1.

ايم لاكي٢

مک اداله دوا ايکور ايم لاكي٢ برڬادوڠ سبب كدوان ايت هنداق جادي كفلا دالم ستو فاداڠ تمفت منچاري مکن دان ببراف لامن كدوا بيناتڠ ايت برچاكوء (1) مک كمدين كلەله ايم يڠ سئيكور ايت سرت لاري ايم يڠ كله ايت مپوروءكن بادنن كادالم كنداڠن دان يڠ مانڠ ايت تربڠله كااتس سبواه رومه سرت بركوكوء اكن ستو تندا ديرين سوداه مننڠ برچاكوء مک وقت ايت اداله سئيكور بوروڠ هالڠ تربڠ د اودارا دان افبيلا دليهت سرت ديداڠرن ايم لاكي٢ ايت بركوكوء دياتس رومه مک تورونله بوروڠ هالڠ ايت دان دسمبرن ايم لاكي٢ ايت سرت ديباوان تربڠ

ايباراتن

جاڠنله اڠكو ماو امبيل سنديري كاونتوڠن اوراڠ باپق دان جاڠن اڠكو بسركن ديريمو سبب اونتوڠمو

(1) برچاكوء zal het Menangkabausch dialect zijn van برچکو of برچاكو *bertjakau*, elkander aanvallen.

2.

سئيكور انجيڠ داڠن بواه اڠكور

ادافون سئيكور انجيڠ ريمبو (1) يڠ كلافارن سكالي مک ايا

KORTE OPMERKINGEN OVER BALINEESCH EN KAWI.

(*Medegedeeld uit brieven van* DR. H. N. VAN DER TUUK.)

Ten vervolge op 't medegedeelde in 't 1ste stuk van 't 6de deel der Bijdragen en in 't 2de van 't 5de deel, worden hieronder uittreksels uit latere brieven van Dr. van der Tuuk in 't licht gegeven. H.K.

Boeleleng, 24 April.

„In mijn vorigen brief heb ik gesproken van de spelling *tanĕmangku*, d. i. *tanĕman* en *ku*. Volgens een dergelijken euphonischen regel heeft de verandering plaats van *r* na eene sluitende *n* in ling. *ḍ*; bijv. *wangun*d*ahina*, in plaats van *wangun rahina*; *ta*nd*ahayu* in plaats van *tan rahayu* [1].

Het behoort hier tot de godsdienst, stukken uit de Kawi-gedichten op te dreunen. Zooals het gaat, waar de godsdienst in 't spel is, men verbeeldt zich wel eens iets te weten, dat voor een ongeloovige duister is. Van daar dan ook, dat velen stukken van buiten kennen waarvan zij geen vertaling kunnen geven. Alleen de geleerden, meestal Brahmanen, weten een soort van verklaring te leveren. Nog gisteren hoorde ik eene verklaring die kant noch wal raakt, ofschoon de plaats niet moeijelijk is. In den Wiwâha bl. 81, r. 9 v. o. wordt *manthana* algemeen verklaard door *balé*. Niemand wist me te zeggen dat *udadhimanthana* „'t karnen van de zee" beteekende, en toen ik den regel voor hen vertaalde met: „'t dak er van was doorschijnend edelgesteente waarop gebeiteld was eene voorstelling van 't karnen der zee (door de goden bij 't zoeken naar 't

---

[1] Deze euphonische regel, waarvan nog sporen in 't nieuw Javaansch over zijn, bijv. in *pindo* = *pin ro*, en dit voor *ping ro*, moet oudtijds veel algemeener geweest zijn. Volmaakt gelijk in 't Kawi gaat in 't Alfoersch der Minahassa *un rani* over in *undani*. Zie Niemann's Bijdr. tot de kennis der Alfoersche taal, bl. 43. Strikt genomen, kan men niet zeggen dat overal *r* ouder is dan *ḍ* (linguale *d*), of omgekeerd; het zijn tweelingen HK.

Amrĕta) ״, stonden ze verbaasd en gaven me eindelijk toe, daar hun de beteekenis van *udadhi* wel bekend is. Sommige hunner verklaringen zijn zeer ingenieus, al moet men ze eerst door andere voorbeelden staven; zoo bijv. Bhauma-kâwja, bl. 17 r. 5 v. o. wordt *bhaganjdjing* door *balé* verklaard, terwijl *rinjtju* een fout is voor *rinjdjung* (bouwvallig). — Ik heb hier zeer onlangs de bewijzen gevonden van een feit dat niet van belang is ontbloot: vele HH. alhier zijn afgeschreven naar exemplaren in een schrift dat men niet goed meer lezen kon. Hoe anders is het mogelijk dat men in pl. van *gh*, waar deze *pasangan* is, zoo vaak *gy* vindt? De *pasangan* der *gh* moet dus in dit schrift veel geleken hebben op de *pasangan* der *g* met *j*, van daar telkens *sanggja* in pl. van *sanggha* (zie Wrĕtta sanjtjaja, in de transcr. bl. 6); *djanggja* kent men hier algemeen in de beteekenis van ״been״ (vgl. Wiwâha, zang II, 18, als verklaring van *wĕtis*) en dit woord kan niets anders zijn dan skr. *djangghâ*; *çrî Airlanggja* de naam van den vorst onder wiens regeering de Wiwâha opgesteld werd (vgl. verslag van Friederich, bl. 18 en Wiwâha, slotvers); deze vorst heeft eigenlijk çrî Airlanggha geheeten.

In de Balin. interlineaire vertalingen komen woorden voor die tot een nieuwer Kawi behooren; bijv. *siratmaja* en *târdjdja* (beide ״wenkbraauw״); *dwipak* en *dipak* ״olifant,״ uit *dwipa*; de *k* hierin is vrij onverklaarbaar, vgl. echter *manik* met *mani*, Mal. *tabik* met Batav. *santabi*; (zie Bat. Wdb); *wiplatwang* (zich uit de voeten maken, ontsnappen). Ook *nurodja* [waarvan reeds in eene vorige mededeeling gesproken is] behoort tot dat moderne Kawi, en evenzeer *tista* (Wiwâha, bl. 91 r. 1 en 6); zoo ook *dwaratna* als verklaring van *manggista* (vgl. Mal., Jav. *manggis*).״

27 April.

Verscheiden malen ben ik hier tegenwoordig geweest bij 't *mĕpudja* of *mĕwéda* van den Padanda, en heb dan gehoord dat de Weda's hier half in 't Kawi zijn. Door den zingenden dreun kon ik 't verband niet vatten, maar vele uitdrukkingen verstond ik dadelijk; o. a. hoorde ik *gangĝâdwâre* ״aan den ingang van den Ganges,״ *pushpĕm* (zoo spreekt men hier *pushpam* uit), *ri padanira* ״aan zijn voeten,״ en eene optelling der 30 Wukus. Later zie ik kans zoo'n geheele *pudja* u over te brieven wat de kwintessens betreft.

Ik heb hier drie HH. van de Adiparwwa van de Mahâ-Bhârata vergeleken, doch zie nog geen kans een goeden tekst er van over te zenden. Ik lasch hier een stuk in, dat voor de redactie van de Mahâ-bhârata in 't Kawi [1] eenig licht verspreidt. Gij kunt er uit zien dat de fouten aan de afschrijvers te wijten zijn. Zulk eene spelling als *suptika*, in plaats van *sauptika*, is misschien reeds oud (zie echter onder, alwaar *soptika*). [2]

. . . .

Mijn spelling *ta nparatra* in plaats van *tanparatra; ri ngswargga* in plaats van *ring swargga* zal u verwonderen, maar is toch de eenige ware, dewijl die ingevoegde letters bij 't volgende woord hooren; hierover een andermaal. 't Bovenstaande [3] is nog al duidelijk, hoewel krielende van slordigheden. *Panita* beteekent „dobbelspel" (*nita* vindt ge in den Wiwâha tweemaal met *tjuki* verklaard). [4] *Pangartta* in plaats van *padârtha* kan er door; *nmangpuluh* in plaats van *nĕmpuluh* is algemeen in de Kawi-gedichten; *maka* mag niet van 't volgende woord gescheiden worden, evenmin 't passive *pinaka*, daar het een prefix is. Het geleuter van de Javanen verdient geen aandacht; zij hebben er *mongkå* en *pinongkå* van gefabriceerd! De spelling *rwá* voor *rwa* houd ik voor eene Balineesche voornaamheid. De Balinees spreekt de *a*, als sluitklank, met een gesloten mond uit, zoodat men een klank hoort die 't midden houdt tusschen *eu* en *ĕ*. Zelden wordt dit in 't schrift aangeduid door een Pĕpĕt; een voorbeeld is *ktĕ* „stotteren", dat *kĕtă* moet uitgesproken worden; vgl. Bataviaasch Mal. *kĕta*, ook *kĕtak* (bij Homan, bl. 13 staat foutief *kĕtak* met opgeslokte *k*). Dat deze korte klank in 't schrift niet bijzonder uitgedrukt wordt, is geen wonder, daar hij vóór een aanhechtsel weder *à* is, bijv. *umá*, doch bepaald *umànné*.

---

[1] Niet te verwarren met het Bharata-Yuddha, welk gedicht door Mpu Sĕdah vrij bewerkt is, en te vergelijken, niet zoo zeer met het ware groote Indische heldendicht, als met het Bhârata-campu, en dgl. H. K.

[2] Hetgeen in den brief volgt, is hier achter opgenomen als afzonderlijk stuk, onder den titel: Inhoudsopgave van 't Mahâbhârata in Kawi. H. K.

[3] D. i. de Inhoudsopgave hierachter. H. K,

[4] *Panita* is 't Skr. *panita* „op 't spel gezet," en ook „op 't spel gezet hebbende;" substantief is *panitam* „het op 't spel gezette." *Nita* hangt zonder twijfel, gelijk v. d. T. te kennen geeft, met *panita* zamen; het is echter niet het ware grondwoord, maar eene verkeerde abstractie, dewijl men *pa* in *panita* voor het inheemsche voorvoegsel aanzag. H. K.

Ge vraagt me eene proeve van 't [Balin. Kawi] Wdb. Krĕtabasa, maar is de vroeger gezondene u niet voldoende om er uit te zien welke Indische Kosha ten grondslag heeft gestrekt? [1] Daar ge daaraan niet genoeg hebt, deel ik hier de woorden meê voor „water”, (Bal. *jèh* of *ijèh*): *angjang dalĕmmer* (*sanghjang dalĕm er?*), *s'lodaka*, *meghapushpa* („wolkbloem?”), *nilala*, *udaka*, *mani*, *amba*, *ambara*, *puspara*, *ganarasa*, *wasiwwa*, *winjtjira* (elders: *witjira*), *hermmi*, *humbal*, *pega*, *warih*, *tirtta*, *digiká*, *çara*, *sarasi*, *toja*, *banju*, *apah*, *dahé*, *dalĕm*, *kali*, *pushkari*, *humirwa*, *tomi*. Sommige van deze woorden, zoo als *meghapuspha* en *ghanarasa* („wolksap”) zijn denkelijk gefabriceerd. Wegens de corruptie van 't HS. is het mogelijk dat het schrijffouten zijn. Bepaaldelijk houd ik *hermmi*, *humirwa* en *tomi* alle drie voor schrijffouten in plaats van *ûrmmi* (golf), dat vaak in 't Kawi gebezigd wordt; *pega* zal wel een fout wezen in plaats van *megha*. Als men *puspara* vergelijkt met *pushkara*, komt men tot het besluit dat de opsteller der Krĕtabasa het al heel mooi heeft willen maken door de woorden van verschillende corrupte exemplaren bij elkaar te voegen. De schrijver, of afschrijver van mijn exemplaar, neemt het niet naauw met de beteekenissen; zoo geeft hij onder de woorden voor zee (Balin. *pasih*, Kawi *pasir*) ook op *setubandha* (*dam*). Dit is vrij zonderling daar het woord uit de Râmâyana bekend genoeg kon wezen. Onder de Kawiwoorden heeft de schrijver ook Balin. gezet; bijv. onder de woorden voor hout ook *saang* (Balin. brandhout). De volgende woorden die Maan beteekenen, zijn voor 't meerendeel wel te corrigeeren. Ik geef ze hier zonder er iets bij te voegen. Ge kunt er uit zien hoe weinig waarde de Krĕtabasa heeft zonder andere exemplaren er bij te vergelijken. Zie hier: *subhrângsu*, *çuddhângsu*, *niçapati*, *dwidjaradja*, *susama*, *paramajodha*, *indu*, *niçanas'ta*, *sitângsu*, *çaçalanjtjana*, *mrĕgângka*, *tjandrama*, *soma*, *windu*, *tarapati*, *çaçih*, *us'adipa*, *himângsu*, *uwupa*, *aridja*, *niçâkara*, *himarawi*, *çaçirangsa*, *gimirat*, *sitaraçmin*, *kama*, *sahuntru*, *çaçadhara*, *lek*, *utipa*,

---

[1] In de Krĕtabasa zijn de synoniemen van elk woord veel talrijker dan in eenigen Indischen Kosha. Alleen uit de volgorde der artikelen zou men kunnen opmaken welke Indische bron inzonderheid gevolgd is. Zoo ver ik tot nog toe over de zaak kan oordeelen, zijn in 't Kawi-Wdb. meer dan een Kosha verwerkt. H. K.

gitakara, *indwa*, *grĕhara*, *çaçângka*, *mrĕgângsu*, *dikbaja*, *çaçawungkukan*.

7 Mei.

In 't afdrukje [1] staat een fout die nog al erg is, namelijk *iku* als Balineesch opgegeven. Het is *ikû*, en Kawi, Balin. *ikuk* (niet zoo vaak gebruikt als *ikut*), Mal. *ikur*. Hierbij geldt dezelfde klankwet als in Jav. *apu* = Balin. *apuh*, Tag. *apug*, Bataksch *apur* (overgebleven in *napuran*; zie Bat. Wdb.), Mal. *kapur* (uit *ka* + *apur*; zie Tob. Spr.) Bij 't lezen van Kawi-werken door Balineezen afgeschreven mag men op deze *k* wel letten; zoo vindt men telkens *nyuk* (Mal. *njijur*), een Balinisme in plaats van *nyû* (Kawi „kokosnoot" of „— boom"). In Bhaumakâwja ziet ge er een voorbeeld van op bl. 17 r. 4. Dat ge *tyasĕn* naast *twasĕn* gevonden hebt is zeer vreemd, want het eerst is eene verbastering thuis behoorende in de moderne Jav. poëzie, even als *kepjan* van *kepwan*, uit den grondvorm *ipu*, waarvan *mepu*. Zelfs de moderne Kawi-werken, gelijk de Wasèng en de Malat, hebben nooit *tyas* voor *twas*. [2] Ik heb vroeger beweerd dat het Kawische *twas* etymologisch = Mal. *tĕras* is, zonder nog te weten dat *twas* in 't Kawi ook „hardheid, duurzaamheid, kracht, voortreffelijkheid" beteekent (vgl. Jav. *tos*, *atos*); zie Bhaumak 1, r. 5 v. o. [3]

De oorsprong van Balin. *modre* weet ik niet. Een vreemd woord moet het wel wezen, daar het alleen in de taal gebezigd wordt van individu's uit de 3 hoogste kasten; anders zegt men *kantjing*, dat ook Mal. en Jav. is. [4] Er zijn hier meer woorden van vreemden oorsprong die ik niet thuis kan brengen; bijv. *djalèr* „broek." Broeken zijn geen nationale kleederdracht bij de Balineezen, evenmin als bij de Bataks, welke een Arab. Mal. woord daarvoor genomen hebben (zie onder *sarawar*, in 't Bataksch Wdb.) Vandaar dat *lanjtjingan* hier niets anders

[1] Van de mededeeling in 't 2e stuk van 't 5e deel der Bijdragen.

[2] Maar 't Bharatayuddha in Kawi heeft een ander duidelijk sprekend voorbeeld, nl. *kilyan* voor *kulwan* (48) zoodat *tyas* naast *twas*, en dgl. eerder opzettelijke wijzigingen, misschien op gewestelijke uitspraak berustende, zijn dan eenvoudige verbasteringen. H. K.

[3] De oorspronkelijke beteekenis zal wel wezen „pit, kern," vgl. Skr. *sâra*. H. K.

[4] Mij was de zin van *modre* onbekend; door v. d. Tuuk er over ingelicht dat het „knoop" beteekent, zie ik nu wel in dat het 't Jav. *mundri* „de knoop op een Kopyah" is, wellicht Skr. *pundra* „moesje, sieraad," enz. H. K.

beteekent dan een slip die vóór de beenen van den gordel afhangt, en niet, zoo als in 't Jav., broek. Waarschijnlijk zijn er in 't Balin. Bugineesche en Chineesche woorden. Zoo noemt men hier een schoen of pantoffel *tlumpah* (Chineesche uitspraak van 't Mal. *tĕrumpah*). Het Maleisch der Balin. Mohammedanen is dan ook sterk vermengd met Bugineesch of Makassaarsch; van daar *laso* (Mak.) voor *membrum virile*. De Balin. Mohammedanen — in 't voorbijgaan gezegd — noemen de zwarte streepjes onder de oogen, in gebruik uitsluitend bij Mohammedanen, *tjilak*, en niet, zooals in 't Maleisch *tjĕlak*. Met opzet is voor hen *ĕ* in *i* veranderd, omdat *tjĕlak* (eigenlijk „angel„, als die eener bij) in 't Balin. gewoonlijk *membrum virile* aanduidt.

Het woord *ashtaseni* komt in goed Kawi voor en wordt in een brokstuk der Tantrî verklaard met *wedika*. In 't Adiparwa (bl. 42 van mijn HS.) wordt van Djanamedjaja gezegd: yogjâbhishekan sang Djanamedjaja çinantyan [1] de *d*ang-hyang ash*t*aseni mwang sang brâhma*n*a purohita wedapâraga.„

9 Mei.

De priestermuts welke de Padanda slechts bij 't *mapudja* op heeft, heet *kĕtu*. Daar achteraan zit een Garu*d*a-kop, naar achteren ziende, van daar *garuda mungkur*. Is dit ook Indisch [2]? De priestermuts heet ook *bawa*, zooals reeds door Friederich is opgegeven. Met *kĕtu* wordt *djatâ* [3] in den Wiwâha (bl. 23, r. 3 v. o.) verklaard, waaruit ge zien kunt dat de Balineezen naar 't verband vertalen. Van de Indische kluizenaars heeft men hier geene voorstelling, zoodat alle woorden die zoo'n theosooph aanduiden, met *padanda* of *pandita* vertaald worden. Bij den gemeenen man is *dukuh*, *madukuh* „kluizenaarsleven leiden,„ *padukuhan* „kluis,„ in 't geheel niet bekend. Geen enkele godennaam is bij hen bekend. Wat Friederich over de godsdienst alhier mededeelt is grootendeels aan Brahmanen ontleend, zonder dat er op gelet is in hoeverre 't volk er iets van weet. Zoo bijv. is *guduha* „rozen-

---

[1] Dit *çinantyan* is een dergelijk voorbeeld, als *tyas* en *kilyan* van de vervorming eener *tw* tot *ty*; *sinântwan*, *çinantwan*, eig. „vleiend toegesproken„, voorts „aangesproken„, is gevormd van 't Skr. *sântwa*, *çântwa*. H.K.

[2] Als zoodanig mij niet bekend. H.K.

[3] D. i. de haarvlecht, opgebonden haarbos der Indische kluizenaars.

krans" Kawi en slechts bij geleerden bekend. In de Smaradahana heeft men het verklaard met *pawilangan* "waarmede geteld wordt." *Oshadhi* (Bhaumak. bl. 2, r. 2. v. o.) wordt in de Smaradahana verklaard door *koçaljawarini*, in Râmâj. als een naam opgegeven van de *wiçaljaharini*, en in een fragment van het Bhaumak. met interlineaire vertaling met *wisaljawarini* weêrgegeven. De plaats in Râmâj. is de duidelijkste; zij staat in de 22ste Sarga, zang 3, vs. 23, vgg., waar we lezen dat Râma, medelijden hebbende met de menigte van gesneuvelden, Hanumân beveelt 't levendmakende geneeskrachtige kruid (*mahoshadhâmrĕtamaja*) te halen, opdat de lijken door de kracht er van zouden herleven; nu volgen vs. 23 en 24:

kahanânikang parama oshadhî çikaraninggunung Himagiri
tuwuhanningoshadhilatâ ngaranya karĕngö wiçalyaharini,
mrĕtadjîwaningbranita sandhinîjata kinonakĕn susupana
tamatarwihang lumaku sang Marutsuta mibĕr tĕkeng Himagiri.

sira tapwa jar wruhirikangmahoshadhi glânakepwanangadĕg
wĕkasan pupak ta ikanang gunung nibĕrakĕnya sakshana datĕng,
saha mûlamulja milu tangmahoshadhi katût katonyatamalah
inalap ta denira narârjja jeka panirâmirengmati kabeh.

Deze twee strofen zijn niet zonder fouten, doch overigens zeer duidelijk (vgl. den Jav. Râma, ed. Winter, bl. 130, vgg.) [1]. Maar hoe komt dit *oshadhi* op de aangehaalde plaats van 't Bhaumak. te pas? Uit de plaats van de Smaradahana blijkt het een licht gevende plant te zijn [2]: "söngsöng ningoshadhilatâ kumĕnjar damarnya," d. i. volgens Balin. vertolking: "tedjaningkoçâljawarini ngredep makapadyutnya," d. i. "de luister van 't oshadhi-kruid [3] lichtte hel, het (paleis) tot lamp dienende."

[1] De drie bovenvermelde vormen van 't kruid zijn alle verhaspeld uit skr. *wiçalyakaranî*, eigenlijk "wonden heelende," als naam van 't wonderdadige kruid meermalen voorkomende, o. a. juist in de parallelplaatsen van 't skr. Râmâyana; nl. Boek VI, 71, 23; 82, 113. Niet onjuist ware een bijvorm *wiçalyakârinî*, ofschoon die niet aangetroffen wordt. H.K.

[2] Niet zoozeer een bijzonder kruid schijnt er in Bhaumak. en Smarad. bedoeld, als wel ettelijke kruiden, *mahaushadhî* genaamd, waaronder 't kruid *sanjîwanî* geacht werd de eerste plaats in te nemen. Zie o. a. Kalidâsa's Kumâra-sambhawa, I, 10 en 2. H.K.

[3] *Oshadhi-latâ* is door de Balin. niet geheel juist opgevat; het beteekent "kruiden en (slinger) planten."

De boven aangehaalde strofen uit Râmay. schijnen vrij corrupt te zijn; in pl. van *kahanânikang* lees *kahanannikang* [1]; in pl. van *panirâmireng* lees *paniramnireng*.

De hooge taal alhier wordt geheel anders toegepast dan op Java. Den rechten naam er voor heb ik nog niet kunnen vinden, dewijl de Balineezen die taal nu eens *basa singgih*, dan weder *basa menak* of *basa natya* of *basa bakti* noemen. Deze namen gelden zoowel van hetgeen men op Java Krama, als op hetgeen men aldaar Krama inggil heet. Deze taal bevat de woorden welke *van* een voornaam persoon gebezigd worden, terwijl 't Krama die bevat, welke *jegens* zulk een persoon te pas komen. Deze taalsoort is in 't Balin. niet zoo ontwikkeld als de eerste; zoo bijv. kan men jegens eenen meerdere zeggen *didja* „waar?„ terwijl men dan in 't Jav. *pundi* voor *ĕndi* zou bezigen. De woorden die gebruikt worden *van* eenen meerdere, d. i. iemand uit de 3 hoogste kasten, *anak menak*, of iemand die wegens ouderdom of ambtsbetrekking onderscheiding verdient, zal ik de „voorname„ noemen, daar zij van voorname personen gebezigd wordt, en de andere de „hooge.„ Bijv. *grija* kan een Javaan, jegens zijn meerderen sprekende, van zijn eigen huis zeggen; niet zoo in 't Bal., alwaar het bepaaldelijk de woning eens Brahmaans aanduidt. Spreekt men van zijn eigen huis jegens meerderen, dan zegt men *umah*, terwijl men van de woning eens voornamen sprekende *djĕro* zegt (vgl. Bataksch Wdb. onder *bagas* I en II); van daar *djĕrondewa* „tempel.„ Zoowel de „hooge„ als de „voorname„ taal is grootendeels Javaansch, al zijn de woorden heden op Java niet in zwang. Voorbeelden der „hooge„ taal zijn: *itjal* (*ilang*), *makta* (bakta) in pl. van *ngaba* (*aba*); *rentĕn* (zelden: *nora*; *ora* bestaat hier evenmin als in 't Kawi) in pl. van *tusing*, *using* of *sing*; *wentĕn* in pl. van *ada*; *toja* voor *jèh*; *sampun* voor *suba*; *sampunang* (vetatieve of negatieve imperatief) voor *da* (gespeld als *hda*); *glis* voor *ènggal*; *during* of *dèrèng* voor *tondèn*; *tjarik* voor *uma* „rijstakker„; *urung* (Jav. *wurung*) of *wangdé* (Jav. *wandé*) voor *buung*; *siki*, bij het tellen, voor *bĕsik*; *malit* (Jav.

[1] *Kahanân* is m. i. de oudere en betere vorm; uit *ka* + *hana* + *an* wordt *kahanân*, terwijl *kahanan* tot een jonger tijdperk behoort. Vgl. Mal. *karajaän*, en dgl. H. K.

alit) voor *tjĕnik*; *magĕng* voor *gĕdé*; *sabĕh* v. *udjan* (Mal. id., Jav. en Bat. *udan*); *rauh* (Jav. *rawuh*) v. *tĕka*; *lunga* v. *luwas*; *budal* of *mantuk* v. *mulih*; *doh* v. *djoh* (Mal. *djauh*); *djrih* v. *takut*; *margi* v. *djalan* (Mal. id.. Jav. en Bat. *dalan*); *bantĕng* v. *sàmpi* (Jav. *sapi*); *inggih* v. *nah*; *punapi* v. *apa*; *kaon* v. *djĕlé* „slecht, leelijk" en *kalah* „overwonnen worden;" *kĕkalih* „twee" v. *dadwa*; *tĕtiga* v. *tatĕlu* (hoogere getallen bezitten geen „hoog" woord.)

Van de „voorname" taal de volgende voorbeelden: *tjangkĕm* in pl. van *bungut*; *tjokor* voor *batis* of *bais* (van zijne eigene voeten of beenen sprekende zegt men *buntut*); *untu* v. *gigi*; *rambut* v. *bok* (vgl. Bat. *bŭk* en *obuk*); *pungasan*, d. i. *pĕungasan*, van *ungas* (vgl. Jav. *kongas*) voor *tjunguh* „neus;" *odak* (*wdak*) v. *bĕborèh*; *anom* v. *badjang*; *rangda* (Jav. *randa*; vgl. boven *wangdé* voor *wandé*, en *rangdu* voor Jav. *randu*) = *balu*; *istri* = *luh*; *lanang* = *mwani*, dat vaak *mowani* uitgesproken wordt); *oka* (Kawi *wĕka*) = *pijanak*; *mingsiki* = *misan*; *rabi* = *somah* of *kurĕnan* (vgl. Kawi *kurĕn*); *ida* (3_{de} pers van een Brahmaan of regeerenden vorst), *dane* (van een voornaam persoon) = *ija* (waarvoor de „hooge" term *ipun* is, dat in 't Jav. alleen aanhechtsel is); *ridjasa* = *isit* „tandvleesch;" *mimba* = *alis*; enz.

Dit volsta als eene proeve. Omtrent *ridjasa* zij opgemerkt dat de Balineezen den klinker in de 3de lettergreep van achteren zeer onduidelijk uitspreken. Weet men dit, dan komt men tot het besluit dat het niets anders is dan een verbastering van 't Kawische *rădjasa* (Jav. *rĕdjasa*). Met de bloem van den Râdjasa wordt „fraai tandvleesch" vergeleken: *isitengĕmbangridjasa* „zijn tandvleesch gelijkt op de Radjasa-bloem," vgl. Bhaumak. bl. 48 r. 1, waar gezegd wordt dat de Râdjasa-bloem zich van haar tandvleesch verwijdert uit vrees de vergelijking daarmeê niet te kunnen doorstaan; voorts Wiwâha, bl. 8 r. 2 v. o. in de Balin. vertaling. Evenzoo is *mimba* te verklaren uit de poëzie, want het is de Kawi-benaming van den Intaran-boom, waarvan de bladen 't beeld zijn van fraaie wenkbraauwen. Van daar wordt dat blad bij 't kleeden van een lijk door de Balin. als wenkbraauw op 't gelaat gehecht. Hieruit laten zich de twee beteekenissen van 't Jav. *imba* verklaren, dat wel eene verbastering zal wezen van *mimba*: men heeft de nasaal, als had die verbale kracht, weg laten vallen; vgl. Kawi en Sund. *ngaran*, Tag. *ngalan* met Jav. *aran* en 't Bal. *adan*; zie Tob. Spr. Bij

't toilet van een lijk gebruikt men ook stukjes staal als tanden, van daar in 't Jav. *wadja* als Kr. J. van *untu*.

Het bovenstaande is, dunkt me, voldoende om 't vermoeden te wettigen dat het Jav. Krama vroeger aan de Balin. voorname taal beantwoordde en eerst door den Islam eene andere toepassing heeft gekregen. Zulke Krama-woorden als *imba* moeten vroeger alleen *van* personen gebezigd zijn, dewijl het belachelijk is van zijne eigene wenkbraauwen in zoo'n verheven stijl te spreken; of is *imba* bij Gericke verkeerd als Kr. opgegeven, terwijl het eigenlijk Kr. *inggil* is? [1]

Sommige „voorname” woorden alhier behooren in 't Jav. tot de laagste uitdrukkingen, bijv. *tjòkòr*, terwijl omgekeerd Krama-woorden van 't Jav. hier soms zeer gemeen klinken, bijv. *sĕgaon* (*sĕgawon*), hier alleen met minachting of als scheldwoord gebruikt. Het „hooge” woord *kaon* (zie boven) is mogelijk te verklaren uit het Jav. *awon* (Kr. van *ala*); misschien is het een Krama-vorm van *kala*, daar de wezens door dit woord aangeduid, bij de Balin., even als bij ons de Satan, eene belangrijke rol spelen. Het „voorname” woord voor *tjampur* „maandstonden”, Kawi „onrein”, is *ngradja* en schijnt een werkwoord gevormd uit 't Indische *radjaswalâ*, [2] hetwelk in 't Kawi vaak voorkomt; aldus Bhârata-juddha V, 8; XXII, 10. Onder de Indische woorden die in beteekenis en uitspraak nog al verhaspeld zijn, behoort *ngrĕmbini* [3] stamw. *grĕmbini*, voorname uitdrukking voor *mĕngidam* „de lusten hebben eener zwangere.” Dit kan niet anders wezen dan Skr. *garbhinî* (in een fragment van 't Bhaumak. met interlineaire vertaling wordt *mĕtĕngakĕn* „van iets zwanger gaan”, zang II, 8, verklaard met *nggarbinijang*). Met *smara*, 't fatsoenlijke woord voor *pĕdjuh*, is te vergelijken 't Jav. *kama; prana* „teeldeel”, *sarira*, voorname term voor 't vrouwelijk pudendum. In plaats van *sarira* is mij ook opgegeven *suruk*, hetwelk een zonderlinge verbastering is van Jav. *turuk;* echter is *suruk* niet zoo algemeen bekend als *sarira*. De gemeene man kent al die „voorname” woorden niet. O. a. is mij ook opgegeven *mĕkĕlusa* = *ngĕntut* (veesten), hetwelk van *kalusha* moet komen. De

---

[1] Zoo is het inderdaad; zie den 2den druk van 't Jav. Wdb., bewerkt door Prof. Roorda, i. v. *himba*. H.K.

[2] Eenvoudiger van Skr. *radjah* „menses”. H.K.

[3] Zóó in den brief; vermoedelijk is het eene schrijffout voor *nggrĕmbini*. H. K.

opgaven komen niet altoos met elkaar overeen, zoo is mij in plaats van *mĕkĕlusa* ook opgegeven *ngampĕlu*, dat in de Balin. eedformule voorkomt.

Ik woon hier vlak bij de desa Baratan, waarvan de bewoners de lijken niet plegen te verbranden. Zij behooren tot de oorspronkelijke Balineezen, die *Bali aga* heeten. Dit *Bali aga* is een scheldwoord, dat men dus in tegenwoordigheid van zulk een Balinees niet mag gebruiken. Het zou me niet verwonderen als dit *aga* 't Indische woord voor „berg" is, zoodat Bali-aga eigenlijk Berg-balineezen zou beteekenen. In 't Jav. is *aga* tot *arga* misvormd; vgl. Jav. *barla* in plaats van 't Skr. *bhalla*, te vinden in Bhârataj̇ XXIX, 6. Bekend is het gebruik van *gunung* in den zin van lompert, even als bij ons „dorper." De naam *Bali-angka*, door Friederich opgegeven, is mij nog niet voorgekomen. In dit landschap woont een slag van menschen, die, even als de Niassers, de lijken exponeeren. Men zegt dat zij eene andere taal spreken (denkelijk 't oorspronkelijke Balineesch); de plaats heet *Sĕmbiran*. Op Sasak ben ik nog niet geweest, omdat ik hier nog te veel te doen heb met afschrijven. Het lijdt geen twijfel of de Sasaksche taal zal veel opheldering geven omtrent het Balin., vóórdat de invloed der Javanen zich deed gelden. Zie hier eenige Sasaksche woorden uit Zollinger's lijst, die tevens Balin. zijn: *ading* „langzaam", Balin. *adèng*, Mak. *aring*; *amĕs* (*ngamĕs* „blaauwverven"); *badjang*, „jong" (vgl. 't Jav. gelijkluidende woord en *djabang*); *basong* (in 't Balin. hooge term voor *tjitjing*, „hond"); *bawi* (Balin. hoog v. *tjèlèng* „varken, vgl. Mal. *babi*); *bĕrak*, Balin. *bĕrĕk* (vgl. Mal. *buruk*); *bujuk* Nipah (waarvan de bladeren tot cigaretten dienen); *dĕkung*, B. *dĕdĕkungan* „tak om in te enten"; *dudukan* „belasting"; *dujung* (? Balin. *pujung* „ledig); *ĕnda*, negatieve imperatif (B. *da*); *galang* „helder, verlicht"; *galĕng* „hoofdkussen"; *ganggas* „hoog"; *gĕnit* „jeukerig"; *ngĕtor* „bibberen", als bij koorts; *kuris*, B. *mĕkuris* „zich scheren"; *ipo* (misschien Duitsche uitspraak voor *ibo*?; B. *ibuk* „bekommerd"); *isi* „vleesch"; *kĕlĕt* „nauw"; *kĕrang*, B. *kĕrĕng* „sterk"; *kunji*, B. *kunjit*, curcuma; vgl. Mal.; *lala* „peper" (B. *lalah*, scherp op de tong); *lèk*, de ringvinger; *kalĕma*, des ochtends, B. *lĕmah*, over dag; *lijang*, verheugd genoegen in iets scheppen; *majus*, onwillig bij 't werk; *mèong* kat (Sund. tijger; zie Bataksch Wdb.); *muwa* (*mowa*, gelaat); *ngènè*, aldus (B. *kènè*, gelijk dit); *perajang*, hoer (B. ook

pĕndajang, Men. Mal. 't z.); *pĕtjat* (Duitsche uitspraak zeker; B. heeft *bĕtjat* "snel", bijv. loopen); *potjal*, schadelijden; *samĕton* (B. voorname term = *njama*, broeder, zuster); *njempang*, B. hooge term voor *singgah*, dat hetzelfde beteekent als in 't Mal); *tanggu*, uiteinde; *tatut*, B. *tjatut*, baard-nijptangetje (ook Batav. Mal.); *trèng*, bamboe, B. *tiing* (vgl. het geen ik vroeger over den overgang van *r* in *h* in 't Bal. gezegd heb).

Vele der door Zollinger opgegeven woorden heb ik overgeslagen omdat de uitspraak mij verdacht voorkomt. Daarenboven heb ik al de woorden overgeslagen die tevens Jav. of Kawi zijn, bijv. *bĕgang*, rat; de Krĕtabasa heeft *wĕgang*. Een bezoek op Sasak zal meer opleveren. Om de identiteit van *trèng* met *tiing* in 't oog te doen vallen, moet ik opmerken, dat wanneer een zustertaal vóór de met *r* beginnende lettergreep een *ĕ* heeft, 't Balin. meestal denzelfden klinker vertoont als die in de met *r* beginnende lettergreep. Bijv. *djuuk*,[1] Jav. *djĕruk*; *sèè*, Mal. *sĕrej*, citroengras; *baas*, Mal. en Jav. *bĕras*; *miik*, welriekend, Jav. *mĕrik*; *tuung*, Mal. *tĕrung*; *puun*, verbrand; vgl. Mal. *pĕrun*; enz. Het lijdt dus geen twijfel of 't Sasaksche *trèng*, dat wel *tĕring* zal wezen, is Bal. *tiing*.

De taalvergelijking heeft me niet zooveel voor 't Kawi opgeleverd als ik gedacht had. Dit komt daar van daan, dat men eerst de beteekenis moet kennen eer men eene vergelijking durft maken. Als men bijv. eenmaal de beteekenis van *arĕk*, reiken, weet, is het gemakkelijk dat woord met B. *adĕk* te vergelijken. Opmerkelijke Kawiwoorden wier zin ik door taalvergelijking kan staven, zijn: *sambong*, vaartuig, Bug. en Mak.; *bĕngus* (bek, snoet; Sund.); *pugut*, onthoofden, Tag. *pogot*; vgl. Jav.; *punti*, pisang, Lamp. en Sasaksch; *pamasaran*, kerkhof, Lamp. en Sund.); *hyu*, haai, Mal. *hiju*; *poh*, mangoboom, B. evenzoo, Mal. *páuh*, niet *pau*, zooals Klinkert opgeeft; *waruga* in Bhaumak. bl. 22, r. 1 v. o, Mak. *baruga*. Ik zal ze eens verzamelen en u dan overzenden. Omtrent sommige woorden durf ik niet stellig spreken; zoo bijv. worden de kerels die Kuda Wasèng Sari in den nacht oplichten, in de Wasèng (bl. 1) *bĕrtèh* genaamd; is dit 't Lamp. *bĕrtih*, dief?

Bij 't lezen van op Bali afgeschreven HSS. is het niet

[1] Geschreven *djuhuk*, enz.

overbodig te letten ook op de fout die de Balinees begaat ten gevolge van zijn orgaan, dat den Kawischen tweeklank *uj*, even als 't Lamponsch alleen slotklank, niet kan uitbrengen. Het Kawische *tamuj*, ook Lamp., Jav. *tamu* [1], is in 't Balin. *tamyu* geworden. In de Krĕtabasa wordt *apuj* (ook Lamp.) vaak *apwi* gespeld [2]; vgl. Bhaumak. bl. 34, r. 4 en 9, bl. 231, r. 15.

Onder de „voorname" woorden heeft men *kasatan* voor *bĕdak*, dorst hebben, terwijl 't Jav. *asat* hier niet in zwang is. *Kasatan* komt in 't Kawi in dezelfde opvatting voor (zie Bhaumak. bl. 69, r. 16; bl. 231, r. 10), terwijl *asat* met *gulu* op bl. 110, r. 12 aangetroffen wordt. Evenzoo is *kataluan*, voorname term voor *lĕngĕh*, bedwelmd, en tevens voor *punjah*, dronken, terwijl 't Jav. *taluh* niet in gebruik is. In 't Balin. is *taluh* „ei", Mal. *tĕlur*. Het voorname woord voor *gĕlang* is *pinggĕl* (Gericke heeft *binggĕl*, maar Cohen Stuart deelt me mede dat *pinggĕl* ook op Java bekend is; vgl. Kr. Aant. op de Bråtåjoedå, bl. 164). Uit de voorname taal is dus wel wat te halen voor 't Kawi. Naderhand zal ik u een lijst van Kawi-woorden alfabetisch gerangschikt zenden. Vooreerst verzoek ik u deze mededeelingen bekend te maken. Ik hoop dat zij de belangstelling zullen opwekken en zoo eenige zieltjes voor het vak winnen.

De *ulu tjandra* [3], waarvan ik in mijn vorig schrijven gesproken heb, kunt ge zien op de gelithogr. Wrĕttasantjaja 8, rechts, in de woorden *ung* [l. *oṅ*, met den Franschen neusklank in *mon*, enz.] *widjajanti*.

In den Wiwâha, bl. 92, r. 3, heeft een ander HS. *awasâna*, volgens de echte Skr. spelling in stede van *awaçâna*. Het is

---

[1] Strikt genomen staat Jav. *tamu* niet gelijk met *tamuy*, waarvan de hedendaagsche Jav. vorm zou wezen *tami*; zoo beantwoordt aan Kawi *apuy* Jav. *api*; aan *tumuluy* Jav. *tumuli*. Trouwens, *i* (eig. *î*) = *ui* (Dajaksch *oi*) is niet alleen Jav., maar ook Maleisch; bijv. bovengenoemd *apî* „vuur"; Mal. *babî*, Daj. *bawoi*; e. a. H. K.

[2] Dit laat zich verklaren uit de omstandigheid dat het Indische schrift geen tweeklank *ui* (spr. *oei*) kent. Om nu toch dezen klank uit te drukken, nam men toevlucht tot eene spelling *uy* (spr. *oey*), of *wi* (spr. uit als 't Engelsch *we*). Op dergelijke wijze werd *wai*, *wâi* „water" geschreven met den in 't Skr. wel bestaanden tweeklank voor *ai*, doch ook, toen die reeds in de uitspraak tot lange *e* overging, met *ay*, *ây*. H. K.

[3] Het teeken voor de Anunâsika in 't Skr., *ardhacandrikâ* „halfmaantje" genoemd. Klaarblijkelijk is de Balin. naam *candra* daaruit ontstaan. H. K.

natuurlijk 't Jav. *wasana*, verhaspeld tot *wussana*, door dat men dacht aan *wus;* in 't Balin. is het in *usana* overgegaan; vgl. Bal. *urangka* = Jav. *wĕrangka*, *ulagri* = *wĕlagri;* zie Homan's Handleiding tot het Batav. Mal. bl. 92, verbetering bij bl. 81, 8. Dit *usana* is thans nog slechts bekend als titel, nl. Usana Bali "einde van Bali", toen namelijk de Javanen uit Madjapahit overkwamen.

De laagste kaste heet hier *anak djaba* (lieden buiten kaste); van daar dan ook dat 't gewone Balineesch, bevattende de woorden die van iemand uit de 4de kaste gebezigd kunnen worden, *basa djaba* heet. Dit *djaba* is bepaald eene verbastering van 't Kawi *jawa* "buiten." Het Krama van *Djawa* (Java) en van *djaba* is, zooals ge weet, *djawi*, terwijl in modern Kawi ook *jawi* in plaats van *jawa* voorkomt. Zou het niet waarschijnlijker wezen den naam Java van dit Kawiwoord af te leiden dan van 't Skr. woord? De Hindus die overkwamen plaatsten al de Javanen *buiten* de 3 hoogste kasten, evenals die van Madjapahit het met de Balineezen gedaan hebben. In een der laatste zangen, nl. LII, 2 [1] is de uitdrukking *ri yawa* zeer goed te vertalen met "buiten." Eerst in vers 5 wordt Jawabhûmi vermeld.

Eene zonderlinge liefhebberij in Kawi-Hss. is ook 't gebruik van *bh* voor *w*, dus *bhjoma* voor *wjoma; bhjomakeça*, verkl. in de Krĕtabasa als Bhaṭâra Guru, voor *wjomakeça; bhâjabja* voor *wâjawja*, enz. Ik zou er geen melding van maken zoo zij slechts in de interlineaire vertaling voorkwam, maar ze wordt ook aangetroffen in echt Kawi; of ze daar door eene fout ontstaan is, weet ik nog niet te zeggen. [2] Overigens weifelen de Kawiwerken nog al dikwijls tusschen *w* en *b* [gelijk ook alle Bengaalsche en Hindustansche Hss. en ook alle Calcuttasche uitgaven]; bijv. *bahni* voor *wahni*; *wadawânala* voor *badawânala*, *wiwudhapati* voor *wibudhapati*, *kawandha* voor *kabandha*; enz. In de Adiparwa vind ik nu eens Basuki, dan weêr Wasuki, soms kort op elkander. — In de Balin. vertalingen vindt men

[1] In 't HS. van Raffles staan slechts 51 Zangen. H.K.

[2] De verwarring tusschen *b* en *w* is in de meeste gevallen ouder dan de komst der Hindus op Java. Dat *b* staat waar *w* moet staan, en omgekeerd, is wel eene fout tegen de goede uitspraak en spelling van 't Skr., maar tevens eene die door de Javanen slechts overgeërfd is. *Bahni* in pl. van *wahni* is niet te wijten aan de Javanen, maar aan de Indische kolonisten, die blijkens deze eigenaardige verwarring afkomstig moeten geweest zijn voor 't grootste deel uit Bengalen, Orissa of oostelijk Hindustân, niet uit Dekkhan, een feit waarop ik reeds vroeger de aandacht gevestigd heb. H.K.

vaak woorden met eene *r* in de derde van achteren gelijk ook in 't Jav. *marmata* voor *manmatha;* bijv. *mrĕtanggapati*, zon, in pl. van *patangga* (Bhaumak. blz. 192; vgl. Jav. *pratonggapati.*) — In pl. van *mâtangga*, olifant, vind ik in de Tantrî *patanggi*.

De aanmerking van Cohen Stuart op uwe scheiding Hariwangço Tunggadewa zoude juist zijn, zoo hij opgegeven had Uttunggadewa. Dit Uttunggadewa komt in vele namen van oude Jav. vorsten voor; zoo bijv. heet de vorst waaronder de Adiparwa vervaardigd is, Wikramottunggadewa. Dat Hariwangça der Inscriptie kan men vergelijken met Djajabaja als incarnatie van Wishnu [1]. — In plaats van *sangçaragamacat* lees ik *sangçaram agacchat*. — In Inscr. II, 8, b, vind ik *marapwi* in pl. van *marapuj;* dit *mar* is mij onverklaarbaar, want 't prefix *mar* is in 't Kawi niet in zwang; vgl. mijne „Opmerkingen," bl. 31. Dat hier de berg Marapi bedoeld is, lijdt geen twijfel. De omzetting van den tweeklank *uj* in *wi* is dus vrij oud, hoe verkeerd zij ook moge zijn [2]. Opmerkelijk blijft het dat de naam van den berg zoo overeenkomt met dien van een op de Westkust van Sumatra.

In een der vroegere deelen van 't Tijdschrift van 't Batav. Genootschap, Derde serie, D. II, bl. 221, staat een Balin. eedformulier, dat bijna woordelijk hetzelfde is als dat van de de Inscripties. De lezing er van is zeer aan te bevelen, hoe corrupt het stuk ook zij. Ik heb hier vergeefs naar een goeden tekst gezocht: de dagelijks gebezigde zijn korter; vgl. t. a. p. bl. 224.

Anakbi beteekent niet „vrouw en kind," maar alleen „vrouw;" dit *anak* is hier vreemd; in 't Balin. beteekent het „individu," *pjanak* of *panak* „kind zijnde." Zie hier de plaatsen waaruit de zin met zekerheid kan opgemaakt worden: Bhaumak. bl. 133 r. 3 v. o.; Adiparwa bl. 116 (van mijn HS.): *mâti matindih mwang anakbi saha tanaja*. In Wirâtap bl. 2 heet de harem van den vorst *kânakbyan*. In Râmâjana, 3de sarga, zang I, 53 heet het van de onbeschaamde liefdesverklaring van Çûrpanakhâ: *tanulahnikananghanakbi;* aldaar 6de S., Zang IV, 11, van de apen die Swajamprabhâ alleen in een hol aantreffen:

[1] Waarom niet eenvoudiger met Sûryawangça? *Wangça* is „stamboom, geslacht," maar *angça* „deel, incarnatie." H.K.

[2] Een andere verklaring van dit verschijnsel is beproefd in de 1ste noot op bl. 29. H.K.

anĕmu tajânakbi rara, *rahayu sulakshana manulus*, *kadi ta wulan djuga gumawang*, *ja ta kumĕmitikanang umah*. Uit deze plaats ziet Ge tevens duidelijk dat *ta* de vele zinschakeeringen heeft van 't Mal. *lah*.

Om den brief vol te maken, hier nog een paar woorden.

In Bhaumak. bl. 225, r. 3, en bl. 22, r. 1 v. o. moet *djamanika* 't Indische *djawanikâ* zijn, verklaard door *tawing* in Smaradahana, zang II, 1. Hebben we hier met eene bestendigde schrijffout te maken of was die verwisseling algemeen in zwang? [1] — In 't Kawi vind ik *marapwan*, *rapwan* en *narapwan* in den zin van „opdat" (*narapwan* in Wirâṭaparwa; vgl. Jav. *darapon*). De Wiwâha, zang 35, str. 6 en 15 heeft *rapwan* en evenzoo Bhaumak. bl. 135, r. 3 v o.; de echte vorm is *marapwan*, Krama-vorm van *maran*, zelden: *mara*; zie Bhaumak, bl. 109, r. 13. Dit mag wel bekend gemaakt worden, dewijl de Balin. verklaringen dezer woorden vrij duister zijn. De verbastering tot *darapon* in 't Jav. is wel een bewijs hoe weinig die taal in haar tegenwoordigen toestand het Kawi kan verklaren.

II.

INHOUDSOPGAVE VAN 'T MAHâBHâRATA IN 'T KAWI.

(*Volgens mededeeling van* Dr. H. N. VAN DER TUUK.)

Lwir ning parwwa: Adiparwwa, Sabhâparwwa, Araṇyakaparwwa, Wirâṭaparwwa, Udyogaparwwa, Bhîshmaparwwa, Droṇaparwwa, Karṇṇaparwwa, Çalyaparwwa, Gadâparwwa, Suptikaparwwa, Strîp(r)alâpaparwwa, Açwatthâmaparwwa, Açramawâsaparwwa,

---

[1] Ook in Indische HSS. vindt men den bijvorm (goed of slecht) *yamanî*; zie Peterburgsche Wdb. onder *yawanî*. Voor *Yawana*, vindt men dikwijls *yamana*, en *Yawakoti* is om strijd door afschrijvers en uitgevers door Yamakoṭi vervangen, gelijk ik meer dan eens heb aangetoond. Niet overal waar *m* en *w* afwisselen kan men aantoonen dat beide vormen even goed zijn, maar volkomen zeker is het dat *çyâma* en *çyâwa* van ouds her gelijk berechtigd waren; zoo ook *Dramida* (waarvan *Tamil*) en *Drawida*, e. a. H.K.

Prast(h)ânikaparwwa, Musalaparwwa, Swarggârohaṇaparwwa. Kunang kweh nika ngçloka sowang sowang; jan çloka ni ngAdiparwwa: wwalungiwu, wwalungatus, wwalung puluh papat; kunang kweh ni ngadhyâjanya: wwalung atus lâwan wwaluwlas; kunang padârthanya: Poshyatjarita makawkasan Kâṇḍawadahana. Japwan çlokani ngSabhâparwwa: rwangiwu limangatus lâwan sawlas siki; kwehni ngadhyâjanya: pitungpuluh rwâ; pangarttanya (in pl. van *padârthanya*): kâla samaja gumawajakĕn sabhâ sang Pâṇḍawa, makawkasan ika ngdyûta, pinakatoh wanawâsa, panita sang Korawa-Pâṇḍawa, alah ta sang Pâṇḍawa samangkana. Kunang çloka ni ngAraṇyakaparwwa: sâyuta sewu rwang atus rwang puluh papat; adhyâjanya: rwang atus pitung puluh rwâ; padârthanya: ri kâla sang Pâṇḍawânusup ri ngalas, makawkasan âharanika ngharaṇa. Yapwan çloka ni ngWirâṭaparwwa: rwang iwu lâwan limawlas, adhyâjanya [1] Kâla sang Pâṇḍawa umkasakĕn astranirâçâsana, makawkasan Abhimanyuwiwâha, kawarangan sang Abhimanyu lâwan sang Uttarî. Kunang çlokani ngUdyogaparwwa: nmang iwu sangang atus rwang puluh wwalung widji; adhyâjanya: sâtus wwalung puluh nĕm; padârthanya: kâla sang Ardjdjuna mwang mahârâdja Durjjodhana uminang i mahârâdja Krĕshṇa, umilwa ri ngprang, awkasan Ambâwanâkhjâna, katjaritan sang Ambâ, an makadjanma i sang Çikaṇḍî. Kunang çlokani ngBhîshmaparwwa: limang iwu wwalung atus wwalung puluh pât; adhyâjanya: sâtus pituwlas siki; pangarthanya: Djambusaṇḍawibhawana, kadi bhâwa ni ngdjambudhwadja bhagawân Bhîshma, makawkasan alah de sang Ardjdjuna. Kunang çloka ni ngDroṇaparwwa: wwalung iwu sangang atus wwalung puluh pât; adhyâjanya: sâtus pitung puluh; padârthanya: kâla bhagawân Droṇa senâpati, makawkasan Nârajaṇâstra, kâla sang Açwatthâmâ amanahakĕn astra, makalih sang Dhrĕshṭaketu, anak sang Tjedi, umilu ri sang Pâṇḍawa. Kunang çloka ni ngKârṇnaparwwa: sangang atus pitung puluh; adhyâjanya: nmang puluh sanga; padârthanya: kâla sang Çalya pininta kâsih de sang Durjjodhana, winlasarĕp an pinakasârathi sang Karṇṇa, makawkasan patinira. Kunang çloka ni ngÇalyaparwwa: tigang iwu rwang atus rwang puluh; adhyâjanya: Bhâratajuddha; padârthanya: sâtus rwang puluh tunggal [2], makawkasan çûraswamî-

[1] Hier is iets weggelaten in alle drie HSS.

[2] Hier zijn de woorden door elkâar gehaspeld, wederom in alle drie HSS; 't getal moet na *adhyâjanya*, en *Bhâratajuddha* na *padârthanya* geplaatst worden. V. D. TUUK.

tjarita. Kunang çloka ni ngSoptikaparwwa: wwalung atus pitung puluh; adhyâjanya: wwaluwlas; padârthanya: pangrĕwĕk sang Açwatthâmâ ri wrgi, makawkasan allahuira. Kunang çloka ni ngStrîp(r)alâpaparwwa: pitung atus pitung pulah; adhyâjanya: pitung puluh; padârthanya: sambat ni ngwîrapatni war*nn*ana, makawkasan kasangsâran i ngçarîra sang matîngra*n*a kabeh. Kunang çloka ni ngÇântikâparwwa: sâyuta patang iwu limang atus limalikur; adhyâjanya: tlung atus tlung puluh tlu; padârthanya: kâla bhagawân Bhîshma hanengçaratalpa, maramarah sang Judhish*t*ira ri ngdharmma. Japwan çloka ni ngAçwamedhaparwwa: patang iwu patang atus rwang puluh; adhyâjanya: sâtus tigang puluh tlu; padârthanya: kâla sang Parîkshit inâdjnjakĕn prabhu, makawkasan patinira. Japwan çloka ni ngAçramawâsaparwwa: sewu limang atus wwalung siki; adhyâjanya: sangang puluh rwâ, padârthanya: kâla sang Dhrĕtarâsh*t*ra mahawan ratha marengpatapan, makawkasan pagawe sang Judhish*t*ira pitrĕtarppa*n*a ri sira. Kunang çloka ni ngMusalaparwwa tigang atus; adhyâjanya: wwalung siki; padârthanya: pati sang watĕk Jadu sira kabeh, makawkasan pawarahwarah bhagawân Bjâsa ri sang Ardjdjuna. Japwan çloka ni ngPrasthânikaparwwa: sâtus rwang puluh tigang siki; padârthanya: patinggal sang Pâ*nd*awa ri ngpuranira, makawkasan patinirengwâlukâr*n*nawa, anghing sang Judhish*t*ira ta nparatra, wineh anugraha de sang hjang Dharmma. Japwan çloka ni ngSwargâroha*n*aparwwa: rwang atus; adhyâjanya [1] padârthanya: ulih sang Pâ*nd*awa ri ngswarggaloka.

Nâhan ika ngash*t*adaçaparwwa, ikang tjinaritakĕn bhagawân Waiçampâjana i mahârâdja Djanamedjaja.

Bovenstaande Inhoudsopgave geeft aanleiding tot eenige korte opmerkingen. Zij komt overeen met die welke men aantreft in 't Âdiparwa (Eerste Boek) van 't Indische Mahâ-bhârata (bl. 16, b, vgg.; uitg. Bombay). Behalve de door Dr. v. d. Tuuk aangewezen leemten, zijn er nog gebreken van anderen aard in het stuk. Vooreerst vindt men in 't begin als 10e Boek opgenoemd 't Gadâparwa, terwijl later bij de opgave van 't aantal strophen en kapittels met geen woord meer er van gerept wordt. Het is dan ook niets anders dan 't laatste gedeelte van het Çalyaparwa, en niet een zelfstandig Boek. Daarentegen is in 't begin het Çântikaparwa overgeslagen,

[1] Hier ontbreken weder eenige woorden.

ofschoon het later vermeld wordt als 12e Boek. Voorts is het eene fout, die echter later hersteld wordt, dat het Prasthânikaparwa vóór, in plaats van na het Mausalaparwa is opgenoemd. Aan slordigheid te wijten is de naam Açwatthâmaparwa, in stede van Açwamedhaparwa. Deze fouten daargelaten, komt de volgorde der Boeken in de Indische met die in de Oudjavaansche bewerking overeen, met ééne uitzondering: in 't eerste zijn 18 Boeken, in het laatste 17; het 13e Boek namelijk, 't Anuçâsanaparwa, maakt geen deel uit van de redactie in der tijd op Java gevolgd. Om een denkbeeld van de overeenkomst der getallen te geven, laten we een lijstje volgen. De volgorde der Boeken is: 1. Âdiparwa; 2. Sabhâp; 3. Araṇyakap; 4. Wirâṭap; 5. Udyogap; 6. Bhîshmap; 7. Droṇap; 8. Karṇap; 9. Çalyap; 10. Sauptikap; 11. Strîwilâpap; 12. Çântip; [13. Anuçâsanap]; 14(13). Açvamedhap; 15(14). Âçramawâsap; 16(15). Mausalap; 17(16). Prasthânikap; 18(17). Swargârohaṇaparwa.

Boek.	Strophental Sanskr.	Strophental Kawi.	Kapitteltal Sanskr.	Kapitteltal Kawi.
I	8884	8884	227	818 [3]
II	2511	2511	78 [2]	72
III	11664	11224	269	272
IV	2050	2015	67	?
V	6698	6928	186	186
VI	5884	5884	117	117
VII	8909	8984	170	170
VIII	4964	4970 [1]	69	69
IX	3220	3220	59	121 [4]
X	870	870	18	18
XI	775	770	27	70 [5]
XII	14725	14525	329	333
XIII(XII)	8000		146	
XIV(XIII)	3320	4420	103	133
XV(XIV)	1506	1508	42	92 [6]
XVI(XV)	320	300	8	8
XVII(XVI)	123	123	3	?
XVIII(XVII)	209	200	5	?

H. Kern.

[1] De HSS. van Dr. v. d. Tuuk geven 970, doch een blik op 't aantal kapittels bewijst dat het woord voor 4000 door de schrijvers overgeslagen is.

[2] Acht-en-zeventig volgens de inhoudsopgave in 't Adiparwa, doch 72 volgens die aan 't einde van 't Tweede Boek, overeenkomstig de Kawi-lijst.

[3] Klaarblijkelijk eene fout, daar 't aantal niet in evenredigheid staat met dat der strophen; l. dus 218 voor 818.

[4] Zeer verdacht, aangezien de strophen overeenkomen.

[5] Ook zeer verdacht om dezelfde reden.

[6] Dit cijfer strookt ook niet met het getal strophen; l. dus 42.

DE MALEISCHE HANDSCHRIFTEN IN HET BRITSCH MUSEUM.

Nadat Jacquet en Dulaurier het eerst de aandacht gevestigd hadden op de vele maleische handschriften, te Londen aanwezig, zijn die door H. N. van der Tuuk nader beschreven, namelijk die in de bibliotheken van het India Office en der Royal Asiatic Society. Van de maleische handschriften in het Britsch Museum, die het in 1845 van John Crawfurd heeft gekocht, is echter nog geene beschrijving verschenen. Wel is waar vindt men ze vermeld in een gedrukten catalogus, in de leeskamer van het gebouw voorhanden, doch die catalogus bevat alleen de titels en deze zijn, gelijk mij gebleken is, hier en daar geheel verkeerd. Hoewel nu het aantal dezer maleische HSS. van het B. M. niet groot is, — het bedraagt slechts 24 — en zij, met uitzondering van enkele, niet zeer belangrijk of wel incompleet zijn, kwam het mij toch niet ondienstig voor de hier volgende nadere opgave omtrent die HSS. te geven, als eene kleine bijdrage tot vermeerdering onzer kennis van de maleische letterkunde. In den gedrukten catalogus komen zij voor onder de N°s. 12376—98, terwijl twee der HSS. geen N^o^. hebben dat hen onderscheidt. De volgorde van den catalogus heb ik behouden en ook de titels, daarin aan de HSS. gegeven. Eene volledige beschrijving mag men hier niet verwachten, die trouwens onnoodig zou zijn. Ik stip nog aan dat onze *oe*klank in maleische woorden overal door *u* is weergegeven.

N°. 1. Hikayat Dewa Mandu, 430 bladz. in-4°. Het HS. ziet er oud en vuil uit, terwijl het begin en het slot ontbreken. Het behelst een hier en daar met pantoens doorweven verhaal omtrent zekeren Radja Kangsa Indra Pĕkarma Radja. Meer bijzonderheden omtrent den inhoud vindt men in het Verslag omtrent de HSS. der Royal Asiatic Society door Van der Tuuk gegeven (Bijdragen v. h. Inst. Derde Volgr. I, bl. 409 vgg., sub N°. 46). Ook in de India Office Library is een

HS. van dit werk (Tijdschr. v. N. I. 1849, bl. 392). Onder de HSS. der leidsche bibliotheek vermeldt Pijnappel eene verzameling van pantoens, volgens het opschrift uit dit werk genomen. (Bijdr. Derde volgr. Deel V, bl. 152). Er bestaat ook een javaansch geschrift onder dezen titel in de bibliotheek der Royal Asiatic Soc. (vgl. het Verslag van Keijzer, Bijdr. Deel II, bl. 343). Voorin de javaansche Dewa Mandu staat: Brama Raja of Indrapura. Account of a war anterior to Rama.

2. Romance of Mohammed Hanifa, 372 blad. 4°. Met dezen naam is Mohammed Hanafijah, een zoon van Ali, bedoeld. De inhoud komt nagenoeg overeen met het leidsche HS., door Pijnappel l.l. vermeld; in hoever de redactie verschilt, heb ik niet kunnen beoordeelen. Ook in de bibliotheek van het India Office zijn handschriften van dit werk (vgl. Bijdr. Derde Volgr. Deel V, bl. 167 en Tijdschr. v. N. I. 1849, bl. 399).

3. A book of moral maxims, 112 bladz. kl. 4°. Het is, gelijk ik reeds in mijne Inleiding tot de kennis van den islam (Rotterdam 1861, bladz. 481) heb medegedeeld, eene soort verkorte bewerking van de Kroon der Koningen en handelt voornamelijk over de pligten van vorsten, onderdanen en staatsdienaars. Hieraan is nog een en ander toegevoegd over mohammedaansch regt, vorstelijke insignien, titels van grooten enz.

4. Romance of Bahari Kala, 194 bladz. fol. In het begin staat: „Ini hikayat Bahari Kala di tanah malaju” en vandaar de verkeerde titel in den catalogus. Het HS. bevat een gansch ander verhaal, namelijk de geschiedenis van Ismá Jatîm, waaraan evenwel het slot ontbreekt. Van dit werk zijn ook drie HSS. te Leiden in de akademische bibliotheek, twee in de India Office Library en twee in de bibliotheek der R. A. Soc. Naar mijne bevinding verschillen al deze HSS. in meerdere of mindere mate van elkander, wat tekst, stijl en spelling betreft; de gang van het verhaal echter is in allen over het geheel dezelfde.

5. Romance of Kra Mas or the golden ape, 110 bladz. kl. 4°. in dichtmaat. In het begin van het gedicht staat: ميس كمتير اسمو رنچان. Hiermede zal wel bedoeld zijn de Hikajat Misa Gomitar, in Werndly's Maleische Boekzaal N°. 39 als eene javaansche geschiedenis vermeld. In den aanvang wordt een en ander verhaald van een vorst van Kuripan op Java, zijne broeders en kinderen. Aan den naam Kra Mas is dit verhaal gekomen wijl op bladz. 56 vgg. spraak is van een won-

derbaren aap, die een lusthof, Pĕngĕlipur lara genoemd, verwoestte. Het verhaal behoort blijkbaar tot den Pandjicyclus.

6. Dang sarat, a metrical romance, 136 bladz. 4o in dichtmaat. Verhaal omtrent een vorst van Djohor, wiens naam niet vermeld wordt, die verliefd werd op eene vorstin van Patani en haar huwde, zoodat Djohor en Patani toen één rijk werden. Later geraakte de vorst verliefd op eene dajang, Dang Sarat genaamd, hetgeen aanleiding gaf tot groote oneenigheden met zijne bovenvermelde gemalin.

7. Ular Nangaong, 182 bladz. 12o. Zeker vorst van Kĕmbajat had zeven dochters, voor wie hij een fraaijen lusthof liet aanleggen. Eens gingen zij zich daar vermaken, waarbij ieder van haar zich schertsenderwijs een echtgenoot toewenschte (برفوكس bĕrpukas bij Crawfurd en Pijnappel = wenschen doen bij wijze van amusement). Allen wenschten zich vorsten, dewa's of mambangs tot gade, behalve de jongste, die de اولر نڠكاوڠ ular Nangkawang?) tot echtgenoot verlangde. Dewijl deze slang een vijand van de ouders der prinses was, werd zij door hen verstooten, waarop zij in de wildernis ging ronddolen om de genoemde slang te zoeken, wiens verblijf, de بوكت بيرم كسقتي zij eindelijk vond, daar zelfs eenige dieren, met haar lot begaan, haar den weg daarheen wezen. Die slang nu was een vorst genaamd راج نلا اندرا ممبڠ٢ ڠن راج ممبڠ ديوان en regeerde vroeger in de nĕgĕri. نستان ساري. Door den vloek van zijne moeder was hij voor den tijd van drie jaren in eene slang veranderd. De prinses genoot in zijn verblijf velerlei vermaken en toen hij na 40 dagen zijne menschelijke gedaante terug had gekregen, werd zij zijne vrouw, waarop hij besloot naar zijn land terug te keeren enz. Vgl. het berigt van Van der Tuuk omtrent een HS. van hetzelfde verhaal in het India Off. (T. N. I. 1849, bl. 392). Aan het begin van dit HS. van het Britsch Museum ontbreken een of twee bladzijden. Ook van het slot der geschiedenis schijnt iets te ontbreken.

8. Charita Panji, 156 bladz. 4o. Het slot ontbreekt. Het bevat de Hikajat Tjarang Kulina. Over dit Pandji-verhaal, waarvan ook een HS. in de bibliotheek der R. A. Soc. bestaat, vgl. Van der Tuuks verslag, sub no 14.

9. Hang Tuwah. Handschriften van dit verhaal vindt men ook in de bibliotheek der R. A. Soc., der leidsche akademie

en in het bezit van den heer H. C. Klinkert. Dit HS. van het Britsch Museum bevat 470 bladz. fol. en is te Kĕdah afgeschreven. De redactie is dezelfde als die van het HS. der R. A. Soc. en beide HSS. stemmen dikwijls woordelijk overeen.

10. Putra Ganga, a romance, 446 bladz. fol. In het begin wordt verhaald dat مهاراج درم ديو, die afkomstig was van een radja di kaindĕraan, eene stad stichtte, die hij Mĕrtju nĕgara noemde enz. Het verhaal eindigt abrupt.

11. Adventures of sultan Mangindra Chuacha, a romance, 136 bladz. fol. Verhaal omtrent een vorst Mĕngindra Tjuwatja, koning van Indra Pĕrtjangga en zijne zonen enz. Het schijnt eene eenigzins kortere redactie van de Hik. Indra Kijangan (bij Van der T. l.l. n° 57).

12. Journal kept by a Malay who accompanied an English gentleman from Penang to Bengal, 100 bladz. fol. Voorin staat: History of a journey to Bengal by Mahomed the teacher of Mr. Robert Scott. Het is geen eigenlijk dagverhaal, maar eene schets van hetgeen de schrijver heeft opgemerkt; bengaalsche toestanden, bv. hetgeen hij van de godsdienst der Hindoes gezien heeft, vindt men hier en daar aanschouwelijk beschreven. Doch over het geheel staat dit geschrift ver beneden de bekende reis van Abdoellah. Taal en spelling laten ook veel te wenschen.

13. Romance of Jayang Kusuma, 226 bladz. 4°. In het begin van het HS. leest men: القصه انيله حكاية جاو يڠ برنام ميس تامن سيرا ڤنج جايڠ كسوم Het is een der zoo talrijke Pandjiverhalen; waardoor het zich onderscheidt van de verhalen van dien cyclus, in de mededeelingen van v. d. Tuuk (l. l. sub n°. 65) en Pijnappel (Bijdr. l. l. bl. 168) genoemd, heb ik niet kunnen nagaan.

14. A legendary romance from the Arabic, 160 bladz. 8°. Dit HS. behelst de geschiedenis van Sjah-i-mĕrdân. Vgl. daarover de mededeelingen van Pijnappel l. l. bl 172 en v. d. Tuuk l. l. sub n° 60.

15. Murifat, a metrical romance, 46 bladz. kl. 4°. Murifat moet Ma'rîfat zijn. Het geschrift handelt in dichtmaat over de voornaamste leerstellingen van den islam, vooral uitvoerig over Gods wezen en eigenschappen. Ik heb het reeds vermeld in mijne „Inleiding tot de kennis van den islam" bladz. 481.

16. Dalang Wesa Purba, a romance, 70 bladz. fol. Fragment van een Pandjiverhaal, waarschijnlijk hetzelfde of een dergelijk

als het bij Pijnappel genoemde, dat onder den titel Hikajat Naja Koesoema de omzwervingen van Pandji en de zijnen vermeldt. In het begin wordt medegedeeld dat het verhaal afkomstig is van den Dalang Wesa Purba en uit het Javaansch vertaald. Van daar de verkeerde titel (Vgl. Bijdr. l. l. bl. 168.)

17. Simbu Mangkorat fol. De titel is foutief en zou moeten luiden: Lĕmbu Mangkurat. Het bevat de legendarische geschiedenis van Zuid-Borneo, die hier in het begin van het HS. en bij Pijnappel (l. l. bladz. 162) Hikajat radja[2] Bandjar dan radja[2] Kotaringin heet.

18. Raja Babi (Hikajat Radja babi) 206 bladz. 4o. Het geschrift is aldus getiteld wijl het de avonturen vermeldt van een prins, die in de gedaante van een varken ter wereld kwam. Van dit verhaal is nog een HS. in de bibliotheek der R. A. Soc. Omtrent den inhoud deelt van der Tuuk (l. l. sub no. 52) nadere bijzonderheden mede.

19. Sultan Mulana, a metrical romance. 84 bladz. fol. Het bevat in dichtmaat de geschiedenis van sultan Maulana Ahmad Tadju d'dîn te Kĕdah; de oorlogen der Siamezen met Kĕdah en Patani, hunne verovering van laatstgenoemde stad enz. vindt men hier o. a. vermeld.

20. Undang[2] of Malacca, 98 bladz. 4o. De redactie van dit HS. verschilt van het HS. derzelfde Undang[2] in de bibliotheek der R. A. Soc. no. 10 der Farquhar collection (Zie v. d. Tuuk l. l.) en de tekst is ook veel meer corrupt.

21. A work on ethics 74 bladz. fol. Dit geschrift behandelt de geschiedenis van Bone en Gowa op Zuid-Celebes; ook vele zedelessen, raadgevingen aan vorsten en grooten en voorschriften van anderen aard komen daarin voor.

22. Adat Malayu or Institutes of Malacca 90 bladz. 4o. Wij hebben hier weder een Undang[2] van Malaka; de tekst is corrupt en bevat hier en daar noodelooze uitweidingen, die in het veel betere HS. der R. A. Soc. (no. 10 der Farquhar collection), niet te vinden zijn. Aan het einde staat: „tammat kapada 10 hari bulan Sjawwâl 1236."

23. Miscellaneous papers and letters, 150 bladz. 4o. In een geschreven catalogus vond ik het Malay Letterbook genoemd. Het bevat brieven zoowel van Europeanen als van inlanders, en ook stukken van anderen aard, b.v. een plakkaat van Farquhar waarbij aan alle Maleijers en Chinezen te Sin-

gapore verboden werd iets aan Sipahis te borgen of van hen te leenen, enz.

24. Miscellanies in Malay, or Malay translations from the Bugis. Een dunne foliant. Bevat losse fragmenten van allerlei maleische hikajats, ook eenige uit het Boegineesch of Makassaarsch vertaalde brieven.

Behalve de genoemde, zijn er nog enkele maleische HSS. in het Britsch Museum, die niet uit Crawfurd's bibliotheek aangekocht zijn en die ik niet nader heb kunnen onderzoeken.

G. K. NIEMANN.

KOLONISATIE OP JAVA.

Onder dezen titel plaatste de heer Schiff eene belangrijke bijdrage in het tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde [1], waartoe vooral een geschiedkundig opstel van Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, opgenomen in het rapport der Staatscommissie, bij Koninklijk besluit 16 Juni 1857 n°. 90 benoemd, naar aanleiding van het adres van den heer F. H. van Vlissingen en negen anderen, betreffende Europeesche kolonisatie in Nederlandsch-Indië, de bouwstof leverde [2].

Het kwam ons voor dat het niet ongepast zou wezen, daaraan toe te voegen een „Cort discours oft Loop-reden over de populatie „van Indien, opgedragen de Heeren Meesters,” door Josaphat Geerdings en gedagteekend Batavia den 15 Augustus 1633; waarin hij onder anderen zeer uitvoerig bewijst de gunstige gevolgen der huwelijken van Europeanen met inlandsche vrouwen. Of Geerdings een afschrift van zijn „Discours” aan de Hooge Regering heeft gezonden blijkt niet, maar wij vermeenen dat zij er wel kennis van heeft gehad, want in haar schrijven aan de Vergadering van 17den van 25 December van hetzelfde jaar (1633) komen zinsneden voor, die de bekendheid met het „Discours” van Geerdings verraden. Zoo lezen wij onder anderen in een voorstel tot het overlaten van meerder handel aan de Burgerij: „Ende als UE. ons souden gelieven te ordeneren deselve alsoo te mogen laeten doen, [3] soo wenschen wij dat het mochte geschieden aan Neerlanderen getrout met Indische vrouwen, die hun hier nedersettende, geresolveert mochten

[1] Deel III. 1868 blz. 110 en seq.

[2] De bijdrage van den heer Schiff wordt ook aangehaald in het tijdschrift van N. I. 1870. De Toekomst der Minahassa door den Heer F. S. A. de Clercq.

[3] Namelijk: te mogen varen op Coromandel, Bengalen, Taijouan enz.

wesen, om gestadich UE. colonie bij te blijven, alsoo de getroude met Nederlandse vrouwen, maer souden soucken de voordeelen te trecken om capitael te amasseren, ende daermede naer Neerland te keeren, waarvan voorgaende exempelen UE. en ons meer dan te veel bewijs sijn gevende" [1].

Verder: "wij meenen dat UE. wel mogen verseeckert wesen, ons colonie door de Neerlandse vrouwen niet en sal connen comen tot de gewenschte vergrootinge, alsoo deselve te seer genegen sijn om naar Neerland te keeren, insonderheijt de geene die hier middeloos gecomen sijnde, wat geconquisteert hebben [2]." En eindelijk: "wij hebben hier menichmael gedelibereert, ofte het niet geraetsaempst soude wesen, het trouwen met Nederlands vrouvolck aen geen comp. dienaers toetestaen, also de dese meest alle maecken dat de mans veele behouven, ende alsdan de gagie ende randsoen niet genoech can strecken, moetet uijt de langte ofte breete gehaelt worden."

Bij het vergelijken van deze zinsneden met het Discours van Geerdings, zal men evenwel ontwaren dat de Hooge Regering zich op een geheel ander standpunt plaatst dan de schrijver.

Het mag wel opmerkelijk genoemd worden, dat terwijl de brief van de H. R. en het Discours van Geerdings, naar het vaderland op reis was, tegelijker tijd naar Indie op weg was de brief van de 17e aan de H. R. van 19 September 1633, en waaruit door den heer Schiff op blz. 110, aangehaald wordt de zinsnede, "daeromme bijnae van eenich succes van onse colonien dispereren, bijsonder soo langhe de vrije luijden met Nederlantsche vrouwen trouwen, die haer soo costelijck vallen, dat met een cleijntgen nae de maniere van de Indiaansche landen niet en leven enz."

Geerdings schijnt voor zijn vertrek naar Indie de heelkunde beoefend te hebben, en dit geeft hem aanleiding om in zijn geschrift er op te wijzen, daar hij uitvoeriger op zekere punten zoude kunnen wezen. In Indie zijnde, werd hij op de kantoren in Perzie gebruikt, doch hij kwam met de retourvloot van 1633—1634 in het vaderland terug. Hoe de H. R. zich over hem uitlaat, verneemt men uit den reeds genoemden brief van 25 Dec. 1633, waar men leest: "Josaphat Geerdincx hebben mede geordineert om naar 't Vaderlant te keeren, alsoo in Coophandel

---

[1] Deze regels zijn meerendeels onderstreept.

[2] Onderstreept als voren.

ongeverseert is, en te moedich is geworden, om een particulier fiscaelschap in Moluco, Amboina ofte Banda te bedienen; nae sijn vertrek hebben veel gehoort van 't ongeregelt leven dat hij in Persia heeft geleijt; ende soo hier gebleven waere, souden hem hebben laeten causeren; echter hij en andere die neffens hem overvaeren, ende verscheijde die nu volgende sijn, sullen de straffe harer ongeregeltheijt best in 't Vaderlant gevoelen, als het maendgeld sal cesseren, ende dat op hun eijgen smeer sullen moeten teeren."

Of dit geheel of gedeeltelijk met de waarheid overeenkomt, kunnen wij niet beslissen, doch uit het door hem ingezonden stuk blijkt ten volle, dat hij een man was, die den moed had voor zijn gevoelen uit te komen; welligt had hij geen vrienden onder de leden der Hooge Regering.

Hoe de Vergadering van 17nen het geschrift van Geerdings heeft opgenomen is ons niet gebleken; in haar antwoord aan de H. R. op de laatst ingekomen brieven, wordt zijn naam niet genoemd. [1] De zaak wordt volgens het standpunt door de H. R. ingenomen, behandeld, want wij lezen: "Omme dan het progres van Battavia soo veel mogelijck te vorderen, verstaen wij met UE. dat het trouwen van onse vrije luijden met Indiaensche vrouwen gevordert moet worden, dewelcke in maniere van leven nae den aert van 't landt d'onse verre extenderende, de mans oock daer te beter genegenheijt crijgen sullen omme in 't landt te blijven, gelijck 't selve uit regardt van verscheijden Burgeren met Indiaensche vrouwen op Battavia getroud, gebleecken is. Ende gelijck het seecker gaet dat de soodanige minder van doen hebben, als den Nederlandsche vrouwen, volcht oock dat deselue ouer het verbot van den particulieren handel in de vetste wayen [2] op de Cust [3] ende elders niet soo seer clagen sullen als onse Nederlanders doen; die soo haest in weijnige jaren geen rijckdommen uijt Indien mogen brengen, meenen hun het broodt uijt de mond gehouden wordt ende dat sij verloren luijden sijn. Wij moeten dan de clachten van soodanige geen gehoor geuen, maer sonder veranderinge blijuen bij de maxime van onse negotie, bestaende daerinne, dat de Compe. den handel ende profijt alleen voor haer ende participanten genoelen (?) mach, sonder d'seluen aen anderen ouer te geuen, die niet uijt eenige affectie tot den staet van d'Compe. aldaer

---

[1] 2 September 1634. [2] Weiden. [3] Kust van Cormandel?

comen, maer om haer sacken te vullen en weder door te gaen. Ja, meijnen wij dat d'Comp$_e$. in cas van swaerricheyt, alsoo veel en meerder staet zoude mogen maecken op de Chinezen en andere vreemden aldaer sijnde, als op hun vrijeluijden, die doch merendeel sich niet aenstellen om eenige conquesten te doen, niet gewoon sijnde om een cleijntgen te boeken, zoo men seijt; sulcx dat van eenich succes om colonien met onse natie te maecken geheellijck dispereren." [1]

Hierop volgt het gebod dat een Nederlander, met een Indiaansche vrouw gehuwd zijnde, haar of de kinderen naar het vaderland niet mag overvoeren enz. Wat er van Geerdings is geworden, hierover hebben wij vooralsnog niets in 's Comp$_e$. papieren aangetroffen..

LEUPE.

CORT DISCOURS OFT LOOPREDEN OVER DE POPULATIE VAN INDIEN

OPGEDRAGEN DE HEEREN MEESTERS.

Edele Eerentfeste Genereuse Heeren.

Ten tyden wy ieder met een loffelicken iver swanger, U E.E. om strydt der Mag. Hon. Compagnie dienst en oorber na vermoogen sagen remonstreeren ofte representeeren, hebben wy oock de hant aen de ploeg geslagen. De desastre van armoede en decadentie can noch ons vierigheit niet astouffeeren, noch onse moet end' mont heel verstoppen In magnis et voluisse sat est. In saken van valeur ende pese is selv de goede wil alleen pryswaerdigh, UE. sullen ten minsten hier uyt onsen ernst en yver sien leven; de cleyne ervarentheit van den Persischen handel becomen, hebben wy onderstaen in de missive aen Hare E. nevens de schrifturen van syn E. d' H^r Generael H. Brouwer, cortelicken te vertoonen, als oock in seecker ander vertoogh aen Syne Hooggemelte geadresseert, tot verclaringe van obstaculen des handels voorn. Welcken, in wat manieren,

---

[1] Bij resolutie van den 17 Nov. 1631, was dan ook reeds toegestaan, dat de getrouwde huisgezinnen op hun verzoek mogten te huis varen; met de retourvloot, onder Specx (1632) kwamen 23 huisgezinnen, in 1633 onder Phil. Lucasz, 24 in het vaderland terug.

met alle d'andere Compagns affairen ten onsen aenweesen in Persia gedirigeert en gedreven is, poogen wyders in een puntueel jour-d'E. Heer Gouverneur Philips Lucasz. ter hant gestelt, aen te wysen en in 't largo te declareren. Nu voorder ommesiende of ergens met myne wedervaert en bedenckinge d'E. Compagn. conde dienen, occureerde myne Betraghting van de Peupelatie Uwer E. conquesten; item van desfauten in de Raden van Justicie te Batavia. Hare E. vergeven ons grootspreecken (soo iemant 't daer voor baptizeeren wil) met 't volgende paspoort Saepe etiam est olitor valde oppertune locutus.

Vundse pedanten syn wel raetsluy van Princen geweest, en de ploegh heeft groote rycken geadministreert: ghenomen al ten argsten, salder niets als weynigh tyts en schrifts verlooren syn.

Des Raeds defecten belangende, welckers source uyt groote onbequaemheyt van daer toe gedelegeerde persoonen bevonden wort te bestaen, dier vele noyt reght, eenige geen reden selv' oyt gesien noch gesint hebben, sullen wy aflaten te verhandelen; mids met de jongste schepen beright worden, dat U. E. E. de reformatie daer van al by de hant genomen, en ten dien fine een geleerden en gestyleerden advocaet herwaerts aen gedespecheert hadden: waerdeur wy souden actum agere en monicken werck doen, merckende maer papier te sullen vuyl maken, mids van andere alreede U. E. dese salutaire remonstratien gedaen waren. Voorwaer, E. Heeren, 't is conscientie werck, dat sulcke over halssaken sitten, die qualick sich op haer huyssaken verstaen; soo 't haer de sorgelyke experientie van Indien moet leeren, daer sal dan op passen dat men op den ongeleerden doctooren schiet: Faciunt per mortes experimenta.

Daer redundeeren dan soo veele fastidien en disgusten uyt, daer UE. in 't vaderlant mede geplaegt syn; can over sulcx niet laten UE. dese reforme te gratuleeren, die soo heylsaem voor de Republicke en segur voor U E. E. geschapen is uyttevallen; insonderheyt dewyl 't niet, als eertyts, aen bequame persoonen sal gebreecken; mids 't Vaderlant, oppressum et laborans mole sua, onder syn volheit en d'veelheid verkroptte, niet door behoeftigheid capable borsten moet lossen, waer deur dese voyagien d'infamen naem beginnen af te leggen.

Dus dan met behoorlicke reverentie en submissie, salvo meliori judicio nostro, tot 't ander stuck van de populatie comende, nemen wy aen dese corte negatieve te demonstreeren: dat 't abuys is d'Indien, principalick Batavien met vaderlantsche huys-

gesinnen te willen peupeleren; en dat met 't urgeeren van sulcken dessein, d'E. Compagne ondienst geschiedt. In contra: dat de beste voet waere, met Inlandsche ofte Mestische vrouwen de Colonien aldaer te provideeren; geen getroude uyt 't Vaderlant hier te locken, maar eer absterreeren, daer tegens d'Inlandsche huwelicken te favoriseeren.

Sonder twyffel is 't establissement van Colonien een treflelick end' nut werck; dit is, d'oude overgeslagen, bij de Portugeesen genoegh gebleecken? doch 't schijnt niet dat wy op den rechten wegh syn, gelyck met vier pregnante redenen meenen waer te maken; de 20 à 30 jaren dat deese landen geconquisteert syn, leeren dat hare climaten onse naturen tegen syn; 't roemlycke devys van overal t'huys te weesen, bevinden wy hier anders: Hoe weynigh Oost Indisch vaerders kent men aen haer couleur niet? Wie sigh oyt daer soo dispoost gevoelt als in 't Patria? Wat vrouwe is daer van soo vive verwe gebleven alsser quam? Hoe veele sien wy der, die elders vry, op Batavia comende, stracx seericheit aen de beenen krygen? De berberi [1], Amboynsche pocken, 't koerab en andere smetten en smerten, verclaeren ons d'ongesonde temperature van die gewesten; insonderheit is ons voornemen van de Bataviasche Colonie te raisonneeren, daer eeniger maenden experientie van hebben.

Situatie 1° *Argument.* Batavia is gestight in enkele morasschen, die met haer sieckbarige wasemen de gesontheit bedampen en bederven. Den arbeitsamen te reght coenen Hr. Jan Pietersz. Coen is dit gewaer geworden, als eerst in 't rijsvelt en de andere modderkuylen dede wercken, want qualick een van de arbeytsluyden sonder sieckte eschappeerde, de Medicyne justineert dat geen situatie arger is als de dese. Venetien en Amsterdam, met ontallicke andere, fourneeren ons exempelen; hoewel de meenighte van huyzen, waeren, hanteeringen ende neeringen mettertyt de lught derselve verbeetert hebben; anders vult deese uytdampende swaere voghtigheit hert en hersenen op; daer gaet niet voor een drooge lught. Siccitates saniores humiditatibus, affirmeert Hippocrates, en dit wort by geen wyse in twyffel getrocken.

Climates intemperantia, 2° *Argumt.* By de ongesonde situatie

[1] Berri-berri.

comt diergelycke onmatigheit des hemels, namentlick *vogtigh* en *heet*, de slimste van alle tot alle putrifactie genegen, ende alle sieckten inclin; de maxime is by de Doctooren in vollen credit, soo dat geen wint hoeven te breecken met die te averigueeren; dat nu de intemperature des loghts aldaer soodanig is, bewyst de subyte roest van geweer, snaren, uytslaen van cleederen, rheumatique fluxien en voghtige sieckten, vyanden van Zemiaen? oock hebben wy dat tot nog toe by niemant hooren loochenen ofte beneenen.

Quade buuren, 3o. *Argumt*. Benevens dit heeft Jaccatra smettelyke buuren; 't infame Cumatra geduurigh met dampen en dysen bedwelmt, roockt en smoort daer een onversettelycke lughtwazem over.

Lught, 4o. *Argumt*. De gewone blixem en donderslach verluyden daer niets gesonts, want sy uyt een ongetemperde hemel geboortigh syn.

Siekten, 5o. *Argumt*. Uyt allen desen besluyten wy, dat het te Batavia ongesonde en ongetemperde lught is a priori, oock a posteriori: want de cloecke worden daer swack, de swacken sieck, de jonge out, de oude moet en maghteloos, de schoone leelick, de bloosende bleeck, de ouders en kinderen van (een) kort leven bevonden. De pasles couleurs syn des vrouw volks eerste voorlant; haer calidum nativum oft' ingebooren warmte, swacker als der mannen synde, wort eer van de hinderlicke voghtige lands hitte overgenomen, en daerduer onmagtigh de behoorlicke werckingen des natuurs uyt te voeren; maeckt waterigh ofte verstopt bloet, swartgallige humeuren; set d'inwendige edele leden uyt haer craght en fasel, die met de geboorte daer en boven geladen synde, meerder gekrenckt worden.

Swacke procreatie, 6o *Argumt*. Nu is't eenen vasten regel: *Sulck voedsel, sulck gevoede*, en sal iemant sigh nogh verwonderen waeruyt de kinderen swack en suchtigh ter weerelt comen? Sy worden van onsterck voedsel, van debile partyen des moeders qualick gekoockt, te samen geset en met 't selve opgemaeckt. Gebooren synde, moeten in haer teere jaeren tegen de voorsz. quade lants temperature, met de broosche complexie van 's moeders lyve medegebroght, campen. Deesen stryt mat

en maecktse soo af, dat ordinaris off een vroege doot beloopen, offt met een ongesien, ongedaen, mager, bekrompen end' ondergebleven lichaem 't leven coopen. De professie van heelconst (wel)eer gepractiseert, soude my hier breeder openinge vergen en bewysen, dat alle wetenschappen in UE. dienst te staet comen; dan derselver respect en aghtbaerheit lyd niet dat ick my voorder hier in, noopende de vrouwelycke sughten en smetten, amuseere, ofte met sommige experientien (midts wegen geseyde myne professie te vryer daerna vernomen hebbe) valeere; alleen can niet laten te refereeren, dat veler oncuysheit meer uyt haer lichaems norbeuse constitutie dum ex retentis mensibus putridoque sanuine serosi acresque humores locellos obsident, als uyt des nts doove, voghtige hitte, oft verdorven zeeden, (want veel huym van volck plaght te wesen) comt te procedeeren).

Basteert interim 't alreede geseyde, om te doceeren waeruyt ouderen en hare kinderen aldaer sieckte en doot comt te seeren (spreke van de vaderlantsche).

bjectio soluta. Dat de Inlandsche dese rampen meerendeels v aen, is oorsaeck haere tweede natuur, dat is: gewoonte et qu principiis suis evadunt similes similitudoque corpora cli i conciliet; d'onse daerenteegen met contrarie temperature va ght en lant slagh leveren; uit welkers vive attaquen gek ckt, en per consequens, tot sught en sieckten, ja d'eyndeli doot gedisponeert worden.

ta, 7 *Argumt.* Onwedersprekelick helpt tot dese infirmi en, de disordre van leven by de Nederlanders in swangh; ins erheit van veele wyns en brandewyns te nuttigen, welckers o ige hitte de binnen partyen droogen, verstoppen, oppile en obstipeeren, oock sorgelicke obstructien maken, dat weder met haer contrarie coude, de vrughten des lants, oock , ver..... de aemloose natuurlicke hitte voorts doovende empende.

oet hier by d'al te lighte en koele cleedinge by mans en uwen, hoe meer gebruyckelick, hoe hooger schadelick, waer r sy 't lastigh sweeten ontvlughtende, in vercouwenis vant gewand en d'edele partyen vallen, als van den Guineese cust n (de) periculeuse abrolhos, en hier in de gemeente te willen resprimeeren, waer de Moor wasschen. Sy sullen ten minsten

hier in haere vryigheit houden willen, en na haren lust leven, want na voorschrift des geneesmeesters Medice vivere est misere vivere.

Swacke voorteelinghe, gevolg. Indien nu de propagatie aldaer soo slap en maghteloos toegaet, gelyck de reden en experientie bevestigen, wat colonie ende peupelatie is hier op te fonderen. De reden geloove ick niet dat by iemant met beter reden can gewraeckt of te verworpen worden; behalven die beroep ik my op d'experientie. Men kent weynigh kinderen te Batavia tot soo grooten ouderdom gecomen als des E. Ballius (Baljuw) Antonie Caeus; maer hoe lyvigh en gecouleurt die syn, connen met my getuygen die se gesien hebben; andere sterven meest heel jong. Integendeel de half slachte Mestische en masteluynen, comen meerendeels kloeck op, als die van Jacob de H . . . ., Pessaert Hendr. Lievens etc.; wy willen UE met geen exempelen enfadeeren die yder soo notoir syn.

Refutatie van ander gevoelen. Connen nu UE. op soo impotente voortheelinge dycken nog dammen, waerop dan!., soo deselve 't afschepen van huysgezinnen tot soo groote lasten en costen continueeren, oft maer vrouwen sendende, het trouwen helpen voorderen, sonder met bestendige en bastante erven en nacomelingen 't land te versien. Ick late haer selve bedencken wat volckeren dat stighten en profyt voor d'E. Compagn. verrighten sal. Voorwaer niet als costen vrughteloos besteet en beeter elders geimployeert, behalven andere grieven, die daeruyt onvermydelick staen te resulteren, als nu gaen bewysen.

De Heer Generael Brouwer brengt strickte ordre en reglement voor d'E. Compagn. dienaren mede, de coelibatu, dat is: dat de Cooplieden: (want Predicanten, Raden van Indien en Fiscalen, sien wy 't om redenen toegelaten) ongetrout de Compagn. dienen moeten, off vry worden. Ons staet niet toe UE. mandaten te examineeren, evenwel vermoeden wy dit gearresteert te wesen, soo om expediter en vlytiger dienst van ongebonde personen te trecken, als om de lasten die de gehuuwde d'E. Compagn. toe voeren, t' excuseeren. Wy disputeeren niet van 't misnoegen dat 't selve onder uwe dienaren causeert, veel minder van de gevolgen die by eenige devotarissen daerop worden te gemoet gesien; 't is ons genoegh dat sulx tendeert tot 's Compagns oorber.

Salus societatis suprema lex esto; maer 't verwondert ons alleen dat wy dies niet tegenstaende soo groote huysgesinnen herwaerts over sien verhuysen, gelyck nu onlangs den Bocckhouder Sr. Goosens met syn gantsche familie, Sr. Cloet, Suilen etc.; genomen dat UE om redenen off faveur int Vaderlant dit toelaten, soo can daer doch niet als last voor d'E. Compagn. uyt ontstaen, midts wy besprooken hebben de impotente voortheelinge.

Vrughten desselvs, als 1e *costen en lasten.* Van UE princelyke liberaelheit, weten wy, veele vrouwen, maegden, meyssens en kinderen geen cleyn onderhout te trecken; welcke dogh alleen ten aensien der mannen dat genieten sonder dat eenige dienst doen; daer toe siet men se by UE. gemaghtigden met nootdruft en ander behulp van huys en huysraet assisteeren, alles tot groote nood — en vrughteloose costen.

Indien nu waer is dat wy gedemonstreert hebben, wy bidden verlof, om sonder prejudice onse meeninge te uyten, maer voorwaer sy helpen de provisien aldaer consumeeren, en moogelick remote 't land houden, maer anders niet. Soude men niet liever in hare plaetse sooveele Chineesen innelaten ofte Mesticen stellen, daer men tol en schot van heeft, en die evenwel de merckt helpen beneficeeren en 't broot uyt de schimmel eeten?

2o *Particulieren handel.* Edoch allermeest verstomt mij, dat ick soo scherpe placcaten tegen den particulieren handel sie aen d'eenzijde, ende weder soo stercke equipagien, van alsulcke huysgesinnen, met hare en ander luyden middelen expres (soo ick my laet voorstaen) uytgerust, om op de voet van de voorige Graeflijcke middelen hier te conquesteeren. Men heeft niemant met vingeren te wysen, ick noeme geene, laet het maer presumtie wesen, ick spreker niet van of ick haer capitael geinventariseert hadde, maer, die eenigh gevoelen in de vingeren heeft, hoeft geen bril. Belieft UE. dat wy seggen watter af is? de saecke veroorsaeckt hier merckelicke argernisse? Wat isser bequaemer, wat lighter om (te) doen, als onder pretext van huysraet en houlickslasten, coopmanschappen uyt te voeren, en aen comptanten en goederen een groot capitael mede te nemen? Dogh hoe 't daermede sy, deselve soo uytgeruste huysgesinnen (want de gagie aghten sy 't minst) comen maer a posta om door verboden handel ryck te worden; sonder dat souden eenige dickwils 't huys blyven. Wat prejudice UE. door den particu-

lieren handel lyden, weten deselve best. Aldus dan streckt de oversendinge van huysgesinnen tot des E. Compags. ondienst, schade en interest, dat aengenomen hadden te bewysen ende bewaereden.

In passant, op dat my niemant in dat onnoosel discours aghterhale of capteere, wil ick sulcke huysgesinnen geexcipieert hebben, die UE. voor Generalen ofte Raden van Indien authoriseeren; want derselver hooge last en groote gagien, lightelick van den particulieren coophandel doen abstineren. Oock comt haer ten minsten toe 't gemack van den huwelicken staet, als zynde zuylen ende stylen van UE. staet, die voor haere onera light dese beneficie en prebende meriteeren; wij spreken alleen van den gemeenen Coopman.

UE. andere dienaren herwaerts en derwaerts swervende, willen sy haeren eedt betraghten, vergaen en verarmen (exempel aen my) en te Batavia comende, moeten op haer eygen costen (terwyl nochtans in Compags. saken arbeyden) teeren, als veele met my gedaen hebben; en sy te Batavia gemackelyck sittende, en door anderen verbooden, handel dryvende, vergaren Croesus schatten. Immers sonde elck een, lightelick een suster uyt 't Patria mede gebraght hebben, verstonden se niet conform UE. dat d'E Compagnia beeter dienst treckt van ongetroude.

Etablissement van onse opinie. Aghtbare wyse Hr. Wy hebben noch stof noch verlof, om UE. t'instrueeren of onderrighten. Godt de Heer, heeft U 't Gouverno en oordeel van saken gegeven, ons is alleen de roem gelaten van gehoorsaemheit.

Doch soo dies onverminderd UE. oock gedient syn met ons onwaerdigh advys aen te hooren: d'expedienste middel om 't land te volckryken, waere: geene getroude Cooplieden meer na Batavia af te stieren, veel minder eenige Compags. dochters; maer liever in contra, Batavia met Inlandsch of Mestisch vrouvolck te provideeren; waerdeur ander occagie afgesneden synde, stracx grooten aftreck in deselve na alle apparentie staet te verwaghten, de gemeente in corte jaeren seer te menigvuldigen en sonder eenigen dwang off 10 jarigh verbant [1], al soctelick en slapende haer domicile te stabilieeren end' posten. De saecke eens in treyn synde, sullen de swarte end' Mestische vrouwen

[1] Zij, die hunne vrouwen naar Indien wilden mede nemen, moesten ook voor dezen een tienjarig verband aangaan.

niet minder gewilt worden, dan nu de witte en Duitsche; gelyck alreede in d' eerste tyden, doe daer van Hollandsche vrouwen dierte en koerang was,[1] genoeg gesien is; en al manqueerden ons exemplen, soo mogen UE. op de maxime vry 't zeyl gaen: dat die niet beeter can haest en light te vreeden is. Et mediocria quidque allubescere ubi lautiorum spes fiduciaque aufertus. Dat heeft de mensche nature, dat se met de minste fortuyn niet alleen tevreeden, maar vroolick is, daer geen hoope wanckt van beter en schoonder. De nootdruft laet sigh stracks genoegen, de begeerte nimmermeer; als men niet beeters heeft, soo is waert dat te vooren verschopt was.

Daerom laet ons die teere vaten niet van honck locken, daer wij 't met d'ingeboornen beeter connen afsien; noch tot infamie van onze natie, hare swackheden hooren over den heeckel halen; als 't immers wesen moet, laet de lightvaerdigheit den Inlandschen eygen syn, daer is niet veel aen verbeurt; wil men van dezer afcomst en qualiteyt spreken, voorwaer beeter arme slavinnen genoomen als sulck uytvaegsel des vaderlants, als daer de nieuwe Batavieren haer tot noch toe meerendeels aen soo hongerich verkropt hebben, als sy nu afkeerlick walgen, waarvan beeter geswegen. Dan, syn d'Inlandsche arm, de mans sullen der beeter deeg afhebben; sy sullen oock d'E. Compags. negotie niet onder cruypen, noch de mans onder haer dack de personagie speelen; oock syn dese ergerlick opgehemelde joffrouwen er van niet veel grooter capitael geweest. Syn se slavinnen? sy sullen dan immers hare mans dienen, soo se behoorlick daer van worden geregeert, en veeler van d'onsen staet is noch erger geweest; deze syn door gewelt in slaverny gebraght, maer d'andere hadden sich in 't vaderlant in slaverny verhuurt om de kost, dat erger conditie als de vorige is, soo men sommige juristen gelooft. Boven desen weeten die bruyntjes haer met een cleyntjen te behelpen. Help God! wat souder aen pracht, huysraet etc. al gespaert werden dat nu te loor gaet, alsse maer aen deugdelicke persoonen getrout waeren.

Deszelfs vruchten. Maer dat alles passeert en alleen dit voorstel sou doen plaets grypen; met de Inlandsche houwelicken sullen d'herten der ingebooreuen allermeest getrocken worden; ook de Christelyke religie gepropageert; want al sulcken alliantie

[1] Gebrek.

maekt vriendschap, daer uit ryst gelyckenis en hieruit vereeniging.

Daer sullen geene gebreken, die de ebbenhoutjes en de bruynen adel (op syn Batavisch gesproken) noch swarter maken als se syn, 't disput daervan surcheerende, seg ick alleen: dat se niet lichtelyk 't slimmer connen maken dan d'onse, daer men veel grooter legende soude van schryven als van Doña Teresa; dat weet en schaemt haer de weerelt genoegh, de goede trouwens niet te nà gesproocken.

Ab experientie. Laet ons evenwel noch op reden, noch eygen ervaren staen; 't voorbeelt der Portugeesen, die ons den wegh na Indien gebaent hebben, en soo florissante heerschappyen aldaer besitten, hoort by ons wat te gelden. Deselve syn mede dese waerheit gewaer geworden, want sonder aen d'Inlandsche vrouwen te trouwen, hadden 't noyt soo verre gebraght; item oock seecker, gelyck ick van oogtuygende Portugeesen verstae, dat de kinderen van onvermengde Portugeesen geteelt, swack syn te Goa, en veele gelyck d'onse wegh sterven; wyders d'aenteelinge meest door halfslagh gevoordert, den oorlogh gevoert, neeringe en hanteeringe gedreven, en haren staet en maght door deselve ongelooflick gesterckt wort.

Alwaer nu Indien met onse natie gevoeglick te peupeleeren, gelyck daer verre van daen is, soo soude echter te besien staen, of niet geradender en oorboirlicker sou wesen met d'Inlandsche te doen. In Indien wort meest een souverain en absolutum imperium gemainteneert, daer d'Inlandsche beeter tegen mogen als d'onse, alsoo onder hare Landsheeren ook sulcks gewoon syn. Vaert men qualick met de Chineessn te Batavia en elders? Soude men van ons eygen volck soo veel schattingen connen trecken? Wel is waer, men moet versorgen dat altyt selve daer soo sterck aenteelen, dat bastant syn om haer ouder te houden; maer in getal soo veel als d'Inlandsche te moeten syn, is onnoodigh, soo lang wy artes impery daer in 't werck stellen.

Die gelooven dat de voortgang van aenteelinge, door supernatureele causen gestut wort, antwoorden wij: dat het superflu en d'overtolligh is, supernatureele oorsaecken te soecken, daer wy de natureele by de werken en voor de neus hebben. God heeft eenmaal de natur bevestight, die verandert syne almachtigheit niet als door miraculen, hedendaegs ophoudende, daerover gaet deselve haren gang.

Aldus zien wy geen obstaculen waerom Batavia ende andere gewesten niet best met Mesticen souden gevult en gevolckt worden, en sluyten daerover dat UE. soodanige houwelicken souden wel doen, jonst en faveur te bewysen: dat ons stont te probeeren.

Myne Heeren wy hadden dit ons gevoelen eenige vertrout, die ons courageerden dat met desselfs aengevinge by UE. souden danck begaen; hoewel schroomden, mids nu jongst van Persia tot Batavia keerende, bykans voor luye leeken geschrobt, en wel spytelick en smadelick uytgemaeckt syn. Oock op ons broot geleyt, dat UE. genoegh onse impotente coleryckheit, uyt onse missive aen d'E. Gecommitteerden van Wight geschreven, condig was; dat oock de costen en schenkagien van Persia in onse, hoeseer gecauterizeerde conscientie, noch smaken souden. Evenwel hebben wy onsen yver niet laten rusten, noch dit ons' bedencken gesupprimeert. De actien en handelwysen van Persia syn elders verdeedight; de troublen van Wight, hebben wy nevens den schipper Laurens, mannelicken gereddert, en dat halv' sieck synde, is ons, moeyelick en swack wesende, daarenboven onkundigh, dat UE. Gecomitteerden te Londen, selv' leden van UE. collegie waren, een haestigh woort ontvallen, insonderheit voor onse eer sprekende. Wy versoecken daer remissie van; interim sullen UE. gelieven te gelooven, dat wy met de wapenen in de hant, in peryckel van ons leven, UE. schipswelvaert gemainteneert hebben. Syn wy ongeluckigh en helpen wy des E. Compags. ongelucken dragen, daerom syn wy geen reprimande off aigre beschrobbinge, maer eer medelyden en troost waerdigh; daer moet iemant 't packjen dragen. Dan basta, ick bidde UE. dit schrift of acceptabel of ten minsten excusabel wesen magh, en God almaghtigh dat hy eens my waerdigh kenne, om door geluckige verrighting UE. te moogen werden

Aghtb. Eerentf. Genereuse Heeren,

Soo profitable als getrouwe ootmoedige dienaer,
JOSAPHAT GEERDINGS.

Adi 15 Augs.
1633. Batavia.

DE NAAMSOORSPRONG VAN JAVA.

Er is over de beteekenis van Yawa-dwîpa reeds zooveel in verschillenden zin geschreven, dat ik mij niet vlei eene voor iedereen bevredigende oplossing van 't vraagstuk te geven. Het is mij daarom ook minder te doen: wat ik voornamelijk wenschte, is de opmerkzaamheid te vestigen op een feit hetwelk in aanmerking behoort te komen, wanneer we eene redelijke keuze uit de verschillende mogelijke verklaringen wenschen te doen.

Het is bekend dat sommige geleerden 't woord *yawa-dwîpa* vertaald hebben met „gersteiland”; reeds Ptolemaeus had deze vertolking van de Indiërs in zijn tijd gehoord. Anderen, zooals W. von Humboldt, R. van Eysinga en Dr. van der Tuuk hechten aan 't woord de beteekenis van „buitenland” of „buiteneiland”. Ofschoon „buiten” in 't hedendaagsche Javaansch *jaba* en *jawi* heet, luidde toch in 't Kawi de vorm *yawa*, hetgeen aan R. van Eysinga onbekend was, doch niet aan v. d. Tuuk (zie bl. 90 van deze Aflevering). De aanmerkingen van Prof. Pijnappel op 't gevoelen van R. v. Eysinga (in deze Bijdragen, Derde Volgr., V, bl. 63) verliezen dus tegenover 't oudjavaansche *yawa* hare kracht. Ook 't hybridische der samenstelling van een inheemsch woord met het Skr. *dwîpa*, waarop Pijnappel wijst, laat zich met verwijzing naar andere gelijksoortige samenstellingen in 't Oudjavaansch verdedigen. Moeielijker evenwel zou het wezen voorbeelden aan te halen van eilandnamen die in beteekenis overeenkomst vertoonen met „buiteneiland”, of zooals v. d. Tuuk (t. a. p.) het schijnt op te vatten: „eiland der buiten de drie kasten staande lieden.” Daarentegen is niets gewoner dan dat eilanden, inzonderheid in den Indischen Archipel, hun naam te danken hebben aan een of ander natuurvoortbrengsel. Bijv. *suwarna-dwîpa* is buiten kijf „goud-eiland”; *karpûra-dwîpa* kamfereiland; bekend zijn ook de Kokoseilanden, Sandelhouteiland, Pulo pinang, e. a., terwijl Indische bronnen ook een *Wrsha-dwîpa*, d. i. Stiereneiland; *Nâlikera-dwîpa*, d. i. Kokoseiland, kennen. Opzettelijk spreek ik niet van Jambûdwîpa

e. dgl., omdat *dwîpa* hier een werelddeel, en niet eiland beteekent. In 't opstel van Pijnappel (t. a. p. bl. 65, vg.) wordt dan ook 't eerste lid van 't samengestelde Yawa-dwîpa opgevat als de naam eener plant, en wel der Chineesche roos. De Skr. naam nu dezer bloem is *japâ* en *jabâ* (*jawâ* is eene wanspelling). Aangezien verwarring tusschen *w* en *b*, zoowel in de uitspraak van oostelijk Hindustân en Bengalen als in 't Kawi niets ongewoons is, bijv. in 't Kawi *wiwudha* voor *wibudha* en omgekeerd *byatîta* en *byâtîta* voor *wyatîta*, e. a., zou de *w* in *jawâ* geene zwarigheid opleveren. Bedenkelijker is de korte *a* van Yawa-dwîpa, terwijl *jabâ* altoos de lange *â* heeft. 't Allerbedenkelijkste echter is de *j*; want het is voldingend bewezen dat de Indische bronnen, waarvan de jongste van 499 na Chr. dagteekent, *yawa* (*dwîpa*, — *koti*) hebben en niet *jawa*, en nog veel minder *jabâ* of *jawâ*. In 't Skr. komen ettelijke woorden voor, waarin *j* uit *y* ontstaan is en in 't geheele noorden en oosten van Indië wordt de Skr. *y* aan 't begin der woorden onveranderlijk als *j* (*dzj*) uitgesproken, hoe verkeerd dat ook zijn mag; dat ook de Javanen 't Hollandsche *jan*, enz. als *dzjang* of *djang* uitspreken, kan ook niet ontkend worden. Nu gaat het niet aan, de latere uitspraak voor oorspronkelijker te houden dan de oudere, en gesteld eens dat *jawa* in betrekkelijk oude stukken voorkwam, dan zou dit bewijzen dat de gewijzigde uitspraak wel reeds oud, maar niet dat zij de oudste is. Kortom, *yawa* is de oudste vorm, boven alle verdenking verheven, en dus de eenigste die in aanmerking komt als we de beteekenis van 't woord willen opsporen.

De vertaling door Ptolemaeus van *yawa-dwîpa* gegeven als gersteiland, is, uit een zuiver taalkundig oogpunt, onberispelijk, dat wil zeggen, het is geen verzinsel van hem dat *yawa* gerst, althans ook gerst, beteekent en *dwîpa* eiland. 't Bericht van den Griek is dus echt, berust op mededeelingen van Indiërs. Doch hadden deze zijne zegslieden recht met *yawa* in dit bijzonder geval als gerst op te vatten? Dât is 't punt, waar het op aankomt. Vermits gerst geen gewas is van Java of Sumatra, moet de vraag ontkennend beantwoord worden. Reeds Lassen kwam op 't vermoeden dat met *yawa* in ons geval wel panicum italicum (eene soort gierst) zou bedoeld zijn, want dat groeit wèl daar te lande, gelijk door niemand zoover ik weet, ontkend is. De vraag is maar: heeft in sommige streken van Voorindië *yawa* die gierstsoort aangeduid? Hoe de inlan-

ders die graansoort in vroeger of later tijd genoemd hebben, 'is volmaakt onverschillig; het doet evenmin iets ter zake als de kwestie of in *jawawut* 't woord *yawa* vervat is of niet. Het woord *dwîpa* is in allen gevalle Sanskrit.

De gissing van Lassen dat 't Skr. *yawa* wel eens panicum italicum of gierst kon aangeduid hebben, berustte op zwakke gronden; desniettemin was ze juist en we zullen die rechte vaardigen, gebruik makende van de bronnen welke dien veteraan der Indische taal- en oudheidkunde niet ten dienste stonden.

Dat *yawa* niet overal in Indië „gerst”, maar ook „gierst” aanduidde, staat in de woordenboeken niet vermeld. Wel vindt men in 't groote Wdb. van Böhtlingk en Roth de woorden aangehaald van eenen commentator, die ons vertelt dat *yawa* bij de Ariërs (d. i. Indiërs) gerst beteekent, maar bij de Mleccha's (d. i. barbaren) gierst. Dit bericht is baarblijkelijk nageschreven uit hetgeen men aantreft in sommige geschriften over de Karma-mîmânsâ. Uit een dezer werken deelt Colebrook, (Misc. Essays I, 314) eene vertaling in de hoofdzaak mede-welke luidt als volgt:

A very curious disquisition occurs in this part of the Mîmânsâ, on the acceptation of words in correct language and barbaric dialects, and on the use of terms taken from either. Instances alleged are *yava*, signifying in Sanskrit, barley, but in the barbaric tongue, the plant named *priyangu; varâha*, in the one a hog, and in the other a cow; *pîlu*, a certain tree, but among barbarians an elephant; *vetasa*, a rattan cane and a citron. The Mîmânsâ concludes, that in such instances of words having two acceptations, that in which it is received by the civilized (*âryas*), or which is countenanced by use in sacred books, is to be preferred to the practice of barbarians (Mleccha), who are apt to confound words or their meanings.”

Uit welken tot nog toe onuitgegeven commentaar Colebrooke 't voorgaande geput heeft, blijkt niet, maar de bron is zeer onzuiver geweest; dat blijkt wèl, tenzij Colebrooke zelf twee geheel ongelijkslachtige dingen door elkaar heen gewerkt heeft, wat van dien grootsten aller Sanskritisten niet waarschijnlijk is. Zeker is het dat in een betrekkelijk jong werk over de Karmamîmânsâ, namelijk in den Nyâya-mâlâ-wistara wel is waar niet al de punten van 't door Colebrooke meegedeelde uittreksel terug keeren, maar toch de dwaze voorstelling alsof *yawa* bij de Ariërs gerst, bij de barbaren gierst beteekent. Dat deze

voorstelling voortgevloeid is uit begripsverwarring blijkt uit den oudsten commentaar, dien van Çabara-swâmin. In de Jaiminîya-sûtra's zelf (I, 3, kwestie 5) worden geen voorbeelden aangehaald; Çabara-swâmin eerst voert die aan, en alle volgende commentatoren hebben op die wijsheid geteerd, met hier en daar zelfstandige verknoeiing van Çabara's werk. Deze weet nog niets van de ontdekking, d. i. 't verzinsel, dat *yawa* bij de barbaren in gebruik is voor gierst; kwestie 5, waarbij hij *yawa* te pas brengt, loopt over 't bezigen van dubbelzinnige woorden, en eerst kwestie 6 betreft het gebruik van vreemde woorden. Ik laat hier de woorden van Çabara-swâmin zelven volgen (op I, 3, kwestie 5), voor zooverre ze ons hier aangaan:

„Sommigen passen 't woord *yawa* toe op een graansoort met lange baarden, anderen op panicum italicum; sommigen gebruiken *warâha* in den zin van „mannetjes-varken," anderen in dien van een zwarten vogel; sommigen verstaan onder *wetasa* rotting, anderen Eugenia [1]. Daar men nu 't woord in tweeërlei zin kan opvatten, bestaat er twijfel omtrent de keuze [2]."

De kwestie tengevolge van de dubbelzinnigheid der aangehaalde woorden wordt nu verder zoo beslist: „dat men zich in dezen te houden heeft aan 't spraakgebruik der beschaafden (*çishta*, niet te verwarren met *ârya*, gelijk in 't door Colebrooke meêgedeelde uittreksel geschiedt); dat, vermits in Vedateksten klaarblijkelijk met *yawa* gerst, met *warâha* zwijn, met *wetasa* rotting bedoeld is, de eerste beteekenis van *yawa* moet geacht worden te zijn die van gerst, en de oneigenlijke of overdrachtelijke die van gierst."

Het is, dunkt me, duidelijk genoeg dat *yawa*, *warâha* en *wetasa* behalve de meest gewone beteekenis nog eene andere hadden; voorts dat er geen sprake kan wezen van ontleende woorden, op grond van 't boven aangemerkte en ook op grond daarvan, dat 't eenigste vreemde volk dat in aanmerking zou kunnen komen de Iraniërs zijn. Nu is het onmogelijk dat skr. *warâha* en *wetasa* in eenige Iraansche taal evenzoo konden klinken. Wel is waar bezitten de Iraniërs, evenzeer als de Afghanen, 't woord *yawa* ook, thans in den vorm van *jaw*,

---

[1] Colebrooke moet gelezen hebben *jambîre* „citroen" voor Çabara's *jambwâm* „eugenia."

[2] Tatra kecid dîrghaçûkeshu yawaçabdam prayunjate, kecit priyangushu; warâhaçabdam kecit sûkare, kecit krshnaçakunau; wetasaçabdam kecid wanjulake, kecij jambwâm. Tatrobhayathâ padârthâwagamâd wikalpah.

maar juist bij hen duidt het gerst, en niet gierst aan. Of in den Veda *yawa* overal gerst beteekent, is aan bedenking onderhevig. In andere Indogermaansche talen (waarvan de Indiërs geen kennis droegen), bestaat hetzelfde woord, en wel in gewijzigde opvatting; 't Litausche *java* (gebruikelijk als meerv. *javai*) is „koorn;" over de beteekenis of beteekenissen van 't etymologisch verwante Grieksche ζεά en ζειά zijn de geleerden het niet eens, behalve in zooverre dat het meer dan ééne graansoort aanduidde.

In alle landen waar ééne taal verbreid is over streken van verschillend klimaat of verschillenden bodem vindt men verschil van toepassing van één en hetzelfde woord op verschillende gewassen. Om eens dicht bij huis te blijven, in sommige streken van Duitschland verstaat men in de wandeling onder koorn rogge, in andere tarwe, in andere spelt, in andere haver, in andere gerst. Daarbij vergeleken is de dubbelzinnigheid van 't skr. *yawa* over een veel grooter taalgebied eene kleinigheid. Anders wisselt misschien in geen land ter wereld 't klimaat en daarmee de plantengroei op een betrekkelijk klein bestek zóó af als in Indië. Welk een verschil tusschen de gletschers van den Himâlaya en de brandende vlakten van Hindustân, de broeikaswarmte van Bengalen! Het is dus geen wonder, dat 't skr. *tushâra* voor de Hindus van 't Noorden ijs, vorst beteekent, doch voor andere dauw, nevel; dat de Javaan wel 't woord *hima* „sneeuw" heeft overgenomen, maar de zaak daardoor aangeduid niet kent en onder *hima* nevel of wolk verstaat. Om nog een voorbeeld uit het plantenrijk aan te halen: de *devadâru* beteekent in 't Noorden den Deodaar-pijnboom; in Bengalen, waar die boom natuurlijk niet groeit, de Uvaria longifolia, in Dekkhan, Erythroxylon; op Bali, 't sandelhout [1]; in 't Maleisch, zekeren denneboom, (volgens Klinkert.)

Na 't betoog dat 't woord *yawa* in Indie, in niet te bepalen streken op gierst toegepast werd, vervallen de bedenkingen tegen de gissing van Lassen gemaakt. Daaruit volgt nog niet dat *Yawadwîpa* „giersteiland" moet beteekend hebben, alleen maar dat er in die opvatting niets ongerijmds, niets vreemds, niets onwaarschijnlijks ligt opgesloten. H. KERN.

---

[1] In de interlineaire vertaling van den Wiwâha 13 wordt ten minste *candana* met *dewandaru* verklaard.

LEESTAFEL. [1]

De Mohammedanen in Hindostan. — *Our Indian Musalmans: Are they bound in conscience to rebel against the Queen? by W. W. Hunter. London.* 1871. — Dat de Islam ooit nut heeft gesticht in eenig land waar hij doordrong, blijft eene stelling die nog steeds wacht op bewijs. Het tegendeel te betoogen, de groote nadeelen in 't licht te stellen, welke het Mohammedanisme nagenoeg aan alle landen en volken berokkend heeft, waar het ingang vond, is geen zware taak. Een nieuw voorbeeld levert inmiddels het bovenvermeld merkwaardig geschrift. De auteur, ons buitenlandsch medelid, wel bekend ook als schrijver van het belangrijke (mede in de Bibliotheek van het Instituut aanwezige) werk over Bengalen, (Rural Bengal), verhaalt ons op zijne gewone levendige en onderhoudende wijze de jongste geschiedenissen der onlusten, onophoudelijk ook nog in dezen tijd door de ultra-orthodoxe en fanatieke Wahabi's in Britsch-Indië gestookt, en behandelt voorts de op den titel uitgedrukte vraag, zooals die onder de Mohammedaansche wet- en godgeleerden zelven wordt gedebatteerd. Afgezien nog van het belang, 't welk dit boek voor de geschiedenis van den dag in 't algemeen bezit, is het ook voor ons Nederlanders alligt niet onnut, in zoover het wederom eene waarschuwing bevat tegen de woelingen der Mohammedanen en ons wijst op de gevaren waarmede zij ook ons Java zouden kunnen bedreigen, wanneer wij wat al te zorgeloos ons betoonen omtrent het wroeten hunner hadji's, en, zoo wij dezen al niet bepaald te keer willen gaan, dan toch niet behoorlijk het oog op hunne handelingen blijven houden. Dringt eenmaal de geest der Wahabi's ook tot hen door, en er is geen reden waarom dit niet zou kunnen geschieden, dan

[1] Den lezer zij herinnerd, dat onder deze rubriek geen andere boeken worden aangekondigd dan die welke nieuwlings voor het Instituut aangekocht en voor de leden ter lezing gelegd zijn.

leert ons Hindostan wat wij misschien nog van hen te wachten hebben. — Om welke reden voor 't overige een Britsch-Indisch blad het werk van Hunter 〃ill-advised〃 genoemd heeft, is ons niet gebleken. Mogelijk vinden sommigen beter, het bestaand kwaad niet onder de oogen te zien, en ook hier de toevlugt te nemen tot struisvogelpolitiek.

China uit een Fransch oogpunt. — *De Pékin à Shanghaï. Par Eugène Buissonet. Paris.* 1871. — De lezer, die onlangs kennis mogt hebben genomen van het belangwekkend en onderhoudend geschreven boek van Cooper over China (in ons vorig nommer aangekondigd), zal ongetwijfeld ook dat van Buissonet wel eens willen inzien; vooreerst omdat het, tot afwisseling, weer eens een Fransch oordeel over het Middenrijk levert, en dan ook omdat het juist een gansch ander gedeelte dan het door Cooper bereisde, nl. het Noordoosten van China beschrijft. Ergerlijk verval, in 't bijzonder in alle zaken die het bestuur betreffen, nevens zwakke, tot heden nog weinig geslaagde pogingen om het goede van de Westersche beschaving over te nemen, is het voornaamste wat de schrijver als resultaat van zijn twaalfjarig verblijf en vele reizen constateert. Ook omtrent de zendelingen, bepaaldelijk de Katholieke, bevat zijn geschrift velerlei belangrijke mededeelingen. Zijn oordeel over deze heeren is gansch niet zacht, en merkwaardiger wijze stemt het volkomen overeen met de beschuldigingen, door de Chinesche regering tegen de missionnarissen, bij hare remonstrantie aan de Westersche mogendheden, ingebragt. Wij deelden den hoofdinhoud van dat opmerkelijke stuk, nevens enkele uittreksels uit Buissonet's werk mede in den Nederlandschen Spectator van het vorige jaar.

De Oostenrijksche expeditie. — *Fachmännische Berichte über die österreichisch-ungarische Expedition nach Siam, China und Japan.* (1868—1871). *Von Dr. Karl von Scherzer. Stuttgart.* 1872. — In 1868 begaf zich eene door de Oostenrijksche regering benoemde missie, bestaande uit een gezant met zijne ondergeschikte diplomaten en verscheiden industriëlen en natuurkundigen, naar Siam, China en Japan om daar officiële betrekkingen met de inlandsche regeringen aan te knoopen

en tevens wetenschappelijke en handelsberigten omtrent die landen en andere Oost-Aziatische te verzamelen. Het bovengemeld boek bevat de geschiedenis van de expeditie en voorts eene menigte berigten omtrent land- en volkenkunde, den handel en de industrie van Britsch-Indië, Singapore, Pinang, Java, Manilla, Siam, Cochin-China, China en Japan, te zamen een boekdeel van omstreeks 500 bladzijden groot octavo. Mogen niet alle daarin voorkomende berigten voor ons bijzonder nieuw of ook belangrijk zijn, het lijdt toch geen twijfel of er zal voor menigeen nog vrij wat in te vinden zijn wat te weten hem welkom of ook praktisch nuttig zijn mogt. Bovenal kan de kennisneming van het werk ook voor de onzen van belang zijn, in zoover het gegeven voorbeeld onze kooplieden en industriëlen mogt opwekken om, zij 't niet van regeringswege dan toch langs particulieren weg, ook voor zich zelven eens behoorlijke berigten omtrent hun vak in die verschillende Oostersche landen te doen inwinnen, gelijk dat niet lang nog geleden door eene Twentsche firma geschiedde, van wier hoofden zich één in persoon naar Britsch-Indië begaf en daar met goeden uitslag handelsbetrekkingen met inlandsche en andere kooplieden zocht.

v. L. B.

VARIA.

Mededeelingen omtrent de linguistiek van Nederlandsch-Indië.

Het doel dezer mededeelingen is slechts de aandacht te vestigen op eenige onlangs verschenen en hier te lande nog weinig bekende geschriften op dit gebied. Het meer bekende, hoe belangrijk ook, dat laatstelijk van de hand der heeren Roorda, Kern en anderen het licht heeft gezien, ga ik dus met stilzwijgen voorbij.

Belangrijke bijdragen tot de kennis van het Lampongsch hebben wij aan den heer H. N. van der Tuuk te danken. Van zijne 〃Brieven betreffende het Lampongsch〃 en zijne 〃Vergelijkende woordenlijst van Lampongsche tongvallen〃, beide in het Tijdschrift van het Batav. Genootschap opgenomen, is vroeger reeds in het Tijdschrift van N.-I. gewag gemaakt, zoodat ik daarbij niet wensch stil te staan. Zeer onlangs echter ontvingen wij van zijne hand onder den titel: 〃Het Lampongsch en zijne tongvallen〃 een begin van Lampongsche spraakkunst. In de inleiding vernemen wij dat men in het Lampongsch twee hoofdtongvallen kan onderscheiden, het Aboengsch en het Pabijan. Daarna geeft hij eene vergelijkende lijst van woorden in deze en nog twee andere tongvallen en handelt vervolgens over de uitspraak van klinkers en medeklinkers. In de verdere paragrafen wordt achtereenvolgens gesproken over: den klemtoon, den klinker in de vóórvoorlaatste lettergreep, eigenaardigheden in den vorm der woorden in de verschillende tongvallen, klankwetten, overeenstemmende verschuiving van beteekenis [1], posterioriteit van woorden, die 't algemeene voorstellen, invloed van andere talen op het Lampongsch en vergelijking met het Javaansch, Soendaneesch en Bataksch, welk laatste gedeelte voor de vergelijkende studie der talen van Nederlandsch-

---

[1] In deze paragraaf geeft de schrijver eenige voorbeelden ten bewijze dat verschil van beteekenis in gelijkluidende woorden somtijds niets kan bewijzen tegen de identiteit van twee woorden b.v. *pènggang* dat in het Bataksch *gordel* beteekent, vergeleken met het Maleische *pinggang* = *heup.*

Indie bijzonder belangrijk mag heeten. Behalve eene spraakkunst mogen wij ook een Lampongsch leesboek van den heer Van der Tuuk verwachten, dat reeds gereed is om ter perse te gaan.

Sedert lang heeft de Utrechtsche Zendingsvereeniging eene zending te Doreh en omstreken op Nieuw-Guinea en o. a. uit de notulen van het Batav. Genootschap van kunsten en wetenschappen is het bekend dat sommige van hare zendelingen zich met grooten ijver op de daar gesprokene taal hebben toegelegd. Ik laat hier de opgave volgen van enkele geschriften door die zendelingen geschreven en mij onlangs toegezonden:

Allereerste beginselen der Papoesch-Mefoorsche taal, door J. L. van Hasselt, zendeling te Doreh. Niet in den handel, Utrecht 1868, 33 bladz. in 12°. Dit boekje handelt over de taal van den Mefoorschen stam, die op het eiland Mefore in de Geelvinksbaai te huis behoort en zich van daar ook naar Doreh en de naburige eilanden Mansinam en Rhoon verspreid heeft.

Het Evangelie van Markus in de Noefoorsche taal, tweede druk. Utrecht 1871. Het Noefoorsch is, gelijk wij uit het voorberigt van den heer G. Barger, Secretaris der Utrechtsche Zendingsvereeniging, vernemen, een papoesch dialect, dat in den omtrek van Mansinam en Doreh gesproken wordt.

Eene vertaling van Zahn's Bijbelsche geschiedenissen in hetzelfde dialect door wijlen den zendeling Geissler, Utrecht 1870.

Psalmen en gezangen in hetzelfde dialect, door de zendelingen Ottow en Geissler, Utrecht 1871.

Eene uitvoeriger Papoesche spraakkunst dan de bovengenoemde „Allereerste beginselen” en eene woordenlijst van die taal, beide door de zendelingen Geissler en Jaesrich bewerkt, zullen eerlang ter perse gaan. De heer G. Barger te Utrecht, die zich daartoe door mededeelingen van de zendelingen in staat gesteld ziet, zal ze in het licht geven.

Van den heer van Eck, die voor de Utrechtsche Zendingsvereeniging op Bali arbeidt, is thans eene Balinesche spraakkunst ter perse, die, naar wij vernemen, door een Balineesch woordenboek en leesboek gevolgd zal worden. In het pas verschenen n°. 3 van het 18e deel van het Tijdschrift van het Batav. Genootschap gaf de heer de Vroom, zendeling der zelfde vereeniging op genoemd eiland, tekst en vertaling van een paar Balinesche brieven op lontarbladen geschreven, waaraan hij ook eenige aanteekeningen heeft toegevoegd. De „Balinesche spreekwoorden” in hetzelfde tijdschrift medegedeeld, naar wij meenen,

door Van Eck, kwamen ons nog niet onder de oogen. De arbeid dezer zendelingen, dien wij zeer op prijs stellen, doet ons te meer verlangen naar hetgeen de heer van der Tuuk ons over de taal en letterkunde van Bali zal leveren. Hij heeft teregt begrepen dat de studie van het Kawi onmisbaar is voor de grondige kennis van het Balineesch en bij de vele moeijelijkheden, waarmede de beoefenaar van het Kawi, ook daar te lande, te kampen heeft, mag men het hem niet ten kwade duiden, maar moet hem veeleer dank weten dat hij het „festina lente" eenigszins in het oog houdt.

Chinesche bronnen voor de kennis der handelsbetrekkingen van de Arabieren met China en den Indischen Archipel gedurende de middeleeuwen. Bij Trübner & Co. verscheen onlangs een klein geschrift van E. Bretschneider, getiteld: „On the knowledge possessed by the ancient Chinese of the Arabs and Arabian colonies and other Western countries, mentioned in Chinese books." De schrijver, geneesheer der russische legatie te Peking, deelt daarin een en ander mede uit de berigten omtrent vreemde landen, die men in de chinesche geschiedboeken vindt aan het slot der geschiedenis van de verschillende dynastien sedert de tweede eeuw vóór Christus. Bij de bekende onkunde der Chinezen in alles wat de geographie betreft en hun volslagen gebrek aan kritiek is de oogst hier natuurlijk zeer schraal en is men meermalen in het onzekere of moet tot gissingen de toevlugt nemen. De belangrijkste zijde van dit boekje is wel deze, dat het kan dienen om de berigten van Arabische schrijvers aangaande het verkeer der Arabieren met China en den Indischen Archipel, zij het dan ook slechts zeer in het algemeen, te bevestigen. Verscheidene producten van den Indischen Archipel, die de Arabieren naar China bragten, zooals kamfer, benzoë, drakenbloed enz., worden hier vermeld. Met de namen *P'o-li* en *San-fo-t'si* zijn, naar Bretschneider gist, Borneo en Sumatra bedoeld. Omtrent de politieke en commercieele betrekkingen der Arabieren met China worden voorts verscheidene bijzonderheden, niet alle van belang ontbloot, aangetroffen. Wij vestigen de aandacht op dit geschrift in de hoop dat het welligt een nader en vruchtbaarder onderzoek moge uitlokken [1].

G. K. Niemann.

---

[1] Omtrent de aloude betrekkingen van China met Java ontvingen wij, niet lang geleden, in Deel XX van het Tijdschrift van het Batav. Gen. zeer belangrijke mededeelingen van den heer G. Schlegel.

VERBOD VAN HET ROOKEN VAN MADAT TE BANDA 1684.

Willem van Zyll, Gouverneur en Directeur der Eilanden Banda, onder het beleit van d'Ed. Heere Johannes Camphuys, Gouverneur-Generael over Nederlants Indien. Allen den geenen die desen sullen sien ofte hooren lesen, Saluyt, doen te weten:

Dewyle wy tot ons leetwesen dagelycx meer en meer vernemen ende ontwaer werden, dat het Madap-zuygen, dat is: Tabacq met Amfioen gekoockt, te roocken, seer aggresseert ende toeneempt. Een quaet waerdoor veele menschen gelyck simpel ende als van sinnen berooft werden, onlustigh ende onbequaem om eenige affairen te verrichten, sittende den meesten tyt geheele dagen door als verwesene, onnut tot eenige diensten; door-brengende hier mede alle het geene zij konnen bybrengen, benevens de ruine van haere familien. Soo ist, dat wy volgens schuldigen pligt, met advis van onzen Rade hierinne hebben willen versien, ordonneren ende bevelen dierhalven mits desen, dat zigh van nu voortaen, allen ende eenen jegelycke sal hebben te onthouden ende te wachten, om Madap off Taback met amfioen gekoockt te roocken, op poene die bevonden zal worden contrarie desen placcaten gedaen te hebben, vervallen sal in de boete van vyff en twintigh Rycksdaelders. Ordonneeren ende bevelen over zulcx onsen Fiscael ende andere dienaers van de Justitie, op de overtreders van desen goet reguart te nemen, ende jegens deselve sonder eenige conniventie ofte dissimulatie rigoureuselyck te procederen, want wy zulcx ten meesten nutte deser Provintie alsoo bevinden te behoren.

Aldus g'publiceert in't Casteel Nassauw op 't Eylant Neira in Banda, 14 Maert A° 1684.

(Was geteykent) WILLEM VAN ZYLL.

Ter zyde stont nevens 't Roode Zegel

ADRIAEN BRAAMS, *Secretaris*.

Uit het Dagregister gehouden in genoemd Kasteel

L.

DE SPEELMANSBAAI VAN KEYTS (1678) EN DE SPEELMANSBAAI VAN DE NEDERL.-INDISCHE COMMISSIE (1858) GELEGEN OP DE Z.W. KUST VAN NIEUW-GUINEA.

Van de reis door den Opperkoopman der Oost-Indische Comp. Keyts, in 1678 naar de Zuid-Westkust van Nieuw-Guinea ondernomen, bestaat behalve het Journaal of Dagregister door hem gehouden, nog eene kaart vervaardigd in het laatst der 17e eeuw [1].

Met dit journaal en kaart, zijn wij in de gelegenheid eene niet onbelangrijke fout te verbeteren, door de Nederlandsch Indische Commissie in 1858 begaan, toen zij onder anderen een gedeelte van de Zuid-Westkust van Nieuw-Guinea heeft bezocht, opgenomen en in kaart gebracht.

Het betreft de Speelmansbaai, die volgens de Commissie *beoosten* Adie of Wezels-Eiland, en volgens het journaal van Keyts, en de kaart *bewesten* genoemd eiland ligt.

Deelen wij uit hun rapport mede wat ze hier van zeggen: Toen de Etna op den 20 Maart 1858 de reede van Amboina had verlaten [2], kwam dit stoomschip op den 22 Maart aan de Noordkust van het eiland Adie ten anker. Na dit eiland, de Kamraobaai, de Karoefa rivier, de bocht van Kaimani enz. bezocht te hebben, werd er op den 2 April besloten, om den volgenden dag [3] eene reis met sloepen te ondernemen, naar de aan de westzijde der Tritonsbaai, achter het eiland Namototte gelegen baai, welke zich een paar mijlen Zuid-Oostwaarts aan de bocht van Kaimani aansluit en onder den naam Telokh Bitjara bekend is.

De heeren van der Goes en Croockewit, begaven zich met den Luitenant ter Zee Mac Leod, in den vroegen ochtend van opgemelden dag derwaarts met twee sloepen, en bevonden dat deze baai geene andere is, dan die, welke volgens Valentyn [4] en Dr. Salomon Mulder [5] in 1678, door den Opperkoopman

---

[1] N°. 494 van den Inventaris der kaarten. Eerste gedeelte. Rijks-Archief.

[2] Nieuw Guinea, Ethnographisch en Natuurkundig onderzocht en beschreven enz. In de Bijdragen van het Kon. Inst. voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië. N. V. 5 Deel 1862.

[3] Blz. 21.

[4] Oud en Nieuw Oost-Indie. 3 deel, Bandasche zaken.

[5] Reizen enz. Werken van het Kon. Inst. als voren. 1 Deel.

Keyts ontdekt, en door hem ter eere van den lateren Gouverneur-Generaal Speelman „de Speelmansbaai” genoemd is.

Deze baai ligt op 3°50′ Zuiderbreedte en 133°56′ Oesterlengte van Greenwich, enz.

Zooals wij zien beroept zich de Commissie op Valentyn [1]; maar wanneer ze deze met oplettendheid hadden gelezen, vertrouwen wij dat ze de fout, waarin ze nu zijn vervallen, hadden kunnen voorkomen. Het blijkt uit Valentyn dat hij bekend is geweest met het journaal van Keyts; ofschoon hij er slechts een uittreksel van geeft en dit verre van volledig is, bevat het voldoende gegevens om Keyts te kunnen volgen, en wat leest men nu bij hem? [2] dat Keyts nadat hij op den 7n September 1678, de baai, door hem *Speelmansbaai* genoemd, had verlaten, koers om de Oost stelde, en den 11n aan de Westhoek van het Wezels Eiland (Adie) ankerde; dat hij van daar den 13n verzeilde [3] tusschen de vaste wal en drie eilandjes door, tot hem de vaste wal N.N.O. en N. ontviel; dat hij in het N. een grooten inham zag (de Kamrao baai?) en O.N.O. overstak naar de overwal, 11 mijlen van het Wezels eiland, en aan de Westzijde van een eiland (Namototte) ten anker kwam, gelegen omtrent 1 mijl van een hoek Laewe genaamd, achter welken hij, volgens de oude kaarten, de Moordenaars rivier meende te vinden, dat Zijn Ed. daarna anders vernam. Hier vond het volk veel oesters, die zeer wel na paarlemoerschelpen geleken, waarvan zij er ook eenige mede in Banda gebracht hebben enz.

Waaraan het is toe te schrijven dat Valentyn hier van geen bocht of baai spreekt, kunnen wij niet oplossen. Maar het journaal daarentegen [4] zegt: dat Keyts tegen den avond van den 14e — na den geheelen dag met een Z. O. wind, naar ouder gewoonte bij den wind over gezeild te hebben — onder de wal en aan het westeinde van zeker eiland [5], liggende voor aan den

---

[1] Dr. Muller volgt Valentyn.

[2] t. a. pl. fol. 66.

[3] Het journaal heeft op den 12e: „Tegen den middagh verzeylden wy van hier langs de wal op 7, 8, 9, 10, 11 en 12 vademen, aen de N. W. hoek van do. eyland alwaer op 12 vademen ten anker kwamen.

[4] Daar wij ons onledig houden met het schrijven van de Reizen der Nederlanders naar Nieuw-Guinea, in de 17e en 18e eeuw, zoo deelen wij aldaar het journaal in zijn geheel mede.

[5] Later Nametotte (Namototte) genaamd, de beschrijving van dit eiland volgd op den 18e Sept.

mond van dezen inbocht, op 23 vademen stekgrond ten anker kwam; op het rif dat daar bij lag vondt men veel oesters enz. Den volgenden morgen voer hij met de Pisang en een schuit de bocht in, en kwam tegen den middag tot omtrent 2 mijlen aan het einde; hebbende doorgaans de breedte van 2 mijlen en een diepte van 6 à 7 mijlen; Keyts vondt allerwegen goede stekgrond tusschen de 10 en 18 vademen water; des avonds kwam Keyts weder aan boord terug; terwijl wij onder dezen dag nog lezen: „Dese bogt als zijnde nogh onbekent, gaven wij den naam van heer Quaalberghs Bay.” [1]

„Dees bogt nog onbenoempt, en voor yder blint
Geeft oesters abondant, waerin men peerels vint.”

Ook de kaart waarvan hier voren gesproken is, en waarop de koerslijnen door Keyts gevolgd, staan opgeteekend, stemd met het journaal overeen, al zijn de kustlijnen niet zoo geschetst als men ze wel gaarne zoude wenschen; maar daar de namen door Keyts aan de verschillende baaijen gegeven er op staan aangeteekend, kan hierin geen vergissing plaats hebben.

Daar Keyts zijn reis langs de kust, van de bocht van Onin — de Oosthoek van de golf van Mac'cluer — of van om de West, een aanvang neemt, is de eerste baai door hem bezocht en benoemd, de Rijckloffs-baij, en de tweede — eenige mijlen Oostelijker — de Speelmans-bay; de koerslijn loopt nu tusschen het Weselseiland en de vaste wal door; in het N. ten W. ligt een bocht zonder naam (de Kamrao-baai?) daarop volgt de Quaalbergsbocht [2] met het daarvoor liggende eiland Namototte, en eindelijk de Moordenaars-rivier (Tritons-baai?) die evenwel niet door Keyts is bezocht geworden.

Men zal derhalve tot de overtuiging moeten komen, dat de naam van *Speelmansbaai*, voorkomende op de kaart G[1] in den atlas van kaarten over Nieuw-Guinea, behoorende bij het rapport der Commissie, moet worden veranderd in *Quaalbergsbocht*; en ten tweede, dat de noot 3 op blz. 21, waar men leest: „verkeerdelijk is deze baai [3] op de kaarten van Melvill van Carnbée, geplaatst ten Zuid-Oosten van kaap van den Bosch” kan worden beschouwd te zijn vervallen.

Het doet ons leed dat wij, die hoogen prijs stellen op het

---

[1] Deze was destijds Gouverneur van Banda.

[2] In het Journaal Bay genaamd.

[3] Namelijk de Speelmans-baai.

zoo veele belangrijke, door de Commissie op hunne reis naar Nieuw-Guinea verrigt, het bovenstaande hebben moeten ter nederschrijven, maar de liefde tot de waarheid vorderde het.

LEUPE.

— In Allen's Indian Mail van 16 Jan. 1872 lezen wij het volgend berigt uit Kashmîr: „It is stated by a native paper that the Maharajah of Kashmere takes a very active interest in the progress of Sanskrit learning in his territory. Thousands of Brahmin youths are educated in that language at the expense of the State, and get, besides, books and allowances for maintenance. As a sure way of giving a stimulus to the study of Sanskrit, the Rajah has made a rule that no Brahmins who have not studied Sanskrit and became proficient in it shall receive the honour and esteem due to their position in Hindoo society, or be even permitted to marry."

Men houde hierbij in 't oog, dat het Sanskrit voor den beschaafden Indiër niet hetzelfde is als voor ons, maar van veel meer beteekenis, aangezien het in Hindostan bijkans geheel de plaats inneemt welke het Latijn gedurende de vroegere eeuwen in Europa bekleedde.

In de verhandelingen van het Bat. Gen. dl. XXXIII. — „Rapport over 's compagnie's regt op de Groote Oost, bl. 59," wordt *Maloeko* of *Maloekoe* vertaald door „welriekend gebergte". — Is er een andere vertaling van bekend?

TRANSCRIPTIE.

De leden van het Instituut zullen zich uit de notulen van het vorige jaar herinneren, dat toen eene commissie uit het Bestuur werd benoemd tot het doen van een voorstel omtrent een vast systeem van transcriptie van Javaansch en Arabisch schrift in Romeinsche karakters. Werd dergelijk stelsel ontworpen en door het Bestuur goedgekeurd, dan zou de uitnoodiging tot de medewerkers aan de Bijdragen worden gerigt, bij hunne geschriften over Indische taal-, land- en volkenkunde zich daarvan te willen bedienen, ten einde zoo doende eene, tot heden nog maar al te zeer gemiste en voor den lezer toch zoo wenschelijke eenheid te verkrijgen bij het wedergeven van bedoeld schrift met onze letterteekens, althans voor zoover de werken van het Instituut betreft. De commissie, bestaande uit de heeren Kern, Nieman en den ondergeteekende, voldeed aan den haar opgedragen last en bragt een door haar ontworpen systeem ter tafel, dat vervolgens door het Bestuur en in 't bijzonder ook door zijne taalkundige leden Hoffmann en Meinsma werd goedgekeurd. Bijgevoegde tabel vertoont het stelsel zooals het werd aangenomen. Een enkel woord ter nadere opheldering is hier inmiddels alligt niet te onpas.

Oostersch letterschrift zóó weer te geven in onze karakters dat ieder daaruit de volkomen juiste uitspraak van alle letters en klanken begrijpe, is door lange ervaring gebleken eene bepaalde onmogelijkheid te zijn. Vele schrijvers hebben het vruchteloos beproefd. Zoo, om slechts één voorbeeld uit de menigte te kiezen, met de 7e letter van het Sanskrit-schrift of Devanâgarî: sommigen schreven ze *dsch*, anderen *dj*, (radscha, radja), maar geen van beide schrijfwijzen drukt den waren klank uit; en ten laatste is men vrij algemeen overeengekomen eenvoudig de *j* te gebruiken (raja), daar toch ieder, die Sanskrit verstaat, zeer wel weet hoe die letter moet uitgesproken worden, terwijl degene die het niet verstaat het toch niet anders leeren kan dan door de uitspraak van een ander te

hooren. Zoo ook met tal van andere karakters uit het bedoelde schrift; en omtrent nagenoeg alle is dan ook tegenwoordig, in Engeland, Duitschland, Frankrijk een vrij algemeen geldend stelsel van transcriptie aangenomen, zoodat de lezing van een overgebragten sanskrit-tekst tegenwoordig bijkans geenerlei moeilijkheid meer oplevert. Van het Javaansch nu geldt volkomen hetzelfde als van het Sanskrit, met dit onderscheid alleen, dat er tot heden geene wezenlijke poging is aangewend om een vast stelsel te verkrijgen, of althans dat de daartoe ingestelde tot nog toe zijn mislukt. Van 't Arabisch kunnen wij zwijgen; ieder, die de taal kent, weet volkomen dat eene juiste phonetische transcriptie voor die karakters met geene mogelijkheid te vinden is; men denke slechts aan die verschrikkelijke ghaïn, waarvan de uitspraak op 't hooren zelfs nauw voor een Europeaan valt aan te leeren, ten ware misschien zoo hij ter schole wilde gaan bij een sinaasappelen-Jood in een onzer achterbuurten of bij iemand, die een heel erge grogstem heeft.

De onmogelijkheid eener wezenlijk phonetische transcriptie voor de genoemde talen dus eenmaal erkend, blijft niets anders over dan met onderling goedvinden een systeem van benadering vast te stellen. En daarbij moet, gelijk wel van zelf spreekt, de hoogst mogelijke eenvoudigheid eene eerste voorwaarde zijn. Men moet namelijk trachten, steeds elk vreemd karakter ook door één teeken in ons schrift uit te drukken, of, waar dit al te groot bezwaar oplevert, in elk geval door niet meer dan twee. Daartoe is evenwel de vervaardiging van ongeveer een twaalftal afzonderlijke letters van ons alphabeth met onder of bovengeplaatste puntjes onvermijdelijk. Onze drukkerijen zullen daartoe inmiddels ongetwijfeld overgaan zoodra slechts blijkt, dat er in den regel door onze philologen gebruik van wordt gemaakt. Wat de vokalen betreft, alle pogingen om hare bijzondere uitspraak in de verschillende gevallen aan te duiden, moeten volkomen mislukken ten ware men wederom in de grootst mogelijke omslagtigheid wille vervallen; maar waarom ook door ons schrift meer te willen aanduiden dan in het schrift zelf 't welk wij zoeken weer te geven? — Op deze algemeene grondslagen dan berust het door 't Bestuur goedgekeurd stelsel.

Het voornemen bestaat thans, indien binnen den tijd van zes weken na de uitgave van dit nommer, door de meerderheid der medewerkers aan de Bijdragen geen overwegende bezwaren

tegen het voorgedragen stelsel bij het Bestuur kenbaar worden gemaakt, terstond de evenbedoelde afzonderlijke letters te doen vervaardigen, ten einde dan eventuële bijdragen voor het volgend nommer, waarin transcriptiën uit de drie bedoelde talen [1] voorkomen, met de hiernevens in de tabel aangeduide teekens te doen drukken. De Redactie vertrouwt in dat geval ook dat de inzenders van dergelijke bijdragen zich voortaan wel van die teekens zullen willen bedienen, waaruit toch zoowel voor hen zelven als voor hunne lezers eene belangrijke vergemakkelijking te wachten is. Bij elken jaargang zal dan tevens weder een afdruk van de tabel worden gevoegd, ten einde men deze steeds ter hand hebbe, en ze niet altijd in een voorgaanden behoeve op te zoeken. De thans in dit nommer opgenomen stukken van philologischen aard konden natuurlijk nog niet volgens het voorgedragen stelsel worden uitgegeven; en ze te laten wachten tot eene volgende aflevering scheen niet gewenscht.

Mogt het voorbeeld, door het Instituut te geven, nu ook elders, o. a. bij het Bataviaasch Genootschap, en bij onze taalgeleerden in 't algemeen navolging vinden, ook voor buitenlanders, die van onze taalkundige geschriften willen kennis nemen zou daaruit een groot gemak voortvloeijen. En wie weet of dan eindelijk ook de Regering zich niet zou laten vinden, om voor hare officiele stukken van ons transcriptie-stelsel gebruik te maken. Zóó ver zijn wij echter nog niet!

v. L. B.

---

[1] Terstond reeds het stelsel op andere, nog weinig bekende Oostersche, met name Polynesische talen te gaan toepassen, scheen niet raadzaam. Beter, eerst de proef eens te nemen met de meer bekende en meer algemeen gebruikelijke.

Transcriptie van Devanâgarî, aangenomen door het K. Instit.

अ	ꦄ		*a.*
आ	ꦄꦴ	ا	*â.*
इ	ꦅ .. ꦶ	ـِ	*i.*
ई	ꦷ	ى	*î.*
उ	ꦈ . ꦸ	ـُ	*u.*
ऊ	ꦹ	و	*û.*
ऋ	ꦉ .. ꦽ		*ṛ.*
ॠ			*ṝ.*
ऌ	ꦊ		*ḷ.*
	ꦼ	ـِ	*e.*
ए	ꦌ		*ê.*
ऐ	ꦍ	اى	*ai.*
ओ	ꦎ ꦎ-2	و	*o.*
औ	ꦎ-2	او	*au.*
क	ꦏ	ك	*k.*
		ق	*ḳ.*
ख		خ	*kh.*
ग	ꦒ		*g.*
घ			*gh.*
		ع	*ʿ.*
		غ	*ġ.*
ङ	ꦔ		*ṅ.*
च	ꦕ		*c.*
छ			*ch.*
ज	ꦗ	ج	*j.*
झ			*jh.*
ञ	ꦚ		*ñ.*

Javaansch en Arabisch schrift, voor taal- land- en volkenk. v. N. I.

ट	ꦛ	ط	ṭ.
ठ			ṭh.
ड	ꦝ	ظ	ḍ.
ढ			ḍh.
ण	ꦟ		ṇ.
त	ꦠ	ت	t.
थ		ث	th.
द	ꦢ	د	d.
ध		ذ	dh.
न	ꦤ	ن	n.
प	ꦥ	ڤ ف	p.
		ف	Ar: f. Mal: p.
फ			ph.
ब	ꦧ	ب	b.
भ			bh.
म	ꦩ	م	m.
य	ꦪ	ى	y.
र	ꦫ	ر	r.
ल	ꦭ	ل	l.
व	ꦮ	و	v, w.
श		ص	ç.
ष		ش	sh.
		ض	d̓.
		ز	z.
स	ꦱ	س	s.
ह	ꦲ ꦽ	ح	h.

DE SMEEKSCHRIFTEN DER MALABAARSCHE CHRISTENEN.

1709—1728.

De Oostindische Compagnie, die sedert 1661—1663 de voormalige portugesche bezittingen Quilon, Cranganor en Cochin [1] ter kuste van Malabar in handen had, kwam daar in aanraking met een zeer gemengde bevolking. Behalve de belijders der inlandsche godsdiensten waren er van ouds Mohammedanen, zwarte en blanke Joden, en ook Christenen gevestigd; en men weet hoe in Azië, veel meer dan bij ons, de godsdienst nationaliteiten uit elkander houdt. Elke van die afdeelingen had hare eigene wetten, privilegiën, administratie en civile rechtspraak; alleen door belastingen, heirvaart en strafzaken stond zij in betrekking met den souverein des lands. Volgens beweren der Christenen [2] was het reeds de apostel Thomas, die zeven gemeenten gesticht, en te Mailapur op de Oostkust de martelaarskroon verworven had. Meer geloof verdient misschien het bericht, dat in de 4e eeuw zekere koopman Thomas met hulp van syrische geestelijken kerken en scholen stichtte. Zooveel is zeker, dat het handelsverkeer met de Euphraat-Tigris-landen het Christendom in de hand werkte, en dat het gebruik der syrische

---

[1] Baldaeus, Beschr. der Indische kusten Malabar ende Choromandel, Amst. 1672. Valentijn, Oud en Nieuw O. I. IV. Een afbeelding van de stad Cochin, geteekend 4 Dec. 1704, in Corn. de Bruin's Reizen over Moskovie door Persie en Indie, Amst. 1711, onder No. 191. Een uitvoerige kaart, waarvan ik een uittreksel had willen geven, heb ik niet kunnen machtig worden.

[2] Over hen zie La Croze, Hist. du Christianisme des Indes, la Haye 1724. Assemani Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana III B (Romae 1728), pp. 28 sqq., 435 sqq. Claud. Buchanan, Christ. Researches in Asia. 3d ed. Edinb. 1812, pp. 29 etc. Ch. Swanston, in Journ. of the Asiat. Soc. No. 2 & 3 (Lond. 1834—5). Ritter, Erdkunde V S. 601 ff. 945. Mijne Anecdota Syriaca tom. I, L. B. 1862, pp. 123 sqq. 179 sqq. R. Payne Smith, Catal. Codd. MSS. Bibl. Bodlei. VI (Lond. 1864), pp. 265 sqq.

taal als kerktaal, en de ondergeschiktheid aan kerkvoogden te Bagdad, aan dat verkeer moeten worden toegeschreven.

De privilegiën, aan die Christenen door inlandsche vorsten verleend, moeten, op metalen platen gegrift, nog heden in het zendingscollegie te Cottayam berusten [1], terwijl de universiteits-bibliotheek te Cambridge [2] kopijen bezit. De Christenen stonden oudtijds in rang gelijk met de kaste der edelen, en moesten enkel voor die der Brachmanen onderdoen. Onder hun eigen primaat, den bisschop van Angamale, waren zij nagenoeg onafhankelijk, en hunne kerken werden op 1500 geschat. Door aanhoudende wapenoefening wisten zij hun aanzien te handhaven; een tijd-lang werden zij zelfs door eigene koningen geregeerd, na wier uitsterven zij allen onder den radja van Cochin kwamen te staan.

Ongelukkig voor hen was het op den duur niet doenlijk, buiten de geschillen te blijven, die overal ontstaan waar een buitenlandsch kerkgezag de rechten van het inheemsche bestuur bedreigt, en waar geestelijken onderling om den voorrang twisten. Eeuwen lang had men in Indië het godsdienstig onderwijs van buiten geimporteerd, en wist niet, dat de katholieke kerk van Rome en Constantinopel de geestelijke vaderen aan wie men hechtte, als ketters had uitgeworpen. De nestoriaansche partij, door het concilie van Ephesus in 431 veroordeeld, had toen een toevlucht gevonden in het perzische rijk der Sasaniden; en haar opperhoofd, de katholikos van het Oosten, later patriarch getiteld, zetelde in de buurt van het oude Babylon, achtereenvolgens te Seleucia, Ctesiphon en Bagdad, van waar de werkelijke residentie sedert de 13e eeuw naar verschillende plaatsen, en eindelijk in de 16e eeuw naar Mosul werd verlegd. Deze kerkvoogd was het, die de Thomaschristenen aanhoudend van bisschoppen voorzag; zij waren Nestorianen zonder het te weten; en vele instellingen van lateren oorsprong, als kloosterleven en priesterlijk coelibaat, waren hun insgelijks onbekend gebleven. Hadden zij van de christenheid buitenaf meer geweten, en waren de inlandsche vorsten op den duur even verdraagzaam geweest als hunne voorgangers, beide partijen zouden er beter bij gevaren zijn.

Thans werd in 1502 de portugesche veroveraar met vreugde ingehaald als geloofsgenoot en bevrijder van het juk der Heidenen. Men bracht hem den schepter der voormalige christen-koningen

[1] Swanston (2) 177.
[2] Buchanan 130—132.

tegemoet. Aanvankelijk scheen het, dat de koning te Lissabon hier duizenden goede onderdanen had gewonnen; welmeenende ordegeestelijken begonnen, door nieuw opgerichte scholen, het inheemsche priesterdom eveneens in te nemen voor hun meester te Rome. Toen zij echter meer weerstand vonden dan men verwacht had, mengde zich de inquisitie van Goa in de zaak, en van nu af begon de vervolging der nestoriaansche ketters. De Portugezen legden het daarop toe, dat het verkeer met Mosul gestremd, en de indische bisschoppen die zich verzetten, als dwaalleeraars gestraft zouden worden. Waar dit niet gelukte, moest ten minste verdeeldheid worden gezaaid, en de een of de ander overgehaald tot een reis naar Rome en formele onderwerping aan den paus. Met dat al gebeurde het telkens, dat syrische geestelijken, als kooplieden, matrozen of bedelaars verkleed, de vervolgden kwamen steunen in hun verzet; en aartsbisschop Abraham wist zich in het binnenland buiten het bereik der Franken te houden. Eerst na diens dood, in 1597, achtte Don Alexis de Menezes, de aartsbisschop van Goa, den tijd gekomen om dieper door te tasten. De aartsdiaken Gregorius stond toen aan het hoofd der inlandsche kerk; door paus noch patriarch bevestigd, miste hij den moed om het opontbod naar een kerkvergadering te Cochin te weerstreven, en kwam, hoewel van drieduizend welgewapende aanhangers vergezeld. Menezes daarentegen verzekerde zich voor dertigduizend gouden doublons van de hulp van den radja van Cochin, die een overmacht van manschappen te zijner beschikking stelde. En nu werd in 1599 ter synode van Udiamper de syrische-indische kerk met geweld in allen deele geromaniseerd. Alleen de syrische taal zou nog behouden blijven. Georgius met 150 priesters en 600 anderen werden gedwongen, de handelingen der vergadering mede te onderteekenen. Op al de portugesche posten werd de overwinning met Te-Deum en processie gevierd; vervolgens hield Menezes een algemeene kerkvisitatie, en alwat er van boeken en papieren te vinden was, werd plechtig verbrand. Bij die gelegenheid gingen ook de archiven der hoofdkerk van Angamale verloren; wat zij bevat hebben, is helaas onbekend.

Van nu af waren het europesche priesters die aan het hoofd der Thomaskerk stonden, en een halve eeuw droeg zij, onder het opzicht der inquisitie, het roomsche masker zonder tegenstand. Eerst de oorlog tusschen Portugal en Spanje, waarbij het laatste door Rome werd gesteund, en de strijd op Ceylon tegen

de Nederlanders, deden den moed ontwaken van een geslacht, dat in het geheim in de oude traditiën moet zijn opgevoed. Een groote vergadering in de oude kerk van Alanghat zwoer Rome af, en herstelde de oude gemeenschap onder Thomas van Palakommatta, dien zij, hoewel tegen den kerkelijken regel, tot bisschop benoemde. Veertigduizend man stonden gereed om hem te verdedigen. De roomsche curie, waarschijnlijk door de voorzichtige Jesuiten ingelicht, begreep dat hier met diplomatisch overleg moest worden te werk gegaan, en zond den bisschop van Hierapolis i. p. i., Joseph a S^a Maria af, voorloopig als apostolisch administrator, om alle concessiën te doen die de roomsche kerk in zulke gevallen vermag toe te staan. Het baatte weinig; de bekwame Carmeliet slaagde er in, enkele volgelingen van Thomas af te trekken, en bij zijn terugkeer naar Europa in 1663 installeerde hij diens bloedverwant Alexander als vicaris-apostoliek, die met 45 gemeenten het pauselijk gezag erkende. Op zijn terugreis werd Joseph te Cochin door onzen Rijklof van Goens beleefd ontvangen; het lag niet op den weg der Compagnie, zich te mengen in geschillen waarvan zij het belang vóor zichzelve niet inzag.

De roomschgezinde partij wist op den duur in haren boezem de eenheid niet te bewaren. In 1676, na den dood van Alexander, werd door den portugeschen koning een priester van zijne natie tot aartsbisschop van Cranganor benoemd, die echter, buiten staat om dadelijk over te komen, een inheemschen aartsdiaken tot vicaris aanstelde. De meerderheid was daartegen, en onderwierp zich liever aan de Carmeliten te Virapoly, die het vuur der tweedracht hadden aangestookt. Een tijd lang, van 1703 tot 1715, waren deze twee roomsche partijen weer vereenigd; doch daarna rezen de geschillen op nieuw zoo hoog, dat een splitsing in drie kerkelijke jurisdictiën noodig werd: die van den aartsbisschop van Cranganor, van den bisschop van Cochin en van den vicaris-apostoliek, die te Virapoly was gevestigd.

De nationale kerk daarentegen was door de onwetendheid harer geestelijken prijs gegeven aan de eerzucht van alwie Syrisch sprak. Ware de nestoriaansche traditie niet afgebroken, dan zou zij hebben ingezien, dat de zich noemende vijfde patriarch van Jerusalem, Gregorius, die zich omstreeks 1665 het lot van Thomas en de zijnen kwam aantrekken, tot een kerkgenootschap behoorde, dat eigenlijk op Malabar geene historische rechten had. Hij, die Gregorius uitzond, was het hoofd

der Jakobiten of syrische Monophysiten, een partij die zich in het dogma nog verder van de Nestorianen verwijderde dan de katholieke kerk. Onder den titel van patriarch van Antiochië woonde deze prelaat in een klooster bij Mardin [1]. Zijn emissaris vond zonder moeite ingang bij de Thomaschristenen, gaf aan hun hoofd de nog ontbrekende bisschoppelijke wijding, en trad, naar het schijnt, zelf slechts als raadsman op. In die betrekking werd hij in 1678 opgevolgd door zekeren Andreas; deze in 1685 door Basilius, die een metropoliet Joannes en een vroegeren abt Matthaeus bij zich had.

Ik heb met voordacht eenige van de berichten bij Assemani en Swanston onvermeld gelaten, omdat zij niet te rijmen zijn met de authentieke stukken onder mijn bereik. Voor het tegenwoordige doel was het voldoende, zooveel van de vroegere geschiedenis in schets te brengen, als noodig is om den aard en het belang der quaestie in te zien, waarover de volgende bladzijden zullen loopen. Wat er aan mijn verslag ontbreekt, zal eerlang worden aangevuld door den heer Dr. W. Germann, predikant te Spechtsbrunn in Saksen-Meiningen, die, als voormalig zendeling van nabij met de Thomaschristenen bekend, en door zijne vakstudie beter dan de officier Swanston op de hoogte van kerkelijke geschillen, een monographie over die Christenen ondernomen en thans bijna gereed heeft.

In den jare 1709 dan waren de Roomschgezinden op Malabar (de zoogen. Oude Christenen) in de minderheid, doch machtig door den steun van de Portugezen op Goa en den toenmaligen landsvorst, radja van Travancor. De Nieuwe Christenen, d. i. de nationale partij, waren zonder het te weten van nestoriaansch jakobitisch geworden, en zochten natuurlijk hunne beschermers in de nederlandsche commandeurs op Cochin. Daar intusschen de macht onzer Compagnie zich niet ver in de binnenlanden uitstrekte, en de inlandsche vorsten door roomsche zendelingen voortdurend werden bewerkt, had die partij van plundering, moord en geloofsdwang aanhoudend veel te lijden.

Hierbij kwam sedert 1705 [2] een nestoriaansche bisschop

---

[1] Op den weg tusschen Diarbekr en Nesibin in het tegenwoordige ejalet Kurdistan.

[2] Volgens het stuk, door Gabriel zelf overgezonden, en uitgegeven in mijne Anecd. Syr. t. I. In den brief van bisschop Thomas bij Assemani p. 465 staat 1709. Lacroze heeft 1708.

Gabriel, door den zoogen. patriarch (katholikos) te Mosul afgezonden, en die zich over den afval zijner vroegere geloofsgenooten ten diepste ergeren moest. Het was niet de schuld der Nestorianen, dat de indische afdeeling hunner kerk voor hen verloren was gegaan. In 1579 was Simeon daarheen afgezonden; doch door de Portugezen naar Lissabon gelokt en daar door de inquisitie ter dood gebracht; tusschen 1653 en 1663 viel aan een nieuwen bisschop, Ignatius, hetzelfde lot te Goa ten deel. Bij gebrek aan vernieuwing uit het moederland, en door het verbranden der oude kerkboeken, was in de eerste helft der 17e eeuw de nestoriaansche overlevering blijkbaar afgesneden. Toch kon het Gabriel niet moeilijk vallen, door een beroep op de enkele stukken die aan Menezes ijver waren ontsnapt, het oude kerkverband te bewijzen, en een aanhang te verwerven, voornamelijk in het noordelijke gedeelte van het betwiste gebied. De zuidelijke gemeenten bleven aan het jakobitische geloof en hun bisschop Thomas getrouw, — een neef van dien Thomas van Palakommatta, die zich van Rome afgescheiden en de wijding van Gregorius ontvangen had.

Van deze beide bisschoppen, Thomas en Gabriel, berusten oorspronkelijke brieven en andere stukken, in het Syrisch geschreven, met antwoorden daarop, deels op de Stadsbibliotheek te Amsterdam, deels op die der Leidsche Hoogeschool. Daarbij behooren nog twee nummers der verzameling van oostersche handschriften, die de Akademie van Wetenschappen aan dezelfde leidsche bibliotheek in bruikleen heeft afgestaan. De eerste brief van Thomas (van 1709) is met het antwoord van den lector C. Schaaf te Leiden (van 1713) door dezen in 1714 in het licht gegeven. Een andere brief van Thomas (van 25 Sept. 1720) is door de Roomschen onderschept, doch uit de bibliotheek der Propaganda te Rome in 1728 door Assemani gepubliceerd (Bibl. Or. III B 464). Bij deze beide stukken is een latijnsche vertaling gevoegd. Al het overige is onuitgegeven, en de brieven uit Europa slechts voor een gedeelte van het hollandsche concept vergezeld; en daar, van hen die zich voor de lotgevallen der O. I. Compagnie interesseren, de minsten de syrische taal verstaan, geloof ik aan de lezers der Bijdragen met de hier volgende mededeelingen een kleinen dienst te bewijzen. De geheele correspondentie ligt, zooveel ik weet, thans compleet voor mij op tafel; zij loopt van 1709 tot 1735.

Toen de metropoliet Gabriel bezit kwam nemen van den zetel waarop hij de oudste rechten had, moest hij de ingeslopene leer der Jakobiten wel als ketterij behandelen. Hij legde een anathema op Bisschop Thomas, verklaarde diens ambtsverrichtingen van geener waarde, en vernieuwde de wijding van elken priester en diaken dien hij machtig kon worden [1]. Gelijk ik reeds zeide, gelukte het hem, de noordelijke gemeenten te onderwerpen [2], en zelfs eenigen van de roomsche partij [3]. Van daar, dat zijn secretaris in een bericht aan de Hollanders [4] hem voorstelt als bemiddelaar tusschen de beide groote partijen, met het doel om de Roomschgezinden op den weg hunner vaderen terug te brengen.

Voor zijn toenemenden invloed beducht, begreep zijn mededinger Thomas in 1709, hulp te moeten vragen van zijn eigen geestelijk opperhoofd, den (jakobitischen) patriarch van Antiochië, en riep daartoe de tusschenkomst in van den commandeur van Cochin, Adam van der Duin. Beiden wisten niet beter, of de patriarch resideerde ter plaatse die door zijn titel werd aangeduid; en daarom werd besloten, den brief in duplo naar Holland op te zenden, van waar hij met goedvinden van Bewindhebberen aan boord van een oorlogschip naar de Levant kon gaan. Het adres was ongelukkig gekozen. Uit een of ander syrisch-jakobitisch geschrift had Thomas de namen van eenige geestverwante oostersche bevolkingen opgedolven, en deze vinden wij verhollandscht als volgt: *Desen brieff sal men bestellen aen de Surianen* (Syriërs), *Igbataijers* (Kopten, arab. *Gibt*), *Coesaijers* (Aethiopiërs d. i. Abyssiniërs), *Noebaijers* (Nubiërs, toen reeds lang tot den Islam bekeerd) *off Armeniers tot Antiochia* [5]. De brief was gedateerd van Kadnad (elders Kadnot), waar nog Buchanan honderd jaren

---

[1] Swanston doet reeds in 1685 tegelijk met Basilius een Gabriel naar Malabar komen, wien hij bij Basilius' dood deze handelingen uit louter eerzucht verrigten doet. Onze stukken weten daarvan niets, en Sw. heeft niet eens van de quaestie tusschen Nestorianen en Jakobiten gehoord. Hij begrijpt het geheele geschil niet, en ik houd het er voor, dat hij zich ook in de tijdrekening moet vergist hebben.

[2] Lacroze uit de brieven der deensche zendelingen te Trankebar.

[3] Brief van Thomas bij Assemani.

[4] Historisch relaas in Anecd. Syr. I. 127.

[5] Van een andere hand is daarbij geschreven: *Komt van de Suriaense bisschop Maha Thome.* De vorm *Suriaan*, uit het Arabisch en niet uit het Syrisch te verklaren, is niet van Thomas afkomstig. Zie het origineel op de Amst. Stadsbibl. HS. n°. 7 IV 1; vgl. 7 I *A—C*. De geheele correspondentie van Thomas, ofschoon

later den bisschop der Thomaschristenen aantrof. De inhoud bestaat voornamelijk uit een verzoek om een patriarch (!), een metropoliet en twee priesters te zenden, die de noodige wetenschap en bijbelkennis bezitten, omdat de kerk sedert den dood van Basilius zonder opperherder is, en Gabriel met zijn ergerlijk wangeloof en zijn beroep op den katholikos Elias haar in verwarring brengt: alles met de gebruikelijke beleefdheidsformules tot een opstel van eenigen omvang uitgesponnen. Het eene exemplaar werd inderdaad naar Antiochië afgezonden, en kwam natuurlijk nooit terecht. Het andere was vooraf (want de Heeren dienden te weten wat er namens hen werd overgebracht) ter vertaling gegeven aan den leidschen lector Carl Schaaf [1], een Duisburger van geboorte, sinds vele jaren aan de hoogeschool werkzaam, en die zich door zijn Opus Aramaeum en een uitgave van het syrische Nieuwe Testament heeft bekend gemaakt. Met den staat der oostersche kerken geheel onbekend (of hij zou wel een beter adres van den patriarch gegeven hebben), geloofde deze weinig beduidende man, een bron van syrische geleerdheid en tevens een markt voor zijne syrische drukwerken ontdekt te hebben. Daarom schreef hij den 20 December 1713 een brief aan Thomas, in het Syrisch, ten geleide van een exemplaar van het door hem uitgegeven Nieuwe Testament. Hij verzoekt daarvoor een exemplaar in handschrift te mogen terug ontvangen, ter vergelijking van den in Indië bewaarden text met den zijnen, en tevens, zoo de bisschop ze bezit, geschriften van Thomas en andere apostelen, eindelijk de liturgie en de geloofsbelijdenis der indische kerk. Het boek dat hij overzendt, biedt hij in vele exemplaren aan tegen matigen prijs. Ook van het Oude Testament, dat hij van plan is ter perse te leggen, vraagt hij een afschrift. Eindelijk wenscht Schaaf, dat er kerkelijke gemeenschap tot stand kome tusschen de Thomaschristenen en de hier gevestigde kerk, als wier belijdenis hij niets anders opgeeft dan de 12 Artikelen

---

van een Jakobiet, is in het nestoriaansche karakter geschreven, dat blijkbaar van vóor de komst der Portugezen op de kust was blijven hangen. Zoo ook bijna al de stukken die van daar afkomstig zijn. De stijl is slecht, zooals te verwachten viel.

[1] De naam werd op de duitsche wijze uitgesproken, blijkens zijn eigene syrische transcriptie, niet met *Sk* maar met *Shin*. Zijn tweede zoon A. W. promoveerde later nog te Duisburg in de medicijnen, blijkens een stuk in de verzameling der Akad. van Wet.

des Geloofs, met verzekering, dat zij alles aanneemt wat in het gezondene Nieuwe Testament te lezen staat [1].

Dit onverwachte schrijven, uit een land waar men niet wist dat iemand de taal der syrische kerken verstond, werd stellig door Thomas en de zijnen met blijdschap ontvangen. Reeds den 20 Januarij 1715 [2] deed hij door een zijner priesters, Matthaeus, een brief aan Schaaf opstellen, met kennelijke accommodatie aan diens onbevallig alphabet. Hij verzoekt zijne groeten over te brengen aan den gewezen commandeur van der Duin, die inmiddels naar het vaderland was teruggekeerd. Voorts geeft hij van zijnen kant een overzicht van de leer en de gebruiken zijner kerk, waaruit ten overvloede haar jakobitisch karakter blijken kan. Niet minder echter de onwetendheid van den schrijver. In vroegeren tijd placht men geestelijke herders te ontvangen van den patriarch Ignatius (de vaste naam der jakobitische opperkerkvoogden). De geloofsbelijdenis die hij mededeelt is van denzelfden oorsprong: doch hij geeft ze als die van Nicaea, waar volgens hem in de dagen van Constantinopel (lees: Constantijn) een concilie is gehouden. Omtrent de algemeene conciliën die erkend worden, de vasten en sacramenten, geeft hij de inlichtingen die men van een Jakobiet verwachten mag. Zij bezitten geene andere apostolische boeken dan die ook in het N. T. van Schaaf bevat zijn. Kerkgemeenschap mag niet worden aangenomen zonder toestemming van den patriarch. En nu ten slotte komen twee verzoeken [3]: „O Carolus, mijn broeder die „geëerd zijt en een leeraar beroemder dan de leeraren in de „vier hoeken der wereld! Ik vraag van u twee dingen wegens „onze behoefte daaraan. En het eene betreft degenen die tot onze „kudde komen van de Franken, om onze wet te verwarren, — „immers zij zijn vreemd aan de kudde van Indië, — terwijl zij geld „zonder mate brengen van de koningen der Portugezen (*Puru-*

---

[1] Amst. no. 7 II *A—I*. Het is opmerkelijk, dat Schaaf en zijn zoon, wel verre van aan het kloeke schrift hunner correspondenten een voorbeeld te nemen, zich steeds bedienen van de leelijke drukletter, die men in Europa vrij onhandig uit veel minder sierlijke manuscripten had gefabriceerd. De jonge Schaaf toont anders, bij feestelijke gelegenheden, een bedreven schoonschrijver te zijn.

[2] Amst. no. 7 IV 2. Aan het hoofd van dezen brief prijken drie zegels in inkt: in het midden onder het opschrift dat van Thomas; regts dat van Basilius (zie pag. 5), hoewel deze lang was overleden; links dat van Matthaeus, hetzij den begeleider van Basilius of den secretaris die den brief, blijkens het onderschrift, had opgesteld.

[3] Regel 82 en verv.

″*tugis*). Want zij zijn ketters tegen onze wet, en geven geld ″aan de priesters en de diakens en de Christenen, die dom en ″blind zijn, die niet kunnen lezen in de Schrift en hen door-″gronden; en dezen hangen hun aan omdat zij geene kennis en ″wetenschap bezitten. En zij weten, op welken weg de recht-″vaardigen wandelen, doch zij zijn gesteld op geld en genie-″tingen. Ook geven zij geld aan al de koningen, die Heidenen ″en ongeloovigen zijn; zij onderwerpen ons aan hunne macht ″met geweld door middel van die koningen, en drukken ons ″met allerhande onderdrukkingen. Immers van ouds lagen zij ″op de loer om zich met list meester te maken van onze vaderen ″die tot ons kwamen uit Antiochië. In der tijd hebben zij zich ″meester gemaakt van onzen vader Morj [1] Ignatius den patriarch ″uit Mailapur, toen hij tot ons kwam; en voerden hem van ″daar, en deden hem in een schip klimmen en brachten hem ″naar het kasteel van Cochin (*Kushi*). Toen vergaderden voor ″den koning van Cochin wij allen die kinderen van Indië waren, ″terwijl wij den koning smeekten om onzen vader op het drooge ″te doen stappen uit het schip. Toen gaven zij den koning ″geld zonder mate op dien eenen dag, en voerden hem weg in ″het schip zonder genade, en wierpen hem in zee uit het schip, ″terwijl hij hing aan een steen om zijnen hals (*sic*). Er is ″niemand om ons te redden uit de handen der Franken, die ″vervloekt en verwenscht zijn, dan de eenige God alleen. O ″Carolus mijn geëerde broeder! maak dan aan den zeer hoog ″geëerden Compagnie [2] deze dingen bekend om Godswil. En ″overreed den zeer hoog geëerden Compagnie om ons te redden ″uit de handen der Franken die ons hardvochtig vervolgen. ″En hij zende een aanbevelingsbrief [3] aan den commandeur die ″woont in het kasteel van Cochin, van tijd tot tijd [4], met last [5]

[1] De gewone titel van heiligen en bisschoppen in het Syrisch; gelijkstaande met Monseigneur. De bedoelde Ignatius, elders It-aloho (Atalla, Attila) genoemd, zou een Monophysiet zijn geweest met volmagt van den patriarch der Nestorianen; een ongeloofelijk bericht. Hierboven heb ik hem als Nestoriaan, tusschen 1653 en 1663 voorgesteld, hoewel de naam Ignatius voor de andere sekte zou pleiten. Een inlandsch auteur bij Payne Smith t. a. p. noemt hem patriarch van Antiochië, en stelt hem in 1653.

[2] Het zal ons later blijken, dat Thomas de Compagnie voor een koning houdt.

[3] Uitgedrukt met een grieksch woord: συστατικόν (ἐπιστολὴ συστατική).

[4] Omdat de commandeurs dikwijls vernieuwd werden.

[5] Door herhaling van eenige woorden, die ik weglaat, is hier de zin van het origineel verward.

"om ons te verlossen van de Franken volgens den inhoud "dien hij leest in den aanbevelingsbrief van den zeer hoog ge- "eerden Compagnie, van den dag waarop de genoemde brief "is geschreven tot een anderen dag. — Voorts zijn onze vaderen "bevreesd voor het gevaar op den weg, wanneer zij tot ons uit "Antiochië komen; van daar de tweede zaak. Ik heb voorheen "twee brieven geschreven aan Morj Ignatius den patriarch van "Antiochië, en ze verzonden door tusschenkomst van den ge- "eerden commandeur van der Duin. Er is niemand gekomen "van de patriarchen of bisschoppen die te Antiochië zijn. Maak "er dus ook ijverig werk van, dat onze vaderen uit Antiochië "worden overgebracht, om onzes Heeren J. C. wil! terwijl gij- "lieden hen aanmoedigt en zegt: ""vreest niet voor het gevaar ""op den weg, wanneer gij naar het land van Indië komt!"" "Doet hen uwe schepen beklimmen wanneer onze vaderen uit "Antiochië tot u komen. Want alle menschen vreezen voor "moordenaars en onderdrukkers en roovers en vervolgers en "dieven en spionnen en bedriegers, reeds daarom alleen zullen "zij genegen zijn den barmhartigen en bemoedigers en troosters "en redders en zachtmoedigen en bevrijders en behoeders [1]. O "Carolus mijn broeder, die mijn vriend en geliefde zijt! ik "begeer uitermate zeer, u te zien en met u te spreken. Indien "de Heer wil kan ons dat gebeuren...."

Het schijnt dat deze brief, misschien bij gebrek aan een hollandsch adres, vijf jaren lang op een kantoor te Batavia is blijven liggen; ten minste Thomas bericht ons later, dat de commandeur Volenketar of Volankerad (Barend Ketel) zich met de verzending had belast, en toch kwam het stuk eerst in 1720 in handen van Schaaf, tegelijk met een tweede exemplaar, gedateerd 10 Oct. 1717 [2]. Daarin had zich Thomas of de secretaris van zijn gewone schrift bediend; op de letterlijke kopij volgt een gerijmd versje; daarna het datum uit Shagannur [3], en eindelijk een aanteekening, waarin de ontvangen en verzonden brieven worden opgesomd. Dezen keer heeft de commandeur Her Thumbeh [4] (Joh. Hertenberg) de verzending op zich genomen.

Hoe het kwam, dat de brief van Schaaf aan Thomas ook

[1] D. w. z. helpt ons tegen de roomsche geestelijkheid, en gij zult trouwe aanhangers aan ons hebben!

[2] Amst. no. 7 IV 3.

[3] Chinganoor (Buchanan p. 105)?

[4] In Amst. no. 7 I *D* Juchan Her Tum genoemd.

aan den nestoriaanschen metropoliet Gabriel bekend was geworden; of die door syrische geestelijken in zijne handen viel, dan of de commandeur dien als een bewijs van hollandsche geleerdheid aan hem vertoonde, kan ik niet nagaan. Genoeg, de diplomatieke kerkvoogd schijnt gedacht te hebben dat hij zelf voegzamer correspondent voor een europeschen leeraar was dan de ongeleerde inlander, en de gunst der Nederlanders voor zijne zaak even goed gebruiken kon. Hij stelde, onbeschaamd genoeg, een antwoord op alsof de brief voor hemzelf bestemd ware geweest. Zijn schrijver Matthaeus dateerde het van den 15 Maart 1720, en wel (terecht of te onrecht) uit het huis van den commandeur te Cochin [1]. Gabriel heeft den brief van Schaaf ontvangen en gelezen. Daarom zendt hij een exemplaar van het N. T. [2]. Als belijdenis geeft hij het begin der drie hoofdstukken van Nicaea; hij neemt (als Nestoriaan) twee naturen in Christus aan, en gelooft alwat in het N. T. en andere apostolische boeken bevat is. "En ook [3] bidden en "vragen wij u, mijn heer, dat gij ons een boek van het N. T. "zendt, en de boeken der heilige propheten. En dan bidden "wij u voornamelijk, dat gij ons aanziet met een oog van barm-"hartigheid en toegevendheid, en ons verlost uit de onder-"drukking der Franken en ons doet terugkeeren tot de aloude "zeden der roemruchtige Syriërs. Nadat gij ons van hen bevrijd "hebt, worden de exemplaren van ons en van ulieden behoorlijk "vergeleken [4]. Nog heb ik een verzoek aan u [5]. Wanneer "onze brieven tot u komen, zorg gij dan daarvoor om Godswil "en om mijnentwil, en om den wil van al de arme en onge-"lukkige Syriërs, en zend ze naar Nineve [6] en lever ze af "in handen van Morj Elias den katholikos-patriarch van het "Oosten. Moge dan om Godswil aan onze verzoeken worden "voldaan, opdat wij gemeenschap mogen sluiten, en de eere

[1] Amst. n°. 7 IV 4.

[2] Thans n°. 1212 onder de Oostersche hss. der Leidsche Hoogeschool. Thomas had geen afschrift gezonden, omdat hij niet begreep dat het om de collatie van den text te doen was. Blijkens het schrift en den inhoud behoorde bij den brief van Gabriel ook het historisch overzicht, dat insgelijks te Leiden, onder 1213—1214 bewaard wordt, en dat ik in tom. I der Anecdota Syriaca heb uitgegeven.

[3] Regel 19 en vv.

[4] D. i. verlos ons eerst van de Roomschen; daarna zullen wij gaarne met u studeren!

[5] Het origineel heeft hier een schrijffout, die ik uit het verband corrigeer.

[6] D. i. Mosul.

"Gods verhoogd worde in alle deelen der aarde, en wij den "Heer mogen dienen met éenen geest en éene ziel al onze "dagen. Ja Amen en Amen." Gabriel onderteekent zich als "de "zwakke, geringe, ellendige, metropoliet der regtgeloovige "Syriërs." Zijn zegel in lak noemt hem "Gabriel den zwakken." Hij betitelt Schaaf op de vleiendste wijze, onder anderen als den grooten priester Raban Carolus. Immers wie zulke theologische brieven schreef, moest wel een geestelijke wezen!

Om welke reden Gabriel von den "grooten priester" geen antwoord ontving, zullen wij later vernemen (blz. 25 n.).

In hetzelfde jaar 1720 hield zich Thomas te Par'ur Patune op, en schreef van daar in September op nieuw aan zijn patriarch zoowel als aan den leidschen lector, die omstreeks dezen tijd den titel van buitengewoon hoogleeraar schijnt te hebben ontvangen. De brief aan Ignatius (van 25 Sept.) kwam door het een of andere ongeval in het archief der Propaganda te Rome teregt, en werd daaruit in het aangehaalde werk van Assemani uitgegeven. De andere (30 Sept.) bevindt zich onder n°. 7 I *D* te Amsterdam, terwijl ik niet kan nagaan of een duplicaat van den eersten van hier naar Antiochië is bevorderd. De text bij Assemani geeft weinig anders dan een herhaling van het schrijven van 1709; waarna hij dus vervolgt: "Ook heeft ons "doen weten Carolus een hollandsche oostersche leeraar, geëerd "en bekwaam en een uitstekend geleerde, die onze beminde en "zeer geliefde vriend is, die woont in het kasteel Amsterdam "(*Ammesardam*), het voornaamste in Holland (*Walandwaj*), dat "wij met elkander in éene gemeenschap mochten treden [1]. Om "deze reden hebben wij bericht geschreven naar Antiochië, opdat "gij door Gods genade hem als kerkgenoot moogt aannemen [2]. "Alsmede, dat gij in antwoord een zendbrief opstelt aan den "geëerden commandeur die woont in het kasteel Cochin, onder- "worpen aan den koning van geheel Indië, en een brief aan "ons; opdat hij ons verlosse van onze vijanden en de onge- "loovige koningen voor altijd. En dat gij met alle middelen "met grooten ijver solliciteert bij den zeer roemruchtigen koning "Compagnie der Hollanders (*Walandob*), die hoogst aanzienlijk "is onder de koningen [3]. Deze koning houdt gericht met billijk-

[1] Assemani verwart hier *neqap* met *nepaq*, en geeft een verkeerde vertaling, ook van het vervolg.

[2] In plaats van *teľun* moet *telwun* worden gelezen.

[3] Assemani maakt hiervan een "koning Comphocius, die de Hollanders zeer

„heid en regtvaardigheid, en wordt geëerd overeenkomstig zijn „grootheid. En bovendien, niet hij alleen, maar dat geheele „volk, en zij allen, eeren Antiochië en versmaden Rome. Zij „zijn lofwaardig, voorwaar.„ De slotformules zijn voor ons van geen belang.

Tegen Schaaf beklaagt zich de bisschop bitter over het uitblijven van antwoord op zijne vroegere smeekschriften, en beveelt het thans gezondene aan zijne zorgen aan. Ook voor den vrijen overtocht der syrische vaderen naar Indië zal hij wel willen zorg dragen. „O Carolus onze vriend! mocht gij dit alles „bekend maken aan den zeer hoog geëerden koning Compagnie, „die de rechtvaardigheid liefheeft en den leugen haat, en ver„hoogd wordt overeenkomstig zijne grootheid, en recht doet „zonder aanzien des persoons, en het woord der waarheid „spreekt, en overdenkt bepalingen van goedertierenheid, en een „goed en rein werk verrigt, — om welke dingen allen God „hem gunst bewijze in al zijne daden, — welke koning heerscht „met een gouden kroon, en zee en berg bedwingt, en uitermate „aanzienlijk is onder de roemruchtige koningen; welke koning „zetelt in het kasteel van Holland (*Laindo* — Leyden?), dat „beroemd en vermaard is in de vier hoeken van deze wereld. „O Carolus mijn vriend, dat gij dit bekend maakt aan den „zeer aanzienlijken en geëerden koning, smeekt u onze nederige „bede; opdat hij aan den commandeur die zetelt in het kasteel „Cochin een brief zende; zoodat hij onder ons bestuur doe „terugkeeren het volk dat is afgeweken in zijne zeden door „het geweld der Portugezen (*Pertukoloje*) van de zeden der „syrische Christenen van Heer Thomas den zaligen apostel, en „dat wij gered worden uit de handen der ongeloovige koningen „die de afgoden aanbidden. En stelt ook voor ons een brief van „aanbeveling van uwentwege op, dat zij ons zullen helpen. Die „beide brieven mogen ontvangen al de commandeurs die heerschen „in het kasteel Cochin. O edelman onze vriend! om des leven„den Gods wil bezorg voor ons deze geheele zaak die onze bede „van u vraagt, en stel ons tevreden. O Carolus onze beminde „vriend! en wij groeten den koning Compagnie (*Kumpashi*), „den zeer hoog geëerden en beroemden, en zijne bevelhebbers „en legerhoofden en oversten van duizend en van honderd, en „centurionen en commandanten van krijgslieden en krijgslieden

vereert.„ T. w. in dezen en den brief van vijf dagen later heeft de Secretaris van Thomas een *sh* in plaats van de *nn* in *Kumpanni* geschreven.

„en al zijne edelen. Daarom bidden en smeeken wij Gods gunst „dat vrucht drage en zich vermeerdere het koningrijk van Com„pagnie den zeer hoog geëerden en vermaarden, en voornamelijk „zijne familie en zijn geslacht en zijn stam. Ja Amen.”

Dat de bisschop zich over het uitblijven van brieven bezwaard maakte, was niet de schuld van zijn leidschen correspondent. Daar deze op de epistel van 1715 geen antwoord ontving, had hij viermalen, de laatste twee keeren door de hand van zijn oudsten zoon Johannes Henricus, kopij daarvan verzonden, waarvan men te Batavia alweder geen werk schijnt te hebben gemaakt. Althans slechts de twee laatste exemplaren bereikten in Jan. 1721 hunne bestemming. Daarentegen werden in 1720 aan Schaaf de twee brieven van Thomas van 1715 en 1717 ter hand gesteld. Hij haastte zich, de vertaling daarvan aan Bewindhebberen mede te deelen, en schreef den 12n December [1] op nieuw aan den bisschop. De Heeren waren niet ongenegen om hulp te verleenen; doch eerst in de voorjaarsvergadering van 1721 zou daarover kunnen beslist worden. Toch had Schaaf alvast geschreven aan den gouv-gen. Swaardecroon. De geloofsbelijdenis van Thomas had zeer voldaan. Zijne brieven werden als een schat bewaard door zijn correspondent, den eenigen man hier te lande die ze kon lezen en vertalen. Nog eens wordt aangedrongen op een syrisch N. T., zoo mogelijk van een O. T. en de boeken der kerkvaders vergezeld. Voor de verdere correspondentie met den patriarch biedt Schaaf zijn hulp aan; hij weet nog altoos niet beter of die kerkvoogd woont te Antiochië. Aan het slot van den brief brengt hij de groeten der familie van der Duin; die vroegere commandeur had aan zijn bloedverwant Swaardecroon eveneens de belangen zijner vroegere buren aanbevolen. Dan komt nog een vraag achterna: wie toch het evangelie naar Indië heeft gebracht.

In antwoord hierop kon Thomas reeds den 26 October 1721 uit Par'ur de goede ontvangst berichten. [2]. Hij verblijdt zich over de toegezegde hulp. Dan hij gelooft, dat een eenvoudige aanbeveling aan den commandeur niet baten zal, daar deze ambtenaar om de drie jaren vervangen wordt. Wat hij verlangt is, zelf een officieel stuk te ontvangen, in het Hollandsch en Syrisch op één blad papier, dat hij en zijne opvolgers telkens

[1] Amst. no. 7 II *K*.

[2] Amst. no. 7 I *E*.

aan den nieuwen commandeur kunnen vertoonen. Tevens zendt hij een brief voor Antiochië [1], een N. T. met een exemplaar der Apostelen [2], een memorie van Thomas [3] en de 16 propheten [4]. Van zijnen kant wenscht Thomas de belijdenis der hollandsche kerk, en het verhaal der invoering van het Christendom hier te lande te onvangen, alsmede een lijst van de grooten van (koning) Compagnie. „Ook zou ik wenschen, dat „twee jongelieden uit ulieder geslacht, die zich op de studie toe-„leggen, tot mij gezonden worden; hetgeen door Gods genade „ons en ulieden tot voordeel zou strekken.„ Wat de aangeboden goedkoope boeken betreft, vraagt Thomas naar den prijs van de vijf boeken van Moses, „zonder uwe taal, die wij niet „verstaan„; immers het N. T. van Schaaf bevatte mede een latijnsche vertaling. Eindelijk geeft hij op, welke brieven bij hem zijn terechtgekomen, en sluit met groeten en zegenwenschen in zijn eigen breedvoerigen en alles behalve correcten stijl.

De bejaarde hoogleeraar ontving de brieven en stukken, doch liet ze onbeantwoord. Met het opzenden naar de Levant maakte men geen haast; bij nadere overweging vonden de heeren het mogelijk minder geraden, terwijl men den roomschen paus de inmenging in indische zaken misgunde, een antiocheenschen, van wien men niets wist, invloed te bezorgen op het gebied der Compagnie. Echter leeren wij uit het extract van een brief van den Gouv. Gener. van Nov. 1730 [5], dat er van 1721 tot '29 over de zaak uit Batavia naar Malabar geschreven is.

Met dat al bezitten wij nog drie brieven van bisschop Thomas, in het begin van 1728 tegelijk verzonden [6], waarin de oude klachten worden herhaald.

De eerste is een smeekschrift aan koning Compagnie in eigen persoon:

---

[1] Amst. no. 7 I *G H*; genoegzaam gelijkluidend met den text bij Assemani; het datum is 27 Oct. 1721, met deze bijvoeging aan het slot: „Ik heb het eene exemplaar in Oct. ll. gezonden.„

[2] D. i. de Liturgiën die men aan de Apostelen toeschreef: zij staan achter het N. T. in een band met zilveren beslag, Amst. no. 8.

[3] Magere martelaarsacten van St. Thomas den apostel. Amst. no. 7 I *F*.

[4] Amst. no. 10. Baruch, Daniel met de geschiedenis van Bel en den Draak en de twaalf kleine propheten. Daarbij behoort zeker no. 9, de Psalmen met liederen uit Exodus, Deuteronomium en Jesajas.

[5] HS. der Akad. van Wetenschappen.

[6] Amst. no. 7 I *I—L*: *I* aan Schaaf, *K* aan koning Compagnie en *L* aan den Gouv. Gen.

"JH [1]

"In den naam des Heeren, God den Sterken, Almachtigen;
"den Aanvanger en Voleinder, zonder begin of einde,
"die geen gelijken heeft noch evenbeeld. Ja Amen.
"Geven wij Hem dus
"eere

"door de prediking der apostelen [2], die macht uit de hoogte hebben ontvangen: ""totdat ik over u de belofte mijns Vaders ""zend, blijft te Jerusalem, totdat gij zult bekleed zijn met ""kracht uit de hoogte."" [3] Ja Amen. — Aan den koning Compagnie (*Qumpanni*), den grooten, geëerden, beroemden en "vermaarden in de vier hoeken dezer wereld, hem die de heer "is die uitredt en recht en gerechtigheid kent. Hij die aan uwe "geëerde Grootheid schrijft is Morj Thomas de ellendige, bis-"schop der Syriërs, der Christenen van Indië voor wie gepredikt "heeft Morj Thomas de apostel. Ik die bijgenaamd ben Morj "Thomas, omdat ik den troon beklommen heb van Morj Thomas "den apostel; die genaamd ben Morj Thomas naar den naam "van dien apostel; die niet waardig ben te schrijven aan u die "de zon evenaart, omdat gij geen aanzien des persoons (kent), "maar rechtvaardigheid en billijkheid (alleen), — zend (dezen "brief), opdat gij kennis moogt dragen van mijne angstige bede. "O mijn heer! ik bid u; (indien gij om Godswil dit verzoek "wilt aannemen, dat ik aan u richt omdat wij met u Hollanders "(*Laindoje*) in gemeenschap staan, en omdat wij ons verre "houden van de Franken;) dat gij een brief moogt schrijven, "zoodat ons verlossen zullen al de geëerde commandeurs die "regeren in het kasteel van Cochin (*Kukshi*). Dat is, dat ver-"wijderd worden van de Christenen, mijn geslacht, de paters "(? *Patirimar*) Sampauliten [4] en Carmeliten, en ook uit het land "van den koning van Cochin. En zoodat zij mij verlossen, "wanneer die koning mij mishandelt. Indien gij mij deze weldaad "bewijst, dan worde geschreven in uwe hollandsche en onze "syrische taal op éen papier, opdat ik het vertoone aan de "gëeerde commandeurs die telkens regeren in het kasteel Cochin, "en zij mij bijstaan tot aan de grens van het land. O mijn

---

[1] De eerste letters van den heiligen godsnaam in het O. T., waarmede alle brieven beginnen.

[2] D. i. misschien, door een prediking als die der apostelen, zuiver in de leer.

[3] Luc. Ev. 24 : 49.

[4] D. i. Jesuiten, gelijk mij door een lid der orde bevestigd werd.

„heer! dat gij mij deze weldaad bewijst, bezweer ik u voor„waar bij den levenden God. Ja Amen. Ten tijde wanneer er „opstandelingen, vijanden, naar het kasteel Cochin komen, zullen „wij u helpen met ons volk; buiten de ongeloovige koningen „van Indië om, want zij wonen in hun land en leven van „hunnen leeftocht. Ja Amen. Dat Hij vruchtbaar make en met „toevoeging [1] vermeerdere uw koningrijk en uw geslacht, bidden „wij van God den Schepper. Tot roem van God laat ons allen „te zamen werken in gemeenschap vol liefde en eendracht; dat „wij om overvloedige zegeningen U verhoogen, Heer God. Ja „Amen. — O mijn heer Carolus, uitmuntende leeraar! doe „voor den koning Compagnie onzen geëerden grooten heer mijne „geheele bede hooren, lees dezen brief in zijn geheel; onderzoek „hem [2] terwijl gij dezen brief leest, of gij daarin foutive „woorden en letters vindt. De Heer God schenke u daarvoor „de belooning! — Geschreven uit de gemeente Kadnad van „Mortj [3] Maria de Heilige Maagd, op het feest der Verschijning „onzes Heeren, den zesden dag van den laatsten Konun „(6 Januarij), op Zaturdag, het jaar onzes Heeren 1728.

„JH

„De poort van geheel Indië."

Deze laatste uitdrukking, die in Thomas' brieven de plaats eener handteekening bekleedt, schijnt te beteekenen de poort waardoor het evangelie in Indië is binnengedrongen, dus de plaats waar het Christendom het eerst verkondigd is [4]. Behalve deze woorden vinden wij op andere brieven nog den afdruk in inkt van een zegel. Dit is blijkbaar door een werkman gesneden, die de syrische letters niet kende, en daarom niet recht duidelijk; toch meen ik in het randschrift te kunnen lezen: „Thomas bisschop van die van Angamale"; waar wij weten dat nog in de 16e eeuw het opperhoofd der Syrische Christenen gevestigd was. In het midden staat een grieksch kruis met gebloemde punten (croix fleurée) en daaronder een paar gekruiste

---

[1] *Tawsopto* in plaats van *tawshopto* te lezen.

[2] In plaats van *nushqoto* (kusjes), die hier niet te pas komen, zou ik *neqashtoh* willen lezen. Dat de secretaris slordig was, heeft koning Comphocius ons reeds geleerd.

[3] Het vrouwelijke van Morj, = Madonna.

[4] Dat de bisschop zich den titel, die Christus Jo. Ev. 10 : 7 zichzelven geeft, zou aanmatigen, is hoogst onwaarschijnlijk.

voorwerpen, die herdersstaven of palmtakken schijnen te verbeelden.

Met hetzelfde doel als aan den hollandschen koning zijner verbeelding, schrijft Thomas (altijd na een theologische inleiding) „aan den grooten, geëerden, vermaarden Generaal die in het „kasteel van Batavia (*Betawi*) zetelt; hem die de heer is die uitredt „en recht en gerechtigheid kent,„ met de verdere ons bekende formules. „O mijn heer!„ dus gaat hij voort, „ik bid u, dat gij een „brief schrijft naar het kasteel Cochin, dien de geëerde commandeurs „moeten zien, opdat zij mij verlossen van al mijne hulpbehoevend„heid en benaauwdheid. Hetgeen ik thans verzoek, is dat verwijderd „worden de paters Sampauliten en Carmeliten die de Franken „aanhangen, van de woning van mijn geslacht in het land van „den koning van Cochin, en dat zij (de commandeurs) mij „verlossen wanneer die koning mij mishandelt, alleen op grond „van hetgeen daarin te lezen staat. En ook voor mij eenen brief. „Ter verheerlijking Gods moogt gij mij die gunst verleenen, „omdat wij bondgenooten zijn, en u Hollanders aanhangen — „Ja Amen — tot aan het kasteel van *Shirwai*, van het kasteel „van *Cullam* af, en ons geslacht uit Christenen bestaat. Zij „die de Franken aanhangen zijn afgescheiden van dit volk dat „ons aanhangt. De Sampauliten en Carmeliten die aanhangers „zijn van de ongeloovigen aan de zeekust, moeten niet onder „ons geslacht reizen.„ Het vervolg is bijna woordelijk hetzelfde dat wij ook in den vorigen brief hebben gelezen.

Indien mijne vertalingen zich houterig en onhandig voordoen, dan is het mij gelukt, den indruk weer te geven dien het origineel, bij ieder die goeden syrischen stijl gezien heeft, achterlaat; zoover dat mogelijk is zonder ook nog de grove taalfouten en het wonderlijk gebruik van woorden na te bootsen. De schrijver dacht in het Malayalim; Schaaf, die in het Duitschhollandsch dacht, is vaster in de grammatica, doch heeft daarom nog geene meesterstukken geleverd.

Aan hem was de derde brief gericht. Daarin lezen wij op nieuw een klacht over het verwaarlozen der correspondentie, herhaling van het aanzoek van 1721, en eindelijk eenige regels omtrent een zaak die, op zichzelf zonder beteekenis, een niet onaardige bijdrage levert tot de karakteristiek dier tijden en personen.

In 1727, schrijft Thomas, heeft hij een boek ontvangen, benevens een brief in twee exemplaren, waarvan het eene in het

Syrisch, het andere in een voor hem onverstaanbare taal (echter niet Tamil), door tien personen onderteekend. Hij verlangt te weten, waartoe dat tweede exemplaar zou moeten dienen, daar de zijnen de taal van onze (europesche) landen niet verstaan.

De bedoelde stukken zijn thans insgelijks te Amsterdam aanwezig [1]; de onverstaanbare taal was Latijn, en de tien onderteekenaars.... vier zendelingen, wier voornamen men afzonderlijk had geteld [2]. Wat zij schrijven is eenvoudig dit (Trankebar op de kust van Coromandel, 1725). Zij hebben den brief aan Schaaf (van 1721) gelezen, dien hij met het door Thomas gezonden N. T. als parelen bewaart. Hun geloof is hetzelfde als dat van Schaaf. Hunne geestelijke vaderen hebben hun last gegeven om met de malabaarsche Christenen vriendschap te sluiten. Het nevensgaande boek is het N. T. in het Tamil, door hen gedrukt, terwijl zij het O. T. in dezelfde taal voor de helft gereed hebben. Zij verzoeken om antwoord door bemiddeling van den commandeur van Cochin en dien van Nagapattnam, Theodoricus van Cloon.

Zietdaar de geheel onschuldige regelen, die twee jaren noodig hadden om van Trankebar naar Kadnad te reizen, en nog twee jaren later, in October 1729, terecht kwamen bij den jongen Schaaf, weinige dagen vóor het overlijden van den vader. Op Malabar was de Tamil-bijbel onbruikbaar. Het geheele verkeer met de Denen (gedeeltelijk Duitschers van het zendelingsinstituut te Halle) zou zich op den duur tot eenige beleefdheden hebben bepaald; want politiek gevaarlijk waren zij volstrekt niet, gelijk hunne correspondenten, de beide predikanten te Cochin, konden getuigen. Doch zij waren Lutheranen en onderdanen eener vreemde mogendheid! Genoeg voor Johannes Henricus Schaaf om te antwoorden [3]: „Mijn heer Thomas, „mijn geliefde en getrouwe vriend, aangaande deeze tien maak ik u bekend, dat gij ende u volk u lieden wel ter deeg wagten „moogt voor die tien, dewelke aan u geschreven hebben, ende „u een boek toegezonden hebben, ende dat gij met haar geen

[1] No. 7 II *L M.*

[2] Dezelfde fout, van een Europeaan naauwelijks te gelooven, wordt door den jongen Schaaf begaan (HS. der Akad. van Wet. Ve brief p. 3): „De „Kooning van Deenemarken," schrijft hij aan den toenmaligen Gouv. Gen., „heeft tien Missionarissen, genaamt Nicolaas, Dal, Martinus, Bosse, Chris„tianus, Fredericus, Pressier, Christophorus, Theodosius, Walther op Tran„quebar gezonden."

[3] Hs. der Akad. v. Wetensch. blz. 29 vv.

„gemeenschap hebben moogt, nog haar iets antwoorden moogt, „omdat zij mijne vijanden zijn, en omdat zij geen deel hebben „aan ons volk, ook hebben de Grootē van de Heerlijke Com„pagnie geen gemeenschap met haar. Uwe drie laatste brieven „hebben zij agterhaalt ende gekreegen door loose streken en „bedrog; want zij hebben dezelvige [1] bekoomen van den voor„treffelijken Commandeur van Cochin den Heer Jb. de Jong, „onder dat voorwendzel, omdat die voortreffelijke Commandeur „verstaat de Syrische Taal niet, als of uwe brieven van u geschree„ven ende gezonden waaren aan haar, ende zij hebben de zeegels „uuwer brieven opgebrooken, ende zij hebben dezelve in haar „plaatsje, dat Tranquebar genoemd werd, lange tijd opgehou„den, ende zij hebben uwe brieven vermorst, ende met gaaten „gesleeten, en hebben dezelvige zoodaanig toegestelt, zoodat zij „niet bequaam zijn om voor zoodaanige Grooten als de Grooten „der Compagnie zijn en de Generaal is op te wijsen [2]. Deese „tien trouwlooze en onopregte menschen, hebben niet alleen „deese uwe brieven zoo langen tijd onder zig geslaagen [3], het „welk tot groot naadeel van u ende u volk is, ende uwe zaak „veragtert heeft, om ter regter tijd uwe verzoeken bekend te „maaken en uyt te voeren. Maar zij hebben ook daarenbooven „Uwe drie brieven, dewelke van Uwe grootheyd aan mij ge„schreeven ende gezonden zijn, en dewelke mij alleen toever„trouwt zijn, die hebben zij met veele fouten van onkundig„heden zeer onvolkoomen vertaalt, en naaderhand hebben zij „uwe drie brieven naa een plaats meer dan hondert uuren ver „van mij af gezonden, ende van daar zijn deese uuwe brieven „naa een andere van mij ver afgeleegene plaats gezonden, en „toen zijn zij eyndelijk door een goed Heer daar van daan aan „mij gezonden, zoodat ik dezelvige niet eerder bekoomen heb „als voor agt daagen.” En verderop [4]: „Nu moet gij weeten, „mijn Heer groote Thomas mijn vriend, dat als er twee van „deeze tien menschen voor vier of vijv jaaren door onze landen „naa Tranquebar gerijst zijn geweest [5], toen hebben zij zig „een wijnig tijds in onze plaats opgehouden, en hebben uuwen „eersten briev dien gij aan den zeer loffelijken en voortreffelijken

[1] Germanisme van de duisburgsche familie.

[2] Aufzuweisen. De brieven zien er zoo erg niet uit als Sch. het voorstelt,

[3] Unterschlagen.

[4] Blz. 34. Duitsche hulpwerkwoorden,

"Patriarch van Antiochiën geschreeven hebt, gezien gehadt [1], "als meede mijn eerste briev [2], dewelke geschreeven is aan "uwe grootheyd, door deeze geleegentheyd hebben deeze tien "de stoutheyd gebruykt aan Uwe grootheyd te schrijven, en "zij hebben verschijde brokken of lappen uyt uwe en mijne "boovengemelde brieven uytgetrokken ende genoomen &c., en "op deeze mannier hebben deeze tien de woorden en zaaken "bijeen gekrabbelt, om dien briev, dewelke zij aan Uwe groot- "heid gezonden hebben, te schrijven, omdat deeze tien uyt "haar zelven niet bequaam zijn om een Syrische briev zonder "fouten te schrijven [3]. Deeze briev dan hebben zij gemaakt "ende gezonden om uwe grootheyd te mislijden, en om naa te "vorschen en uyt te speuren. [4] de geheyme zaaken onzer brieven, "zoodat zij met deese daad niets goeds in de zin gehad [5] heb- "ben.. het Boek, dat zij uuw gezonden hebben, ken ik niet.. "Verder zoo raade ik u trouwhertiglijk met opregte trouwhertig- "heyd, dat gij niemand niet, wie aan U ofte uw volk schrijvt, "betrouwt ofte geloov geevt, want zij kunnen nog uw nog uw "volk voordeel doen, maar wel schaade toebrengen" enz.

De nadere verklaring van deze zee van woorden staat in een brief van denzelfden aan den Gouv. Gen. van 12 Maart 1732 [6]. "Deeze Walther heeft mijne correspondentie arglistig onder- "kroopen, ende deeze mijne boovengemelde Brieven van den "Edelen Heer Commandeur van Cochin, die het syrisch Addres "niet verstond, weeten te bekomen: zoodraa nu deeze boven- "genoemde Walther deeze onze verzeegelde brieven heeft ont- "fangen, heeft hij, schoon dat hij de syrische Addres leezen "en verstaan konde, en zien konde, dat het Brieven aan mijnen "Vaader Z. G. geadresseert, waaren, eevenwel de onbeschaamt- "heyd gehad, derzelviger zeegels op te breeken, ende heeft de "opschrivt [7] ende Brieven, die daar in laagen (dewijl nog hij, "nog de zijne schier geen Syrisch verstaan) of hij alleen, of "met hulp van andere kreupel vertaalt, en dat hij niet ver-

---

[1] Duitsche hulpwerkwoorden.

[2] De brief is op naam van den ouden Schaaf geschreven.

[3] Zoo heel slecht is die van Walther toch niet. Thomas maakt veel grooter fouten.

[4] Auszuspüren.

[5] Nichts Gutes im Sinne gehabt. De man verbeeldde zich toch niet, dat de Lutheranen de inlandsche kerk aan de Roomschen of Heidenen zouden verraden!

[6] Hetzelfde HS. der Akad. van Wetensch. brief n°. V.

[7] *Die* Aufschrift.

„taalen heeft gekunnen, daar voor gezet, dat verstaa ik niet, „en naadat hij deeze Brieven lange tijd, gelijk de datum zulks „uytwijst, onder zig geslagen, vermorst, en met gaaten ver„sleeten heeft. zoo heeft hij dezelvige Brieven onverzeegelt met „een Deensch Oost Indisch schip naa Deenemarken gezonden, „ende van daar naa Halle een Academie van den Kooning van „Pruyssen aan een Professor, dien hij verzogt heeft, dat die „Heer zijne foutige vertaalingen mogt verbeeteren; daar onze „Brieven weederom eenige weeken hebben moeten vertoeven, „en daarop heeft die Professor dezelvige aan mijn Vaader Z. G. „gezonden, ende op die mannier zijn dezelvige naa lang „zwerven, naa dat haaren inhoud eerst Oost en West bekend „gemaakt was, eyndelijk onverzeegelt in onze handen geraakt. „Kan die voornoemde Walther met deeze mijne Brieven zoo „omspringen, zoo kan hij ook al zoowel met andere zaaken „omspringen. Bij deeze Brieven had ook die Heer Professor „van Halle gevoegt en ons toegezonden twee brieven van U „Hoog Edelheyds Neederlandsche Predikanten te Cochim de „Eerw. Heeren Visscher en Nicolai (met dewelke de meermaal„genoemde Walther briev wisseling houd) aan deezen Walther „geschreeven, dewelke hij dien Heer Professor hadde toege„zonden, met verzoek, dat die Professor die Brieven naa „Breemen mogt zenden, om dezelvige in Fasciculis Bremensibus „te insereeren; in deeze Brieven werd het land en de Religie „van die Syrische Christenen, zoo goed als die Eerw. Heeren „het weeten, beschreeven, als meede het getal der Christenen, „die de Hoog Edele roemrugtige Compagnie in Compagnies „gebied heeft, ook een Lijst der Eerwaarde Heeren Predikanten „van de Hoog loffelijke Compagnie.” Ook op 30 Sept. 1733 komt hij nog bij den volgenden Gouv. Gen. op de zaak terug [1], en zegt onder anderen: „Die Portugiesche en onleesbare Neder„duytsche Addressen, die onder de Syrische Opschrivt en agter „op 't couvert er bij geschreeven zijn, waar er die, en of ze „er te Tranquebar, of te Cochim, en van wie ze er bij opge„schreeven zijn? weet ik tot nog toe niet. Dit weet ik, dat „zijn crediet van Heydenen tot het Christendom te bekeeren bij „gemoedelijke menschen, die dit gehoort hebben, zeer gevallen „is; want die een ander bekeeren zal, moet zorg draagen, dat „hij zelvs niet berispelijk zij. Turpe est Doctori, quum culpa

---

[1] Hetzelfde HS. achterin blz. 76 vv.

"redarguit ipsum......... als Walther uit Duytschland oover "Holland en Engelland naa Tranquebaar rijsde, toen is hij bij "mijn Vaader Z. G. te Lijden op een sinistersche wijse ge-"koomen, en heeft zig bij mijn Vaader Z. G. zoeken te insi-"nueeren, ende onze Syrische Correspondentie zoeken uyt te "vorschen, en konde hij in die tijd in ons huys zijnde, nog "geen Syrische briev leezen, zoo zelvs, dat als Walther van "Lijden naa Engelland vertrokken was, zoo heeft hij nog uyt "Engelland aan mijn Vaader een briev geschreeven, waar in "hij omstandig verzogt, dat mijn Vaader hem dog gelievde een "Syrisch Alphabeth te zenden [1]. hier uyt kan U HoogEdelheyd "gemakkelijk begrijpen, en hoeveel kennisse hij moet hebben, "en hoe dat hij, al eer hij in Indien was, het onderkruypen "onzer correspondentie in zijn schilt gevoert heeft."

Tot mijn leedwezen ben ik niet in staat te verklaren, wat de duitsche zendelingen in de deensche kolonie op deze beschuldiging van het openbreken van brieven zouden geantwoord hebben. Die portugesche opschriften zouden doen vermoeden, dat wij hier den geloofsijver van de "Sampauliten en Carmeliten" moeten beschuldigen, die reeds een vroegeren brief naar Rome hadden opgezonden, en uit wier handen de laatste drie naar Trankebar kunnen zijn geraakt. In den catalogus onzer Stadsbibliotheek (1858) staan nog drie latijnsche missiven vermeld: *b.* van Walther aan C. Schaaf 1726, *c.* van Jacobus op den Akker en Jacobus Canter, predikanten te Batavia, aan Walther c. s.; *d.* van J. H. Michaelis, hoogleeraar te Halle, aan C. Schaaf 1729. Alle drie, met nog twee andere, uitmakende den bundel IV volgens dien catalogus, zijn thans niet meer aanwezig; doch in *b* en *c* moet wel de eene of andere opheldering te vinden zijn geweest. De zendelingen van Trankebar staan overigens in de geschiedenis zeer gunstig bekend: en Dr. Germann schrijft mij (5 Aug. 71): "Was die Trankebarschen Missionare "betrifft, so hat Schaaf jun. nur Gespenster geschaut. In den "alten Ostindischen Missionsnachrichten sind die Mittheilungen "über die Thomaschristen äusserst harmlos."

Hiermede nam de briefwisseling tusschen bisschop Thomas en den ouden professor een einde. Volgens de nasporingen van

[1] Onder een alphabet verstond men in dien tijd ook een spraakkunst voor eerstbeginnenden. De syrische brief van Walther is overigens nog zoo kwaad niet.

Dr. Germann is de eerste niet later dan in Junij 1728, dus nog geen half jaar na zijn laatste schrijven, overleden. Weinige dagen na de aankomst van dat schrijven, den 4den November 1729, volgde hem de ander in het graf.

De zoon en vroegere assistent van dezen, Johannes Henricus Schaaf, onkundig van den dood des bisschops, was niet voornemens, de aangeknoopte betrekkingen af te breken. Niettegenstaande diens ontaalkundig geschrijf, droomde hij nog altijd van een geleerde geestelijkheid, en dacht die rijke mijn van oostersche wetenschap voortaan met verdubbelde kracht te gaan ontginnen. In Januarij 1730 stelde hij twee lange brieven op, die hij met 1 en 2 November (voor zijns vaders dood) antidateerde. In den eersten voerde de vader het woord, om zijn zoon aan Thomas aan te bevelen. De drie brieven van 1728 waren, na lang oponthoud door de schuld der booze tien zendelingen, in Oct. ll. ontvangen, vertaald en aan de Heeren medegedeeld, met een verslag van de grieven der malabaarsche Syriërs De Gouv. Gen. Swaardekroon had reeds voor eenige jaren beloofd, de zaak te behartigen; thans had Schaaf weer geschreven aan diens opvolger den heer de Haan. De eerstvolgende vergadering van de Grooten der Compagnie zou alles wel in orde brengen. Ten slotte volgde een ernstige waarschuwing om zich met niemand in te laten dan met Schaaf zelven of zijn zoon.

Eenmaal door zijn vader voorgesteld, komt nu de zoon met zijne aanvragen voor den dag. Hij vermaant de Syriërs tot eendracht in hun eigen belang [1], om de Franken te kunnen

[1] Dat hij daarbij het oog heeft op de verdeeldheid tusschen Thomas en Gabriel, bewijst zijn brief van 28 Oct. 1731 aan den Gouv. Gen: „Ik heb ook „onder anderen in mijn voorgaande schrijven den Bisschop Maha Thomas, ende „zijn volk de eenigheyd aangeraaden, en zijn Ed. aangeweezen, hoe zeer „schaadelijk voor hem ende zijn volk de oneenigheyd is, en heb ik deeze zaak „nu weederom in dit mijn schrijven op nieuws bij den Bisschop Maha Thoma „aangedrongen. Wat aangaat de Leerstukken deezer bijder Hoofden, zulks heb „ik reeds uyt haare schrivten van bijden zijden, aan mijnen lieven Vaader Z. G. „en mij geschreeven, genoegzaam gezien en bevonden, dat de Bisschop Maha „Thomas veel zuyverder is in zijne Leere aangaande de Godheyd Christi, ende „met ons daar in ten volle oovereenkomt (?!)... Ook heb ik den Hoofden van „deeze Syrische Christenen in myne Brieven sterk ingeboezemt, dat zij niemand „anders als onze roemrugtige hooglofíelijke Compagnie moeten aanhangen”.... De oude Schaaf heeft dus aan Gabriel stellig niet geschreven, en van zijn zoon blijkt het evenmin, in weerwil van de uitdrukking van zooeven. *Maha* staat nergens in de syrische stukken; het zal de titel *Morj* zijn, in de nestoriaansche uitspraak *Mar*, en daaruit in indischen of portugeschen mond, misschien onder den invloed van het sanskrit *maha* (groot), verwrongen.

weerstaan. Hoe en wanneer, vraagt hij daarop, zijn de Portugezen in het land gekomen? De exemplaren der vijf boeken van Moses, waarnaar Thomas in 1721 gevraagd had, zijn niet voorhanden, maar kunnen gedrukt worden. Een N. T. in het Syrisch zonder vertaling, kan in 500 exemplaren geleverd worden voor 4000 ducatons; een O. T. voor den dubbelen prijs. Voorts verlangt hij te ontvangen een volledige statistieke beschrijving der malabaarsche kerk; vertalingen der malabaarsche literatuur, bovenal de geschiedenis van den apostel Thomas; beschrijving der eeredienst, zooals die sedert de apostelen bestaan heeft; eindelijk (want hij hield zich met medische studiën bezig) een lijst van plantennamen met vermelding van het geneeskundig gebruik. Hij biedt aan te drukken alwat men verkiest; natuurlijk altijd op voorwaarde van ducatons, waarvan een behoorlijk aantal in de kas van onzen briefschrijver zou zijn achtergebleven.

Een postscriptum vermeldt, dat de Gouv. Gen. de Haan overlèden, en Mr. Diderik van Durven in zijn plaats benoemd is, aan wien tegelijk met dezen brief een aanbeveling zal worden verzonden. Den 2den April vertrok de bezending door bemiddeling van den Bewindhebber Mr. Nicolaas Boogaart Heere van Beloys, Raad en Oud Burgemeester der stad Delft. Reeds in November antwoordde de Gouverneur-Generaal het volgende, dat wij uit het Syrisch en Latijn van Schaaf moeten terug vertalen:

„Op hetzelfde oogenblik, toen uit deze haven het laatste schip „naar Cochin werd afgezonden, werd mij uw brief, Zeer Geleerde „Heer! overhandigd, waarbij zich een brievebus bevond, ge„adresseerd aan den Gouverneur van Malabar; om welke bus „alleen ik dadelijk besloot en last gaf, dat expresselijk een „schip zou worden uitgerust en gezonden, ten einde die brieve„bus ter behoorlijker plaatse en bestemming op de beste wijze „zou bezorgd worden; met mondeling bevel daarenboven, dat „de schipper met de noodige zorg zou behartigen, en niet ver„geten, zoodra hij op Malabar aankwam, dezelve aan den tegen„woordigen Gouverneur Jacobus de Jong te overhandigen. Met „mondeling bevel, zeg ik, omdat er geen tijd over was om een „recommandatiebrief te schrijven en daarbij te voegen. Want „bij de aankomst der vijf schepen van Paschen, door het bijeen„roepen der vergadering van den Raad om de brieven der „H. E. A. Heeren Zeventienen te openen, ontbrak mij de tijd

″om uwen brief, ZeerGeleerde Heer, te lezen, en hetgeen gij ″daarin verzoekt, zorgvuldig ten uitvoer te leggen. Ik heb dat ″dus moeten uitstellen tot nu, wanneer ik mij gereed maak om ″de brieven mijner goede vrienden in Holland te beantwoorden.... ″Het zou mij hoogst aangenaam zijn, indien die onderdrukte ″menschen geheel bevrijd bleven van het geweld dat zij van de ″Portugezen hebben te verduren. Daarover heb ik meermalen, ″van het jaar 1721 tot 1729, in de brieven naar Malabar ″met groote droefheid en meewarigheid″.... (gelezen? het stuk breekt plotseling af).

Met dat al gaven zich de nederlandsche autoriteiten weinig moeite om het verkeer tusschen de syrische Christenen en hun correspondent te bevorderen. Ten minste nog eenige keeren schrijft Schaaf naar Indië, in de meening dat hij nog steeds met denzelfden bisschop te doen heeft. Van 15 Sept. 1731 bezitten wij nog een zeer uitgebreid schrijven, weinig anders dan een uitvoeriger redactie van de toezeggingen en verzoeken van den vorigen keer, en waarin hij den bisschop om nagenoeg een volledige syrische bibliotheek lastig valt. Dat daarvoor insgelijks ducatons zullen betaald worden, lezen wij niet. Dit is het tweede geschrift, dat aan den Gouv. Gen. van Durven ter bestelling zou gezonden worden; doch na diens ontslag werd het vertraagd tot 12 Maart 1732, van welk datum wij een paar verdere bladzijden aan Thomas bezitten. ″Ik maake Uwe Grootheyd bekend,″ is de aanhef, ″dat de HoogEdele zeer goede ″Grooten der Compagnie aan de voortreffelijke Commandeurs ″geordonneert hebben, dat zij U Lieder klagten en smeekingen ″moeten hooren. Schrijvt mij aanstonds omstandig, met wat ″voor hulpe gij lieden geholpen zijt geworden, en wanneer gij ″lieden dezelvige gekreegen hebt. Ook maake ik bekend, dat ″de HoogEdele voortreffelijke Heer Generaal Didericus Durven ″weeder in onze Landen zal koomen, omdat de HoogEdele voortreffelijke Grooten der Compagnie verkooren en aangesteld hebben eenen anderen HoogEdelen voortreffelijken Heer, die ook ″goed is, dewelke genoemt werd de Heer Generaal Didericus ″van Kloon.″ Naast den eersten zin staat aan den rand: ″Dit ″heeft mij in 't begin van 't jaar 1731 de Hr. Advocaat Westerveen verhaalt, als dat hij uyt ordere van de Compagnie ″zelvs naa Indien geschreeven heeft.″

Op 15 Sept. 1733, zijn 32sten verjaardag, haalt Schaaf tegenover Thomas nog eens op wat hij ten bate der malabaarsche

kerk gedaan heeft, en vervolgt: „Nu heb ik van dit Jaar „in de maand Augustus twee brieven van deesen Luyster-„ryken ende zeer Goeden Heer Generaal ter [1] antwoord be-„koomen. in dewelke Zyn HoogEdelheyd aan my met groote en „oovervloeyende Liefde schryvt ende beloovt, dat Zyn HoogEd. „alle vlyt en moeyte zal aanwenden, om u lieden door de han-„den van de voortreffelijke Commandeurs te redden. „Nog eens dringt hij aan op bescheid; en nu eindelijk vier jaren achteraan komt het doodsbericht van den vader: „Met groote Droef-„heid myns herten maak ik aan Uwe Grootheyd ook bekend, „dat myn Gelievde Vaader Carolus Schaaf uwen getrouwen „Vriend en Broeder schielijk aan een beroerte of slag [2] oover-„leeden is. en dat hy nagelaaten heeft mijne moeder als Weeduwe „en twee Zoonen ende twee Dogteren: te weeten mij Johannes „Henricus Schaaf nu op deezen dag twee en dertig jaaren oud, „ende myn Broeder Antonius Wilhelmus Schaaf Doctor in de „Medicynen, ende myn Zusters Anna Elisabeth Schaaf en Anna „Corona Schaaf.„ Wie onder de Thomaschristenen zich voor de leydsche jonge dames interesseren kon, valt moeilijk te zeggen, doch haar broeder is zeker een huiselijk man geweest. En immers nog heden vinden nietsbeduidende geslachten wel hunne genealogen.

In den brief aan den Gouv. Gen., met dezelfde gelegenheid verzonden (30 Sept. 1733) komen de opengebroken brieven nog eens ter sprake. Schaaf ziet in het gedrag van Walther den toeleg, om zijn vader van diens welverdienden roem te berooven, en beveelt den landvoogd nogmaals de zorg van zijne correspondentie aan.

De laatste vruchteloze bezending was die van October 1735. Zij bevatte twee brieven, een waarvan (14 Oct.) aan bisschop Thomas was gericht, en enkel in het Syrisch is bewaard gebleven. Schaaf somt daarin nog eens de laatst ontvangen en verzonden brieven op. Thans heeft hij het bericht van het overlijden van den Gouv. Gen. van Kloon ontvangen; zoodat hij dadelijk bij diens opvolger „Petrash„ (Abr. Patras) nieuwe stappen heeft gedaan. Voorts waarschuwt hij voor de vreeselijke tien op Trankebar, wijst terug op zijne vroegere verzoeken, en dringt op antwoord aan, daar hij sinds 1728 (1729) niets verder in handen heeft gekregen.

---

[1] Zur Antwort.

[2] Schlag.

De andere brief (30 Oct.) is een brief van rouwbeklag in den stijl van dien tijd aan Mevrouw van Kloon, in antwoord op het doodsbericht van den 20 Maart te voren. Onder een vloed van beleefdheden komt hier het verzoek voor, dat uit den boedel zullen worden opgespoord alle papieren van den syrischen Bisschop, "brieven ofte narigten van den boovengemelden Walther aangaande myne Syrische Correspondentie en "opgebrookene brieven," benevens het oude adres, dat als corpus delicti door Schaaf aan den Landvoogd was opgezonden.

Na dus zes jaren lang zonder gevolg de briefwisseling te hebben beproefd, gaf J. H. Schaaf de zaak op. Twaalf jaren later vinden wij hem als praktiserend geneesheer te Amsterdam gevestigd [1], hoewel hij het niet versmaadde, van tijd tot tijd in een syrisch gelegenheidsvers zijn taalkennis ten toon te spreiden, die ons trouwens ook hier geen bewondering afdwingt. Uit een van die verzen leeren wij, dat hij eens een beroep naar de hoogeschool te Franeker geweigerd heeft. Na zijn dood raakten de stukken uit elkaar. Die tot 1728 behoorden in 1779 tot de nalatenschap van den reeds genoemden Antonius Wilhelmus, eveneens Med. Dr. te Amsterdam, doch reeds tusschen 1729 en 1733 te Duisburg gepromoveerd; en worden sedert op onze Stadsbibliotheek onder n° 7 HS. gevonden. Prof. D. A. Walraven schreef daarvan in der haast een inventaris, die in 1858 onverbeterd in den tegenwoordigen catalogus is afgedrukt. Eerst in 1871 zijn de papieren behoorlijk gerangschikt en gemerkt, en de noodige verbeteringen in den dienstcatalogus van den custos aangeteekend. — De bijlagen bij den brief van Gabriel zijn (zeker reeds door den ouden Schaaf) in de boekerij der Leidsche Hoogeschool neergelegd, en onder de hierboven opgegeven nummers te vinden [2]. — De minuten van Schaaf jr. zijn later uit de bibliotheken van Everardus Scheidius en Hidde Heremiet aangekocht door Walraven's opvolger Willmet, en met diens handschriften in het bezit van het Kon. Ned. Instituut overgegaan. Door de erfgename dier instelling, de Kon. Akad. van Wetenschappen, is de geheele Oostersche collectie in bruik-

---

[1] Zie Weijers bij P. de Jong, Catal. Codd. Orient. Bibl. Acad. Reg. Scient., L. B. 1862, p. 17.

[2] Zie mijn verslag daarvan in het eerlang verschijnende Ve deel van den Catalogus der Oostersche HSS.

leen afgestaan aan de Leidsche bibliotheek; aan welke voordeelige beschikking men den boven aangehaalden catalogus van mijn vriend de Jong, en ook de volledigheid van het tegenwoordige overzicht te danken heeft.

Wat de Thomaschristenen betreft, kan ik op het spoedig te verwachten werk van Dr. Germann niet vooruitloopen. Doch mogen wij Swanston gelooven, dan kwamen in 1750 de lang verwachte jakobitische geestelijken naar Travancore, en duurde het tot 1757 voordat zekere Cyrillus tot bisschop werd gewijd. Dan in den tusschentijd was de jakobitische kerk op Malabar aan de voogdij van buitenlandsche prelaten ontwend, en weigerden de opvolgers (familieleden en naamgenooten) van onzen Thomas, zich verder aan hun gezag te onderwerpen. Na vele jaren van kerkelijken twist werd eindelijk door het Engelsche bestuur verricht, wat onze landgenooten reeds een eeuw te voren had kunnen doen. De resident van Travancore verzekerde zich van de hulp, van de inlandsche vorstin zoowel als van den geestelijke die onder de zijnen het hoogste aanzien genoot, en stichtte in 1815 het college te Cottayam. Daar wordt, onder het oppergezag van den inlandschen metropoliet en voortdurende samenwerking met zijne geestelijkheid, door anglikaansche zendelingen werk gemaakt van een onderwijs op europeschen voet, van boekdrukkerij en kerkenbouw, en zijn er maatregelen genomen die de onzalige twisten van vroegeren tijd onmogelijk maakten. Al wat van verscheidene kanten tegen Joden- en Heidenbekeering wordt ingebracht, is hier niet van toepassing. Een aloude christen bevolking was bij gemis aan ondersteuning door meer beschaafde geloofsgenooten in zedelijk en stoffelijk verval geraakt, en had langzamerhand even als die van Abyssinië kunnen verwilderen. Om haar krachtdadige hulp te verleenen, waren de syrische kerken sinds eeuwen niet meer in staat. Eerst uit de westersche beschaving konden haar elementen worden toegevoerd, die haar vrede, ontwikkeling, en mettertijd misschien zelfstandigheid en hoogen bloei zouden verzekeren. De Engelschen hebben zich trouwe en dankbare bondgenooten weten te verschaffen, en het geluk bevorderd van een achtenswaardige afdeeling der Zuidindische maatschappij. Had zich de Nederlandsche Oostindische Compagnie van mannen als Walther en de zijnen willen bedienen, en de stokebranden uit Goa, Mosul en Mardin met kracht van het terrein geweerd; dan ware hetzelfde resultaat veel vroeger bereikt, en onze heer-

schappij op Malabar ligt op den duur gevestigd geworden. De correspondentie met de Schaafs, en de nalatige behandeling der smeekschriften leert ons, hoe ook daar de beste kansen door onkunde en traagheid zijn verspeeld.

Amsterdam, Jan. 1872.

J. P. N. LAND.

DE OELALONE NI IELE ALOE.

EENE TOMINISCHE VERTELLING, GEVOLGD DOOR EENIGE VOLKSLIEDEREN IN DE OORSPRONKELIJKE TAAL MET NEDERLANDSCHE VERTALING EN AANTEEKENINGEN.

DOOR

J. G. F. RIEDEL.

Het Tominisch bekleedt onder de vier noord-Celebesche hoofd-dialecten eene niet onbelangrijke plaats.

Dit dialect, dat met geringe afwijkingen door meer dan veertig duizend zielen wordt gesproken, is tot dus verre nog onbekend en, ofschoon daartoe bouwstoffen in den vorm van vertellingen, legenden en zangen overvloedig voorhanden zijn, evenmin op schrift gebracht. Eene proeve van het Tominisch gaf ik in 1867 in mijne Bijdrage tot de kennis der talen en dialecten, voorkomende op de eilanden Luzon of Lesoeng, Panai of Ilong-ilong, Balangingi, Solog, Sangi, alsmede op Noord en Midden-Celebes, opgenomen in de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deel XXXIII.

De hieronder medegedeelde vertelling behoort tot eene reeks van onder de Tominiërs geliefkoosde stukken, welke van lieverlede door mij zijn verzameld, bepaald met het doel om tot een bundel vereenigd, als leesboek, ten dienste der bevolking te worden uitgegeven.

Afgescheiden van het voornemen, om door bijvoeging eener nederlandsche vertaling met aanteekeningen één dezer vertellingen te doen strekken tot eene vluchtige taalkundige bijdrage, aan anderen overlatende, „eine zusammenfassende Beschreibung des Organismus" van dit dialect, als geheel buiten mijne bemoeiing

liggende, te leveren, moet de openbaarmaking daarvan worden aangemerkt als eene poging, om eenig licht te doen schijnen over de denkwijze of liever de intellectueele ontwikkeling van den Tominiër.

Daartoe diene ook de bijvoeging van enkele strophen uit de volksliederen, bij de oorspronkelijke bewoners der landen gelegen tusschen Mooetongo en Ampibaboe, onder de namen Bombolionoe en Deleka bekend.

VERTELLING.

Manodji ombangomo si iele Aloe ono onomo noe olapi, boda singa noenele ni wolojo soöngoe: „wondjo iaoe noöseloeamo noe toma mai nonjikanjomo, motenjikamao iaoe mongakoe ni logasaoe nai, moitalaoe iaoe nioeneoe so tooenge, doloeo tooenge, doeaoe totoloe tooenge, moötapoele oenga totoloe, boda be ni logasooe nai, doeaoe notalaoenjomao ni bonoeo motedeso no bombongonjo mao noe dopi, bai noe poloe, no tolaoenjo mao anene, mano noïmoene ni songkadoe otitioenjo nai no pogoetoenjo mao solosenjo, no koensianonjo mao.„ — Malele nai minasa hoeroemo ni anane nai, doeaoe inobaänjomo noe to ni ianane sabagiane, boda mao inopotaamonjo ni djoeloe toeli sotao, moötoi noe lelê ni iele nai. — Ma inopatasomo lele ni iele amai ma inoloeomomai wamboe ni djoeloe toeli nai, doeaoe noenele, maänjo: „biaoe aoegaä maäoe njika si iele nai, bia maäoeponjikai io be ngakoe ngakoenjo mo nai.„ — Doeaoe nongkaoegomo si djoeloe toeli, ni anane ni iele nai, mano nongoelamo lalagianoe barangonjo, mano boelane, salaka maä noponolanaänjo ni si iele nai. — Ma inodoeaomomao si djoeloe toeli inolampamomao ni si amanjo, ni si inanjo ni iele nai, laoese pinooetanjanonjomai, noe ni wambohonjo nai, sinimbatanonjomao: „botoeanenio noö bambale ito oöoenga beine, wondjo noponggado toö molapi no njikamo noe botoeanenio, ma noe no ponjikai noe botoeanenio, be noölongo lelenjo, amangoe notolaoe noe logasonjo totoloe taoenge mongakoe io motapoelanjo oenga totoloe bai ni logasonjo momai.„ — Maänjo noe si ama ni iele nai: „toetoeoe ami oöoenga beine, boda lele naä bia io oma.„ — Bianinai ilebanonjomo mai oenga ni djimote nai, no pinotoeanonjomo mao, nio toö moöseloeaio, be nopoöseloeinjo oö be nigaoe leleme inobambalanonjomo.„ — Me simbatoe iele nai, maänjo: „toetoeoe baba nigaoe lele inobambalanonjomo mai

pese nooelalaonjo ni ito djoödjo toetoeoe no pongakoeimo noe botoeanenio.〃 — Ma inopoelamomao lele ni iele ainai, ma inomongianomo djimote tolame, pinomongianonjo soriboe reali. — Ma tinolimonjomo pinomongianjo nai doeaoe inanjikamo djimote. — Ma amai noenelemo si iele ni logasonjo maänjo: 〃mangkase popodoeoe nigaoe nioeneoe wamboöme.〃 — Simbatoe logasonjo, maänjo: 〃oepopodoeoe be iaoe bai moipogoetoe bonoeo poloe nigaoe oepenalaoei oö.〃 — Ma bianinai inoipogoetoemo bonoeo poloe solalange nioeneoe petoe, ni pepitoe bengi otitioenjo nopoese, mano pinopogantalonjomo djoödjo, tadje noe koerangi nigaoe noe noösoesaänjo no mai djoödjo. Bianinai binaänjomo mao si iele nai maä pinoponsioönjo, momao nioeneoe labonge nai. — Ma inotae momao si logasonjo nai ni si iele, maänjo, 〃iaoe mongkaoegomo totoloe tooenge otitioeoe, boda moteoelemai.〃 — Nopoese nai ma kinoensianonjomomao inolampamo maä peanganonjo. — Inopabosao si logasonjo ma si iele nai inolebamomai botoeanonjo sotoö ni teteanoe pinotaloenonjomao ni si amanjo, maänjo: 〃maä potae si baba poikoangi mai ni angkopa noe labongenjo nai poipopoönomai ni labonge inodoengkoönooe nio, poiambelimai laoese papaätoeni nio, be oepoloeangimao oeponambehimao ni logasooe nai mongkaoegomo.〃 — Bianinai inambelanjomo ni amanjo laoese inopoese. — Mamoloeangomomai si iele nai mai notae ni si amanjo, maänjo: 〃botoeanenio beënimai tondolago noe beine, sopoeloe bagiane, mano tondolago noe logase sopoeloe bagiane, mano boloea soöngoe, nopongisi, mano oenga logase sotoö toeoetoeoete niaoe.〃 — 〃Bianinai bineënanonjomo mai ni si amanjo. — Ma si iele nai nonagoenimao ni si amanjo, maänjo: 〃potiodo ito doeaoe moteoelemai logasooe nai.〃 — Bianinai, ma inonondolagomo tondolago noe logase, no lampamo io bambanjomao, no doeaä noe peanganaä noe logasonjo nai. — Ma initonjomo mai no logasonjo laoese pinooetanjanjomai, maänjo: 〃maä gaoengaä oö.〃 — Sinimbatanonjo-mao: 〃be noölongo ito mongkaoegomo, wondjo notolimoto botoeanenio momongi monoete ito, doeaoe monogolame nigaoe ianane nolampa ito, monoete botoeanenio.〃 — Ma inooetanjamo logasonjo nai: 〃noegaoe moöaoege oö.〃 — Sinimbatanonjo-mao: 〃moöaoege botoeanenio be momongi maä monginta iaianane.〃 — Sinimbatanonjo-mao ni djoeloe toeli: 〃wondjo ainai pailae.〃 — Bianinai nongkaoegomo no doeaomomao ni ianane soöngo. — Ma si iele nai nooetanja ni logasonjo, maänjo: 〃nigaoe-gaoe otitioe to ninio.〃

Sinimbatanonjomao ni logasonjo: „so tooenge otitioeoe ninio.” — Ainai si iele nooetanja ni logasonjo, maänjo: „wondjo seloeto motaepomao ni ito maä mongkiongo to no popapailaä noe botoeanenio.” — Maäujo ni si logasonjo: „pailae boda loöloöngoanai ainai.” — Ma inolampamo si iele. — Nopaboesao si iele naima ni logasonjo maä noipongkionge labonge solalange no togolamonjo poti doengkoinjo ma inoötapoelomo. — Ainai si iele nainaä inongolame bonoeo solalange totoloomaä nigaoe labonge inodoeng koa ni logasonjo no maä nonondolagomo tondolago noe beine. — Ni wolojo soöngoe si iele nai nonjaoegai djalanai no initonjomao ni djoeloe toeli logasonjo nai. — Ma si djoeloe toeli nai laoese nolebamai to sotoö maäpinoipooetanjaänonjo ni beine nai, wondjo tadje olapi oseloeaäonjo oealalapi io. — No doeaomo-maoto pinotaloenonjo, ma sinimbatanonjo mai noe beine nai, maänjo: „iaoe nio olapi, boda noboamo wapatomo tooenge otitioenjo, no wondjo toetoeoe io moöseloeaä niaoe, oegadomo.” — Ma ainai inonjikamo, no laoese inobaä omponge. — Ainai ma si djoeloe toeli noenelemo, maänjo: „iaoe nio mongkaoegomo.” — Lelenoe beine nai, maänjo: „ni adaä mami nio, tadje mobali monalaoe toö baä omponge, njaä oö noe mongkaoege, amangoe oö be moboamao noe bonoeo so lalanga nai, tadje mobali ni anane nio, boda mobali djaä oelalampame nai.” — Manoe nelemo si djoeloe toeli, maänjo: „pailae biaoe popogoengapomao oö nodoeoamomao inogoeoengamo.” — Pinogoe oenganjo nai logase. — Bianinai si iele noenelemo, maänjo: „pengkaoegomo oö boda oengame naä talaoemai ni baja noe wamboöme. — Noenele si djoeloe toeli, maänjo: „woloeo barangi soriboe oebea mai.” — Boda mao ni si iele, maänjo: iaoe tadje molani barange ainai, wondjo barangi tadje maingkase moroesa, iaoe molani matoeladimai topeme, tope ni amame, mano tope noe iananome, bola wondjo oengame nai djiombangomomao no mongkiongaä ni oö nomai baätoe limame niïo.” — Bianinai bineënanjomomao dawatane boelane somata, oeki-oekire topenjo, tope ni amanjo, mano tope noe iananonjo. — Bianinai inolampamo si djoeloe toeli maä bambanjo ni peanganonjo nai, mongkaoegomo. — Ainai si iele nongkiongomo beine sotoö no togolamonjo reali magatoese moposoesoe oenganjo nai. — Niopoesaä noe nai si iele nonondolagomo noe tondolago noe logase inolampamo bambanjo mao. — Pinooetanjanjomai ni djoeloe toeli maänjo: „bia nomai oö naä.” — Boda maä ni iele maänjo: „botoeanenio maä noötapoele noe nodjoeole.” — Noenele si djoeloe toeli

maänjo: »soegatoema ao naä moloeloe-loeloege liome, ao naä daä mongkaoege.« — Maä ni si iele: »be noönoö bambalomo mao ito mongkaoegomo ma botoeanenio to inongakoemo ni ito, boda nigaoe noe noaoegoto kaingkaing botoeanenio.« — Bianinai nongkaoegomo mainodoeaomo-mao ni ianane soöngoe nai. — Ainaimo ma si iele nai menjaoegomomao noe peangane nai, no maä inoegoetoe podje aimo ni pinogoetoenjo ni ianane inotalaoeanonjomai nai, doeaoe inoögade podje oenga logase sotoö ni si djoeloe toeli, no bineënanonjo mao badji soöngoe, oekioekire topenjo, tope ni amanjo, mano tope noe iananonjo. — Ainai podje nongkaoegomo, nodoeaomo ni ianane soöngoe sabagiane nai podje, ainaima noe pinogoetoe ni si iele nai, doeaoe inoögade oenga sotoö beine, kaingkaing si djoeloe toeli nai, mano bineënanonjo mao sinsinge intane soöngoe, oeki-oekire topenjo, tope ni amanjo mano tope noe iananonjo. — Ma ainai momongimo mongkaoege, no-doeio mo mao peanganaä si iele nooetanjo ni si djoeloe toeli, maänjo: »ito naä tadje mosogaä ni lapito doloeo nai.« — Boda maä ni djoeloe toeli, maänjo: »talomo no labatomo pasioe, iaoe nio inodjandianai kaing lapioe, io inongakoe niaoe, oetalaoe nioenepe totoloe tooenge moögade oenga totoloe, boda oenganja niaoe, wondjo tadje, oeodoeaimao moipate ni iaoe io, noe naä talomo moösoge iaoe.« — Boda djodjoö nigaoe lele ni djoeloe toeli nai tinoeladonjo ni iele ingkai sakoesinjo, mano nigaoe tope noe to nioeneoe peangane, ingkai wolojo, boelane mano toeoenge pinoleleanonjo ni djoeloe toeli nai. — Niopoesaä noe nai ma inongkaoegomo laoe-laoese ni ia nana ni iele nai nedoeaä mao. — No teloemboe mao to tapoe noe peangane nai ma si iele notaemomao ni si djoeloe toeli maänjo: »wondjo boda seëloeto botoeanenio motiloeloemo menjaoegaoe be tadje noe oloelane, njaä obambali mao noe lapi noe botoeanenio, maänjo bei ooelane mogoeli notambeimomao noe botoeanenio.« — Boda maä ni djoeloe toeli, maänjo: »pailae polampaämo.« — Ma ainai inolampamo si iele. — No doeaämomao si amanjo maä inotae io maänjo: »baba, wondjo boda seloeto laoese popoaoege bolotoe totoloe maä poigadai oenga noe botoeanenio ni ianane totoloe, laoese paätoeni modondome modoeai.« — Bianinai neteaoegomo bolotoe totoloe nai. — Nopoesaä noemele si iele ni si amanjo, maänjo: »wondjo boda mopotaloenai si djoeloe toeli mao, moipotae noe io nodoeaämomai, simbatimao, noeami motadje noe notoi mami be noe pese mongisa wolojo boelane mano tooenge, pinodjan-

dianaanjo kaing-kaing oenga mami, bei ni songkade nio daä pepitoe bengi, oenga mami maätemo, be noe naä pese no patoei mami, ma noe naä penjimbataä mao, bei botoeanenio maä mobonoeo poloe maä nai, wondjo mo-doeao-momai oenga noe botoeanenio, watolaämai.〃 — Memetensioai-mai poimpoti noe ginang galane nai, ma ainai si iele notensiomomao. — Ainai naämo to pinotaloe ni djoeloe toeli mai pinoipo potaänonjo noe sinalamatamo mai io poipopodaängonjomo mao noe pinodjandianaänjo ni si iele kaing-kaing se djoeloe toeli nai. — Ma simbatoe ni amanjo bei aimo noe pinonagoeniaämao ni iele nai. — Ma ainai notooelemo to pinotaloe ni djoeloe toeli maä inolalaänjo si djoeloe toeli, nigaoe noe pinonjimbataa ni ama ni iele nai. — Ma tinolimonjomo daä pepitoe bengi otitioenjo mano noemelemo: 〃pailae daä oepongondoimao.〃 — Mani poeli-poelinjo nai boda totoloe bengi nodoeaomomai bolotoe totoloe pinotaloenonjo nai kaing-kaing oenganjo totoloe pinoigaädonjo mai nai. Laoese pinoponsioönjo ni si inanjo mao nai laoese inimpotanonjo koange pinogoedjalane ni iele nai. — Nasalapomo mao pepitoe bengi bianinai si djoeloe toeli nolampamomai inolaoe laoesao bonoea poloe ma nai laoese maä kinoensianonjo. Noboö mao bamba nai, noenele mao si djoeloe toeli maänjo: 〃niomo iaoe iele, naä noe pinodjandianaäme kaing-kaing iaoe.〃 — Sinimbatanai ni iele, maänjo, nio laoe laoesomomai oö mai itai noe pinodaängaoe niio.〃 — Initonjomao ni djoeloe toeli boda inolingkolabe wambonjo si iele wambiwambinge oenganjo, sotoö mano sotoö ni moeanone, mano sotoö ni oige. — Bianinai si djoeloe-toeli talopo inoleba deideisa boda notae mao io maänjo: 〃iaoe nio daä maä si amame daä maä momongi botoë. — No doeaomomao io ni olongiane monianonjo nai, ma inoenelemo, maänjo: 〃notolimomo noe botoeanenio noe pinodjandia-mao ni oengate ingkai botoeanenio boda botoeanenio daä momongi botoë bei ni ingatoe botoeanenio, wagale ianane ilampanoe botoeanenio.〃 — Boda maä noe olongiane, maänjo: 〃naänaämo noe tadje notoi mami, naä io si iele, wondjo ito momongi botoë, bia maä oepoilebai mai bobato-bobato.〃 — Ainai mapinoileba mai bobato-bobato nai, daä si iele maä pinoilebanonjomo mai ingkai oenganjo totoloe nai. — Ma ainai olongiane nongoelalomomao ni bobato dologoe ni djoeloe toeli nai. — Boda simbataä ni bobato, maäni djimote maänjo: 〃ami botoeanenio tadje mobali mombotoë, wondjo gaoe-gaoe ni ito, nodjoedjoeaämomao ni si iele.〃 — Ma ainai olongiane noe

nelemo ni si iele, maänjo: „naänaä oengame ni si djoeloe toeli dje tadje.” Boda simbatai ni iele, maänjo: „oenga noe botoeanenio nio.” — Niopoesaänjo olongiane noenelemo ni si djoeloe toeli, maänjo: „gaoe-gaoe nio, bei ainai lele ni iele nio, bei oenganjo ni oö.” — Ma ainai si djoeloe toeli nooetanjamo ni si iele, maänjo: „niampegaoe iaoe inodoedoea ingkai oö, no nigaoe noe pinomatoeaä noe ito doloeo nodoedoeaäne.” — Ma ainai si iele noenelemo, no mainongoelalomomao io ni loeloeloeloenjo noe pinoloeloeangonjo ni si djoeloe toeli, doeaoe noteoelemai no pinopoitaänjomomao, noe pinomatoeaänjo ni oenganjo totoloe nai, nainai, dawatane boelane somata, mano badji boelane somata, mano sinsinge intane soöngo, djodjoö oeki-oekiri topenjo, tope ni amanjo mano tope noe iananonjo. — Ma ainaimo notegalamo si djoeloe toeli, doeaoe goeneeomo no ginanggolanonjomo si iele nai, doeaoe ine-ineinjomo kaingkaing oenganjo totoloe nai. — Niopoesaä noe nai noenelemo si djoeloe toeli, maänjo: „tialopo ni oelalone loeoeloe ni poeli to aimo oötoime nai.” — Ainai inogaloenomomao djimote no tinoemoeboemo ingkai noe pailae, mao wondo-wondoömo sinalamatomo no mainobalimo masahoeroe nioeneoe djoenia nio, ainai owoloeonjo.

Toen de vorstendochter, Aloe genaamd, den huwbaren leeftijd bereikt had, zeide zij op zekeren dag: „wanneer iemand mij mocht beminnen en ten huwelijk vragen, zal ik na gehuwd te zijn mijn echtgenoot voorstellen, mij een, twee, tot drie jaren te verlaten, en hem zeggen dat ik niettegenstaande deze verwijdering hem toch drie kinderen zal baren, al laat hij mij in een sterk bevestigd huis met planken of steenen muren met de voor dien tijd benoodigde spijzen en dranken opsluiten en mij vervolgens streng achter grendels en sloten bewaken.” — Dit gezegde, dat spoedig in de negeri bekend was, werd door de lieden van daar naar andere negerien overgebracht, zoodat het weldra ter oore kwam van een zekeren Djoeloe toeli of schrijver, een zeer kundig man. — Deze, de woorden van den vorstendochter vernemende en inwendig aangedaan, zeide tot zich zelven: „wacht, ik zal naar de vorstendochter gaan en haar ten huwelijk vragen vanwege haar gezegde.” — Alzoo vertrok hij naar de negeri, de woonplaats van de vorstendochter, medenemende allerlei soorten van goederen, alsmede goud en zilver, om bij de vorstendochter als bruidschat te dienen. —

Op de plaats aangekomen, begaf de schrijver zich naar de woning der ouders en naar die van de vorstendochter, en deed er eenig onderzoek ten einde zijn doel te bereiken, zeggende tot den vorst: „ik heb vernomen dat gij, Heer, eene dochter bezit; mocht gij iemand als haar echtgenoot willen ontvangen, dan verzoek ik haar te huwen. De reden, waarom ik haar ten huwelijk vraag, is gelegen in haar gezegde, door mij vernomen, luidende: „al ware het ook dat zij, na gehuwd te zijn, door haren echtgenoot drie jaren verlaten werd, zij hem toch drie kinderen baren zal." — De vorst zeide: „het is waar, wij hebben eene dochter; wat echter haar gezegde betreft, dit behoort zij zelve te verklaren." — Alstoen werd de vorstendochter ontboden en aan haar te kennen gegeven, dat iemand haar ten huwelijk wenschte te nemen van wege de woorden die zij gesproken had. — De vorstendochter antwoordde: „ja vader, het is waar, ik heb de bewuste, bij u bekende woorden gesproken en neem ook aan ze stiptelijk na te komen." — Toen de vorstendochter dit gezegd had, werd omtrent de bruidschat beraadslaagd en verzochten zij den schrijver de waarde van een duizend realen te voldoen. — Daar deze tegen de betaling daarvan geene bedenkingen had, traden zij met elkander in het huwelijk. — De vorstendochter zeide daarop aan haren echtgenoot: „gij behoort thans uwe plannen spoedig ten uitvoer te brengen." — Haar echtgenoot antwoordde: „het zal dadelijk geschieden, want ik zal eene woning van steen doen vervaardigen om ze u tot verblijf aan te wijzen." — Alzoo werd eene woning vervaardigd van steen in den grond, welke binnen zeven nachten gereed was en waar alle benoodigdheden, die verlangd kunnen worden, bijeengebracht waren. — De echtgenoot geleidde de vorstendochter derwaarts, en deed haar de woning binnentreden. — Daarna gaf de echtgenoot aan de vorstendochter het volgende te kennen: „ik zal drie jaren lang de zee bevaren en eerst na verloop van dien tijd bij u terug komen." — Dit gezegd hebbende sloot hij de steenen woning toe, en vertrok naar zijne prahoe. — Toen haar echtgenoot vertrokken was, riep de vorstendochter een harer slavinnen, die buiten was en zond haar naar haren vader zeggende: „ga mijn vader verzoeken dat hij een weg onder den grond laat maken, van zijne woning tot hier en dat wel met spoed, opdat ik naar buiten komende nog mijnen echtgenoot, die onder zeil zal gaan, zou kunnen ontmoeten." — De vader, dit hoorende, liet terstond een onderaardschen gang maken. — Alstoen kwam de vorsten-

dochter buiten en zeide tot haren vader: „geef mij een tiental soorten van vrouwenkleederen, een tiental soorten van mannenkleederen, een kist om een en ander in te bewaren en een jongen om mij te vergezellen.” — Haar vader liet haar het gevraagde geven. — En de vorstendochter zeide tot haren vader: „houd de zaak geheim tot de komst van mijn echtgenoot.” — Een der mannenkleederen aangetrokken hebbende ging zij naar de rivier, waar de prahoe van haren echtgenoot gereed lag. — Deze, haar ziende, vroeg haar: „werwaarts gaat gij henen?” — De vorstendochter antwoordde: „vernomen hebbende, dat gij onder zeil wildet gaan, kom ik u verzoeken om u als huurling te volgen.” — Haar echtgenoot vroeg vervolgens: „wat is de reden dat gij onder zeil wildet gaan?” — Zij antwoordde: „ik wil onder zeil gaan, alléén om vreemde plaatsen te bezoeken.” — De Djoeloe toeli zeide: „wanneer dit het geval is, dan is het goed.” — Vertrokken zijnde kwamen zij weldra in eene vreemde negeri. — De vorstendochter vroeg toen aan haren echtgenoot: „hoe lang denkt gij hier te vertoeven?” — Haar echtgenoot antwoordde: „ik wil hier één jaar doorbrengen.” — De vorstendochter zeide toen aan haren echtgenoot: „wanneer het u behaagt, wil ik u mededeelen dat ik mij naar den wal wensch te begeven, om kennissen op te zoeken.” — Haar echtgenoot antwoordde: „goed, maar kom nu en dan hier bij mij hooren, of er iets is.” — Alstoen vertrok de vorstendochter. — Daarna liet haar echtgenoot eene woning te huur zoeken en vond die, alwaar hij zijn verblijf nam. — De vorstendochter huurde tevens eene woning tegenover het verblijf van haren echtgenoot en kleedde zich in vrouwenkleederen aan. — Op zekeren dag begaf de vorstendochter zich uit het huis naar beneden op den weg en werd door den Djoeloe toeli, haren echtgenoot, opgemerkt. — Deze deed terstond een persoon bij zich komen en liet de vorstendochter vragen, of zij gehuwd was en of zij hem tot echtgenoot wilde nemen. — Toen de afgezant aangekomen was en zijn boodschap gedaan had, zeide de vorstendochter: „ik ben gehuwd geweest, doch zal thans vier jaar gescheiden blijven, maar indien hij mij werkelijk ten huwelijk vraagt, wil ik mij met hem vereenigen.” — Alzoo huwden zij en bleek het spoedig dat de vorstendochter zwanger was. — De schrijver zeide toen: „het is thans mijn voornemen onder zeil te gaan.” — Zijne echtgenoot antwoordde: „overeenkomstig de gebruiken van dit land vermag een

man nimmer zijne zwangere vrouw te verlaten; gij moogt niet onder zeil gaan, zelfs niet naar eene andere woning verhuizen; dit is tegen de gewoonte van dit land en zal u benadeelen.〃 — De schrijver zeide: 〃goed; dan zal ik uwe bevalling afwachten.〃 — Alstoen baarde de vorstendochter eenen zoon. — Toen deze gebeurtenis had plaats gehad, zeide de vorstendochter: 〃gij kunt thans onder zeil gaan en uw kind aan uwe geliefde ter verzorging achterlaten.〃 — De schrijver zeide: 〃wanneer dit geschieden kan, dan zal ik eene waarde van duizend realen aan goederen achterlaten.〃 De vorstendochter antwoordde echter daarop, zeggende: 〃goederen welke ook, wil ik niet in ontvangst nemen, deze zijn spoedig versleten; ik wil iets hebben waarop uw naam geschreven staat, de naam van uwen vader en van de plaats van waar gij afkomstig zijt, opdat, wanneer uw zoon is opgegroeid en u mocht willen zoeken, hij u vinden kan.〃 — Toen gaf de schrijver haar een zwaard met goud belegd, waarop gegraveerd is zijn naam, de naam van zijnen vader en die van de negeri van waar hij afkomstig was. — Daarop vertrok de schrijver naar de rivier, naar zijne prahoe om onder zeil te gaan. — De vorstendochter zocht alstoen eene min, om haar kind te zogen en betaalde haar een honderd realen. Dit gedaan hebbende ging zij als een man zich verkleeden en begaf zich naar de rivier. — De Djoeloe toeli, haar ziende, zeide: 〃komt gij nu eerst?〃 De vorstendochter zeide: 〃ja, want ik ben ziek geworden.〃 — 〃Dit is dan ook op uw gezicht wel te zien〃 zeide de Djoeloe toeli, 〃want gij zijt bleek geworden, maar wilt gij nu weder onder zeil gaan.〃 — De vorstendochter antwoordde: 〃ja, want ik hoorde omtrent uw vertrek en daar ik u beloofd heb u overal te vergezellen, ga ik thans mede.〃 — Alzoo gingen zij onder zeil en kwamen in eene vreemde negeri. — Gelijk te voren begaf zich de vorstendochter naar het land en deed daar op gelijke wijze zooals vroeger in de door hen verlatene negeri, met dat gevolg dat de Djoeloe toeli een zoon bij haar verwekte, aan wien hij een dolk gaf, gegraveerd met zijnen naam, den naam van zijnen vader en van de plaats van waar hij afkomstig was. Daarna vertrokken zij weder naar eene andere negeri, alwaar de vorstendochter bij den Djoeloe toeli eene dochter kreeg, aan wie de vader een diamanten ring gaf, waarop gegraveerd waren zijn naam, de naam van zijnen vader en van de plaats van waar hij afkomstig was. — Zich tot het vertrek weder gereed makende en op de prahoe zijnde, vroeg

de vorstendochter aan haren echtgenoot zeggende: 〃gaat mijn heer uwe beide echtgenooten niet meer bezoeken?〃 — De schrijver antwoordde: 〃neen; ik zal hare negeries niet voorbij gaan, want ik heb eene belofte aan mijne echtgenoot te vervullen. Zij heeft namelijk verklaard, dat, zoo ik haar drie achtereenvolgende jaren verliet, ik toch bij haar drie kinderen zoude verwekken, en wanneer dit niet mocht geschied zijn, zou ik bij mijne terugkomst haar doen ter dood brengen; uit dien hoofde wil ik nergens aangieren.〃 — En al het gesprokene door den Djoeloe toeli schreef de vorstendochter op, alsmede de personen die daarbij tegenwoordig waren en de namen der opvarenden, zoo ook den dag, de maand en het jaar, door den schrijver medegedeeld. — Eindelijk gingen zij rechtstreeks onder zeil naar de negeri, alwaar de vorstendochter te voren woonde en kwamen aldaar aan. — Toen het anker gevallen was, kwam de vorstendochter den Djoeloe toeli mededeelen, zeggende: 〃wanneer gij zulks goed vindt, wil ik dadelijk naar den wal gaan, want geene lading aan boord zijnde is het niet aangenaam dat andere lieden tot mijnen echtgenoot mochten zeggen, dat er wel lading was; derhalve is het wenschelijk dat ik zulke lieden voorkwam.〃 — De Djoeloe toeli zeide: 〃goed, ga gij uwen gang.〃 — Alzoo vertrok de vorstendochter. — Toen zij bij haren vader kwam, deelde zij hem alles mede zeggende: 〃vader, wanneer het met uwen wil overeenkomt, zend dan spoedig drie prahoes om mijne kinderen in de drie negerien af te halen en dat wel spoedig, opdat zij binnen kort hier zijn.〃 — Alstoen vertrokken de drie prahoes. Vervolgens zeide de vorstendochter tot haren vader: 〃wanneer de Djoeloe toeli iemand zendt om ons van zijne aankomst te verwittigen, antwoord dan dat wij er niets van begrijpen, want wij telden slechts de dagen, maanden en jaren, gelijk dit door u met onze dochter overeengekomen was, en daaraan ontbreken thans nog zeven dagen; mogelijk kan het zijn dat onze dochter ter dood gebracht moet worden; hieraan denken wij; dit moet gij hem doen antwoorden, en nu ga ik naar mijne steenen woning; wanneer mijne kinderen mochten aankomen, laat hen bij mij geleiden.〃 — Toen de vorstendochter in het steenen verblijf was, liet zij den gang sluiten. — Gelijk verondersteld werd, kwamen eenige lieden, door den Djoeloe toeli afgezonden, kennis geven van zijne gelukkige terugkomst en den vorst herinneren aan hetgeen overeengekomen was tusschen de vorstendochter en den Djoeloe toeli. — En de vorst

antwoordde overeenkomstig het verlangen van zijne dochter. — De afgevaardigden keerden daarop terug en deelden den Djoeloe toeli alles mede, wat de vorst hen te kennen had gegeven. — Hij nam er genoegen mede, zeggende: „het is goed; dan kan ik tevens van de vermoeienissen der reis uitrusten.” — Na den derden dag kwamen de prahoes terug, mede brengende de bewuste drie kinderen, die afgehaald waren. — Terstond werden deze bij hunne moeder gebracht en de onderaardsche gang, waardoor de vorstendochter naar buiten kwam, geheel gesloten. — Toen de zeven dagen voorbij waren, ging de Djoeloe toeli rechtstreeks naar het steenen gebouw en opende dit. — De deur geopend zijnde zeide hij: vorstendochter! hier ben ik; hoe staat het met onze overeenkomst?” — De vorstendochter antwoordde: „het is goed, doch kom nader bij en zie datgene waarmede ik u verrassen wil.” — Toen de Djoeloe toeli alles gezien had, verwonderde hij zich zeer in zijn binnenste, de vorstendochter hare kinderen omarmende, een ter rechter en een ter linkerzijde. — De Djoeloe toeli hield zich eerst stil, doch zeide eindelijk: „ik zal mij naar uwen vader begeven, om de door u verdiende straf te eischen.” — Bij den vorst, zijnen schoonvader, gekomen, zeide hij, „ik heb met uwe dochter eene overeenkomst aangegaan, deze is thans door haar verbroken en ik eisch daarom dat zij gestraft wordt, want, mijns inziens, de plaatsen werwaarts ik mij begeven had, liggen verre van hier. — De vorst antwoordde: „wat betreft uwe zaak, hiervan is mij niets bekend; uwe echtgenoot is daar om zich te verantwoorden; wilt gij echter eene straf eischen, dan behoor ik de rijksgrooten allereerst te verzamelen.” — Alstoen werden de rijksgrooten bijeengeroepen, eveneens de vorstendochter met hare drie kinderen. — Nadat zij vergaderd waren, deelde de vorst hun het verlangen van den Djoeloe toeli mede. — De rijksgrooten zeiden: „deze zaak gaat onze bevatting te boven, wij kunnen deze niet beslissen en laten het geheel aan de vorstendochter over zich te verantwoorden.” — Toen zeide de vorst aan zijne dochter: „zijn deze kinderen bij u door den Djoeloe toeli verwekt of niet?” — De vorstendochter antwoordde: „deze kinderen zijn van den Djoeloe toeli.” — De vorst zeide tot den Djoeloe toeli: „hoe is het? mijne dochter verklaart dat die kinderen uwe kinderen zijn.” — Toen vroeg de Djoeloe toeli de vorstendochter: „waar heb ik u ontmoet, en wat is het teeken dat zij mijne kinderen zijn, wij hebben immers gedurende dien tijd

elkander nimmer gezien of ontmoet?" — De vorstendochter antwoordde en verhaalde alles van den tijd waarop zij met den Djoeloe toeli vertrok tot aan hare terugkomst in hare negeri en liet alles zien wat ten teeken konde strekken, als een zwaard met goud belegd, een gouden dolk, een diamanten ring, op welke gegraveerd staan de naam van den Djoeloe toeli, die van zijnen vader en van de plaats van waar hij afkomstig was. — Dit gedaan zijnde verheugde zich de Djoeloe toeli zeer en weende; hij omhelsde en liefkoosde de vorstendochter met hare drie kinderen. — Vervolgens zeide hij: "iets dergelijks is blijkens de oude verhalen nog nimmer geschied." — Toen vereenigden zij zich en leefden eendrachtiglijk en vreedzaam met elkander, veel geluk smakende en ruchtbaar wordende in deze wereld; alzoo is het.

VOLKSLIEDEREN.

Bombolionoe.

1. Oeande ni salampati, oetindoeoe walalapi, oeala sampoeloe hati.

2. Maäpotae sijooe, bia oögo noe Moloeö, oepombasoi loeboöoe.

3. Daänio aloe aloe, paätoe mai ni baboe, inembeoe ni Sapaloe.

4. Paätoemai ni iele, daänio embe-embe, nobali pasapoe sele.

5. Gaäde obelaoe, noepoese laeaoe, boda toelasoe loeaoe.

6. Naine titibaranda, boeloela boejoera naä, ta moneito si tanda.

7. Wondjo maä Tomini, poöboelintinge ngisi, tadje maä moosili.

8. Boelane nobeseai, si tandaoe ninoemai, tadje beleoe itai.

9. Woenga bei noe Omonsi, melipa bai nokodi, solio-lio mombosi.

10. Biaijo menjalamo, peli-peli ajapo, wampa iaoe menandamo.

11. Pinongipioe aäsi, ni bengi noe djoemati, ami doloeo nodasi.

12. Sooela ni dindingari, mebangoe ne mamedasi, moeate djandimami.

1. Gelijk de Salampati, kies ik haar tot beminde, onze harten behooren vereenigd te zijn.

2. Gaat gij den geliefde zeggen, het water uit de Molukkos daarmede wil ik mijn haar wasschen.

3. In kleine pakjes gewikkeld is het geschenk van mijn geliefde, bewaar het te Sapaloe.

4. Het geschenk van de aanzienlijke vrouw wordt nog bewaard, gelijk de zwart geruite hoofddoek.

5. Neem het toch aan, mijn beminde! iets anders kan ik u niet schenken, dan de pinang die uitgekaauwd is.

6. Als muren staan deze er tusschen, die reeks van bergen, zoodat ik mijn geliefde niet meer kan zien.

7. Naar Tomini gaande, moet gij uwe tanden kleuren, op dat gij niet beschaamd wordt.

8. De maan is opgegaan, mijne geliefde is daar, en toch zie ik haar niet.

9. De maagd van Omonsi, al kleedt zij zich in grof lijnwaad, toch blijft zij schoon.

10. Wacht, het moet duidelijk worden, wij zullen toeven en zien, of de liefde beantwoord wordt.

11. Ach! ik heb gedroomd in den vrijdagnacht, dat wij met de handen elkander vasthouden.

12. Al scheidt een muur ons van elkander, ik zal opstaan en hare hand grijpen, ongezind zijnde mijne belofte te verbreken.

Deleka.

1. Boda sigaoe memonto, rante poege oto-oto.
2. Tadjaeoe baja-bajai, lelenoe to lampe mai.
3. Sooelatao ilimoe, wambohonjo kaädjimoe.
4. Molampa tao polamba, modai-modai li tanda.
5. Talopo oema nebonto, daänio oto-oto.
6. Tilombotai niaoe, boda djoegoe mataoe.
7. Bei rapangoe lelenjo, taraloe penggegedenjo.
8. Tomontoele monggede, taoe rapange loemele.
9. Bia goloenge mapetoe, pasetinbangoe leleoe.
10. Si baboe nelabatao, lelenjo ilongo mao.
11. Lopa-lopanjo ineni, inalooe bengi-bengi.
12. Tadje soesah ni tanda, toeaioe inelampa.
13. Sibaboe pengkaoegonio, dagate nolotogomo.
14. Ngisini to toeai, boda moboelintingai.
15. Bitoewone tanintani, bansa noe Rojo soemangi.
16. Sooela inebontomo, tadje motoliangonjo.
17. Ita-itai pobaboe, lajage lae siaboe.
18. Tadjeoe baja ilele, tolampemai loemele.

19. Pomeneai tandaoe, mai pongane loewaoe.
20. Monsoloensoengo wogonjo, oepongkionge boönjo.
21. Njoa notepe tepenjo, tealaboea watenjo.
22. Telambote moteoele, bele mogooete soele.
23. Olongia ne barani, boebatonjo maätjangi.
24. Hoedjane opele-pele, djoegoe mala ni ele.
25. Saoela obombosinjo, ta mondolonge waginjo.
26. Beaoe mai nepanga, boda sigaoe megoma.
27. Mombosi solio-lio, ni To omini moio.
28. Wondjo lemo mebansamo, djeno mai menandamo.
29. Ane matakoe najore, nangoepi si boenga dore.
30. Matemo poroë akoe, raja donai nebongoe.
31. Woempoe pinonia nia, morangke ana Tohia.
32. Sesondo ana mageso, madesenge papeënso.
33. Lipanjo lipa kamoemoe, saroedende idoe monoe.
34. Ane mosorogi tasi, seiko mopeloagi.
35. Ibetoe ada ranggai, mate ni tanah Banggai.
36. Ane tembo noe lajagi, soengke loda pentoemangi.
37. Boenga noe boenga soerati, boenga noe isi noe hati.
38. Goemanggoe goema matadja, soba peinta noe mata.
39. Ane poeoedja matako, oetetesi soemarato.
40. Reoembamo to olapi, bainjo tangkoe ajasi.

1. Wie toch kan het verbreken? met eene ijzeren ketting is het aan elkander gehecht.

2. Ik kan het niet gelooven, het woord van hem die ter loops binnenkomt.

3. Al bezit hij weinig verstand, zijn hart is standvastig.

4. Mijn vertrek wordt uitgesteld, wachtende op den geliefde.

5. De band is niet verbroken, gehecht is die nog.

6. Wanneer ik daaraan mocht denken, vloeien mijne tranen.

7. Zijne woorden zijn ijdel, hij spreekt onwaarheid.

8. Degenen die onwaarheid spreken, op hunne woorden let ik niet.

9. De hemel en de aarde moeten omtrent mijne woorden getuigen.

10. Mijn geliefde gaat voorbij, want ik verneem zijne stem.

11. Haar pinangkoker heb ik genomen, ontvreemd te middernacht.

12. Ik heb geen bewijs noodig, mijn geliefde loopt immers daar.

13. Geliefde! roei maar door, de zee is kalm en effen.

14. De tanden van de geliefde zijn prachtig gevlekt.

15. Een ster was slechts zichtbaar, toen het geslacht van Rojo tranen stortte.

16. Ofschoon thans gescheiden, bemin ik haar niet.

17. Zie eerst goed uit, geliefde! naar de prahoe van Siaboe.

18. Ik geloof uwe woorden niet, gij zijt onbestemd in uw spreken.

19. Kom naar boven, gij mijn geliefde! en eet van mijne pinang.

20. Ik ga den oorsprong van de bron zoeken, om de liefelijke geur te kunnen inademen.

21. Spreekt zijn naam niet uit, zijn hart is ziedende van toorn.

22. Wanneer ik aan het afscheid nemen denk, dan trilt mij het hart.

23. Een vorst, die dapper is, heeft tijgers tot rijksgrooten.

24. Aan een zachten regen gelijk zijn de tranen van een vorstendochter.

25. Schoon is zij wel van uiterlijk, maar het karakter is slecht.

26. De beaoe plant is geknakt, wie heeft deze aangeraakt?

27. Schoon zijn ze beiden, de geliefden die te Tomini wonen.

28. Wanneer de lemo in bloei is, komen stellig vele minnaars.

29. Wanneer mijne oogen zich sluiten, denk ik aan den geliefde.

30. Gestorven zijnde verlang ik toch naar haar, want het hart leeft nog.

31. Het hooge dak dat begeerd wordt, het wordt ontroofd door den zoon van Tooehia.

32. De tjampakabloem is schoon, niet krom getrokken.

33. Haar kleed is purperkleurig, de goeia groen en welriekend.

34. Wanneer de stroom op zee sterk is, behoort gij de zeilen bij te zetten.

35. Alzoo is het karakter van den man, die te Banggai is gestorven.

36. Wanneer de tijd om onder zeil te gaan bepaald is, maakt zij het luik open en weent.

37. Deze is de soerati bloem, die gekweekt wordt in het hart.

38. Mijn zwaard is scherp geslepen, gij kunt de scherpte met uw oog keuren.

39. Wanneer het regent, vrees ik de scherpte van uw zwaard.

40. Waar is uw echtgenoot? ik zal hem den kop afslaan.

AANTEEKENINGEN.

Vertelling.

Oelalone, van lalo, vertelling, met aanhechting van het pronominaal affix ne; Ombangomo, verbaalvorm van gombang, groot; Ono-onomo, geschikt, bekwaam geworden; Wondjo, indien, wanneer; Nooseloeamo, verbaalvorm van seloea, begeerte; Nonjikaujomo, verbaalvorm van het arabische نكاح; Motenjikamao, reeds gehuwd zijnde, verbaalvorm als voren. — Moötapoele, van motapoe, vinden, verkrijgen; Notalaoenjomao, door hem verlaten zijnde, van laoe, molaoe; Bombongo, muur, wand; Dopi, plank; Poloe, steen; Pogoetoenjo, van mogoeto, doen, maken; Solosenjo, verbastering van het Nederlandsch slot met aanhechting van njo; Koensianonjo, vgl. 't Maleisch كنچي; anane, negeri, plaats waar men is; sabagiane, een ander; inopotaamonjo, kennis gegeven door hem; Iele, vorstendochter, vrouw van hooge geboorte; Inoloeomomai, van moloeo uitbotten, ontkiemen; Djoeloe toeli, van het Maleisch جورو توليس, schrijver; Maänjo, hij zegt; Nongkaoegomo, verbaalvorm van aoego, onder zeil gaan, ter zee varen; Mano, met; Boelane, goud; Salaka, zilver; Noponolanaänjo, door hem gemaakt geworden tot iets (bruidschat); Pinooetanjanonjo, verbaalvorm van tanja; Sinimbatanonjo, verbaalvorm van simbata, antwoord; Bambale, bericht, tijding; Molapi, huwen; Noölongo, van nolongo, hooren, vernemen; Hebanonjomo, van mobano roepen; Oö, gij; Leleme, uwe stem, uwe woorden; Djoödjo, alles; Pongakoeimo van ngakoe, vgl. 't Maleisch مڠاكو; Ainai, alzoo, aldus: Ma tinolimonjomo, van tolimo, vgl. 't Maleisch تريم; Meingkase, bespoedigen; Bonoeo, huis; Petoe, grond; Pinopogantalonjomo, van mogantalo, gereed maken, toebereiden; Bianinai, alzoo; Inolebamomai, van moleba, roepen; Pinotaloenonjomao, van motaloe, zenden; Poikoangi, verbaalvorm van goango, hoeango, kuil; Oeponambehimao, van monambe, aantreffen, iemand inhalen; Mamoloeangomomai, van moloeo, ook: naar buiten treden; Beënimai, van beë, geven; Tondolago, kleederen, verschooning; Nonagoenimao, van mogoeni, bevelen, gelasten; Moteoele, terugkeeren; Inonondolagomo, verbaalvorm van tondolago; Monoete, volgen; Monogolame, van molame, zich verhuren, in dienst treden; Monginta. zien; Ninio, hier, te dezer plaats; Motaepomao van motae, zeggen, mededeelen, kennis geven; Looloöngoanai, van

olongo, hooren; Totoloomaa, vlak tegenover; Olapi, echtgenoot; Noboamo, van moboa, scheiden, elkander verwerpen; Adaa, gebruik, gewoonte, vgl. 't Arabisch عادة; Baä, groot; Mobali, worden, geschieden; Popogoengapomao, verbaalvorm van oenga, kind; Woloeo, aanwezig zijn, zijn; Matoeladimai, van matoeladi, opteekenen, opschrijven; Tope, naam; Bola, opdat; Djiombangomomao of giombangomomao, verbaalvorm van gombang, groot; Dawatane somata, één zwaard; Moposoesoe, doen zuigen; Djoeole, ziekte; Moloeloe-loeloege, van moloeloe, bleek zijn; Kaing-kaing, te zamen, vereenigd met; Peanga, praauw; Podje, alweder, andermaal; Badji, dolk; Momongimo, van mongimo verlangen, begeeren; willen; Mosogaä, van mosoga, aangieren, eene plaats aandoen; Lapioe, mijn echtgenoot; Moipate, van mopate, ter dood brengen; Noteloemboemao, van moloemboe, werpen, uitgooien; Totapoe het anker, tapoe, inhoud; Poigadai, van mogada, halen: Potae van motae; Mongisa, tellen; Songkade, tijdstip; Watolaämai, van motola, herwaarts geleiden, voeren; Pinonagoeniaämao, van monagoeni, opdragen, bevelen; Poeli-poelinjo, ten slotte; Inimpotanonjo, van mopota, digt maken, sluiten; Wambi-wambinge, omhelzen, omklemmen; Botöe straf; Olongiane monianonjo, de schoonvader van den vorst; Nongoelalomomao, verbaalvorm van alo; Nodjoedjoeaämomao, van modjoedjoe, overgeven, overleveren: Naä-naä, van naä, deze, dit, die; Pinomatoea, van atoea, teeken; Ine-ineinjomo, van moine, beruiken.

Bombolionoe.

Salampati, de coleus scutellariodes; Tindoe, plukken; Oeale, nemen; Maäpotae, verbaalvorm van mota, kennis geven; Oögo, water; Moloeo, de Molukkos; Oepombasoi, van het Maleisch باسه; Loeböo, hair; aloe-aloe, pakjes van verschillenden inhoud; Paätoemai, verbaalvorm van atoe, zenden; Baboe, een jongeling; Inembe, verbaalvorm van embe, bewaren; Nobali, verbaalvorm van ali worden; Pasapoe, hoofddoek; Toelasoe, het overblijfsel; Loea, de toebereide pinang; Titibaranda, van maranda, omheinen; Boeloela, berg; Ta moneito si tanda, niet meer gezien geworden de aangeduide; Maä, gaan; Poöboelintinge, verbaalvorm van boelinting, gevlekt; Ngisi, tand; Boelane, de maan; Nobeseai, van mobese, te voorschijn treden; Itai, van ita zien; Woenga bei, eene jonge dochter; Melipa, van lipa, eene sarong;

solio-lio, gelijk; ajapo, gluren; Pinongipioe, gedroomd geworden door mij, van ipi, droom; aäsi, ach; Bengi, nacht; Dindingari Verbaalvorm van dinding, vgl. 't Maleische دندڠ; Djandimami onze gelofte, onze afspraak, vgl. 't Maleisch جنجي.

Deleka.

Sigaoe, wie; Memonto, van monto, in stukken trekken; Poege, ijzer; Baja-baja, gelooven; Lele stem; To lampe mai, de persoon die even aangiert; Wamboho, het hart; Molampa, gaan, loopen; Modai-dai, wachten, toeven; Djoegoe mata, tranen; Rapang, te vergeefs; Penggegedenjo, van gede, leugen; Goloenge hemel, het uitspansel; Lopa-lopa, pinangdoos; Inalo van alo, nemen; Toeai, geliefde; Dagate, de zee; Bitoewone, ster; Soemangi, weeklagen; Motoliango, beminnen, liefhebben; Lajage zeil, eigenlijk eene praauw; Siaboe, naam eener landstreek; Pomeneai, van mene, klimmen, opstijgen; Boö, reuk, geur; Laboea, kooken, zieden van toorn; Wate, hart, het inwendige; Boebato, rijksgrooten; Bombosi, schoon, liefelijk; Wagi, geaardheid, karakter; Beaoe, de curcas purgans; Lemo, de citrus hystrix; Djeno, zekerlijk, stellig; Boenga dore, benaming voor eene jonge maagd; Poroë, van moroë, begeeren; Woempoe, nok van een dak; Morangke, rooven; Madesenge, schoon, welgevormd; Saroedende = foeia of goeia, uitgeklopte bast der sponia sp. [1]; Mosorogi, van sorogi, stroom; Ibetoe, alzoo; Ranggai, man; Loda, luik, venster; Goemanggoe, mijn zwaard, van goema = zwaard, Matako, vreezen; Soemarato, uw zwaard, van soemara = zwaard.

---

[1] De schrijfwijze van het woord *foeia* is eenigzins onzeker. In het woord voor *roepen* op blz. 182 reg. 25 moet eene fout schuilen. (Corrector).

GESLACHTREGISTER DER VORSTEN VAN SAMBAS.

In de beschrijving van Borneo's Wester-afdeeling door den Hoogleeraar Veth wordt de afstamming en opvolging der vorsten van Sambas, sedert hunne vestiging in de tegenwoordige hoofdplaats van dat rijk, vermeld volgens eene Maleische kroniek van Sambas en Soekadana, door den heer E. Netscher uitgegeven in het 1e deel van den 1en jaargang van het *Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde*, met vergelijking van verscheidene andere bronnen en hulpmiddelen, geleverd door G. Muller in de *Indische Bij*, door Van Kervel in het *Tijdschrift voor Neerlandsch Indie* 1853 dl. I, door Valentijn, door S. Bloemaert in *Begin en voortgang der O. I. C.* dl. II, door Tobias in de *Nederlandsche Hermes*, jaargang III, en anderen, door den schrijver in zijne aanteekeningen vermeld. Niet zelden bestonden er tusschen die onderscheidene berichtgevers belangrijke verschillen; en er behoorde geene geringe mate van scherpzinnigheid en geduld toe om daaruit een zoo goed samenhangend geheel te vormen als door Prof. Veth is gedaan. Voor hen, die a posteriori zijn werk met de gebezigde bronnen vergelijken, is het niet moeielijk na te gaan dat hij steeds eene juiste keuze uit de verschillende opgaven heeft gedaan en daardoor een richtigen stamboom van de Sambassche vorsten geconstrueerd. Mij werd dat nog meer bevestigd door de vergelijking van een voor eenigen tijd in mijn bezit gekomen geslachtregister der vorsten van Sambas, loopende van den tijd toen de zetel der regeering werd verplaatst van Loeboek Madoeng (Veth, I, bl. 218) naar Moewara Oelakan tot het jaar 1846. Dit geslachtregister in het Maleisch met Hollandsche letters op vijf bladen geschreven heeft tot opschrift: *Assal jang mendjadie Radja di Moeara Oelakkan Iaietoe namanja Radien Seleman berbiniekan anak Ratoe Pisseban jang sakarang dia soedah mendjadie Radja namanja terseboet*

di bawah ienie; het vermeldt niet alleen de regeerende vorsten, waartoe de kroniek van Netscher zich bijna uitsluitend bepaalt, maar ook al hunne afstammelingen en dikwijls ook hunne huwelijken, zoodat het een vrij volledig familie-overzicht geeft, waarbij echter, even als bij alle Maleische kronieken, de jaartallen ontbreken. Ik acht het belangrijk genoeg om het hier in zijn geheel te laten volgen, daarbij de spelling der namen, die dikwijls foutief is, maar gemakkelijk kan verbeterd worden, geheel onveranderd latende; en zal er daarna eenige aanteekeningen aan toevoegen om de overeenkomst of het verschil aan te toonen met andere bronnen, welke ik kortheidshalve maar zal noemen naar Prof. Veth, die ze zoo uitstekend geresumeerd heeft, tenzij eene juistere bepaling hier of daar noodig mocht zijn.

I. *Radien Seleman*, gehuwd met eene dochter van *Ratoe Pisseban*, wordt vorst te Moeara Oelakkan met den titel SULTAN MOHIJEDDIEN, en krijgt na zijnen dood den naam van *Merhom Seleman.* Hij heeft drie kinderen:

A. Het oudste, eene dochter, huwt met *Pangeran Kassoma Joeda;* deze heeft één zoon:

a. *Radien Poetra*, bijgenaamd *Pangeran Kassoma Joeda;* deze heeft geene kinderen, doch neemt tot zoon aan:

1. *Pangeran Adie Kassoma;* deze heeft ééne dochter:

a. Pangeran Tommongong Isterie.

B. Het tweede, een zoon, *Radien Bima*, die hem opvolgt. (Zie II).

C. Het jongste, eene dochter, huwt met een Landakker, genaamd *Pangeran Depa;* deze heeft vier kinderen:

a. het oudste, eene dochter, genaamd *Ratoe Agong*, huwt met *Merhom Adil* (zie III).

b. het tweede, een zoon *Pangeran Diepa*, vertrokken naar of gestorven te Oeja (*mangkat di Oeja*); deze heeft twee kinderen:

1. een zoon, *Pangeran Moekah*, die vier kinderen heeft:

a. eene dochter, genaamd *Pangeran Selamah*, gehuwd met *Pangeran Soeta Negara*, die weder twee kinderen heeft:

α. Pangeran Mohamat Daud.

β. Pangeran Mohamat Ansat, in de negeri Menggatal.

b. Pangeran Djaya Kassoema.
c. Eene dochter genaamd *Pangeran Bom.*
d. Eene dochter genaamd *Pangeran Tidjah.*
2. een zoon, *Pangeran Tommongong*, die één zoon heeft:
a. Pangeran Soeta.
c. het derde, een zoon, *Pangeran Laksamana;* deze heeft vier kinderen:
1. het oudste, genaamd *Radien Riaä*, heeft één zoon:
a. Pangeran Tjekera Toea; deze heeft vier kinderen:
α. Pangeran Tjakera Moeda, gehuwd met eene dochter van *Pangeran Bendara.*
β. Oray[1] *Tiedjah*, gehuwd met *Jakmat Salih.*
γ. Oray Katoek.
δ. Oray Lamah.
2. *Radien Soeta Mangala;* hij heeft één zoon:
a. Maas Kartas; deze heeft zes kinderen:
α. Maas Pieraä.
β. Maas Maïl.
γ. Maas Bolan.
δ. Maas Amat.
ε. Pangeran Dorma, gehuwd met zijne achternicht, eene dochter van *Pangeran Soeta* (zie C. 2 *a*).
ς. Maas Lamah.
3. *Maas Amiet*; deze heeft zes kinderen:
a. Maas Pantjie.
b. Maas Djenap.
c. Maas Taha.
d. Maas Maïl.
e. Maas Sahak.
f. Maas Oessoep.
4. *Maas Anter Prampoean;* deze heeft één zoon:
a. Maas Tahier.
d. Het vierde, een zoon, *Radien Abdulkadier* bijgenaamd *Radien Marta*; deze heeft twee kinderen:
a. Imam Landak; deze heeft drie kinderen:

---

[1] Kan het in deze lijst zoo dikwijls voorkomende *Oray* ook het praedicaat zijn van uit *goendiks* (bijwijven) of *bini ketjil* (bijzitten) gesprotene zonen of dochters? Volgens Muller (Ind. Bij, bl. 275) is de titel der zonen van *goendiks* afhankelijk van den wil des vorsten, en die der dochters hoogstens *Maas*. — Men vergelijke echter omtrent deze beteekenis van *Oray* V. G. a. 1. 2. 3.

α. *Jaä Oenos*, bijgenaamd *Pangeran Tommongong Kasoema Nata.*

β. *Jaä Maloedien*, bijgenaamd *Pangeran Marta Kasoema.*

γ. Eene dochter, gehuwd met *Pangeran Mangkoe.*

b. *Radien Hadjie;* hij heeft twee kinderen:

α. Eene dochter, gehuwd met *Panembahan Anom.*

β. Een zoon, genaamd *Goestie Saleeh.*

2. *Radien Abdulhamiet;* deze heeft geene kinderen.

II. *Radien Bima* (zie I. B) volgt zijn vader op onder den naam van SULTAN DJALALOEDIEN en krijgt na zijn dood den naam van *Merhom Tengah.* Zijne vrouw wordt niet vermeld; hij heeft vijf kinderen:

A. Het oudste, eene dochter, huwt met *Pangeran Tommongong Nahoer*, afkomstig van Trengganau; deze heeft één zoon:

a. *Radien Molia* (later *Melia* genoemd), die huwt met zijne nicht *Maas Oetih* [1], de dochter van *Pangeran Mangkoe* (zie II D. a. 1.); uit dit huwelijk vier dochters:

1. *Maas Solong.*

2. *Maas Mamat.*

3. *Maas Kassim.*

4. *Maas Raäna*, gehuwd met *Merhom Djanggoet* (dit kan dezelfde zijn, die bij VI voorkomt als SULTAN ABOE BAKAR TADJOEDIEN, hoewel deze een geslacht jonger is).

B. Het tweede, eene dochter, gehuwd met een Atjinees *Said Alie*, bijgenaamd *Pangeran Soera Derdja*; uit dit huwelijk één zoon:

a. *Pangeran Adie Kassoma*; deze heeft één kind:

1. eene dochter, gehuwd met *Pangeran Tommongong Toea.*

---

[1] Volgens Muller t. a. p. is de titel van een vorstenzoon bij eene wettige vrouw in de eerste kinderjaren *Oetie*, en die van eene dochter *Oetin*. Later krijgen de eerstgenoemden de titels *Goesti*, *Raden* en *Pangeran*, welke twee laatste ook aan de dochters geschonken worden wanneer zij in het huwelijk treden. Als deze opgave omtrent *Oetie* (of *Oetih*) en *Oetin* juist is, schijnen in deze geslachtlijst in dit opzicht fouten in de namen te zijn (zie hierboven en ook II. D. a. 1.), althans indien *Oetih* hier werkelijk als titel en niet als eigennaam voorkomt. — Als *Oray* inderdaad een praedicaat van onechte kinderen mocht zijn, zoude dit ook bezwaarlijk kunnen gecombineerd worden met *Oetih* als titel, hetgeen evenwel geschiedt bij IV. C. g. 6.

C. Het derde, een zoon genaamd *Radien Ratoe*, die zijn vader opvolgt (zie III).

D. Het vierde, eene dochter, gehuwd met *Pangeran Tambakbaya*, afkomstig van Siantan. Uit dit huwelijk één zoon:

a *Pangeran Mangkoe* (zie II. A. a). (Volgens de geslachtlijst heeft deze prinses nog een zoon gehad, *Pangeran Kassoma Delaga*, wiens vader een Palembanger was; en deze had weder een zoon, *Radien Palembang*, gehuwd met *Radien Ketjie*). *Pangeran Mangkoe* heeft drie dochters:

1. *Maas Oetih*, gehuwd met *Radien Melia* (zie II. A. a).
2. Eene ongenoemde, gehuwd met een Boeginees, *Nahoeda Batang* (of den Nakhoda *Batang; er staat: djadie bienie Nahoeda batang orang boegies*); deze heeft één kind:
   a. Maas Bassoe; en deze weder een kind:
   α. *Maas Kontang* (gehuwd met *Oray Timah*; zie III A. b. 1. *e*).
3. *Maas Sultan*, de gemalin van *Merhom Oemar Akamoedien*. (Dit is dezelfde, die hieronder bij V voorkomt als Sultan Oemar Akamoedien, hoewel hij daar na zijn dood den naam krijgt van *Merhom Ajah*. Van dezen Sultan, die veertien kinderen had, worden hier als uit deze vrouw geboren slechts twee zonen vermeld). Zij heeft twee kinderen:
   a. Sultan Aboe Bakar Tadjoedien (zie VI). Vergel. ook II. A. 4.
   b. Sultan Oesman Kamaloedien (zie VIII).

E. Het vijfde, eene dochter, gehuwd met een vorst van Sanggouw, genaamd *Pangeran Korba;* uit dit huwelijk twee zonen:

a. *Pangeran Anom;* deze heeft ééne dochter:
   1. *Oray Enak.*

b. *Pangeran Soma de laga;* deze heeft één zoon:
   1. *Maas Perboe.*

III. *Radien Ratoe* (zie II C) volgt zijn vader op onder den naam van Sultan Moehamat Djalaloedien, en krijgt na zijn dood den naam van *Merhom Adiel.* Hij huwt met zijne nicht; (zie I. C. a.), en heeft drie kinderen:

A. Het oudste, eene dochter, huwt met *Pangeran Tjekera* van Mampawa. Zij heeft drie kinderen;

a. Eene dochter, gehuwd met haar neef *Datoe Radja Toewa* (zie IV. C).

b. Een zoon, *Pangeran Soma Negara*; deze heeft één zoon:

1. *Goesti Doedoet*, bijgenaamd *Pangeran Soma Negara;* deze heeft vijf kinderen:

a. Pangeran Korma Djaya (gehuwd met zijne nicht; zie IV. C. h).

b. Maas Oesman, bijgenaamd *Pangeran Karta.*

c. Pangeran Korma Indera.

d. Radien Liman.

e. Oray Timah (gehuwd met *Maas Kontang;* zie IV. B. a. 5 en II. D. a. 2. *a. α.*)

c. Eene dochter, gehuwd met *Toewan Said*, bijgenaamd *Pangeran Kassoma Ningrat;* deze heeft drie kinderen:

1. Het oudste, eene dochter, genaamd *Datoe Ratoe*, wordt gemalin van *Merhom Oemar Akamoedien* (verg. II. D. 3). (De uit haar gesproten kinderen worden niet afzonderlijk vermeld).

2. Het middelste, een zoon, genaamd *Pangeran Ria.*

3. Het jongste, eene dochter, genaamd *Tingkoe Oetien*, gehuwd met *Merhom Anom.* (Deze *Merhom Anom* is waarschijnlijk haar neef, de latere Sultan *Mohammed Àli Tsafioe'ddin* (zie VII), die volgens Veth in zijne jeugd *Pangeran Anom* en later ook nog *Sultan Anom Mohammed Ali Tsafioe'ddin* heette). Uit dit huwelijk één kind:

a. Pangeran Moeda.

B. Het tweede, een zoon, genaamd *Radien Adiepatie*, bijgenaamd *Pangeran Depatie Tambakbaja.* Deze sterft zonder kinderen en ongehuwd.

C. Het jongste, een zoon, genaamd *Radien Porboe Gentjana*, die hem opvolgt. (Zie IV).

IV. *Radien Porboe Gentjana* (zie III. C) volgt zijn vader op onder den naam van Sultan Aboe Bakar Kamaloedin, en krijgt na zijn dood den naam van *Merhom Bongsoe.* Zijne vrouw of vrouwen worden niet vermeld. Hij heeft zeven kinderen:

A. Het oudste, een zoon genaamd *Pangeran Soma Nata.* Hij heeft twee kinderen:

a. Een zoon genaamd *Pangeran Poetra Kassoma;* deze heeft één zoon;

1. *Oray Akil*, bijgenaamd *Pangeran Soema Nata;* hij heeft vier kinderen:
   a. *Maas Kassim.*
   b. *Maas Alie.*
   c. *Maas Raba.*
   d. *Maas Timah.*

b. Eene dochter, gehuwd met *Merhom Gajong*, die kinderloos blijft.

B. Het tweede, een zoon, *Pangeran Adie Kassoma;* hij heeft ééne dochter:

a. *Oray Oenam*, gehuwd met *Goesti Doedoet*, bijgenaamd *Pangeran Kassoma Negara*, haar neef. (Zie III. A. b. 1. Hoewel er een klein verschil in den naam is, waarschijnlijk door eene schrijffout, is het toch dezelfde persoon, gelijk blijkt uit de kinderen). Uit dit huwelijk vijf kinderen·

1. *Pangeran Korma Djaya* (gehuwd met zijne nicht; zie IV. C. h.)
2. *Pangeran Karta.*
3. *Pangeran Korma Indera* (gehuwd met zijne achternicht *Oray Rabaä;* zie IV. G. b. 1.)
4. *Radien Liman.*
5. *Oray Timah*, gehuwd met *Maas Kontang.* (Zie II. D. a. 2. *a*. *α*.)

C. Het derde, een zoon *Pangeran Bendahara*, dat is (*jaietoe*) *Datoe Radja Toea* (zie III. A. a.) Deze heeft acht kinderen:

a. Eene dochter, gehuwd met *Merhom Anom* (zie III. A. c. 3); deze heeft geene kinderen.

b. Een, zoon *Pangeran Bendahara Kerandjie;* deze heeft drie kinderen (vergelijk V. D.):

1. Een zoon, *Pangeran Moeda*, gehuwd met *Oray Mariam* (waarschijnlijk zijne nicht; zie IV. C. c. 1.)
2. Eene dochter, *Oray Kalepoek*, gehuwd met *Pangeran Djaya Kassoema* (waarschijnlijk haar neef; zie IV. G. b.)
3. Eene ongenoemde, gehuwd met *Pangeran Tjekera.*

c. *Pangeran Pakoe;* deze heeft vijf kinderen: (Vergelijk IV. G. d.)

1. Eene dochter, *Oray Mariam* (zie IV. C. b. 1.) gehuwd met *Pangeran Moeda.*

2. *Pangeran Pakoe Moeda.*
3. Eene dochter, gehuwd met *Pangeran Soma Negara.*
4. Eene dochter, *Oray Sabar*, gehuwd met haar achterneef *Sultan Aboe Bakar Tadjoedien* (VI.)
5. *Oray Tapal.*

d. *Pangeran Soma Joeda;* deze heeft drie dochters:
1. *Oray Manap.*
2. *Oray Boedjang.*
3. Eene ongenoemde, gehuwd met *Oray Mamoed* (waarschijnlijk haar neef, zie IV. C. f. 1.)

e. *Pangeran Soera Delaga.*

f. *Radien Abdullah;* hij heeft drie kinderen:
1. *Oray Mamoed* (zie IV. C. d. 3.)
2. *Oray Boetoed.*
3. Nog een, genaamd .....

g. Eene dochter, gehuwd met *Pangeran Tjekera* (waarschijnlijk dezelfde als hierboven IV. C. b. 3); deze heeft zeven kinderen:
1. *Tjekera Moeda.*
2. *Oray Timah.*
3. *Oray Katoek.*
4. *Oray Tidjah.*
5. *Oray Lamah.*
6. *Oray Oetih.*
7. *Rassal.*

h. Eene dochter, gehuwd met *Pangeran Korma Djaya* (zie IV. B. a. 1), zonder kinderen.

D. Een zoon, die hem opvolgt (zie V), doch wiens oorspronkelijke naam niet vermeld wordt. (Volgens Veth heet hij *Raden Djama.*)

E. Eene dochter, gehuwd met eene Broeneisch vorst, genaamd *Pangeran Marta;* zij heeft ééne dochter:

a. *Pangeran Dayang*, gehuwd met *Pangeran Bindahara* (waarschijnlijk haar neef, onder IV. C. b. vermeld als *Pangeran Bindahara Kerandjie.*)

F. Eene dochter, gehuwd met *Pangeran Soma Dilaga;* deze heeft drie kinderen:

a. het oudste, eene dochter gehuwd met *Pangeran Soma Negara* (waarschijnlijk haar neef, dezelfde, die ook getrouwd was met eene dochter van *Pangeran Pakoe*; zie IV. C. c. 3.)

b. het middelste, genaamd *Radien Bossoe.*
c. het jongste, genaamd *Radien Palembang* (gehuwd met zijne nicht; zie IV. G. e.)

G. Een zoon, *Pangeran Djaya Kassoema Toea*, gevestigd in de kampong Assam; deze heeft zeven kinderen:

a. het oudste, een zoon, *Pangeran Badar;* deze heeft vier kinderen;
1. Eene ongenoemde dochter, gehuwd met *Maas Aboe.*
2. Eene dochter, *Oray Tjandil,* gehuwd met *Pangeran Korma Djaya* (waarschijnlijk haar achterneef, die ook met eene andere nicht was getrouwd; zie IV. B. a. 1. en IV. C. h.)
3. Eene dochter, *Oray Oebah.*
4. Een zoon, *Oray Koesien.*

b. *Pangeran Djaya Kassoema* (waarschijnlijk gehuwd met zijne nicht *Oray Kalepoek;* zie IV. C. b. 2.); deze heeft zeven kinderen:
1. Eene dochter, *Oray Rabaä*, gehuwd met *Pangeran Korma Indera* (haar achterneef, zie IV. B. a. 3.)
2. *Pangeran Kassoma Joeda.*
3. *Pangeran Indera Nata.*
4. *Pangeran Niera Kassoema.*
5. *Oray Oesman.*
6. *Oray Lamah.*
7. *Oray Adjiedjah.*

c. *Pangeran Kassoema Djaya;* deze heeft één kind:
1. *Oray Padang.*

d. Eene dochter, gehuwd met *Pangeran Pakoe.* (Dit kan niet haar neef zijn, vermeld onder IV. C. c. blijkens de kinderen, die daar van dezen worden opgegeven, en waaronder niet voorkomt het kind van deze vrouw.) Zij heeft ééne dochter:
1. *Oray Pierik*, gehuwd met *Pangeran Niera.*

e. Eene dochter, gehuwd met haar neef *Radien Palembang* (zie IV. F. c.); deze heeft drie kinderen:
1. *Oray Koebak.*
2. *Oray Haliah.*
3. *Oray Menah.*

f. *Radien Alie;* deze heeft twee kinderen:
1. *Oray Abdullah.*
2. *Oray Tiedjah.*

g. *Oray Sapiah*, kinderloos.

V. De hierboven onder IV. D. vermelde zoon volgt zijn vader op als SULTAN OEMAR AKAMOEDIEN, en krijgt na zijnen dood den naam *Merhom Ajah*. (Hij was gehuwd met *Maas Sultan*, zie II. D. a. 3 en met *Datoe Ratoe*, zie III. A. c. 1.). Hij heeft veertien kinderen.

A. Een zoon, *Pangeran Tjakera;* deze heeft twee dochters:

a. *Oray Medah*, gehuwd met *Pangeran Soeta Gentjana*.

b. *Oray Tompal*, gehuwd met *Pangeran Djaya Kassoma* (waarschijnlijk haar neef, zie V. C. c.)

B. Eene dochter, *Pangeran Bendahara Baloe;* deze heeft twee kinderen:

a. een zoon, *Radien Alim*, bijgenaamd *Pangeran Karta*.

b. eene dochter, gehuwd met *Pangeran Tjakera*.

C. Eene dochter, *Pangeran Nira Kassoma*; deze heeft vier kinderen:

a. een zoon, *Radien Betoek*.

b. eene dochter, gehuwd met *Pangeran Porboe*.

c. een zoon, *Radien Alie*, later *Pangeran Djaya Kassoma* (zie V. A. b.)

d. een zoon, *Radien Hadjie Pintal*.

D. Eene dochter, gehuwd met *Bendahara Kerandjie* (haar neef, zie IV. C. b. Hoewel dit blijkens de hier vermelde twee kinderen ongetwijfeld dezelfde persoon is, had hij nog eene hier niet vermelde dochter, die dus waarschijnlijk uit eene andere vrouw geboren was.) Zij heeft twee kinderen:

a. een zoon, *Pangeran Moeda*, gehuwd met *Oray Mariam*.

b. eene dochter, gehuwd met *Pangeran Djaya Kassoma* (vergelijk V. C. c.)

E. Een zoon, *Pangeran Laksimana Toea*; hij heeft tien kinderen:

a. *Pangeran Bindahara*, „die dat nog is” zegt de Schrijver.

b. *Pangeran Soeta Negara*.

c. *Pangeran Adie*, „die gestorven is.”

d. *Pangeran Pospa* (waarschijnlijk gehuwd met zijne nicht, zie V. K. g.)

c. Eene dochter, *Pangeran Anom*.

f. Eene dochter, gehuwd met *Pangeran Laksimana* (zie V. M. a).

g. Eene dochter, *Oray Timah*, gehuwd met *Indera Nata*.

h. *Radien Naniet*.

i. *Radien Djenal.*
j. *Oray Oessoep.*

F. *Pangeran Pakoe Toea:* deze heeft tien kinderen:
a. *Pangeran Porboe Toea*, vroeg gestorven.
b. *Pangeran Anom*, vroeg gestorven.
c. *Maas Poeloek.*
d. Eene dochter, *Maas Itam.*
e. Eene dochter, *Maas Bontak.*
f. *Pangeran Ratoe Bagoes.*
g. *Maas Ietjah.*
h. *Maas Aboe.*
i. Eene dochter, *Oray Pirik*, gehuwd met *Pangeran Oemar.*
j. Nog eene ongenoemde dochter.

G. Een zoon, wiens oorspronkelijke naam niet vermeld wordt (volgens Veth heet hij *Pangeran Anom*), doch die zijns vaders tweede opvolger is als SULTAN MOHAMAT ALIE SAFIOEDIEN (zie VII). Zijne gemalin of gemalinnen worden hier niet vermeld, maar hij was onder andere gehuwd met *Tingkoe Oetin* (III. A. c. 3), bij welke hij één zoon had, en met eene dochter van *Datoe Radja Toea* (IV. C. a.), die geene kinderen had. Hij heeft vijf kinderen:
a. eene dochter, *Oray Gentjana*, gehuwd met *Pangeran Ratoe Mangkoe Negara*, haar neef. (Zie V. H. a.), deze heeft drie kinderen:
1. *Oray Menah.*
2. *Oray Midah.*
3. *Oray Gebiek.*
b. Eene dochter, *Oray Raäna Goemala*, gehuwd met *Pangeran Kassoma Indera*, haar neef (zie V. K. b.)
c. *Oray Raäna Watie*, later *Pangeran Marta Kassoema.*
d. *Radien Porboe*, bijgenaamd *Pangeran Tommongong Djaya Kassoema.*
e. Een zoon, *Pangeran Ratoe Nata Kassoema*, die zijn oom SULTAN OEMAR DJALALOEDIN (zie hieronder H) opvolgt als SULTAN ABOE BAKAR TADJOEDIN (zie X.) Hij heeft drie kinderen:
1. *Radien Adipatie.*
2. *Pangeran Adipatie.*
3. *Oray Oessoep.*

H. Een zoon, wiens oorspronkelijke naam niet vermeld wordt (volgens Veth heet hij *Pangeran Bandahara Sri Maharadja*),

doch die zijns vaders vierde opvolger wordt als SULTAN OEMAR DJALALOEDIN (zie IX; de naam *Djalaloe'ddin* is foutief, zie beneden). Hij heeft vijftien kinderen:

a. *Pangeran Ratoe Toea Mangkoe Negara*, gehuwd met zijne nicht *Oray Gentjana* (zie V. G. a, waar hij den naam *Toea* niet voert); hij heeft drie kinderen:

1. *Oray Menah*
2. *Oray Miedah* } zie V. G. a. 1. 2. 3.
3. *Oray Gebik*

b. *Pangeran Soma Negara*, gehuwd met *Oray Bolat;* hij heeft twee kinderen:

1. *Oray Berahiem.*
2. Eene ongenoemde dochter.

c. *Pangeran Marta*, later genaamd *Pangeran Soma Dielaga.*

d. *Pangeran Ratoe Moeda*, gehuwd met *Oray Silie Hawa* (zijne nicht, zie V. M. d.); hij heeft één zoon:

1. *Oray Mohamat Jappar.*

e. *Pangeran Anom*, gehuwd met *Oray Lamah* (waarschijnlijk eene van zijne nichten vermeld bij V. L, b. of M. e.)

f. *Radien Arsat.*

g. *Radien Mohamat.*

h. *Radien Boedjang.*

i. *Oray Moeda.*

j. *Pangeran Djaya Isterie.* (Zoude het woord *Isterie* achter een mansnaam niet eenvoudig beteekenen dat hij gehuwd is, maar de Schrijver den naam der vrouw niet weet?)

k. *Pangeran Soera Dilaga Isterie.*

l. *Pangeran Soela Isterie;* deze heeft één kind:

1. *Oray Melong.*

m. *Oray Naisah.*

n. *Oray Gombaä.*

o. *Isterie Pangeran Tommongong.* (De vrouw van *Pangeran Tommongong?* Vergelijk V. G. d.)

I. Een zoon, genaamd *Radien Dipati*, later *Sultan Moeda Achmat;* deze heeft drie kinderen:

a. *Pangeran Soera Hadjie.*

b. *Pangeran Soeria.*

c. *Pangeran Nata Kassoma.*

J. Een zoon, wiens naam niet vermeld wordt doch die zijn vader onmiddellijk opvolgt als SULTAN ABOE BAKAR TADJOEDIEN (zie VI), na zijn dood genaamd *Merhom Djanggoet.*

(Zijne moeder was *Maas Sultan;* zie V; en hij was gehuwd met *Maas Raäna*, II. A. a. 4 en met *Oray Sabar*, IV. C. c. 4). Hij heeft één zoon:

a. *Pangeran Adiepatie*, genaamd *Sultan Moeda;* deze heeft drie kinderen:

1. *Oray Biroe*, bijgenaamd *Pangeran Karta.*
2. *Oray Timah.*
3. *Oray Minah.*

K. Een zoon, wiens naam niet vermeld wordt (bij Veth heet hij *Pangeran Ratoe Nata Koesoema*), doch die zijns vaders derde opvolger wordt als SULTAN OESMAN KAMALOEDIEN (Zie VIII). Hij was een volle broeder van SULTAN ABOE BAKAR TADJOEDIEN (V. J.), zie II. D. a. 3., en heeft acht kinderen:

a. *Radien Tommongong Perampoean.* Op eene latere kopie van dit geslachtregister heet dit kind *Radien Tommongong Isterie.*

b. *Pangeran Kassoma Indera*, gehuwd met zijne nicht *Oray Raäna Goemala* (Zie V. G. b).

c. *Pangeran Oeda Isterie.*

d. *Pangeran Djaya Kassoma.*

e. *Oray Sitie.*

f. *Isterie Pangeran Pakoe* (of: de vrouw van *Pangeran Pakoe ?*)

g. *Isterie Pangeran Pospa* (of: de vrouw van *Pangeran Pospa?* Dat is dan haar neef; zie V. E. d.).

h. Eene dochter, gehuwd met *Pangeran Soeta* (misschien haar neef, boven genoemd *Pangeran Soeta Isterie;* zie V. H. l.).

L. Een zoon *Pangeran Bindahara Toea*, te Assam. Hij heeft vijf kinderen:

a. *Oray Doerie.*

b. *Oray Lamah*, waaarschijnlijk gehuwd met haar neef *Pangeran Anom* (zie V. H. e).

c. *Oray Jaliel.*

d. *Oray Oessoep.*

e. *Oray Rachmat.*

M. Een zoon *Pangeran Tommongong Toea;* hij heeft zeven kinderen:

a. *Radien Aboe Bakar*, die *Pangeran Laksimana* wordt (gehuwd met zijne nicht; zie V. E. f.).

b. *Radien Oesman*, later Pangeran *Djaya Ningrat.*
c. *Radien Talip.*
d. *Oray Sitie Hawa*, gehuwd met haar neef *Pangeran Ratoe Moeda* (zie V. H. d.).
e. *Oray Lamah.* (Vergelijk V. H. e. en L. b.).
f. *Oray Maymoenah.*
g. *Oray Mohamat Salih.*

N. Een zoon, *Pangeran Soma Ningrat;* deze heeft twee kinderen:
a. een zoon, *Pangeran Anak Kassim;* hij heeft drie kinderen:
1. *Radien Badar Oedien.*
2. *Oray Sambab.*
3. *Radien Boedjang.*

b. *Pangeran Sariep*, gehuwd met *Pangeran Soma Indera* (misschien dezelfde als *Pangeran Kassoma Indera* (zie V. K. b. en G. b.).

VI. SULTAN ABOE BAKAR TADJOEDIEN. Zie V. J.
VII. SULTAN MOHAMAT ALIE SAFIOEDIN. Zie V. G.
VIII. SULTAN OESMAN KAMALOEDIEN. Zie V. K.
IX. SULTAN OEMAR DJALALOEDIEN. Zie V. H.
X. SULTAN ABOE BAKAR TADJOEDIEN. Zie V. G. e.

Wanneer wij nu deze geslachtlijst vergelijken met de door Prof. Veth verkregene resultaten, vinden wij

In ons geslachtregister:	Bij Veth:
I.	I.
(*Radien Seleman*) SULTAN MOHIJEDDIEN, bijgenaamd *Merhom Seleman*, gehuwd met eene dochter van *Ratoe Pisseban.*	(*Raden Soleiman*) SULTAN MOHAMMED TSAFIOE'DDIN, gehuwd met eene dochter van *Ratoe Sapodak.*
II.	II.
Zijn zoon (*Radien Bima*) SULTAN DJALALOEDIEN.	Zijn zoon (*Raden Bima*) SULTAN TADJOE'DDIN, verhuist naar Moeara Oelakan.
III.	III.
Zijn zoon (*Radien Ratoe*) SULTAN MOHAMAT DJALALOEDIEN, bijgenaamd *Merhom Adil.*	Zijn zoon (*Raden Melioew*) SULTAN OMAR AKAMA'DDIN, bijgenaamd *Markoem Adil.*
IV.	IV.
Zijn zoon (*Radien Porboe Gentjana*) SULTAN ABOE BAKAR KAMALOEDIEN, bijgenaamd *Merhom Bongsoe.*	Zijn zoon (*Raden Bongsoe*) SULTAN ABOE BEKR KAMALOE'DDIN.

V.	V.
Zijn zoon SULTAN OEMAR AKAMOEDIEN, bijgenaamd *Merkom Ajah.*	Zijn zoon (*Raden Djama*) SULTAN OMAR AKAMA'DDIN.
VI.	VI.
Zijn zoon SULTAN ABOE BAKAR TADJOEDIEN, bijgenaamd *Merkom Djanggoet.*	Zijn zoon SULTAN ABOE BEKR KAMALOE'DDIN.
VII.	VII.
Zijn broeder SULTAN MOHAMAT ALIE SAFIOEDIEN.	Zijn broeder (*Pangeran Anom*) SULTAN ANOM MOHAMMED ALI TSAFIOE'DDIN.
VIII.	VIII.
Zijn broeder SULTAN OESMAN KAMALOEDIEN.	Zijn broeder (*Pangeran Ratoe Nata Koesoema*) SULTAN OTHMAN KAMALOE'DDIN.
IX.	IX.
Zijn broeder SULTAN OEMAR DJALALOEDIEN (lees: AKAMOEDIEN).	Zijn broeder (*Pangeran Bandahara Sri Maharadja* (SULTAN OMAR AKAMA'DDIN.
X.	X.
Zijn neef (zoon van VII) SULTAN ABOE BAKAR TADJOEDIEN.	Zijn neef (*Pangeran Nata Koesoema*, zoon van VII) SULTAN ABOE BEKR TADJOE'DDIN.

Omtrent deze twee lijsten zijn de volgende opmerkingen te maken:

I. *Radien Seleman* of *Raden Soleiman*, die bij Veth den titel voert van SULTAN MOHAMMED TSAFIOE'DDIN en in mijne geslachtlijst SULTAN MOHIJEDIEN [1] heet, wordt hier blijkens het opschrift beschouwd als de eerste vorst van Sambas, die zich te Moewara Oelakan [2] vestigde; volgens Veth hield hij zijn verblijf aanvankelijk te Kota Bandar, later te Loeboek Madoeng, en verplaatste eerst zijn zoon *Raden Bima* den zetel des bestuurs naar Moewara Oelakan. Hij was een zoon van *Radja Tengah*, een prins van Broenei, die naar Soekadana was uitgeweken, en *Ratoe Soeria Koesoema*, eene prinses van

[1] Kan men hier ook aan eene schrijffout te denken hebben, waarbij achter de eerste lettergreep *Moh* de letters *amat Saf* zijn overgeslagen? — In deze lijst wordt altijd geschreven *Mohamat* en *Safioedien*.

[2] Veth merkt terecht op dat dit Moewara Oelakan hoogstwaarschijnlijk dezelfde plaats is, die thans, even als het rijk zelf, Sambas heet; vermits van eene latere verplaatsing van den rijkszetel nergens melding wordt gemaakt. Op dezelfde wijze heeft ook Ngabang den naam van Landak gekregen, Koewala Dai dien van Lingga, en andere.

Soekadana, die zich met vergunning van den Sultan van dat rijk in Sambas hadden gevestigd. Zijne vrouw was eene dochter van den te Kota lama resideerenden vorst van Sambas, die bij Veth *Ratoe Sapodak* en in mijne lijst *Ratoe Pisseban* heet, welk laatste wel eene verbastering zal zijn van het Javaansche *Paséban*, gelijk er in de geschiedenis van Sambas een aantal Javaansche namen en titels voorkomen ten gevolge van de kolonisatie van Borneo's Westkust door de Javaansche rijken Djenggala en Madjapahit. Met hem hield dus de sedert lang, wellicht reeds sedert het einde der zestiende eeuw, in Sambas gevestigde Djohorsche dynastie op, en kwam dit rijk geheel onder den invloed van Soekadana. De tijd, waarop deze *Raden Soleiman* als Sultan van Sambas optrad, is niet met juistheid te bepalen; vermoedelijk op het einde der zeventiende of in het begin der achttiende eeuw. Tot dit resultaat komt men door de volgende approximatieve berekeningen: de Islam is volgens de overlevering het eerst op Borneo's Westkust in Matan ingevoerd omstreeks het jaar 1550; in Sambas kan dat dus vele jaren later zijn. De Sultan, die in 1823 te Sambas regeerde (Mohammed Ali Tsafioe'ddin) werd beschouwd als de tiende vorst sedert de invoering van den Islam (Veth, Borneo, I, bl. 184); *Raden Soleiman* was dus de vierde. Wanneer men nu, met Veth, den regeeringstijd van elken vorst gemiddeld op twintig jaar stelt, moet men bij 1550 nog tachtig jaren tellen en den tijd van de latere invoering van den Islam in Sambas, dus 1630 plus een onbekenden termijn. Een andere berekening is deze: Omar Akama'ddin (V) komt aan de regeering omstreeks 1750, want onder zijn bestuur valt de vestiging der Chineesche koloniën in Sambas omstreeks 1760. Tusschen hem en *Raden Soleiman* zijn drie vorsten; wanneer men deze weder ieder berekent op twintig jaar, verkrijgt men omstreeks 1710 voor het einde der regeering van *Raden Soleiman*.

II. *Raden Bima* werd eerst mederegent zijn vaders en vervolgens diens opvolger, volgens Veth onder den titel Sultan Tadjoe'ddin, volgens de Maleische kroniek van Netscher onder dien van Sultan Mohammed Tadjoe'ddin, en volgens mijne geslachtlijst onder dien van Sultan Djalaloedin; dit laatste is waarschijnlijk foutief, hoewel hij tweemaal onder dien naam voorkomt. Volgens Veth huwde hij met *Indra Koesoema*, eene zuster van Sultan Zeinoe'ddin van Soekadana. Volgens de geslachtlijst kreeg hij na zijn overlijden den naam van *Merhom Tengah*, waarschijnlijk omdat hij de middelste der drie kinderen van zijn

vader was (zie boven); Veth noemt hem na zijn dood *Marhoem Bima.*

III. Omtrent dezen derden vorst loopen de berichten zeer uitéén. Volgens Veth heette hij als kind *Raden Meliouw* (bij Netscher *Malia*) naar zijne geboorteplaats ملي سوكي bij Soekadana, en na zijne troonsbeklimming SULTAN OMAR AKAMA'DDIN Volgens Muller (Indische Bij, bl. 208 en 355) was hij een zoon van *Radja Tengah* (zie hierboven bij III,) en de prinses *Ibah*, zuster van *Giri Kasoema*, den achtsten vorst van Soekadana, en heette hij als vorst SULTAN MAHOMET DJALA OEDIN. Volgens mijne geslachtlijst was hij de middelste der vijf kinderen en eenige zoon van zijn voorganger, heette als kind *Radien Ratoe*, en na zijne troonsbeklimming SULTAN MOHAMAT DJALALOEDIEN. Volgens Veth en mijne lijst heette hij na zijnen dood *Marhoem Adil.* Hij moet geregeerd hebben omstreeks 1720; althans omstreeks dat jaar huwde eene jongere zuster van hem met *Opoe Daëng Pamasih*, van Mampawa, die *Pangeran Mangkoe Boemi* werd te Sambas (Veth, Borneo, I, bl. 242). Mijne geslachtlijst weet echter van dat huwelijk niets: volgens haar is eene van zijne vier zusters gehuwd met *Pangeran Tomonggong Nagoer* van Trengganau; eene met een Atjinees, *Pangeran Soera Dirdja;* eene met *Pangeran Tambikbaja* van Siantan; en eene met den Radja van Sanggouw, genaamd *Pangeran Korba.*

Volgens mijne geslachtlijst is *Raden Melia* een zoon van de oudste dochter van *Raden Bima* (SULTAN TADJOE'DDIN of DJALALOE'DDIN) en den zoo even genoemden Trengganauschen prins; en trouwt *Raden Melia* met *Maas Oetih*, eene kleindochter van het vierde kind van *Raden Bima*, doch komt volstrekt niet aan de regeering.

Een vorige bezitter van mijn geslachtregister heeft bij dezen SULTAN MOHAMAT DJALALOEDIEN met potlood aangeteekend: „in 1609 sloot deze kontrakten met de O. I. Compagnie en werd eene logie te Sambas opgerigt, die echter in 1623 verlaten werd." Hij heeft dit waarschijnlijk ontleend aan Muller (Indische Bij, bl. 208 en 209); doch daarbij is, gelijk Veth terecht opmerkt, een anachronisme van ongeveer eene eeuw begaan. Het hier bedoelde, door Bloemaert met een vorst van Sambas gesloten, contract wordt door Valentijn in zijn geheel medegedeeld; het is echter vooralsnog onmogelijk te zeggen wie die vorst was; Valentijn noemt hem ook niet, maar zegt alleen dat zijn naam met Arabische letters onder het stuk stond,

IV. Sultan Aboe Bekr Kamaloe'ddin heet volgens Veth in zijne jeugd *Raden Bongsoe*, en was ook werkelijk volgens mijne geslachtlijst het jongste kind (*bongsoe*) van zijnen voorganger; doch volgens die lijst was zijn naam *Radien Porboe Gentjana* (*Raden Praboe Kentjana*) en kreeg hij eerst na zijn dood den naam van *Markoem Bongsoe.*

V. Sultan Omar Akama'ddin heet volgens Veth in zijne jeugd *Raden Djama;* mijne geslachtlijst vermeldt dezen naam niet, maar wel dien van *Marhoem Ajah*, welke hij na zijn overlijden ontving. Onder zijne regeering vestigen zich omstreeks 1760 Chineesche koloniën in Sambas om de goudmijnen te exploiteeren.

VI. De zoon en opvolger van Sultan Omar Akama'ddin heet bij Veth Sultan Aboe Bekr Kamaloe'ddin, in mijne geslachtlijst Sultan Aboe Bakar Tadjoedien; ook in een opstel van den heer Van Kervel in het Tijdschrift voor Neerlandsch Indie, 1853, dl. I, bl. 188, heet hij Aboe Bekr Tadjoe'ddin. Na zijn dood heet hij *Merhom* (*Marhoem*) *Djanggoet.* Hij sterft volgens Veth (Borneo, I, bl. 383) in 1814 zonder wettige kinderen; volgens mijne geslachtlijst had hij echter wel een zoon (misschien onwettig), *Pangeran Adiepatie*, genaamd *Sultan Moeda.*

VII. Deze vorst, die volgens Veth vóór zijne troonsbeklimming *Pangeran Anom* en daarna Sultan Anom [1] Mohammed Ali Tsafioe'ddin heette, wordt in mijne lijst Sultan Mohamat Ali Safioedien genoemd; ook de naam *Pangeran Anom* komt daar niet voor. Hij werd in 1815 door het Engelsche tusschenbestuur als opvolger van zijnen ouderen broeder erkend, en stierf in 1828.

VIII. Deze Sultan Osman Kamaloe'ddin heette volgens Veth vóór zijne troonsbestijging *Pangeran Ratoe Nata Koesoema* en was een volle broeder van VI. Hij werd in 1831 op zestigjarigen leeftijd wegens ongeschiktheid voor de regeering door het Gouvernement afgezet, en kreeg toen honoris causa den titel *Jang Dipertoewan.*

IX. Sultan Omar Akama'ddin, een jongere broeder van

[1] Dit woord *Anom* is in dezen titel bij Netscher en ook bij Veth, Borneo I, bl. 383, waarschijnlijk bij abuis ingekomen; want er was geen oudere vorst gelijktijdig met hem aan het bestuur, tenzij men mocht willen aannemen dat hij aanvankelijk als mederegent van zijn voorganger heeft gefungeerd; bij Veth, Dl. II, bl. 471 komt het ook niet meer in zijn naam voor.

zijn voorganger, bekleedde onder dezen den rang van *Pangeran Bandhara*. Volgens mijne geslachtlijst heette hij als Sultan OMAR DJALALOEDIEN, en zoo ook in de kroniek bij Netscher; dit zal echter verkeerd zijn, zie Veth, Borneo II, bl. 485. Hij stierf in December 1846 in den ouderdom van 73 jaar.

X. SULTAN ABOE BEKR TADJOE'DDIN, vóór zijne troonsbeklimming genaamd *Pangeran Ratoe Nata Koesoema*, was een zoon van SULTAN MOHAMMED ALI TSAFIOE'DDIN (VII), dus neef van zijn onmiddellijken voorganger. Veth meende dat hij tijdens de uitgave van „Borneo's Wester-afdeeling" (1856) „het roer der regering nog in handen had" (Dl. II, bl. 486); dit is echter onjuist; volgens het Regeeringsverslag en den Indischen Regeerings-almanak is hij afgetreden in 1854.

Ter aanvulling van de lijst der vorsten van Sambas voeg ik hier nog het volgende bij.

Tijdens de aftreding van ABOE BEKR TADJOE'DDIN was zijn zoon TSAFIOE'DDIN nog te jong om de regeering te aanvaarden; deze werd dus door het Gouvernement *voorloopig* opgedragen aan OEMAR KAMALOE'DDIN, wiens familie-betrekking tot zijn voorganger mij niet bekend is, als *waarnemend* Sultan; terwijl TSAFIOE'DDIN den titel van *Sultan Moeda* voerde. Die waarneming duurde tot het jaar 1866, toen de nu meerderjarig geworden troonsopvolger het bestuur in handen nam als SULTAN MOHAMMED TSAFIOE'DDIN, en aan den aftredenden regent door het Gouvernement de titel *Jang Dipertoewan* werd verleend. Deze MOHAMMED TSAFIOE'DDIN is waarschijnlijk dezelfde, die in mijn geslachtregister *Radien Adipatie* heet (zie V. G. e. 1); zooverre bekend is regeert hij nog op dit oogenblik. Hij zoude volgens mijne lijst de twaalfde Sultan van Sambas zijn sedert de vestiging van den rijkszetel in de tegenwoordige hoofdplaats.

Breda. DR. J. J. DE HOLLANDER.

GESCHIEDENISSEN VAN RATAHAN EN PASSAN

VAN DE VROEGSTE TIJDEN TOT OP DEN TEGENWOORDIGEN TIJD, VOLGENS DE GEHEIME OVERLEVERINGEN DER OUDEN VAN DAGEN.

MEDEGEDEELD DOOR

J. N. WIERSMA.

In het jaar 1864 zond ik aan het Nederlandsch Zendeling-genootschap eenige „Legenden van Ratahan" met uitvoerige aanteekeningen, die echter tot heden, zoover ik weet, niet in druk zijn verschenen. Die legenden had ik bewerkt naar een Maleisch handschrift in vragen en antwoorden van jongeren datum, en de aanteekeningen waren de vrucht van een herhaald onderzoek bij menschen die met die oude verhalen bekend waren. Eenigen tijd geleden werd mij echter een ander handschrift ter leen afgestaan, dat mij veel belangrijker voorkomt, ook al is het eerst in 1860 opgesteld. De steller, een dorpshoofd, vroeger distriktschrijver, heeft de zaken opgeteekend uit den mond van oude menschen. Hij zegt zich tot schrijven gezet te hebben uit vrees dat die oude verhalen, die thans niet meer onderwezen worden, verloren zouden gaan, terwijl hij zich ten doel stelt eene volledige geschiedenis te schrijven van zijn land en volk, waarover hij reeds hier en daar eenige kritiek heeft uitgeoefend.

Het komt mij niet ongepast voor het werk hier in hoofdzaak mede te deelen. In de beide eerste hoofdstukken behandelt de schrijver de legenden, die ik vroeger mededeelde. Hij is echter daarin beknopt en onvolledig, het eerste handschrift slechts aanvullende, schoon hij het ook soms verbetert. Ik volg daarom in die eerste hoofdstukken het eerste handschrift, verbeterd door het tweede, terwijl voor het derde hoofdstuk het tweede opstel mijn eenige gids is. In den tekst houd ik mij aan mijne Maleische schrijvers, terwijl ik mij hier en daar Aanteekeningen veroorloof. Ik noem dit stuk thans „Geschiedenissen van Ratahan en Passan", zonder echter

het legendarisch karakter van sommige verhalen te ontkennen. Op enkele plaatsen is dit zeer duidelijk, en zelfs dáár waar zeer gebeurlijke zaken worden medegedeeld, kan men die niet dan onder voorbehoud als feiten erkennen. Alleen de vergelijking met andere verhalen kan tot eenige zekerheid leiden, en ook uit dat oogpunt komt het mij voor, dat deze verhalen eene bijdrage zouden kunnen zijn om de nog zoo duistere geschiedenis der Indische volken eenigszins op te helderen. Wat Ratahan en Passan betreft, zij zijn twee distrikten in de afdeeling Belang, de Zuid-Oostelijkste Afdeeling der Minahassa. Telt de geheele afdeeling slechts zeven duizend zielen, Ratahan en Passan te zamen niet meer dan vier duizend. Toch neemt dit kleine volk eene eigenaardige plaats in de Minahassa in en onderscheidt het zich van de overige bevolking zoowel door taal als door zeden. Het volk schijnt echter vroeger talrijker geweest te zijn; althans Valentijn spreekt van de bevolking van Ratahan, die in zijn tijd het Christendom niet vijandig zoude zijn, als ongeveer honderdduizend zielen tellende, hoewel dit eenigszins overdreven zal zijn.

Ook komen de verhalen mij vooral belangrijk voor vanwege de aanraking van Ratahan met andere volken van Noord-Celebes, die er bijna alle in genoemd worden. Wellicht geeft dit opstel aanleiding tot verdere nasporingen.

Ratahan, 14 Sept. 1871.

De eerste stamvader, die te Passan kwam, was Watoepinamalangan; de eerste van Ratahan was Lensang-Aloe en Ralioe was zijn zoon.

In den loop des tijds hebben in deze gewesten vier nederzettingen plaats gehad, te weten:

1. die van Lensang Aloe met de zijnen uit Pontak.
2. die van Londok met de zijnen uit Tewoh.
3. die van Makawaré met de zijnen uit Toumboeloe.
4. die van Potangkal uit Taffoeré.

I. LENSANG ALOE EN DE ZIJNEN.

De menschen, die onder Lensang Aloe (1) het eerst in deze landen zijn gekomen, woonden vroeger te Pontak op de grens van Bolaäng Mongondou en maakten een deel der stammen uit, die zich van elkander hebben gescheiden na de ver-

deeling der talen te Watoe Koelor (2). Het eerste opperhoofd over dezen stam na de groote scheiding heette Ratoe (Vorst) Moger.

Het getal der menschen, die te Pontak woonden, nam zeer toe vanwege de oorlogen onder de Mongondounezen, waardoor er velen derwaarts vluchtten, zoodat die plaats als de oorsprong van vele stammen kan worden beschouwd. Aldaar leefden de menschen in vrede; er waren daar weinig oorlogen en van oproer werd niet gehoord. Zoo verliepen de tijden, totdat vorst Sanjang te Pontak aan het bewind kwam. Toen gebeurde het dat de vorst van Mongondou, genaamd Mokodompis, zijn leger naar Pontak leidde om die plaats te veroveren. In het eerst was de slag ten voordeele der Mongondounezen, zoodat Pontak bijna gevallen was, maar vorst Sanjang verdubbelde zijne krachten en behaalde eene volkomen overwinning. Vorst Mokodompis sneuvelde en zijn leger werd verstrooid en vervolgd tot aan het eigen land. De mannen van Pontak behaalden een grooten buit, zoodat zij met vele goederen in hun land terugkwamen. Toen nu vorst Sanjang zag dat zijne menschen rijk waren geworden, zon hij op middelen om zich dien rijkdom toe te eigenen. Indien er nu iemand zich in het een of ander te buiten was gegaan, zoodat hij gestraft kon worden, dan werd hem altijd boete opgelegd, en zoo bemachtigde de vorst al de goederen die dan onder de hoofden verdeeld werden (3). Toen waren er vele menschen die te zamen overeenkwamen hun land te verlaten onder de leiding van Lensang Aloe.

Nu geschiedde het op een zekeren nacht dat al deze menschen zich gereed maakten om te vluchten. Zij staken in al hunne huizen lichten aan van was en damar, en speelden op de speeltuigen als daar zijn: trom en gong en koelintang, enz. Toen het nu middernacht was geworden, gingen zij allen in stilte op reis. Zij lieten echter de lichten branden en bonden de stokken der speeltuigen aan de pooten der kippen en hanen, zoodat ook de speeltuigen geraas maakten tot aan den morgen. Men had dit gedaan om den vorst te verschalken, opdat hij hun niet zou achterhalen en wederom straffen. In de holte van den nacht gingen zij op de vlucht, zonder iets mede te nemen dan een ebbenhouten paal en een steenen lisoeng (rijstblok). Het eerst richtten zij hun koers naar Woewoeikaloe [1], alwaar zij een jaar bleven, waarop zij

[1] Het nest van den jaarvogel; ook is er een houtsoort die dien naam draagt.

naar Mojokasöo[1] vertrokken waar zij mede een jaar vertoefden. Vervolgens verhuisden zij naar Pikot[2] en bleven er twee jaren. Van daar gingen zij naar Molomboeaja[3], en eindelijk naar Koka[4], in de vlakte van Aboeang[5], dicht aan zee. Lensang Aloe nu had een broeder met name Watoepinamalangan[6], die hem tot hiertoe volgde en het bestuur met hem deelde. Hier werden zij echter oneenig, met dat gevolg, dat Watoepinamalangan de helft der menschen om zich verzamelde en zijn broeder verliet. Hij vertrok en stichtte zich een stad, genaamd Touwoentoe[7], die de grondslag werd van het distrikt Passan. Na het vertrek van zijn broeder bleef Lensang Aloe ook niet lang meer te Koka, maar vertrok hij met de zijnen naar Lisoeng. Hier bleven zij tien jaren, maar daar de plaats zeer onveilig was, wilde Lensang Aloe er niet langer blijven.

Lensang Aloe had twee zonen: de oudste heette Ralioe[8], en de jongste Potangkoeman. Op zekeren dag zond hij beiden uit om eene plaats te zoeken waar zij wonen konden zeggende: „wie eene goede plaats gevonden heeft, kan over de helft der menschen beschikken.” Ralioe ging en vond dan ook eene geschikte plaats, genaamd Pololangan[9]. Ook Potangkoeman ging eene plaats zoeken en kwam te Touwoentoe, waar hij eene vrouw ontmoette, Woki genaamd, die schoon was in zijne oogen, zoodat hij besloot zich hier te vestigen en Woki[10] te huwen. Hij ging naar zijn vader en zeide: „ik heb eene plaats gevonden om mij te vestigen, geef mij het deel der menschen dat mij toekomt.” En de vader gaf het hem. Hij ging nu naar Touwoentoe en werd alzoo aan de nakomelingen van Watoepinamalangan toegevoegd. Toen nu Lensang Aloe vernam dat zijn jongste zoon hem bedrogen had uit hartstocht voor een

---

[1] Kasöo = sparren van een huis, waarschijnlijk een houtsoort die hiertoe wordt gebezigd.

[2] Een kaap ten zuiden van Belang, tevens den naam van een afgod, aldaar woonachtig.

[3] Niet ver van het tegenwoordige Watoelinej.

[4] De naam van een broodvrucht, de plaats is aan 't strand van Belang.

[5] Beteekent troebel water; de plaats is omstreeks het tegenwoordige Soemampoe.

[6] Beteekent een rots onder water.

[7] Tou of tooë = mensch; woentoe = heuvel, hoogte = menschen op de hoogte.

[8] Meerdere in 't goede zoo wel als in 't kwade.

[9] De naam van een struikgewas. De plaats is ongeveer drie paal van Ratahan en heet nog „Negeri lama.”

[10] Woki = Nona, jonge jufvrouw, een naam die alleen aan meisjes van hooge afkomst gegeven wordt.

meisje en zich niet een eigen plaats had gezocht, was hij zeer verontwaardigd en wilde hem niet meer als zoon erkennen. De andere helft der manschappen gaf hij nu over aan Ralioe en sprak tot hem aldus: „Ga heen, neem den ebbenhouten paal, dien wij van Pontak hebben medegebracht en ga daarmede naar de plaats die gij hebt uitgekozen. Indien gij daar zijt aangekomen, bouw u dan ten spoedigste een huis. Hebt gij het huis gereed, zend dan uwe manschappen om mij te halen, opdat ik dan het nieuwe huis kan inwijden en daarin wonen.” Hierop begaf zich Ralioe met zijne vrouw, Sapelahingking, en de manschappen, die den paal moesten trekken, op reis. Het steenen rijstblok werd echter achtergelaten, waarom deze plaats Lisoeng [1] werd genaamd tot op heden.

Zoo ging dan Ralioe met zijne vrouw, die zich in hoogst zwangeren toestand bevond, op weg en nauwelijks waren zij halverwege gevorderd of de barensweëen overvielen haar. Ralioe echter beval haar, zoo mogelijk den loop der natuur tegen te houden, opdat zij eerst de plaats hunner bestemming konden bereiken. De reis vorderde echter langzaam, aangezien de paal zeer zwaar was, zoodat hij niet door de manschappen gesleept kon worden. Nu beval Ralioe zijne vrouw op den paal te gaan zitten, en ziet! op eens werd de paal veel lichter tot groote verwondering der manschappen. Nu kon men zijn weg dan ook spoediger vervolgen, zoodat de wensch van Ralioe vervuld werd en zij nog vóór de bevalling zijner vrouw de plaats hunner bestemming bereikten. Toen zij er aankwamen, beviel Sapelahingking van eene dochter. Ralioe liet met spoed een hut gereed maken, waarin zij voorloopig konden wonen. Vervolgens richtte hij er den ebbenhouten paal op en begon met het bouwen van een nieuw huis.

Toen hij daarmede gereed was, wilde Ralioe fosso maken om het huis in te wijden; maar nu herinnerde hij zich, dat hij volgens afspraak verplicht was eerst zijn ouden vader te halen. Hij zond tot dat einde acht man. Toen deze bij Lensang Aloe kwamen, vonden zij hem liggende op zijn legersteê, want hij was oud en zwak en kon niet meer loopen. Hij beval echter terstond een draagstoel te maken, opdat zij hem daarmede konden vervoeren. De mannen gehoorzaamden hem en togen terstond aan het werk. Toen de draagstoel gereed was, gingen zij daar-

[1] In 1869 is er weer eene negerij opgericht die ook thans Lisoeng heet.

mede naar het huis van Lensang Aloe, maar ziet, zelfs na 't geheele huis doorzocht te hebben, vonden zij er hem niet (3). Daarop keerden de manschappen bevreesd terug en verhaalden hun wedervaren aan Ralioe. Deze zeide: "Mijn vader is verdwenen uit onze oogen, laat ons dus maar niet meer naar hem zoeken, ik zal alleen het nieuwe huis inwijden." Daarop betrok Ralioe met zijne vrouw en kinderen het nieuwe huis en maakte fosso. Inmiddels kwam zijn haan op den trap van het nieuwe huis staan. Deze trap was met negen sporten. Toen de haan op den eersten trap stond, kraaide hij. Ralioe hoorde al dadelijk dat dit geen gewoon kraaien was, en luisterde daarom met eenige oplettendheid. De haan ging vervolgens op den tweeden sport staan en kraaide weer; telkens klom hij een sport hooger en kraaide, zoodat hij negen maal kraaide, en het werd Ralioe duidelijk, dat de haan telkens *Ra-ta-han* riep. Daarom werd deze stad tot heden Ratahan genaamd. Terwijl nu de haan nog op den bovensten sport stond te kraaien, zag hij beneden op den grond voor het huis een groote duizendpoot, die wel een halve voet lang was. De haan schoot dadelijk naar beneden en hakte den duizendpoot midden door met zijne sporen (4). Ralioe nam den kop van den duizendpoot en begroef dien onder den ebbenhouten paal, die uit Pontak was medegebracht. Nu wilde Ralioe ook nog fosso maken om het kind een naam te geven. Bij die gelegenheid kreeg het kind den naam van "Roredeon" d. i. "die neuriënde in slaap werd gesust", naar het schudden dat Sapelahingking had ondervonden, zittende op den ebbenhouten paal die door de mannen al zingende werd voortgetrokken.

Behalve dit kind kreeg Ralioe nog vier andere kinderen, twee jongens, Deen en Koehoe, en twee meisjes, Jahoen en Komaiking. Na het verdwijnen van den ouden Lensang Aloe werd Ralioe diens opvolger in 't bestuur. In genoemde stad bleven zij een langen tijd (5) wonen; want zij werden daar door geene oorlogen gestoord. Ralioe werd opgevolgd door Rato, en Rato door Mondolang, en Mondolang door Timpal, en daar Timpal geene zonen naliet, werd hij door zijne dochter Towohindan opgevolgd.

II. KOMST VAN LONDOK EN DE ZIJNEN.

In de vroegste tijden waren er in Tonsea [1] twee broeders,

[1] Een groot distrikt waarvan Kema de hoofdstad is.

vorstenzonen; maar de jongste werd meer door zijn vader bemind dan de oudste, zoodat ook die hem in het bestuur opvolgde. Toen was de oudste broeder, wiens naam was Londok, zeer verontwaardigd dat hij was voorbijgegaan. Hij verzamelde zijne manschappen en vertrok naar het eiland Lembeh, vlak tegenover Kema, en woonde aldaar. Hij wilde met zijn broeder geene gemeenschap meer oefenen, noch in den oorlog, noch in vredestijd. Op dit eiland werd hij echter zeer ontrust door de Toulour (Tondanorezen) die 's nachts kwamen en alle bezittingen der bewoners wegstalen. Hierom besloot Londok dit eiland weder te verlaten. Hij deed dit over zee en kwam, langs de kust varende, terecht aan het strand van Bentenan. Bij de rivier Boelo gekomen, overviel hun een storm, zoodat zij hunne vaartuigen verlieten en te voet de bosschen doorkruisten, totdat zij bij Posolo kwamen, vanwaar men naar Touloemawa ging. Hier vereenigde hij zich met de Touwoentoe [1]. Hij woonde echter in de laagte waarom hij en de zijnen Touloemawa [2] werden genoemd. Nu verbeeldde Londok zich, dat het bestuur van Touwoentoe, als hij 's morgens zijn gezicht wies en zijn mond uitspoelde, op hem spoog, als een teeken van verachting, omdat hij beneden woonde. Daar hij dit niet langer kon verdragen, besloot hij te verhuizen en ging naar Pongoe. Hier hoorde hij dat niet ver van daar de negri Ratahan (volgens het tweede hs. Pololangan) gelegen was, die onder het bestuur stond van Towohindan, met wien Londok wenschte zamen te treffen. Daarom ging Londok derwaarts en ziende dat Towohindan eene vrouw was, wilde hij haar het bestuur afhandig maken. Daartoe verzocht hij Towohindan bij haar in huis te mogen wonen, hetwelk Towohindan hem toestond met dien verstande, dat hij de eene en zij de andere zijde van het huis bewoonde. Maar nu bestond er verschil in het maken van fosso. Londok volgde namelijk de gewoonte van Tewoh (Lembeh). Indien men bepaald had fosso te maken, dan konden volgens de gewoonte van Tewoh de menschen den geheelen dag in het huis, waar de fosso gemaakt werd, blijven eten; alleen als het bord met gekookte rijst voor de goden werd nedergezet, moesten zij het huis verlaten, doch, was die tijd voorbij, dan konden zij weder hun eten gebruiken. Niet alzoo was het bij Towohindan. Deze volgde het strenge gebruik van Ralioe. Haar was het niet geoorloofd op den dag der fosso in

[1] Menschen die op de hoogte wonen.

[2] Menschen die beneden of in de laagte wonen.

het huis der fosso spijs te nuttigen; alleen dan als de gansche plechtigheid was afgeloopen, mocht dit weder plaats hebben. Door dit verschil van fosso stierven er dan ook vele menschen. Intusschen was Londok nog altijd er op bedacht om het bestuur in handen te krijgen, waarbij hij zeer listig te werk ging. Op zekeren dag ging hij tot haar en verzocht haar, aangezien er zoovelen zijner manschappen stierven, haar huis te mogen verlaten en zich eene woning op een zekere plaats, genaamd Toesoewatoe, te mogen oprichten. Deze plaats nu was hooger dan die, waarop de woning van Towohindan stond. Verder verzocht Londok aan Towohindan hem hulp te verleenen tot het bouwen van zijn huis, opdat de mannen van Towohindan en die van Londok te zamen aan dat huis konden werken. Towohindan, die volstrekt geen kwaad vermoedde, verleende aan Londok alles wat hij verlangde. Toen nu zijn huis gereed was, maakte hij als naar gewoonte fosso in het nieuwe huis. Op den derden dag van de fosso maakte hij een groot feest waarbij hij al de menschen in het nieuwe huis liet eten. Op dat oogenblik stond Londok op en maakte de menschen van Towohindan bekend dat zijn huis nu hooger was gelegen dan dat van Towohindan, zoodat Londok nu hooger was dan alle anderen, waarom men hem als opperhoofd behoorde te eerbiedigen. Van dien tijd af noemde men hem Londok Wahouw, dat is „de trappelende", omdat hij van blijdschap getrappeld had.

Towohindan was niet bij machte om zich tegen Londok te verzetten, zoodat het hem gemakkelijk viel haar te verdringen. Later zijn de menschen van Londok met die van Towohindan vermengd, zoodat zij tot een geslacht werden; ook het vorstelijk stamhuis van Londok vermengde zich met dat van Towohindan. Londok werd opgevolgd door Sopoetan. Onder zijn bestuur waren er vele oorlogen met de Mongondounezen, Toukowa [1] en andere volken tot op de komst van Makawaré.

III. MAKAWARÉ EN DE ZIJNEN.

Onder het bewind van Sopoetan waren er vele oorlogen in

[1] Anders bekend onder den naam van Toupakéwa, de inwoners van Langowan tot en met Sonder. (In plaats van Toupakéwa schrijven Wilken en anderen steeds Toumpakĕwa, welke spelling de voorkeur schijnt te verdienen. Opmerking van den corrector.)

het land van Toumboeloe [1] alwaar men een vorstenzoon had, met name Makawaré, afstammeling van Makarambi, den stamvader van Toumboeloe.

Makawaré zag zich door alle die oorlogen genoodzaakt zijn land te verlaten. Hij werd vergezeld van 800 man behalve de vrouwen en kinderen, en zij vestigden zich te Tanaraindang, van waar zij later naar Lelembeng gingen. Toen zij er kwamen, hadden de menschen van Pololangan [2] veel te strijden. Er waren toen vele slechte menschen van allerlei volken en geslachten, zoodat men volstrekt niet wist van waar de vijand komen zou, van het Oosten of Westen, Zuiden of Noorden. Dikwijls kwam de vijand te middernacht stelen, moorden en branden. Toen Makawaré te Pololangan met vreedzame bedoelingen kwam, werd hij met blijdschap ontvangen, want daardoor werden hunne bijna uitgeputte krachten aanzienlijk versterkt. Naderhand deed Makawaré veel moeite om Sopoetan het bestuur te ontnemen, wat hem echter niet volkomen gelukte. Sopoetan was evenwel blind geworden in den oorlog tegen de Toukowa te Papaloempoengan. [3]

Makawaré had een zoon, Batoeloemanap genaamd, die zeer dapper was; hij werd eerst veldheer en daarna bij algemeen goedvinden tot opvolger van Sopoetan benoemd.

IV. POTANGKAL EN DE ZIJNEN.

In den ouden tijd was er eene groote stad aan de kust van dit eiland Celebes tegenover het eiland Banggaai. (7) Zij heette Taffoeré. Men vond er veel handel, omdat er vele schepen kwamen. Het volk van Taffoeré was groot en machtig, en werd bestuurd door verschillende opperhoofden. Ook was er veel strijd en oorlog in die streken, waardoor er soms groote verhuizingen over zee plaats hadden, zoodat ook door deze volken de eilanden Sangi en Talaur [4] bevolkt zijn. Een dezer

---

[1] De volkstammen uit het Tomohonsche.

[2] Het tweede HS. gaat altijd door met van *Pololangan* te spreken, omdat het den naamsoorsprong *Ratahan* door 't hanengekraai ignoreert en later een anderen naamsoorsprong te berde brengt.

[3] De berg wordt Papaloempoengan genoemd, omdat er vele menschenhoofden op gevonden werden, die bedekt zijn met uitspruitsels van hout (*paloempoeng*).

[4] De taal die thans op die eilanden, ten Noorden van Menado gelegen, gesproken wordt, moet met die van Ratahan veel overeenkomst hebben.

stammen, die in de oude stad Taffoeré woonde, had Jahej tot vorst verkozen. Jahej werd opgevolgd door Aden, Aden door Waró, Waró door Djontohó, van wien gezegd wordt dat hij bevriend was met den vorst van Mangindano. Djontohó werd opgevolgd door zijn zoon Pandej. Onder de regeering van Pandej was deze stad zeer groot, veel handel werd er gedreven; ook kwamen er de (Spanjaarden) Kastilianen met hunne schepen om handel te drijven. Vorst Pandej nu had eene dochter die zeer schoon was, Ulau genaamd. Een zeker kapitein der Kastilianen kwam dit meisje ten huwelijk vragen. Zijn verzoek werd ingewilligd; men kwam echter overeen, dat hij eerst nog een reisje met zijn schip zou doen en daarna zijne bruid afhalen Toen echter de Kastiliaan was weggezeild, kwam er een vorstenzoon van de bergen het meisje ten huwelijk vragen, wiens verzoek werd toegestaan. Hij trouwde haar en nam ze mede naar zijn rijk. Toen het schip der Kastilianen terugkeerde en de kapitein deze zaak vernam, was hij zeer toornig. De geheele bevolking van het schip kwam gewapend aan land; zij doodden twee zonen van den Vorst en vele anderen werden of gedood of gevangen genomen; ook werden de goederen der inwoners gestolen en des avonds de stad door de Kastilianen in brand gestoken, geholpen door vele slechte menschen, die als vreemdelingen in Taffoeré woonden. Toen gingen er vele menschen van Taffoeré op de vlucht. Zij die op zee gewoon waren, vluchtten invaartuigen en landen op Poelau Doewa [1]. Maar Vorst Pandej, en velen met hem, vluchtte naar het gebergte, naar het rijk van zijn zoon Indatoe, die door de Kastilianen gedood was. Maar door den dood van dien zoon te Taffoeré werden zij ook daar met de inwoners in een heeten strijd gewikkeld. Zij namen geen deel in de droefheid van Vorst Pandej en de zijnen, maar vervolgden hen tot buiten de stad. Op dien dag was er groote droefheid onder alle de volgers van Vorst Pandej. Zij reisden toen Noord- en Noordoostwaarts; onderweg roofden en stalen zij wat zij maar krijgen konden om zich op die wijze van het noodige te voorzien. Zoo leefden zij van rijst en mais en alles wat zij vonden, en de inwoners dier landen waren bevreesd voor de menigte, die vorst Pandej

[1] Een klein eiland aan de noordkust van de Minahassa. Misschien is die tak later naar Bantik gegaan; dan zou daardoor de verwantschap van Bantik met Ratahan, kenbaar door de taal, verklaard zijn. Mijn hs. heeft echter nog een andere oplossing van die kwestie. Zie beneden.

volgde. Zoo reisden zij ongeveer twee maanden lang tot zij kwamen aan de plaats die thans den naam van Gorontalo draagt. Hier geraakten zij weder in oorlog en velen hunner werden gedood of gevangen genomen door de menschen die er woonden.

Vorst Pandej zelf werd gewond, en hij vluchtte naar het gebergte totdat hij kwam op de plaats thans genaamd, Molibagoed, waar hij overleed. Zijne twee zonen Potangka en Lemboewi volgden hem op in 't bestuur over de menschen van Taffoeré. In Molibagoed zochten zij hun onderhoud met sago te kloppen in de bosschen; ook begonnen sommigen hunner mais en rijst te planten. Toen zij hier twee jaren gewoond hadden, kwam er een leger Mongondounezen op hen af om hen te vervolgen. Zij vluchtten toen in kleine vaartuigen en kwamen te recht op de eilanden in de baai van Belang alwaar zij landden. Het bleek echter al spoedig dat zij ook daar niet veilig waren. Zij werden verrast door eene groote menigte zeeroovers die velen hunner doodden. De anderen vluchtten naar het land, sommigen zwommen, anderen dreven op stukken hout. Zij waren zeer bedroefd en ter neergeslagen door al het leed dat zij ondervonden. De beide broeders verdeelden hen in twee gelijke helften; en men begon weer sago te kloppen en het land te bebouwen. Niet lang daarna kwam er een groot leger van Touwoentoe opdagen om met hen te strijden, denkende dat zij Mongondounezen waren. Maar door de droefheid van de menschen van Taffoeré zochten zij vrede, zoodat het leger van Touwoentoe zonder vijandschap terugkeerde.

Zij kenden wel de taal van de menschen van Taffoeré niet, maar zij begrepen de teekenen van vrede. De menschen van Taffoeré wilden niet meer vechten, zij bleven stil in die hoek waar nu Belang ligt. Omstreeks twee jaren daarna werden de menschen van Taffoeré uitgenoodigd door die van Touwoentoe en Pololangan om zich met hen te vereenigen in den strijd tegen Mongondou. En zij deden zulks. Potangka met zijne menschen vereenigde zich met Pololangan en Lemboewi vereenigde zich met Touwoentoe.

Hierdoor werden deze twee steden zeer vergroot; de oorspronkelijke bewoners werden als het ware verstikt door de menigte menschen van Taffoeré, zoodat ook de oorspronkelijke taal dezer twee volken langzamerhand verloren is gegaan en de taal van Taffoeré alhier tot op heden gesproken wordt. Wat Potangka betreft, hij was zeer dapper en werd de hoop en leidsman

in den oorlog, dien deze volken te strijden hadden tegen de Toukowa. Deze oorlog was zeer heet, zoodat de plaats, waar die voorviel, genoemd wordt Hontos, omdat tegen de avond de lijken der Toukowa hoog opeengestapeld lagen; maar den anderen morgen waren zij veel verminderd (Nahontos) omdat in den nacht velen hunner, die nog niet dood waren, naar de rivier waren gekropen om te drinken. Toen zij nu de stad niet konden veroveren, riepen de Toukowa [1]: „Ejra-tahan" [2], waarmede zij te kennen gaven dat de vijandschap geëindigd was. De menschen van Pololangan gebruikten er die woorden vaak om te bespotten; maar later werden zij genoemd: Toun-datahan (7), waarom ook hunne hoofdplaats „Rataham" genoemd wordt.

Voorts ging dit leger der Toukowa van Ratahan naar Touwoentoe om te strijden. Gedurende langen tijd konden zij de overwinning niet behalen door de dapperheid van twee broeders Polako en Ratela, zoodat de plaats van 't gevecht den naam kreeg van Wougkong vanwege de lucht der lijken der Toukowa. Eenigen tijd daarna, toen hun leger versterkt werd door versche troepen, behaalden zij de overwinning en hielden Touwoentoe eenige dagen lang onderworpen. Zij durfden echter des nachts niet in de stad komen maar bleven in de legerplaats. Spoedig daarna kwamen de Toun-datahan onder bevel van Potangka de Touwoentoe te hulp. Nu werden de Toukowa geslagen en vervolgd; velen hunner werden gedood. Ook de Touwoentoe schoten op den vijand met eenige lantaks', (kleine stukjes geschut) zoodat de vijand al vluchtende uitriep: „Eh! Toumpassan!" Daarom werden de Touwoentoe Toumpassan-bangko [3] genoemd. Van sommige der gevangen vijanden werd de huid van het hoofd getrokken en daarna terug gezonden. De Toum-passan en Toun-datahan leefden steeds in onderlingen vrede gedachtig aan de

[1] Toukowa is een scheldnaam, die beteekent „geopende buikband", omdat dit volk zijne schaamte placht te bedekken, naar wordt gezegd, met buikbanden van boomschors, die vanwege de hardheid niet altijd goed sloten. Het HS. heeft hier en daar Tonkowa, Toukowa, Tongkowa en eens Toungkowa. Het laatste zou, naar de regelen van het Alfoersch klankstelsel, te verkiezen zijn. Om dezelfde reden is Toun-datahan beter dan Touw-dataham, zoo als nu en dan in 't HS. staat. *Corrector.*

[2] De beteekenis van dit woord is mij nog niet helder.

[3] Bangko bet. *groot* bij de Toukowa; langen tijd heeft men in de Minahassa de twee distrikten als groot Passan en klein Passan onderscheiden; het laatste was dan Ratahan.

twee broeders Lensang Aloe en Watoepinamalangan van Pontak, als ook aan Ralioe en Potangkoeman van Lisoeng en de broeders Potangka en Loemboei van Taffoeré.

V. LATERE GESCHIEDENISSEN.

En het geschiedde dat Goni, de zoon van Wela, opperhoofd van Passan, trouwde met Konda, dochter van Batoeloemanap, opperhoofd van Ratahan. Deze Goni volgde zijn schoonvader op in het bestuur over Ratahan, zoodat die twee volken toen weer vereenigd werden.

De Zeeroovers.

Het geschiedde in een vreedzamen tijd dat de menschen uitgingen om hun levensonderhoud te zoeken. De oorspronkelijke bewoners van Ratahan en Passan konden geen zout maken. Zij werden dus geleid door de menschen van Taffoeré, die deze kunst verstonden, om aan het strand zout te maken. Toen zij op eene plaats met name Aboewang waren, werden zij overvallen door eene menigte van rooverspraauwen van Kerang (Mangindano). Eenigen hunner werden gevangen genomen. Daar er nu eenigen van de zeeroovers waren die de taal verstonden van Taffoeré, verwonderden zij zich zeer toen zij deze taal hoorden spreken. Toen zij de zaak onderzochten en van de gevangenen vernamen dat zij van Taffoeré waren, lieten zij hun dadelijk los, want zij kenden de geschiedenis van de vriendschap tusschen vorst Djontohó te Taffoeré en den vorst van Kerang. De andere menschen van Ratahan en Passan verwonderden zich zeer, toen de Kerangers de Taffoerezen los gaven. Sedert dien tijd kwamen de Kerangers dikwijls aan het strand van Ratahan en Passan zonder menschen te vangen. [1]

Oorlog met Toumboeloe.

Het geschiedde dat er te Kinilow [2] een groote reus was, zijn borst was zeven span breed, en zijn naam was Tampi. Deze reus doorkruiste alle landen om te vechten. Toen het gerucht zich verbreidde dat Tampi ook te Ratahan zou komen,

[1] In de laatste 30 jaar hebben zij hier *wel* menschen gevangen.

[2] Zie over Kinilow „de Minahassa” van Graafland.

waren de inwoners zeer bevreesd en zeiden: „Als Tampi hier komt, dan wordt gewis onze stad verwoest.” De dapperen echter waren zeer verontwaardigd. Zij verzamelden een klein leger onder bevel van Tamowangkai en begaven zich op weg naar Kinilow, de stad van Tampi. Tamowangkai legerde zijne menschen in een klein bosch en elke man kreeg voor zijn eten slechts een birarovrucht per dag, omdat ieder hunner slechts negen zulke vruchten had medegenomen. Tamowangkai ging met twee zijner makkers om Kinilow te bespieden. Zij gingen in den nacht bij lichte maan en baanden zich een weg door kano kano en koesoet koesoet [1] ter rechterzijde op de vlakte. Toen ze bij de stad kwamen, zond Tamowangkai zijne beide makkers terug en beval hen om nu links door de kano kano te gaan. Toen Tamowangkai de negri rondliep, vond hij maar één weg om naar de rivier te gaan. Daar klom hij op een jongen sehoboom (sagoweerpalm), wiens jonge bladeren nog niet geopend waren. Hij bleef daar nacht en dag, den top van den boom inklimmende onder het voorwendsel vogels te hooren [2], maar hij wilde de dapperheid zien van de menschen of het geraden was al of niet met hen te vechten. Toen nu Tamowangkai zeven dagen in den boom had gezeten, werd hij zeer mager, want hij dronk niets dan het water dat aan dien kalen stam bleef hangen. Toen nu ook de bladeren van den boom zich openden zoodat zijn gezicht op de menschen belemmerd werd, klom hij af en begaf zich in den nacht naar zijne menschen in het bosch. Daarop leidde hij hun naar Kinilow en liet hier en daar op den weg teekenen van koesoet koesoet en kano kano opbinden. Dicht bij de stad gekomen, verdeelde hij zijne menschen in twee deelen, het eene deel plaatste hij ter rechter en het andere ter linker zijde der stad, zeggende: „als de menschen uit hunne huizen komen en rijst beginnen te stampen, dan beginnen wij te strijden.” Vervolgens begaf zich Tamowangkai in den nacht naar het huis van Tampi, hoopte er eene groote hoeveelheid rijstkaf op onder den trap van het huis en verborg daaronder zich zelf en zijne wapenen. Toen nu de menschen van Tamowangkai den strijd begonnen, kwam er groot rumoer in de gansche stad. Velen kwamen bij Tampi en riepen: „ o Tampi! Tampi! uwe menschen zullen allen vermoord worden!”

---

[1] Lange en dichte grassoorten.

[2] Om uit hun geluid de toekomst of verborgen omstandigheden op te maken,

En Tampi antwoordde: „Ga maar eens naar den oorlog zien, ik heb nog niet *soemĕmpoeng* (de goden aangeroepen).” Kort daarna kwamen er weder menschen die riepen: „o Tampi! o Tampi! uwe menschen worden allen vermoord.” Tampi antwoordde: „Ga maar heen ik zal komen!” Toen Tamowangkai hoorde, dat Tampi uit zijn huis wilde komen, schrok hij van het groote gedruisch dat zijn tred veroorzaakte; ook dreunde de grond bij Tamowangkai, toen de wapens van Tampi bij den trap werden neergelaten. De steel van zijn speer was een oude nibongboom, en toen Tampi den trap afkwam was het als of er een matoebo [1] liep; ook was Tampi versierd met wokkabladeren (hosang). Toen hij nu zijne rahawoentoean (speer) genomen had, ging hij heen en keerde den rug naar de plaats waar Tamowangkai verborgen was.

Toen stond Tamowangkai op met zijn wapen, tinelingan (klinkende piek) en hij liet zijn speer los op den rug van Tampi en doorboorde hem [2], zoodat het wapen in zijn rug zitten bleef. Toen viel Tampi neer en riep tot zijne menschen: „Vlucht, vlucht menschen van Kinilow, Tampi sterft.” Toen de inwoners dit hoorden en zagen, vluchtten zij met het gedruisch als van een storm, gedurende den ganschen dag verlieten de menschen de stad want hun getal was groot. Ook werden er vele gedood. Toen zij nu een grooten buit verzameld hadden, staken zij de stad in brand; er werden echter ook velen hunner door de menschen van Kinilow gedood. Bij hun terugkeer naar hunne negri droegen eenige mannen in eene van rotting gevlochten kleerenmand (paloeli) een vrouw van Kinilow, Boki geheeten, met wie Tomowangkai zich later in het huwelijk begaf. Dit alles geschiedde onder het bestuur van Goni, die opgevolgd werd door Rakolioewan.

Oorlog met Mongondou.

Onder het bestuur van Rakolioewan was er werk te verrichten voor alle de inwoners van de Minahassa te Wenang [3] (Menado) en Rakolioewan reisde met zijn volk derwaarts, maar hij stierf aldaar. Terwijl Rakolioewan te Wenang was, nam Antona het

---

[1] Een eerepoort; Tampi was zoo hoog en breed dat hij een wandelende eerepoort geleek.

[2] Een karakteristiek staaltje van den moed (?) der oude Alfoeren.

[3] Hier begint de Compagnie op te treden.

bewind waar in de stad. Toen kwam er oorlog met de Mongondounezen die de stad Ratahan aan de zuidzijde binnendrongen. Juist waren al de mannen naar Wenang gegaan om Rakolioewan te begraven. Slechts eenige mannen, benevens vele vrouwen waren verzameld in het sterfhuis van een zekeren Kotangon, wiens huis juist aan het eind stond waar de vijand inviel. Zij hadden den doode bekleed met roode kleederen, zoo als men in den oorlog gebruikt en hadden hem, ondersteund, op den trap voor het huis neergezet en hem wapenen in de handen gegeven. Toen de vijand kwam, waren de vrouwen naar andere huizen gevlucht, en toen hij zag dat er geene menschen in de stad waren om mede te vechten, werden zij onverschillig en bleven bij dien dooden man spelen. Sommigen gingen in het huis om te zien of er ook misschien nog levende menschen in waren, dan sprongen zij weer naar beneden en werden daarin door anderen gevolgd. Ook gingen er sommigen hunner in de loopgraven (kali). Slechts enkelde gewapende inwoners hadden zich geplaatst op den weg naar Tousoewawa; en Tosoewatie werd toen Hiwoe genaamd. Er viel motregen en een dikke nevel hing er over de plaats. Toen sprong een man, genaamd Loemboe, uit zijn huis. Deze man was stom. En hij liep haastig totdat hij dicht bij den vijand kwam. Toen slingerde hij met zijn werpspies, en trof een grooten sterken Mongondounees in den rug, die onder een vreeselijk geschreeuw nederviel. Toen vloden zijne makkers vol schrik en vrees, zoodat de stomme zijn spraak herkreeg en uitriep: „Loemboe! Loemboe! Sakoel malowo.” (Loemboe heeft een zwakke gestoken). Toen riep hij zijne makkers om den vijand te vervolgen, zoodat er velen stierven door soengga soengga [1], doeri doeri [2] en walana [3] bladeren. Maar juist op dien dag kwamen er velen van Wenang terug.

Onder hen was Manajang die zeer dapper was. Hij joeg hen na en bereikte het leger onder weg. Eene kreupele Mongondounees, die zeer ver ten achter was, strooide gouden koralen aan den kant van den weg, zoodat hij, een groote sterke man, kon passeren. Deze groote man kwam bij Manajang en Maringka, die ook koralen opraapten. Deze twee stonden als een man tegen dien grooten man op en wierpen hunne spiesen. Toen stortte de Mongondounees ter neer en riep uit:

[1] Gepunte bamboe buiten de negerij geplant als verdedigingsmiddel.

[2] Doornen.

[3] Eene scherpe doornige bladsoort.

„Adodoi nimatoidon si Palengko„ (Helaas! Palengko wordt gedood.) Daarom wordt die plaats genoemd Palengko tot op heden. Van hier vluchtten de Mongondouneezen en werden verstrooid en verdwaalden van Palengko tot naar het Zuidwesten. — Toen was er een man genaamd, Alouw, die den eersten weg volgde door den vijand ingeslagen langs de rivier Koetaar, stroom afwaarts. En hij bereikte des avonds hunne legerplaats, en toen hij nog verre was, hoorde hij een geruisch als van een waterval vanwege de menigte der menschen die samenspraken. Toen hij dicht bij kwam, mengde hij zich spoedig onder hen zoo dat men hem niet merkte. En hij stak met zijn speer naar hun opperhoofd gezeten op een mangkelengan [1] (matoebo). Nu schreeuwde het opperhoofd met eene vreeselijke stem: „Adodoi nimatoidon si Bolaang itang;„ waarop de menigte in de grootste verwarring vluchtte. Daarom wordt die plaats genaamd Bolang Itam (eig. Bolaang itang) tot op heden.

Eenigen tijd daarna vergaderden de menschen te Ratahan en beraadslaagden om den vijand op te sporen. Er waren namelijk zeeroovers met praauwen gekomen, die hun leger hadden opgeslagen op het eiland Bentenan, en aldaar mangkelengan [2] (matoebo). Van dat eiland kwamen zij, na hunne praauwen verlaten te hebben, te Njoewoelan [3] en vervolgens op de plaats waar nu Tatengeran ligt. Van daar verhuisden zij weer en vestigden zich te Bolang Itam en verjoegen de menschen al strijdende van de rivier Koetaar. In die rivier sleten zij hunne zwaarden op een groote steen, zoodat die steen bijna doorgeslepen is, welke steen tot op heden te zien is en genaamd wordt: „Watoe matahar.„ Toen zij dicht bij Ratahan gekomen waren, bestegen zij de plaats, die thans genaamd wordt Kali, ten zuidoosten van Ratahan.

Antouw, die plaatsvervangend opperhoofd was, werd daarna door verschillende Kapita [4] opgevolgd, die zooveel als hoofd en tevens priester waren. Onder hen was Korompis met anderen die door Londok werd opgevolgd.

Onder het bestuur van Londok was het een vreedzame tijd,

---

[1] Een gestoelte met bladeren versierd.

[2] Eerepoorten oprichten, denkelijk vanwege hunne overwinningen.

[3] Njoe = kalapa; Njoewoelan is een geele klappersoort waarnaar dat land genoemd is.

[4] Kapita beteekende zooveel als: Ceremonie-meester in de raadsvergadering der hoofden; 't is echter vreemd dat deze titel hier aan de hoofden zelf wordt gegeven, daar de Kapita elders geen gezag bezit.

zoodat de menschen veel vischvijvers aanlegden en bosschen ontgonnen voor hunne tuinen. Men wil weten dat in dien tijd Koehoe [1], de broeder van Deen, het land uitging om zich onder de Bantiks te vestigen. Londok werd opgevolgd door zijn zoon Sahak.

Onder het bewind van Sahak kwamen de Mongondounezen wonen te Kinalowenan om den zoon van hun vorst aldaar op te voeden, want in Mongondou was er een groote oorlog. Anderen zeiden dat zij kwamen om een vrouw voor hun vorstenzoon te zoeken, te weten Soemowang van Ratahan. Toen Sahak stierf, werd hij opgevolgd door Kolanos. Onder zijn bestuur waren er drie steden, die door onderhoofden beheerd werden, te weten: Pololongan, Tosoeraja en Tosoewiso.

Tosoewiso verbrandde later, zoodat die stad verloren ging. Van Kolanos wordt gezegd, dat hij van al de menschen, die erfgronden rondom Ratahan bezaten, het land kocht en betaalde, zoodat ieder, die hout of bamboe of iets dergelijks wilde gaan kappen, hem er altijd een deel van moest geven. Toen overlegden de menschen te zamen om het land te verlaten; maar toen Kolanos dit vernam, gaf hij aan ieder zijn erfdeel weer terug. Toen Kolanos stierf, werd hij opgevolgd door Kapita Komansilan, Losoeng en anderen. Daarna werd aangesteld als opperhoofd Sopoetan, zoon van Sahak bij zijne vijfde vrouw. Onder het bestuur van Sopoetan werden de volgende buiten-negerijen aangelegd: Watoetopi, Tainajam, Soemampoe, Tatengessan, Makaloe, Tosoekoepa en Tonkolowi.

Toen Sopoetan reeds oud was geworden, ontstond er oorlog met Kema aan het strand tusschen Aboewang en Toembak, waarvan het verhaal hier volgt. Te Watoetopi woonden twee broeders, de jongste, Losoeng, was vroeger Kapita te Ratahan geweest, maar de oude, Oelá geheeten, was maar iemand uit het volk, doch zeer dapper. Nu was daar een nieuwe weg, die gereed werd gemaakt van Minauga tot Watoetopi. Daar werden gevonden gehakte teekenen, die aan de boomen werden gehakt [2]. Walelang, het dorpshoofd, gaf van dit geval kennis aan de opperhoofden van Ratahan, Passan en Ponosakan en verzocht hulp van hen.

---

[1] Koehoe en Deen zijn volgens het eerste MS. zonen van Ralioe, die dus lang dood moesten zijn.

[2] Om den weg weer te vinden. Een teeken dat er vreemdelingen vermoedelijk vijanden gepasseerd waren.

Van Ratahan werden toen veel menschen naar Minanga gezonden, om onder de leiding van Losoeng den vijand af te wachten. Zij hadden hunne netten mede genomen om te visschen. Ook waren er van Ponosakan vele menschen afgekomen onder Kolanos, zij sloegen hun leger op niet ver van Minanga. Elken nacht zonden zij eenige menschen met een praauw naar het eiland Bentenan. Nu hoorden zij op een zekeren nacht tatenkoran [1] aan het strand waar nu het dorp Bentenan ligt, doch zij wisten niet wat voor menschen het waren. Toen het dag werd, ontdekten zij dat het Kemarezen waren.

Toen nog de vijand te Polamba was, zeide Losoeng tot Kolanos: „o vriend! wanneer zullen wij het vleesch afhouwen?" Toen antwoordde Kolanos: „als er niets tusschenbeide komt, zullen wij het vleesch afhouwen als de zon drie vademen boven de zee is gerezen." De manschappen echter begrepen niet, dat vleesch afhouwen beteekende: „*den vijand doodslaan.*" Toen dan de vijandelijke praauwen te Toembak landden, gaven de wachten, die daar geplaatst waren, aan Losoeng en Kolanos te kennen: „de vijand is te Toembak?" De dappere menschen waren allen goed geharnast en gewapend. Kolanos ging met de zijnen het eerst in den slag; hij week echter spoedig, terwijl velen zijner manschappen gewond werden. Toen ging Losoeng met de helft der manschappen in den strijd, de andere helft onder Oelá achterlatende. Losoeng deed wel is waar den vijand een weinig wijken, maar ook hij kreeg vele gewonden, zoodat hij in allerijl Oelá te hulp liet roepen. Oelá nu was zeer oud; het vel van zijn hals hing hem op de borst, en zoo hing ook het vel van zijne handen als de mouwen van een badjoe. Hij wilde geen harnas of kleêren aan hebben, alleen gebruikte hij maar een buikband. Zoo trad hij den vijand tegen, en ziende dat zijn broeder Losoeng gewond was, sprong hij vlak voor den vijand en drong met zulk een woede op hem in (tjakalele) dat de vijand hem niet weerstaan kon. Hij sloeg hem met zand in de oogen tot dat zij weken; toen sprong Oelá in zee om wat uitterusten van zijne vermoeidheid. Wederom sprong hij in den strijd en doodde met een enkel zwaard vele menschen, terwijl hij zelf slechts een schram onder den voet kreeg door de punt van het zwaard des vijands. De vijand sloeg er van boven op in, terwijl Oelá vluchtte om zijn gewonden broeder Losoeng weg te voeren. De

[1] Slaan op een bamboe, bij wijze van speeltuig.

vijand kwam niet tot aan het dorp, doch keerde naar het strand terug; want alle de wegen waren versperd door de zware boomen die men omgekapt had. Door dezen oorlog werd het dorp Watoetopi opgeheven, sommigen keerden terug naar Ratahan en anderen bleven te Tainajam. Sopoetan nu werd opgevolgd door Roewata, die regeerde tot op den tijd dat de Hollandsche Compagnie de bevolking van Ratahan leerde kennen. Onder Roewata werd het dorp Lowoe aangelegd; maar daar hij bevreesd was vanwege de oorlogsberichten der Compagnie, gaf hij het bestuur aan Worang over. In den tijd van Worang was het land reeds lang verdeeld [1].

De landen van Ratahan en Passan waren echter niet nauwkeurig gescheiden, zoodat zij als één te beschouwen zijn, door dezelfde grenzen van anderen gescheiden. In dien tijd ontstonden er grenskwesties met Kakas en Tondano; want de landen van Passan en Ratahan volgen den berg Tamporok ten oosten; verder van den oorsprong van de rivier Boelo blijft deze hun grens tot daar waar hij in zee uitloopt. Dit was in den tijd van den Heer van den Broek [2]. Worang werd vervangen door Opa. In den tijd van Opa werd Ratahan van Passan gescheiden. Ook ontstonden er in dien tijd grenskwesties met Langowan en werd het dorp Tainajam opgeheven en de inwoners vereenigd met Soemampoe. Makaloe werd vereenigd met Tatengessan en de menschen van Tonkolowi keerden naar Ratahan terug. Tosoekoepa werd met Lowoe vereenigd (8).

In dien tijd liet de Compagnie een loge oprichten te Tatengessan die later de woonplaats werd van den heer Poloewan kommandant van de Minahassa (9).

Opa werd opgevolgd door Kojongian. Onder zijn bestuur liet de Compagnie een rijstpakhuis te Bentenan oprichten, dat gebouwd werd door Ratahan, Passan, Ponosokan en Langowan. Kojongian kreeg het bevel over de beide districten Ratahan en Passan. Daarna, dewijl het bestuur van den heer Poloewan te streng was, werd de bevolking der drie districten verbitterd. Toen stak men de loge te Tatengessan in brand. In dien tijd was Goniwala dorpshoofd aldaar, en werd de bevolking van Ratahan en Passan door de Compagnie gedwongen om een

[1] Grensscheiding.

[2] Zoo staat in het HS.; maar dit is een fout; de heer v. d. Broek was hier veel later; misschien is het onder den heer Constants de vader van mevrouw Schwarz geweest.

vesting te Bentenan te maken, doch zij verijdelden dit plan omdat Kojongian er geen stad wilde bouwen. Eenigen tijd daarna kwamen er vele praauwen met badjaks (zeeroovers) die, het was juist in de padipluk, de tuinen en huizen te Tatengessan en Soemampoe plunderden, menschen roofden en Soemampoe inbrand staken.

Daarna, toen er te Bentenan geen stad gebouwd werd, en Mokoagou, Majoor van Ponosakan te ver van 't strand woonde om op de zeeroovers te passen, gaf deze Majoor zijne menschen last om eene stad te bouwen aan 't strand, welke stad Belang genaamd wordt tot op heden (10). Kojongian werd opgevolgd door Rorora. Onder zijn bestuur kwamen de bewoners van Tatengessan in opstand, omdat zij ieder oogenblik in de boete werden geslagen. De geheele bevolking vluchtte naar Kema onder leiding van het dorpshoofd Kowatak, maar Rorora zette hen achterna en bewoog hun door vleien terug te keeren, zoodat zij niet verder zijn geweest dan tot Ake-ng-kapoena.

Toen Rorora van zijn ambt ontslagen werd, volgde Pontororing hem op.

Deze was echter dikwijls ziek en werd in 't bestuur bijgestaan door Komalig tot aan de verplaatsing der hoofdplaats Ratahan. Eerst wilde men die te Wioi (tegenwoordig Lindanen) aanleggen, maar later besloot men zich te Koelor aan de rivier Palaoes te vestigen. Dit geschiedde in 't jaar 1846, en toen werd Maringka tot districtshoofd aangesteld.

Deze Maringka regeerde tot 1854, en werd door zijn zoon vervangen, die, in 1855 christen geworden, thans nog regeert onder den naam van Daniel Maringka.

AANTEEKENINGEN.

(1) Lensang Aloe. Aloe beteekent eigentlijk het werktuig, waarmede men rijst stampt. Het is een eernaam aan hem gegeven, omdat hij zoo knap was in 't hooren van vogels (zie daarover Mededeelingen van 't Ned. Zend. Gen., deel 7, bladz. 121—126) waardoor hij den juisten tijd van 't rijstplanten kon bepalen. Hierdoor kreeg men veel rijst, waardoor men Lensang met den bijnaam Aloe (rijststamper) begiftigde. Uit dit een en ander blijkt ook dat Lensang eene priesterlijke waardigheid bekleedde (tonaäs was).

(2) Watoe-koelor beteekent *witte steenen*. De plaats, hier bedoeld, wordt geacht te zijn op den berg Sopoetan, naar de zijde

van Tompasso. Men verhaalt er nog de volgende legende van. In de vroegste tijden, toen de menschen en dieren nog niet hunne verschillende talen hadden ontvangen, werd besloten daar ter plaatse te vergaderen om die zaak onder menschen en dieren te regelen. Toen de vergadering geeindigd was en de steden verdeeld waren, ging ieder terug naar het land zijner woning, of waarheen hij elders mocht verkiezen. Nauwelijks was de vergadering uiteen of daar komt nog het wilde zwijn en de koemkoem; zijn naam is naar zijn geluid. Zij kwamen te laat en konden dus geen taal meer verkrijgen. Hun berouw daarover was zeer groot. Het varken knorde en de koemkoem klaagde. Dit knorren en klagen is hun bijgebleven tot op heden. Eene andere vogel, genaamd toekang, waarschijnlijk een specht, brengt een kloppend geluid voort. Deze, te Watoekoeloer aangekomen, vond de dego dego (zitplaatsen) leeg en meende dat de vergadering nog niet was aangevangen. Hij zet zich daarom op een dego dego neder en begint te kloppen om op die wijze de volken te verzamelen. Die vogel klopt nog altijd voort in de verwachting dat de vergadering nog moet beginnen, even als de Joden, gelijk mijn zegsman besloot, nog wachten op hunnen Messias.

(3) Volgens het tweede hs. heeft dat verdwijnen van Lensang Aloe zich meer natuurlijk toegedragen. Daar heet het, dat hij zoó verontwaardigd was over het laffe gedrag van zijnen zoon Potangkoeman, dat hij in woede de deur uitstoof en nimmer terugkeerde, wellicht van woede omkwam. Het verhaal wordt daardoor ook in zoover gewijzigd, dat Lensang Aloe het bericht ontvangt, dat Potangkoeman naar Touwoentoe is gegaan, even vóór dat de mannen van Ralioe kwamen, zoodat deze hem niet meer gezien hebben.

(4) Een duizendpoot onder 't huis is een kwaad voorteeken. (Zie Mededeelingen, deel 7 bld. 141). Deze duizendpoot was een van monsterachtige grootte, en dat de haan hem in eens midden doorhakte, was een bijzonder gunstig voorteeken. Immers de duizendpoot (de vertegenwoordiger van 't ongeluk) werd door den haan, het zinnebeeld van zegen, misschien ook van waakzaamheid, luisterrijk overwonnen, en onder den paal begraven.

(5) Indien de verhalen in dit hs. naar tijdsorde werden medegedeeld, dan zouden zij eeuwen op die plaats gewoond hebben; doch van chronologie hebben de Oostersche verhalen geen zweem, zij spotten daarmede en hebben even als de Chinesche

schilderijen geen perspectief. Eerst in 1846 hebben zij deze plaats verlaten.

(6). De Banggaai-eilanden liggen tegenover de golf van Tomaiki of Tolo. Ook werd die kust van het eiland Celebes wel met den naam Banggaai bestempeld. De groote stad Taffoeré zou dus daar gelegen hebben. Dit komt ook wel overeen met de reis van vorst Pandej die, over land vluchtende, twee maanden werk had eer hij Gorontalo bereikte. Intusschen ligt er tusschen Ternate en hier een klein eiland dat Tifore heet, en dus in naam veel van Taffoeré heeft. Ook moeten de Ternatanen volgens hunne verhalen van Tifore afstammen. 't Is echter waarschijnlijk dat met die afstamming het oude Taffoeré bedoeld wordt, en dat dit eilandje hen op hunnen weg naar Ternate tot pleisterplaats verstrekt heeft. Ik acht dit verhaal over Taffoeré het belangrijkste, omdat het misschien bij nader onderzoek veel licht kan werpen op de kwestie der afstamming. Ik heb onderzocht of de stad Taffoeré ook in andere Minahassische verhalen genoemd wordt, en bevond dat alleen Kakas er van weet. Over Bantik kon ik geene genoegzame inlichting krijgen. De taal van Ratahan en Passan is werkelijk geheel verschillend van de overige Minahassa, maar heeft overeenkomst met die van Bantik, de Sangi- en Talaur-eilanden. Nu zou het wel van belang zijn te weten of die dialekten ook overeenkomen met hetgeen thans aan de golf van Tomaiki gesproken wordt. Misschien kan de heer Riedel te Gorontalo daarover inlichting erlangen en geven. De woordenlijsten van de Minahassische dialekten, door de heeren Wilken en Schwarz vervaardigd, waarin ook het Ratahansch voorkomt, geven een goede basis om de vergelijking in 't werk te stellen. Ook zou het niet onbelangrijk zijn van de beoefenaars der oud-indische geschiedenis te vernemen of er in de spaansche oorlogsberichten ook sprake is van de stad Taffoeré of van de inname of vernietiging daarvan, gelijk ons verhaal aangeeft. Misschien ook weet men te Gorontalo nog van een strijd met Pandej, den vorst der Taffoerezen. Kon dit een en ander worden bevestigd of ontkend, dan zou men de werkelijkheid naderbij zijn gekomen.

(7). Bij Valentijn is sprake van den stam Datahan, die in zijn tijd honderdduizend menschen zou bevatten en het Christendom wel genegen zijn geweest. Hij noemt ze ruwe en woeste bergvolken. Het laatste zal wel waar zijn geweest, maar in de opgave van 100,000 menschen heeft hij zich zeker vergist. De gansche Minahassa telt thans slechts ruim 100,000 zielen.

(8) Men ziet hier een staaltje van negeri-verplaatsing, zooals die in 't Ratahansche nog heden plaats heeft, tot groote ellende der bevolking. Dit is zoo sterk, dat ik in 't gansche district Ratahan niemand zou weten aan te wijzen, die tien jaren op 't zelfde erf of in 't zelfde huis gewoond heeft. Hierdoor vergaat bij de bevolking alle lust, zoowel tot het bouwen van huizen als tot aanplanting op hun erf, zoodat dit alles bij bevel moet geschieden. Sedert 1868 zijn er weer twee nieuwe negerijen Lisoeng en Wongkai opgericht en is de kampong Pololangan verplaatst. Waren reeds vroeger de koffijtuinen 7 paal ver, nu moeten de menschen van Wongkai en Lisoeng 15 paal en die van Pololangan 10 paal loopen om bij hunne voornaamste koffijtuinen te komen.

(9). Poloewan was een inlander, die werkelijk als kommandant der Minahassa gefungeerd heeft in het begin dezer eeuw. Hij woonde echter te Menado, doch vertoefde nu en dan in de binnenlanden, waar de Residenten toen nog niet kwamen.

(10). Dit is voor Ponosakan een vreeselijke ramp geweest. Het tegenwoordige Belang toch is zeer ongezond. Drie vierde der bevolking is daar verloren gegaan en het overschot is lui, ziekelijk en ontzenuwd. Slechts een paar jaar geleden zijn twee kampongs Tababoe en Ponosakan verplaatst, welke verplaatsing nog eenige hoop geeft op het behoud van dien volksstam, die anders verloren zou zijn gegaan.

VARIA.

NIEUW-GUINEA.

Het onderstaande nemen wij over uit het „Address" door Sir Robert I. Murchison, President of the R. G. Society te Londen, bij gelegenheid der jaarlijksche vergadering van dat lichaam op den 22 Mei 1871 uitgesproken. [1]

„De nabijheid van onze nieuwe nederzetting aan Kaap York en het aantal vaartuigen, dat zich met de paarl- en tripang-visscherijen in de Torres-straat bezig houdt, heeft aanleiding gegeven tot een meerder verkeer met de inboorlingen van dat groote land. In mijn laatst „Address" had ik gelegenheid te wijzen op een bezoek door Captain Delargy aan eene kampong, aan de Zuidkust gelegen, gebracht, waarbij zich de merkwaardige omstandigheid had voorgedaan, dat zij, vreemdelingen, een vriendschappelijk onthaal van deze oorlogzuchtige en trouwlooze inboorlingen mochten genieten. Sedert vernemen wij uit een officiëel verslag van den luitenant Chester, gouvernements-president van Somerset aan Kaap York, dat ook door hem, in gezelschap van Capt. Banner, een bezoek aan eene kampong, aan de Zuidkust gelegen, werd gebracht. Het schijnt dat vertoon van gewapende macht, gepaard met groote voorzichtigheid, bij deze ondernemingen noodig is; en de van het eiland Warrior in de Torresstraat medegebrachte inlandsche tolk had de oplettendheid de luitenant Chester aan te bevelen, aan het Papoeesch hoofd der kampong te zeggen dat, hoewel het zijne begeerte was met hem op een vriendschappelijken voet te zijn, hij gereed was om te vechten, bijaldien de inboorlingen dit verkozen. Vorderingen om deze ruwe volkeren tot vreedzame han-

[1] Proceedings. Vol. XV, No. IV.

delsbetrekkingen met de handelaars in de Australische zeeën over te halen, zijn er niet gemaakt, en deze moeilijkheid wordt volgens het gevoelen van den luitenant Chester niet weinig vermeerderd door het misdadig plunderen van de tuinen der inboorlingen, waaraan zich het bootsvolk der schepen, die op de kust landen, schuldig maakt. Hij gelooft niet dat de Papoeëzen, wanneer ze daartoe niet uitgetart worden, aanvallers zullen wezen, dewijl ze daardoor hunne welgebouwde kampongs en hunne breede welaangelegde tuinen in de waagschaal zouden stellen. Een belangrijk bericht in zijn verhaal opgenomen, is het bestaan van wilde stammen (Aborigenes) in het binnenland, waarmede de landbouwende strandvolkeren in gedurige vijandschap zijn.

LEUPE.

DE COMPAGNIE-STEEN OP HET EILAND KHOOR.

In de belangrijke reis naar de Zuid-Ooster eilanden gedaan in 1865 op last der regeering van Nederlandsch-Indie, door den heer C. B. H. von Rosenberg, ambtenaar belast met een natuurkundig onderzoek, opgenomen in de werken van het Kon. Inst. voor T. L. en V. K. v. N. I. tweede afd. 1867, lezen wij op blz. 85 en 86 omtrent de bevolking van dat eiland, dat zij volgens overlevering afstamt van eenige Bandanesche huisgezinnen, die tijdens de verspreiding der oorspronkelijke bevolking van Banda, op Koor (Khoor) eene schuilplaats zochten en vonden; en dat, *om aan te toonen dat zij zich niet geheel en al aan het gezag der O. I. Comp. wilden onttrekken, zij van Banda een behouwen zerksteen medenamen, waarop het bekende merk der Comp. met eene N er boven gebeiteld stond.* Deze steen ziet men nog op eene omtrent twintig voet hooge koraalrots, tusschen twee ruwe staanders loodrecht ingemetseld en met het opschrift naar de zee gekeerd, aan de Noordelijkste punt van het eiland [1]. Tot zooverre de heer von Rosenberg. Wanneer de geachte schrijver bekend ware geweest met de wijze waarop in 1621 de verovering der Bandaeilanden heeft plaats gehad [2], dan zou hij o. i. de zinsnede, die wij hierboven cursijf hebben gesteld, hetzij hij die van de bewoners had gehoord of

[1] Op pl. IV van het genoemd werk ziet men eene afbeelding van dezen steen.
[2] Zie in de werken van het Inst. II Deel 1854 blz. 384 en vgl.

of wel zij eene gissing van hem persoonlijk is, wel achterwege hebben gelaten, want de verdreven Bandaneezen hadden al zeer weinig reden eenige sympathie voor de Compe. te gevoelen. Maar hoe komt nu die steen op Koor? Het volgende zal ons dit verklaren. Het was de gewoonte dat de Z. Ooster- en Z. Wester-eilanden, die onder het ressort van Banda stonden, ten minste eens in het jaar van 's Compe. wege werden bezocht, om de goede maanden [1] aan de posthouders uit te betalen en hen van eenige behoeften te voorzien, den stand der zaken op te nemen, daar waar schoolmeesters en krankbezoekers gevestigd waren, school- en kerkdienst na te gaan, de orders te handhaven betreffende het uitroeien der specerij-boomen enz.

Uit het „Dagregister van den secretaris Hendrick Caas, op deszelfs voyagie naar de eijlanden Babber, Damme en Nila [2] per de Chialoup Soerabaija in 1688" nemen wij van hetgeen door hem op laatstgenoemde eiland verricht werd, datgeen over wat op 's Compe. steen en vlag betrekking heeft.

Donderdagh den 15 January 1688, ten anker leggende voor het eyland Nila.

Hiernaer begaf ick mij naer boven in de Hoofdnegorij Roemadaij, om deselve eens te besigtigen daar ik de steen *dewelcke met dit merck* (een V met de letters o en c) *en een schip sonder roer uijtgesneden is*, in een duyster en verschoven hoeck van dit Orang Kuys huys leggen vondt. Over welck onmanierlijck doen, ik hun in der minne aansprack ende te gemoet voerde, dat hij deselver steen beter in agtingh behoorde te nemen, en niet in een schuylhoeck, *maer gelijck op de andere Z. O. en Z. W. eylanden daer UEd. Compe. possessie heeft, op een verheven plaets in het midden van hunne vergaderplaets behoorde te leggen;* 't geen hij aannam te doen. Dog dewijle dese sijne belofte onseker was, en naar mijn vertreck ligtelijck agterwege mogte blijven, soo heb ick sulcx nogh aenstonts ten mijnen bijwezen effect laten sorteren.

's Compe vlagge die haer tot teken van vrint- en ware bontgenootschap geschoncken was, lagh almede op een onbequame plaets boven op een *digge-digge* (degoe-degoe) in een verholen hoeck, op en in den anderen gerolt, en soo het sigh liet aensien, was deselve in ettelijke jaren niet eens te lugten gelegt; daer

[1] Verdiende soldijen.

[2] Van Nila werd ten behoeve der kruidmolens te Banda zwavel aarde aangevoerd.

over ik haer almede in minlijcke termen aansprak ende recommandeerde die beter in agtinge te moeten nemen, ende ten minsten eenmael in 't jaar, wanneer 's Compe vaertuijgh hier verschijnt, te laten waijen, dat zij wilden naerkomen enz.

Die oude vlaggen zullen waarschijnlijk wel vergaan zijn, maar eenige compagnies steenen, zullen ongetwijfeld nog wel hier en daar op de genoemde eilanden gevonden worden.

LEUPE.

UITBARSTING VAN DEN BRANDENDEN BERG OP HET EILAND TEEUW 1660.

„De brandende berg op 't eyland Teeuw is in February verleden, totaliter geborsten en gesprongen, zoo dat de negorytjes leggende omtrent en aen den voet van den berg gantsch zyn overstelpt, ja, alle de menschen exept 2 à 3 en vee, daer onder versmoort zyn en dootgebleven. Een deerlyck spectakel om (te) sien, die van Nilla bedreeven daerover groote rouw, vermits die luyden, door haer manier van trouwen, veele aen den anderen vermaegschapt zijn."

Het bovenstaande leest men in den brief door den gouverneur van Banda, van den 4 Mei 1660, aan de Hooge Regering te Batavia geschreven. In een noot geplaatst onder blz. 87 van de zoo belangrijke reis naar de Zuid-Ooster eilanden in 1865, door den heer C. B. H. von Rosenberg [1], wordt vermeld dat Valentijn in zijn bekend werk (Beschrijving van Banda, fol. 38) eene vulkanische uitbarsting van dezen berg (Tewer) op het jaar 1659, plaatst. Met het oog op het hiervoren aangehaalde uittreksel van den brief van Banda's Gouverneur, veroorlooven wij ons eene bedenking daartegen in het midden te brengen.

Het eiland Tewer van V. komt in 's Comp. papieren en oude kaarten steeds voor onder den naam van Theeuwer, Teeuwer enz. en is nu bekend onder die van Teor op de kaart in den Atlas van Melvill, en die van Tijoor in de reis van v. R.; ze ligt op de Zuiderbreedte van 4° 50′ en 131° 52′ L. O. Gr.

---

[1] Werken van het Kon. Instit. 2de Afd. 1867.

Daarentegen vindt men in de reeds gemelde Comp^s^. papieren en kaarten van dien tijd, als ook op de kaart bij en in den tekst van V. fol. 45, onder de Zuid-Wester eilanden er een met den naam van Teeuw aangeduid; het is het eilandje Tijouw op de kaart in den Atlas van Melvill, gelegen op nagenoeg 7° Z. Br. en 129° 10′ Z.O. Gr. Terwijl nu in den brief van den Gouverneur van Banda, de eilandjes Teeuw en Nila tegelijkertijd worden genoemd, zoo opperen wij de vraag — uithoofde van het bestaan van familiebetrekkingen destijds tusschen deze eilandbewoners — of men niet veeleer aan eene uitbarsting van den brandenden berg op het eiland Teeuw in 1660 dan op Tewer in het jaar 1659 moet denken? Het is toch wel zoo waarschijnlijk dat die van Teeuw hunne vrouwen op het eiland Nila, dat slechts weinige mijlen van Teeuw verwijderd is, of omgekeerd gezocht zullen hebben, dan op het ruim 50 mijlen verwijderd eiland Tewer. De heer v. R. die het eiland Tewer = Tijoor heeft bezocht, spreekt niet van eenen brandenden berg aldaar; hij zegt alleen dat het uit hoog, meestal steil uit zee oprijzend bergland bestaat.

LEUPE.

INHOUD.

	Blz.
Naamlijst der leden	V
134ste Bestuursvergadering, 9 Juni 1870	XI
Algemeene vergadering, 12 Juni 1871	XIX
Verslag over 1870	XXII
Algemeene vergadering te Paramaribo, 21 Februari 1868	XXXII
Vergadering te Paramaribo, 16 Juni 1868	LV
135ste Bestuursvergadering, 11 Juli 1871	LVII
136ste Bestuursvergadering, 16 September 1871 . . .	LX
137ste Bestuursvergadering, 11 November 1871 . . .	LXV
138ste Bestuursvergadering, 20 Januari 1872	LXXI
139ste Bestuursvergadering, 16 Maart 1872	LXXIV
Transcriptie van Indische plaatsnamen	1
Korte opmerkingen over Balineesch en Kawi. Door H. Kern	25
Iets over von Rosenberg's zending naar Nieuw-Guinea. Door J. K. W. Quarles van Ufford	47
Westersche fabelen in een Oostersch gewaad. Door J. J. de Hollander	55
Korte opmerkingen over Balineesch en Kawi. (Mede-gedeeld uit brieven van Dr. H. N. van der Tuuk.) Door H. Kern	77
Inhoudsopgave van 't Mahâbhârata in 't Kawi. (Volgens mededeeling van Dr. H. N. van der Tuuk). Door H. Kern	92
De Maleische handschriften in het Britsch museum. Door G. K. Niemann	96
Kolonisatie op Java. Door P. A. Leupe	102
De naamsoorsprong van Java. Door H. Kern . . .	116
Transcriptie (Met tabel.) Door v. L. B.	132
De smeekschriften der Malabaarsche christenen. 1709—1728. Door J. P. N. Land	135
De Oelalone ni iele aloe. Eene Tominische vertelling, gevolgd door eenige volksliederen in de oorspronkelijke taal, met Nederlandsche vertaling en aanteekeningen. Door J. G. F. Riedel	166

Blz

Geslachtregister der vorsten van Sambas. Door J. J. DE HOLLANDER 185

Geschiedenissen van Ratahan en Passan, van de vroegste tijden tot op den tegenwoordigen tijd, volgens de geheime overleveringen der ouden van dagen. Medegedeeld door J. N. WIERSMA 204

Varia 32, 124 228

Een »verloren handschrift.« Door v. L. B. 33. — De Kawi-opschriften. Door v. L. B. 37. — Mededeelingen omtrent de linguistiek van Ned.-Indië. Door G. K. NIEMANN. 124. — Verbod van het rooken van madat te Banda 1684. Door L. 127. — De Speelmansbaai van Keijts (1678) en de Speelmansbaai van de Ned.-Ind. commissie (1858) gelegen op de Z. W. Kust van Nieuw Guinea. Door P. A. LEUPE. 131. — Beoefening van het Sanskrit in Hindostan. 131. — Nieuw-Guinea. Door P. A. LEUPE. 228. — De compagnie-steen op het eiland Khoor. Door P. A. LEUPE. 229. — Uitbarsting van den brandenden berg op het eiland Teeuw 1660. Door P. A. LEUPE. 231.

Leestafel. Door v. L. B. 40, 121

Lijst van periodieke werken voorhanden in de Bibliotheek van het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederl.-Indie. 41. — OOSTERSCH EN WESTERSCH LANDBEZIT. Village-communities in the East and West. Six lectures delivered at Oxford by Henry Summer Maine, Corpus Professor in the University, formerly Law Member of the Supreme Government of India. London, John Murray, 1871. 42. — UIT HET HEMELSCH RIJK. Travels of a Pioneer of Commerce in pigtail and petticoats; or, an overland journey from China towards India. Ay T. T. Cooper, late Agent for the Chamber of Commerce at Calcutta. With map and illustrations. Londen, John Murray, 1871. 44. — DE MOHAMMEDANEN IN HINDOSTAN. Our Indian Musalmans: Are they bound in conscience to rebel against the Queen? by W. W. Hunter. London. 1871. 121. — CHINA UIT EEN FRANSCH OOGPUNT. De Pékin à Shanghaï. Par Eugène Buissonet. Paris. 1871. 122. — DE OOSTENRIJKSCHE EXPEDITIE. Fachmännische Berichte über die österreichisch-ungarische Expedition nach Siam, China und Japan. (1868—1871). Von Dr. Karl von Scherzer. Stuttgart. 1872. 122.

Widener Library
3 2044 105 181 846